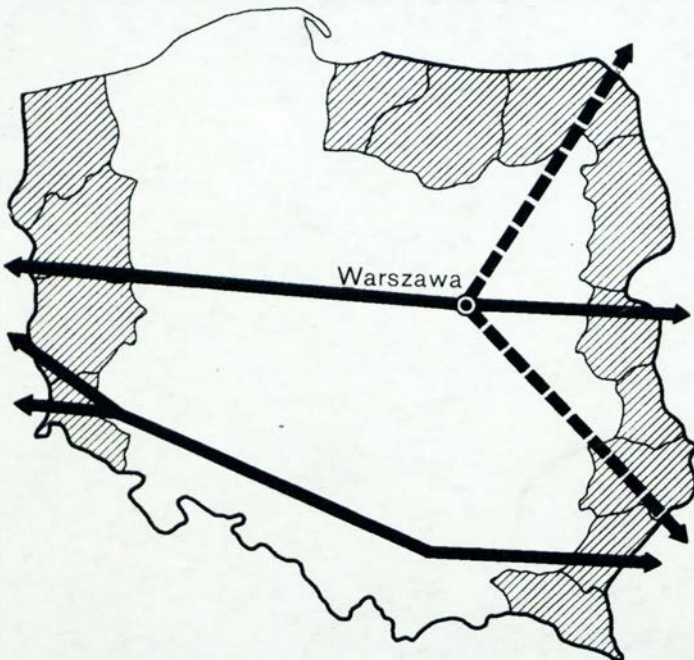


PODSTAWY ROZWOJU ZACHODNICH I WSCHODNICH OBSZARÓW PRZYGRANICZNYCH POLSKI

Biuletyn Nr 10

POLSKA I JEJ WSPÓŁDZIAŁANIE TRANSGRANICZNE Z SĄSIADAMI

Część I



WYKAZ PUBLIKACJI

projektu badawczego nr 6 6130 92 03 pt. "Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski":

- Biuletyn nr 1, Materiały z konferencji "Problematyka Zachodniego Obszaru Pogranicza", Zielona Góra 16–17.10.1992, Warszawa, maj 1993,
- Biuletyn nr 2, Problematyka Wschodniego Obszaru Pogranicza, Warszawa, lipiec 1993,
- Biuletyn nr 3, Problemy polsko–ukraińskiej współpracy przygranicznej, Warszawa–Kijów, grudzień 1993,
- Biuletyn nr 4, Rolnictwo zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski, Warszawa, grudzień 1993.
- Biuletyn nr 5, Węzłowe problemy współpracy przygranicznej, Warszawa, sierpień 1994.
- Biuletyn nr 6, Problemy współpracy przygranicznej pomiędzy Polską i Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej, Warszawa, grudzień 1994.
- Biuletyn nr 7, Euroregion "Nysa". Trzy lata doświadczeń, Warszawa, grudzień 1994.
- Biuletyn nr 8, Problemy polsko–białoruskiej współpracy przygranicznej, Warszawa – Mińsk, maj 1995.
- Biuletyn nr 9, Problemy polsko–ukraińskiej współpracy przygranicznej, Warszawa – Kijów, lipiec 1995.
- Biuletyn nr 10, Polska i jej współdziałanie transgraniczne z sąsiadami, Warszawa, wrzesień 1995.

PL-ISSN 1230-6215

POLSKA AKADEMIA NAUK
Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania

Projekt badawczy nr 6 6130 92 03
Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich
obszarów przygranicznych Polski

Biuletyn Nr 10

Kierownik Projektu:
Prof. dr hab. Andrzej Stasiak

**POLSKA I JEJ WSPÓLDZIAŁANIE
TRANSGRANICZNE Z SĄSIADAMI**
materiały z konferencji
Warszawa-Szklarska Poręba-Bocholt - 4-11.05.94
część I

Pod redakcją:
prof. dr hab. Andrzeja Stasiaka
i mgra Krzysztofa Mirosa

Warszawa, wrzesień 1995

<http://rcin.org.pl>

POLNISCHE AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN
Institut für Geographie und Raumordnung

Forschungsprojekt Nr. 6 6130 92 03
Entwicklungsgrundlagen der westlichen und östlichen
Grenzgebiete Polens

Bulletin Nr. 10

Projektleiter:
Prof. Dr. hab. Andrzej Stasiak

**POLEN UND SEINE GRENZÜBERSCHREITENDE
ZUSAMMENARBEIT MIT DEN NACHBARLÄNDERN**

**Materialien von der Konferenz
Warszawa - Szklarska Poręba - Bocholt - 4.-11.05.94
1. Teil**

Redaktion:
Prof. Dr. hab. Andrzej Stasiak
Mag. Krzysztof Miros

Warszawa, September 1995
<http://rcin.org.pl>

JOURNAL OF THE POLISH SOCIETY FOR THE HISTORY OF SCIENCE
ISSN 0013-788X

Journal of the Polish Society for the History of Science
Development of the Polish Scientific Community
1945-1989

Volume 10

Editorial Board
Prof. Dr. Andrzej Walicki

THE POLISH SCIENTIFIC COMMUNITY
DEVELOPMENT OF THE POLISH SCIENTIFIC COMMUNITY

Editorial Board
Warsaw - Stefan Batory Street - No. 11
I. Teil

Editorial Board
Prof. Dr. Andrzej Walicki
1945-1989

Warsaw - Stefan Batory Street - No. 11

SPIS TREŚCI

Andrzej Stasiak	- Wstęp (w języku polskim) IX (w języku niemieckim) XIII
Krzysztof Miros	- Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji studyjnej pt. "Polska i jej współdziałanie transgraniczne z sąsiadami" (w języku polskim) XVII (w języku niemieckim) XXVII
Zbigniew Ziolo	- Protokół i wnioski grupy A "Transgraniczna współpraca organów władzy i samorządów lokalnych z uwzględnieniem problematyki ekologicznej" (w języku polskim) XXXVII (w języku niemieckim) XLV
Teofil Lijewski Tomasz Komornicki	- Sprawozdanie z prac grupy tematycznej B "Planowanie i rozwój infrastruktury na pograniczu" (w języku polskim) LIII (w języku niemieckim) LIX
Józef Okuniewski	- Wnioski i propozycje grupy C "Inicjatywy i powiązania gospodarcze" (w języku polskim) LXV (w języku niemieckim) LXIX - Lista uczestników konferencji LXXIII
Andrzej Stasiak	- Współpraca przygraniczna w koncepcji strategicznego rozwoju kraju 1
Viktor Frhr. von Malchus	- Europejskie doświadczenia ze współpracy transgranicznej 13
Ragnar Leunig	- Współżycie grup etnicznych w Europie Zachodniej 31

Włodzimierz Gierłowski	- O dalszy rozwój transgranicznego współdziałania	41
Dieter Willers	- Koncepcja rozwoju i działania euroregionu Pro Europa Viadrina	45
Józef Okuniewski	- Uwarunkowania współpracy polsko-niemieckiej na rzecz ożywienia wiejskich obszarów przygranicznych	69
Jewgenij Babosow	- Szczególne cechy etniczno-kulturowej i religijnej komunikacji na terenach przygranicznych Polski i Białorusi	79
Zbigniew Ziolo	- Czynniki i bariery rozwoju obszarów transgranicznych	83
Ferenc Erdösi	- Tereny przygraniczne na Węgrzech	89
Jan Lewandowski	- Z perspektywy pogranicza wschodniego	101
Ieva Markausa	- Problemy rozwoju na terenach przygranicznych Łotwy	107
Andrzej Werwicki	- Aktualne kierunki rozwoju działalności usługowej w polskich strefach przygranicznych	115
Teofil Lijewski	- Problemy komunikacyjne terenów przygranicznych w Polsce i Niemczech	123
Bogusława Skomska	- Informacja o udziale Centralnego Urzędu Planowania we współpracy transgranicznej z krajami sąsiadującymi z Polską	131
Marek Sobczyński	- Współczesne uwarunkowania powiązań transgranicznych	137
Iwan Mitrovcij	- Obwód Zakarpacki Ukrainy - wybrane tendencje współpracy transgranicznej	151
Lidia Wróbel	- Uwarunkowania rozwoju współpracy transgranicznej Polski z jej sąsiadami	155
Tomasz Komornicki	- Transgraniczna infrastruktura transportowa Polski	161
Halina Powęska	- Transformacja i restrukturyzacja w dziedzinie handlu i usług na obszarze pogranicza	175

INHALTSVERZEICHNIS

Andrzej Stasiak	- Einleitung (in Polnisch) IX (in Deutsch) XIII
Krzysztof Miros	- Bericht über die internationale Studienkonferenz "Polen und seine grenzüberschreitende Zusammenarbeit mit den Nachbarländern" (in Polnisch) XVII (in Deutsch) XXVII
Zbigniew Ziolo	Protokoll und Schlußfolgerungen der Gruppe A "Grenzüberschreitende Zusammenarbeit der Regierungsbehörden und lokalen Selbstverwaltungen unter Berücksichtigung der Umweltschutz-Problematik" (in Polnisch) XXXVII (in Deutsch) XLV
Teofil Lijewski, Tomasz Komornicki	- Bericht über die Arbeiten der Themen-Gruppe B "Planung und Entwicklung der Infrastruktur in den Grenzgebieten" (in Polnisch) LIII (in Deutsch) LIX
Józef Okuniewski	- Schlußfolgerungen und Vorschläge der Gruppe C "Initiativen und Wirtschaftliche beziehungen" (in Polnisch) LXV (in Deutsch) LXIX
	- Teilnehmerliste LXXIII
Andrzej Stasiak	- Grenzüberschreitenden Zusammenarbeit im Konzept der strategischen Entwicklung des Landes 1
Viktor Frhr. von Malchus	- Europäische Erfahrungen bei der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit 13
Ragnar Leunig	- Das Zusammenleben ethnischer Gruppen in Westeuropa 31

Włodzimierz Gierłowski	- Weiterentwicklung der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit 41
Dieter Willers	- Entwicklungs- und Handlungskonzept der Euroregion Pro Europa Viadrina . . . 45
Józef Okuniewski	- Rahmenbedingungen der deutsch-polnischen Zusammenarbeit für die Belegung der ländlichen Grenzgebiete . . 69
Jewgenij Babosow	- Besonderheiten der ethnokulturellen und der religiösen Kommunikation in belorussisch-polnische Grenzgebieten . . . 79
Zbigniew Ziolo	- Entwicklungsfaktoren und -barrieren der Grenzgebiete 83
Ferenc Erdösi	- Die ungarischen Grenzräume 89
Jan Lewandowski	- Aus der Perspektive der ostpolnischen Grenzgebiete 101
Ieva Markausa	- Entwicklungsprobleme in den Grenzgebieten Lettlands 107
Andrzej Werwicki	- Gegegenwärtige Entwicklungsrichtungen der Dienstleistungstätigkeit in den polnischen Grenzgebieten 115
Teofil Lijewski	- Verkehrsprobleme der polnisch-deutschen Grenzgebiete 123
Bogusława Skomska	- Mitteilung über die Beteiligung des Zentralen Planungsamtes an der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit mit den Nachbarländern Polens . . 131
Marek Sobczyński	- Gegenwärtige Rahmenbedingungen der grenzüberschreitender Beziehungen . . . 137
Iwan Mitrovcij	- Transkarpaten - Gebiet der Ukraine und manche Tendenzen der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit 151
Lidia Wróbel	- Rahmenbedingungen der Entwicklung grenzüberschreitender Zusammenarbeit zwischen Polen und seinen Nachbarländern 155
Tomasz Komornicki	- Grenzüberschreitende Transportinfrastruktur in Polen 161
Halina Powęska	- Transformation und Umstrukturierung im Bereich des Handels und der Dienstleistungen in den Grenzgebieten 175

WSTĘP

Oddajemy do rąk czytelników Biuletynu Nr 10 i 11 - wydane w ramach projektu badawczego *Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski* prowadzonego w IGiPZ PAN, stanowiące pokłosie międzynarodowej konferencji studialnej pt. *Polska i jej współdziałania transgraniczne z sąsiadami - zjawiska, tendencje i doświadczenia*. Konferencja ta odbyła się w dniach 4-11 maja 1994 r., a miejscami spotkań były: Warszawa, Szklarska Poręba, Bocholt (RFN). Przepraszamy za opóźnienie wydawnicze i pewne usterki, które wynikają w dużej mierze z przesłanek obiektywnych; znacznie przesunęło się w czasie zebranie referatów i wypowiedzi, co uniemożliwiło zamknięcie publikacji i przeprowadzenie opracowania redakcyjnego. Zdajemy sobie sprawę z niedoskonałości redakcyjnej, ale mieliśmy do wyboru:

- a) publikację materiałów w tym stanie,
- b) przedłużenie procesu redakcyjnego, który mógłby doprowadzić do dezaktualizacji części materiałów.

Podjąłem osobiście decyzję, iż, z uwagi na wartość merytoryczną zebranych materiałów, należy je udostępnić jak najszybciej, mimo pewnej niekompletności i usterek redakcyjnych. Nim przejdę do omówienia celów konferencji i jej wyników chciałbym złożyć podziękowanie za pomoc duchową, merytoryczną i finansową:

- a) Urzędowi Rady Ministrów, a zwłaszcza b. szefowi tego Urzędu - Ministrowi dr Michałowi Strąkowi, który objął patronat nad konferencją z ramienia Rządu,
- b) Prezesowi PAN prof. dr hab. Leszkowi Kuźnickiemu, który patronował konferencji z ramienia Polskiej Akademii Nauk,
- c) Ministerstwu Spraw Zagranicznych za ułatwienie kontaktów międzynarodowych, pomoc finansową i organizacyjną w osobie niezmodernizowanego dr Włodzimierza Gierłowskiego,

X

d) Instytutowi Europejskiemu w Bocholt (RFN), a zwłaszcza jego dyrektorowi Ragnarowi Leunigowi, za duży wkład osobisty w organizację konferencji i udzielenie gościny jej uczestnikom w siedzibie Instytutu,

e) Fundacji im. Friedricha Eberta, która jak zwykle niezawodnie udzieliła nam wsparcia finansowego i organizacyjnego,

f) Fundacji Stefana Batorego za wsparcie finansowe naszej inicjatywy,

g) Fundacji Rozwoju Demokracji Lokalnej - również za wsparcie finansowe,

h) ówczesnemu Wojewodzie Jeleniogórskiemu Jerzemu Nalichowskiemu za wybitną pomoc organizacyjną,

i) Zespołowi Euroregionu Nysa za organizację objazdu Euroregionu i wystąpienia merytoryczne.

Cele konferencji:

Ze względu na narastające znaczenie współpracy przygranicznej, zarówno z - posiadającymi wspólną z Polską - granicę, Niemcami, która jest równocześnie granicą Polski z Unią Europejską, jak i naszymi wschodnimi i południowymi sąsiadami, a także znaczeniem położenia Polski na osiach komunikacji lądowej Wschód-Zachód oraz Północ-Południe, uznaliśmy za celowe spotkanie różnych partnerów tej współpracy i szeroką wymianę poglądów. Chcieliśmy również pokazać na przykładzie:

a) najstarszego polskiego Euroregionu Nysa (powołanego w 1991 r.), jak w praktyce wygląda współpraca obszarów pogranicza polsko-czesko-niemieckiego,

b) znanego szeroko w Europie Zachodniej Euroregionu Enschede - Gronau, obejmującego obszary pogranicza niemiecko-holenderskiego i stanowiącego swego rodzaju "wzorzec" efektu długoletniej działalności współpracy obszarów przygranicznych.

Uważaliśmy, iż jako zespół IGiPZ PAN, który pierwszy w Polsce po 1990 r. podjął szerokie studia nad obszarami pogranicza zachodniego i wschodniego Polski oraz nawiązał intensywną współpracę naukową z:

a) Akademii für Raumforschung und Landesplanung w Hanowerze (a zwłaszcza z zespołem pod kierunkiem ówczesnego Wiceprezydenta, a obecnie Prezydenta tejże Akademii, Dr Viktora Frhr. von Malchusa),

b) Białoruską Akademią Nauk w Mińsku i placówkami w Grodnie i Brześciu,

c) Ukraińską Akademią Nauk w Kijowie i jej oddziałem we Lwowie,

d) Uniwersytetm Państwowym w Kaliningradzie oraz wieloma innymi instytutami i osobami,

jesteśmy przygotowani merytorycznie i organizacyjnie do przeprowadzenia tego rodzaju konferencji.

Rzeczywiście, na nasze zaproszenie, zawierające główne założenia konferencji, odpowiedziało pozytywnie ponad 100 osób reprezentujących różne środowiska naukowe, samorządowe, administracji rządowej, tkwiące bezpośrednio we współpracy przygranicznej bądź nią zainteresowane. Jest godne podkreślenia, iż w konferencji brało udział ponad 30 osób z różnych państw (Rosji, Łotwy, Białorusi, Czech, Ukrainy, Węgier, Niemiec i Holandii). Wielu z nich wygłosiło referaty bądź komunikaty, lub zabierało głos w dyskusji (osiem takich publikujemy). Chciałbym zwrócić szczególną uwagę na znakomity referat Prezydenta ARL V. Frhr. von Malchusa pt. *Europäische Erfahrungen bei der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit* (Europejskie doświadczenia ze współpracy transgranicznej). W Biuletynie nr 10 (cz. I) publikujemy łącznie 19 referatów i wystąpień, zaś w Biuletynie nr 11, (cz. II) - 23. Są to wystąpienia nie tylko przedstawicieli nauki, ale także przedstawicieli instytucji administracji państwowej i samorządowej oraz Euroregionów. Zwracam także uwagę na sprawozdania grup roboczych oraz rezolucję uczestników konferencji stwierdzającą jednoznacznie konieczność:

a) pogłębienia badań naukowych poświęconych współpracy regionów przygranicznych,

b) utworzenia grupy roboczej koordynującej badania w dziedzinie współpracy przygranicznej między krajami Europy Środkowej i Wschodniej.

Uważam, że oba postulaty są nadal niezwykle aktualne. Potwierdziła to m.in. konferencja zorganizowana przez Komisję Spraw Zagranicznych i Komisję Samorządu Terytorialnego i administracji Senatu R.P. pt. *Polska w Europie XXI w., wymiar regionalny i transgraniczny*, Warszawa 5-6 czerwiec 1995 r.

Do szczegółów związanych z przebiegiem naszej konferencji odsyłam do sprawozdania K. Mirosa, publikowanego w Biuletynie nr 10 (cz. I).

XII

Na zakończenie chciałbym serdecznie podziękować wszystkim, którzy nam pomogli w koncepcji i realizacji konferencji, władzom administracji państwowej i samorządowej, uczestnikom i referentom, a zwłaszcza dr Włodzimierzowi Gierłowskiemu, mgr Krzysztofowi Mirosowi i mgr Jadwidze Lipińskiej.

Mam nadzieję, że opublikowane materiały będą miały wartość zarówno merytoryczną jak i ułatwiającą dalszą współpracę przygraniczną, która jest "nakazem chwili" dla państw, regionów, gmin, miast i poszczególnych obywateli scalającej się Europy końca XX w. i początku XXI wieku.

Kierownik projektu badawczego
"Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich
obszarów przygranicznych Polski"

Prof. dr hab. Andrzej Stasiak

EINLEITUNG

Wir übermitteln Ihnen die Bulletins Nr. 10 und 11 über das Forschungsprojekt *Entwicklungsgrundlagen der westlichen und östlichen Grenzgebiete Polens*, das im Institut für Geographie und Raumordnung durchgeführt wurde und eine Nachlese der internationalen Studienkonferenz mit dem Titel *Polen und seine grenzüberschreitende Zusammenarbeit mit den Nachbarländern - Erscheinungen, Tendenzen und Erfahrungen darstellt*. Diese Konferenz fand vom 4. - 11. Mai 1994 statt. Orte der Treffen waren Warschau, Szklarska Poręba, Bocholt (Deutschland). Wir möchten Sie wegen der verspäteten Ausgabe dieses Bulletins und gewisser Unzulänglichkeiten um Entschuldigung bitten. Diese sind in großem Maße auf objektive Voraussetzungen zurückzuführen. Wir erhielten die Referate und Aussagen erst sehr spät, was zur Folge hatte, daß die Publikationen und ihre Bearbeitung nicht abgeschlossen werden konnten. Wir sind uns der redaktionellen Unzulänglichkeiten bewußt, doch hatten wir zur Auswahl:

- a) die Publikation der Materialien in diesem Zustand,
- b) eine Verlängerung des Redaktionsprozesses, was dazu führen konnte, daß ein Teil der Materialien schon nicht mehr aktuell ist.

Ich persönlich faßte den Beschluß, die gesammelten Materialien aufgrund ihres meritorischen Wertes so schnell wie möglich zugänglich zu machen, trotz ihrer Unvollständigkeit und gewisser redaktioneller Unzulänglichkeiten. Bevor ich jedoch zu der Besprechung der Ziele und Ergebnisse dieser Konferenz übergehe, möchte ich nachstehenden Institutionen und Personen meinen Dank für die geistige, meritorische und finanzielle Unterstützung aussprechen:

- a) dem Ministerratsamt und besonders dem ehemaligen Leiter dieses Amtes - Minister Dr. Michał Strąk, der im Rahmen der Regierung die Schirmherrschaft über diese Konferenz übernahm,

XIV

b) dem Vorsitzenden der Polnischen Akademie der Wissenschaften, Prof. Dr. hab. Leszek Kuźnicki, der im Rahmen dieser Institution die Schirmherrschaft über die Konferenz ausübte,

c) dem Außenministerium für die Anbahnung der internationalen Kontakte und der finanziellen und organisatorischen Unterstützung in der Person des unermüdlichen Dr. Włodzimierz Gierłowski,

d) dem Europäischen Institut in Bocholt (Deutschland), insbesondere dem Direktor, Herrn Dr. Ragnar Leunig, für seinen großen persönlichen Einsatz bei der Organisation der Konferenz und die Gastfreundschaft, die den Konferenzteilnehmern in dem Sitz des Instituts zuteil wurde.

e) der Friedrich-Ebert-Stiftung, die uns wie immer finanzielle und organisatorische Hilfe erteilte,

f) der Stefan-Batory-Stiftung für die finanzielle Unterstützung unserer Initiative,

g) der Stiftung für Entwicklung der Lokalen Demokratie für die finanzielle Unterstützung unserer Initiative,

h) dem damaligen Wojewoden von Jelenia Góra, Jerzy Nalichowski, für seine ausgezeichnete organisatorische Hilfe,

i) der Gruppe Euroregion Neiße für die Organisation der Rundfahrt durch die Euroregion und die meritorische Hilfe.

Ziele der Konferenz

Angesichts der wachsenden Bedeutung der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit, sowohl mit den Deutschen, mit denen wir eine gemeinsame Grenze haben, die gleichzeitig die Grenze Polens mit der Europäischen Union ist, wie auch mit unseren östlichen und südlichen Nachbarn, und auch aufgrund der Bedeutung der Verkehrsachse Ost-West sowie Nord-Süd erachteten wir es als zweckmäßig, daß sich die verschiedenen Partner treffen, um ihre Standpunkte und Meinungen auszutauschen. Wir wollten auch am Beispiel:

a) der ältesten polnischen Euroregion Neiße (im Jahre 1991 gegründet) zeigen, wie in der Praxis die Zusammenarbeit der polnisch-tschechisch-deutschen Grenzgebiete verläuft;

b) der in Westeuropa bekannten Euroregion Enschede-Gronau, die deutsch-holländischen Grenzgebiete umfaßt und in gewisser Hinsicht als

"Vorbild" dient, die Effekte einer zweijährigen Zusammenarbeit der Grenzgebiete zeigen.

Wir waren der Meinung, daß wir als Arbeitsgruppe des Instituts für Geographie und Raumordnung der Polnischen Akademie der Wissenschaften, die wir nach 1990 als erste in Polen umfassende Studien über die westlichen und östlichen Grenzgebiete aufnahmen sowie eine intensive wissenschaftliche Zusammenarbeit mit:

a) der Akademie für Raumforschung und Landesplanung in Hannover (und besonders mit der Arbeitsgruppe unter Leitung des damaligen Stellv. Präsidenten und jetzigen Präsidenten dieser Akademie, Dr. Viktor Freiherr von Malchus),

b) der Weißrussischen Akademie der Wissenschaften in Minsk und Einrichtungen in Grodno und Brest,

c) der Ukrainischen Akademie der Wissenschaften in Kiew und und ihrer Nebenstelle in Lwow,

d) der Staatlichen Universität in Kaliningrad sowie mit vielen anderen Institutionen und Personen

anknüpften, meritorisch und organisatorisch darauf vorbereitet sind, eine solche Konferenz durchzuführen.

Und es erwies sich, daß auf unsere Einladungen, die die Hauptziele dieser Konferenz enthielten, über 100 Personen aus den verschiedensten Kreisen (wissenschaftliche, Selbstverwaltungen, Regierungsbehörden), die direkt mit der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit zu tun haben oder an ihr interessiert sind, positiv antworteten. Es sollte auch betont werden, daß an der Konferenz über 30 Personen aus verschiedenen Ländern (Rußland, Lettland, Weißrußland, Tschechien, Ukraine, Ungarn, Deutschland und Holland) teilnahmen. Ich möchte besonders auf das hervorragende Referat des Präsidenten der Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Dr. Victor Freiherr von Malchus, mit dem Titel *Europäische Erfahrungen bei der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit* aufmerksam machen. Im Bulletin Nr. 10 (Teil I) veröffentlichen wir insgesamt 19 Referate und Reden und im Bulletin Nr. 11 (Teil II) 23 Referate. Das sind nicht nur Reden von Wissenschaftlern, aber auch von Vertretern der staatlichen und Selbstverwaltungsbehörden sowie der Euroregionen. Erwähnenswert sind auch die Berichte der Arbeitsgruppen sowie die Resolution der Konferenzteilnehmer, in denen man sich für die Notwendigkeit aussprach:

a) die wissenschaftlichen Forschungen über die grenz überschreitende Zusammenarbeit zu vertiefen,

b) Arbeitsgruppen zu bilden, die die Forschungen auf dem Gebiet der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit zwischen den Ländern Mittel- und Osteuropas koordinieren.

Ich bin der Meinung, daß diese beiden Forderungen weiterhin ihre Gültigkeit haben. Das bestätigte u.a. die von der Kommisson für Auswärtige Angelegenheiten und der Kommission für Territoriale Selbstverwaltung und Administration des Senats der Republik Polen organisierte Konferenz mit dem Titel *Polen im Europa des 20. Jahrhunderts, regionale und grenzüberschreitende Dimensionen*, die vom 5.-6. Juni in Warschau 1995 stattfand.

Eingehend kann man sich über den Verlauf unserer Konferenz in dem Bericht von K. Miros, veröffentlicht im Bulletin Nr. 10 (Teil I) informieren.

Zum Schluß möchte ich allen, die uns bei der Konzeption und Durchführung der Konferenz unterstützt haben, danken, insbesondere den Regierungs- und Selbstverwaltungsbehörden, den Teilnehmern und Referenten, vor allem Dr. Włodzimierz Gierłowski, Mag. Krzysztof Miros und Mag. Jadwiga Lipińska.

Ich hoffe, daß die veröffentlichten Materialien sowohl von meritorischen Wert sind wie auch die weitere grenzüberschreitende Zusammenarbeit erleichtern, die ein "Gebot der Stunde" für die Länder, Regionen, Gemeinden und die an der Wende vom 20. zum 21. Jh. lebenden Menschen ist.

Leiter des Forschungsprojektes
"Entwicklungsgrundlagen der westlichen
und östlichen Grenzgebiete Polens"

Prof. Dr. hab. Andrzej Stasiak

Mgr Krzysztof MIROS
Sekretarz Konferencji
Instytut Geografii i Przestrzennego
Zagospodarowania PAN
Warszawa

SPRAWOZDANIE Z MIĘDZYNARODOWEJ KONFERENCJI STUDYJNEJ

**pt. "Polska i jej współdziałanie transgraniczne z sąsiadami
- zjawiska, tendencje i doświadczenia"**

(4-11 maja 1994, Warszawa, Szklarska Poręba, Bocholt)

W dniach 4-11 maja 1994, z inicjatywy i przy poparciu Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN zorganizował międzynarodową konferencję studyjną pt. "Polska i jej współdziałanie transgraniczne z sąsiadami - zjawiska, tendencje i doświadczenia". Jej przeprowadzenie było możliwe dzięki uzyskaniu dużej pomocy finansowej z następujących instytucji:

- Urząd Rady Ministrów RP,
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP,
- Instytut Europejski w Bocholt,
- Fundacja im. Friedricha Eberta,
- Fundacja Stefana Batorego,
- Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej.

Celem konferencji było:

- dokonanie w miarę pełnego przeglądu stanu istniejących, ważniejszych form współpracy transgranicznej prowadzonej wzdłuż granic Polski,
- ujawnienie dalszych możliwości oraz celów tej współpracy na tle dążności do integracji europejskiej,

XVIII

- zainicjowanie szerszej wymiany doświadczeń i poglądów z przygranicznymi partnerami polskich instytucji, stowarzyszeń i przedsiębiorstw, które posiadają realny dorobek w dziedzinie współpracy transgranicznej,
- identyfikacja i omówienie zjawisk utrudniających współpracę transgraniczną oraz zaproponowanie stosownych środków zaradczych,
- przybliżenie w sposób praktyczny szeregu doświadczeń i metod współpracy transgranicznej z krajów Europy Zachodniej, dzięki którym wydatnie przyspieszono proces integracji europejskiej oraz ograniczono występujące od lat animozje i nierównomierności w rozwoju,
- zebranie impulsów i materiałów do dalszych prac naukowych, nawiązanie pożytecznych kontaktów dla powstawania obopólnie pożytecznych struktur przestrzennych i form współdziałania na pograniczu,
- zapoznanie w sposób udokumentowany właściwych instytucji europejskich ze złożoną problematyką współdziałania wokół granic Polski.

Konferencja odbyła się według zróżnicowanego programu, umożliwiającego maksymalnie czynny udział jej uczestników oraz podjęcie najbardziej zasadniczych problemów wyłaniających się we współpracy transgranicznej. Głównymi elementami programu były:

- spotkania plenarne uczestników konferencji dla przedstawienia i dyskusji ogólniejszych problemów współpracy transgranicznej, a także zaznajomienie się ze szczególnie interesującymi inicjatywami lokalnymi,
- praca w 4 grupach problemowych ukształtowanych interdyscyplinarnie w celu relacji oraz wymiany doświadczeń dotyczących:
 - a) transgranicznej współpracy organów władzy i samorządów lokalnych z uwzględnieniem problematyki ekologicznej, kierownik - prof. dr hab. Zbigniew Ziolo,
 - b) planowania i rozwoju infrastruktury materialnej na pograniczu, a zwłaszcza układów komunikacyjnych i przejść granicznych, kierownik - prof. dr hab. Teofil Lijewski,
 - c) inicjatyw i powiązań gospodarczych, kierownik - prof. dr hab. Józef Okuniewski,
 - d) komunikacji społecznej i współpracy kulturalnej, kierownik - doc. dr hab. Stanisław Lisecki
- wizje lokalne i spotkania informacyjne z miejscowymi działaczami w polsko-czesko-niemieckim Euroregionie Nysa oraz w wybranych ogniwach współpracy euroregionalnej na pograniczu niemiecko-holenderskim wokół Bocholt i Gronau. (Niemcy).

XIX

W konferencji, w różnym okresie czasu, wzięło udział ponad 100 osób reprezentujących zarówno środowiska realizujące współpracę transgraniczną (obok Polaków również ich bezpośrednich zagranicznych partnerów), jak również przedstawiciele nauki i administracji państwowej. W konferencji uczestniczyło, w różnych jej etapach, ogółem 33 osoby z zagranicy: 1 z Rosji, 1 z Łotwy, 2 z Białorusi, 7 z Ukrainy, 4 z Czech, 1 z Węgier, 13 z Niemiec, 4 z Holandii.

Konferencja odbyła się w dniach 4-11 maja 1994 r. i była podzielona na 3 etapy. Inauguracja konferencji odbyła się 4 maja 1994 r. w Warszawie. Miała ona charakter wprowadzający i była przeznaczona wyłącznie dla uczestników ze wschodniego pogranicza Polski. Jej celem było przedstawienie specyfiki rozwoju wschodnich połaci kraju oraz stosunków RP z sąsiadami na tej rubieży. W obradach uczestniczyło łącznie ok. 50 osób.

Konferencję otworzył prof. Andrzej Stasiak (Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN), który w skrócie przedstawił jej cele i założenia oraz odczytał 2 listy do uczestników konferencji, sygnowane przez Ministra - Kierownika Centralnego Urzędu Planowania prof. Mirosława Pietrewicza i Prezesa Polskiej Akademii Nauk prof. Leszka Kuźnickiego, którzy niestety nie mogli wziąć udziału w jej obradach.

Jako pierwszy z referentów głos zabrał Jarosław Bratkiewicz, Wicedyrektor Departamentu Studiów i Planowania - PISM Ministerstwa Spraw Zagranicznych, który przedstawił w skrócie stanowisko MSZ dotyczące rozwoju współpracy transgranicznej ze wschodnimi sąsiadami Polski.

Drugi z mówców, prof. Andrzej Stasiak, w swoim referacie skoncentrował się na omówieniu roli i znaczenia równoleżnikowych ciągów komunikacyjnych przebiegających przez Polskę i łączących Zachód Europy ze Wschodem.

W krótkiej dyskusji, która odbyła się po zaprezentowaniu w.w. referatów, jej uczestnicy koncentrowali się głównie na zagadnieniach dotyczących potrzeby i możliwości rozwoju współpracy przygranicznej wzdłuż wschodniej granicy Polski.

4 maja po południu uczestnicy konferencji udali się do Szklarskiej Poręby, gdzie miała miejsce druga część obrad, w trakcie których uczestniczyło ok. 100 osób. Obrady na sesji plenarnej 5 maja rano otwo-

rzył prof. Andrzej Stasiak, który powitał wszystkich uczestników konferencji i ponownie przedstawił jej cele oraz program. Następnie głos zabrał Wojewoda Jeleniogórski Jerzy Nalichowski, który wyraził zadowolenie z faktu, iż może gościć na terenie swojego województwa uczestników tak znaczącej konferencji międzynarodowej i życzył wszystkim owocnych obrad. Z kolei zabrał głos dr Klaus Grimm, Dyrektor Przedstawicielstwa Fundacji im. Friedricha Eberta, sponsora konferencji, który w swym wystąpieniu wyraził m.in. nadzieję, iż wyniki konferencji pozytywnie wpłyną na proces rozwoju współpracy transgranicznej w szybko integrującej się Europie.

W sesji przedpołudniowej ogłoszono tego dnia łącznie 3 referaty:

1) Dr Ragnar Leunig, Dyrektor Instytutu Europejskiego w Bocholt (Niemcy) - "Współżycie grup etnicznych na pograniczu - z doświadczeń w Europie Zachodniej",

2) Dr Bogdan Wrzochalski, Naczelnik Wydziału Współpracy Transgranicznej w MSZ - "Podstawy prawne współpracy transgranicznej a problem Euroregionów",

3) Jerzy Nalichowski, Wojewoda Jeleniogórski - "Znaczenie współpracy transgranicznej dla województwa jeleniogórskiego".

Po południu kontynuowano obrady plenarne. Jako honorowy gość konferencji głos zabrał Minister - Szef Urzędu Rady Ministrów dr Michał Strąk. Na początku swego wystąpienia Minister M. Strąk podkreślił, iż docenia znaczenie współpracy transgranicznej dla rozwoju obszarów nadgranicznych i w związku z tym powołał w swoim urzędzie specjalną komórkę zajmującą się tą problematyką, a mianowicie Biuro d/s Współpracy Transgranicznej. W dalszej części swjej wypowiedzi Minister M. Strąk opowiedział się jednoznacznie za potrzebą opracowania całościowej, polskiej koncepcji zagospodarowania obszarów przygranicznych, opartej na wszechstronnych studiach prowadzonych w skali lokalnej, regionalnej, krajowej i ponadkrajowej. By móc ten cel osiągnąć należy zainicjować ścisłą współpracę środowisk naukowych z administracją państwową.

Po wystąpieniu Ministra M. Strąka rozpoczął się panel poświęcony Euroregionowi Nysa. Jako pierwszy zabrał głos mgr inż. arch. Jacek Jakubiec reprezentujący Stowarzyszenie Gmin Polskich Euroregionu Nysa. W swym wystąpieniu omówił on zasady organizacji Euroregionu, a następnie skoncentrował się na charakterystyce barier o różnorodnym charakterze (językowej, prawnej, technicznej, informacyjnej), utrudniających

współpracę euroregionalną. Zasygnalizował również obecność w Euroregionie Nysa trudnych do rozwiązania - ze względu na kolizję interesów gospodarczych - problemów (np. konflikt w sprawie funkcjonowania elektrowni Turów, trasy szybkiego ruchu przebiegającej tranzytem przez Polskę i in.).

Na panelu stronę czeską reprezentował inż. Miroslav Ulmann. W swym wystąpieniu przedstawił on zagadnienia ludnościowe, ekologiczne i komunikacyjne. Dużo uwagi poświęcił problemowi przebiegu trasy szybkiego ruchu Liberec-Cottbus, która miałaby na krótkim odcinku przebiegać tranzytem przez terytorium polskie. Jego zdaniem strona polska w sposób nieodpowiedzialny nie dopuszcza do realizacji tego projektu.

Kolejnym mówcą był inż. arch. Janusz Korzeń (Jeleniogórskie Biuro Planowania i Projektowania), który w swym wystąpieniu skoncentrował się na problematyce koordynowania polityki przestrzennej na obszarach pogranicza. Jest on za rozmowami z partnerem czeskim i niemieckim dotyczącymi w.w. trasy szybkiego ruchu. Jego zdaniem problem ten można rozwiązać z korzyścią dla 3 zainteresowanych stron.

Dieter Müller, przedstawiciel firmy Dornier GmbH (Niemcy), przedstawił cele i rezultaty prac, które doprowadziły do opracowania Koncepcji Rozwoju Gospodarczego dla Euroregionu Nysa, wykonanego na zlecenie Saksońskiego Ministerstwa Nauki i Pracy.

Dr Zbigniew Przybyła (Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu, Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze), pokusił się o określenie stosunku, jaki panuje w społeczeństwie, środowiskach lokalnych i wśród władz centralnych, do koncepcji tworzenia euroregionów w Polsce. Na podstawie badań ankietowych scharakteryzował szczegółowo stanowisko społeczności województwa jeleniogórskiego do Euroregionu Nysa.

Jako ostatni w panelu zabrał głos prof. Tadeusz Borys (Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu, Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze), który skoncentrował się na zagadnieniach ekologicznych. Nie zgadza się on m.in. ze stanowiskiem strony niemieckiej, sugerującej zamknięcie elektrowni *Turów*.

W dyskusji prof. Józef Okuniewski (Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN) zarzucił referentom, iż przedstawiając tak bogatą problematykę zagadnień przewidzianych do realizacji w ramach Euroregionu Nysa, nic

nie wspomnieli o kosztach tych przedsięwzięć i czasookresie ich realizacji.

Minister Michał Strąk, ustosunkowując się do zarzutu, iż rząd nie precyzuje swojego stanowiska odnośnie euroregionów, stwierdził, że rząd akceptuje zastany stan rzeczy. Zauważył, że funkcjonowaniu euroregionów towarzyszą problemy o charakterze regionalnym i ponadregionalnym. Rozwiązywanie tych drugich jest możliwe jedynie przy współdziałaniu władz euroregionów z rządem.

Końowym akcentem pierwszego dnia obrad było ukonstytuowanie się grup roboczych, które w niezmienionym składzie obradowały do końca konferencji.

6 maja uczestnicy konferencji uczestniczyli w objeździe studialnym Euroregionu Nysa, w trakcie którego zapoznano się szczegółowo z problematyką możliwości rozwoju tego terytorium, głównie z punktu widzenia strony czeskiej i niemieckiej. W Libercu strona czeska przygotowała zestaw referatów dotyczących:

- gospodarczej historii rozwoju Liberca i jego znaczenia w Euroregionie,
- historii powstania Euroregionu Nysa w kontekście uwarunkowań gospodarczych i stopnia jego akceptacji wśród miejscowego społeczeństwa,
- ekonomiczno-geograficznej charakterystyki czeskiej części Euroregionu Nysa,

W Żytawie (Zittau) uczestnicy konferencji mieli możliwość zapoznać się ze stanowiskiem strony niemieckiej dotyczącej wielu spornych problemów. Dr Gerhard Waterott w obszernym wystąpieniu odniósł się m.in. do problemu usytuowania spalarni śmieci powstającej na miejscu likwidowanej elektrowni Hirschfelde. Następnie szczegółowo scharakteryzował stanowisko strony niemieckiej dotyczące rozwoju infrastruktury komunikacyjnej i systemu przejść granicznych; negatywnie ocenił stosunek strony polskiej odnośnie trasy szybkiego ruchu Liberec-Cottbus.

7 maja kontynuowano obrady w Szklarskiej Porębie. Pierwszym z mówców był Wojewoda Szczeciński dr Marek Tałasiewicz, który przedstawił referat pt. "Z doświadczeń polsko-niemieckiej Komisji d/s współpracy przygranicznej", w którym skoncentrował się na problemach pla-

nowania transgranicznego i regionalnego, zwłaszcza w aspekcie ochrony środowiska (spalarnia śmieci w Torgelow, Park Dolnej Odry, oczyszczalnia ścieków Gubin-Guben).

Drugim z referentów był dr Viktor von Malchus, Prezydent Akademii für Raumforschung und Landesplanung (Niemcy, Hanower), który w swym wystąpieniu przedstawił w zarysie funkcjonujące obecnie europejskie programy wspierania inicjatyw regionalnych (m.in. INTERREG) i możliwości korzystania z nich m.in. przez Polskę.

Dr Andrzej Szumowski, Dyrektor Biura Planowania Przestrzennego we Wrocławiu, przedstawił referat pt. "Typologia układów przestrzennych pogranicza zachodniego", w którym zawarł wyniki szeroko zakrojonych prac prowadzonych przez zespół planistów przestrzennych pod jego kierownictwem.

W następnym wystąpieniu dr Frank-Dieter Grimm (Niemcy, Lipsk) przedstawił przyczyny utrudnień w rozwoju polsko-niemieckiej współpracy przygranicznej i możliwości ich przezwyciężenia.

Kolejnym mówcą był prof. Teofil Lijewski (Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN), który w referacie pt. "Problemy transportowe pogranicza polsko-niemieckiego" szeroko omówił wpływ granicy na stan sieci transportowej po obu jej stronach i rozkład ruchu transgranicznego.

Jako ostatnia w sesji plenarnej tego dnia wystąpiła Bogusława Skomska z Centralnego Urzędu Planowania. W referacie pt. "Studia koordynacyjne rozwoju polsko-czeskich i polsko-słowackich obszarów przygranicznych" przedstawiła stan zaawansowania prac, dotyczących w.w. problematyki, prowadzonych przez CUP.

Po południu rozpoczęły się prace w grupach roboczych. Szczegóły ich przebieg zamieszczono w sprawozdaniach przewodniczących tych grup.

8 maja uczestnicy konferencji udali się do Bocholt (Niemcy), gdzie w następnych dniach kontynuowano obrady. 9 maja obrady otworzył Dyrektor Instytutu Europejskiego w Bocholt dr Ragnar Leunig, który serdecznie powitał uczestników konferencji i przedstawił dalszą część jej programu.

Pierwszym z referentów był Bernhard Demming, Burmistrz miasta Bocholt (Niemcy). W swym wystąpieniu scharakteryzował rozwój miasta w ostatnich latach i jego kontakty z sąsiednimi gminami położonymi po drugiej stronie granicy (Holandia).

Następnie wystąpił dr Ragnar Leunig, który przedstawił program badawczy Instytutu Europejskiego i zasady jego finansowania.

Z kolei doc. Age Kats (Instytut Europejski w Bocholt) przedstawił historię powstania Euroregionu i omówił główne problemy, które pojawiały się przy realizacji współpracy ponadgranicznej.

Po południu obradowały grupy robocze.

Wieczorem tego samego dnia wygłoszono jeszcze dwa referaty. Cor de Vries, Wójt gminy Bocholt, przedstawił historię powstania EUREGIO i scharakteryzował główne problemy jego funkcjonowania (lecznictwo, straż pożarna itp.).

Następnie Hans-Jozef Dahlen, Dyrektor miasta Bocholt, scharakteryzował współpracę między gminami niemieckimi i holenderskimi należącymi do EUREGIO (wymiana uczniów w szkołach, wspólne planowanie infrastruktury, wspólne przedszkola, wypożyczalnie książek itp.).

10 maja uczestnicy konferencji uczestniczyli w objeździe EUREGIO. W Enschede strona holenderska zaprezentowała 2 referaty. Dr B. Wildeboer przedstawił historię rozwoju Enschede, zaś p. Brants szczegółowo zreferował problematykę osadniczą i transportową Europy Zachodniej, szczegółowo uwypuklając możliwości rozwoju w trójkącie Enschede - Münster - Osnabrück.

W Gronau (Niemcy), siedzibie EUREGIO, Jens Gabbe (Niemcy) przedstawił historię powstania tego euroregionu, jego podstawowe dane geograficzne, problemy prawne.

Następnie Wim van Geffen (Holandia) przedstawił zakres współpracy realizowanej w ramach EUREGIO. Należą do nich m.in. programy mające na celu usprawnienie transgranicznego systemu pośrednictwa pracy, kształcenia w danym zawodzie i in. W euroregionie od lat intensywnie realizuje się współpracę kulturalną, a obecnie podejmuje się też współpracę gospodarczą.

11 maja kontynuowano obrady w Bocholt. Dr Peter Leibenguth (Instytut Europejski) przedstawił historię powstania EWG oraz scharakteryzował zasady działania tej organizacji i sposoby podejmowania decyzji.

Następnie prof. Józef Okuniewski (Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN) wygłosił referat pt. "Uwarunkowania i możliwości współpracy polsko-niemieckiej dla ożywienia wiejskich obszarów przygranicznych".

Po południu dr Włodzimierz Gierłowski zreferował problematykę współdziałania na pograniczu polsko-niemieckim. W swym wystąpieniu zwrócił on uwagę na potrzebę korzystania z doświadczeń współpracy transgranicznej realizowanej od wielu lat w różnych regionach Europy Zachodniej.

Na zakończenie obrad przewodniczący grup roboczych przedstawili na posiedzeniu plenarnym zasadnicze rezultaty prac prowadzonych w ich ramach oraz zreferowali opracowane przez nich wnioski. Efektem ożywionej dyskusji, która wywiązała się pod koniec obrad jest przyjęta przez uczestników konferencji rezolucja.

REZOLUCJA

Uczestnicy międzynarodowej konferencji na temat współpracy regionów przygranicznych, która odbyła się w Warszawie, Szklarskiej Porębie (Polska) i Bocholt (Niemcy) w dniach 4-12.05.1994 r., stwierdzają konieczność pogłębienia badań naukowych poświęconych współpracy regionów przygranicznych. Wymaga to zintensyfikowania wysiłków i koordynacji odpowiednich działań między poszczególnymi zespołami pracującymi w poszczególnych państwach.

W tym celu należy:

- organizować systematycznie seminaria dwustronne i wielostronne,
- usprawnić wymianę dokumentacji statystycznej, kartograficznej i projektów realizacyjnych oraz opracowań metodologicznych i merytorycznych,
- zwiększyć działalność publikacyjną,
- zorganizować wymianę specjalistów i ekspertów.

Dla zrealizowania tego zadania należałoby w najbliższej przyszłości przystąpić do utworzenia grupy roboczej koordynującej badania w dziedzinie współpracy przygranicznej między krajami Europy Środkowo-Wschodniej. Do zorganizowania tej grupy roboczej uczestnicy konferencji upoważniają stronę polską.

Mag. Krzysztof MIROS

Konferenzsekretär

Institut für Geographie und Raumordnung
der Polnischen Akademie der Wissenschaften
Warschau

BERICHT ÜBER DIE INTERNATIONALE STUDIENKONFERENZ

"Polen und seine grenzüberschreitende Zusammenarbeit mit den Nachbarländern - Erscheinungen, Tendenzen und Erfahrungen"

(4.-11. Mai 1994, Warszawa, Szklarska Poręba, Bocholt)

Vom 4. - 11. Mai 1994 organisierte das Institut für Geographie und Raumordnung auf Initiative und mit Unterstützung des Außenministeriums eine internationale Studienkonferenz mit dem Titel "Polen und seine grenzüberschreitende Zusammenarbeit mit den Nachbarländern - Erscheinungen, Tendenzen und Erfahrungen". Diese Veranstaltung konnte dank einer großen finanziellen Unterstützung seitens nachstehender Institutionen durchgeführt werden:

- Amt des Ministerrates der Republik Polen,
- Außenministerium der Republik Polen,
- Europäisches Institut in Bocholt,
- Friedrich-Ebert-Stiftung,
- Stefan-Batory-Stiftung,
- Stiftung für Entwicklung der Lokalen Demokratie.

Das Ziel der Konferenz war:

- einen möglichst umfassenden Überblick über die bestehenden wichtigsten Formen der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit entlang der Grenze Polen zu vermitteln,
- das Aufzeigen weiterer Möglichkeiten sowie Ziele dieser Zusammenarbeit angesichts der Perspektiven einer europäischen Integration,
- der Beginn eines grösseren Erfahrungs- und Meinungsaustausches mit polnischen Partnern in den Instituten, Verbänden und Unternehmen, die sichtbare Erfolge auf dem Gebiet der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit zu verzeichnen haben,
- Identifikation und Besprechung der Erscheinungen, die eine grenzüberschreitende Zusammenarbeit erschweren, sowie Vorschläge für entsprechende Gegenmaßnahmen.
- das Aufzeigen einer Reihe von Erfahrungen und Methoden der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit in den Ländern Westeuropas anhand von Beispielen, dank dessen der Prozeß der Integration Europas beschleunigt wurde und die seit Jahren auftretenden Abneigungen und Ungleichheiten eingeschränkt wurden,
- das Sammeln von Impulsen und Materialien für die weiteren wissenschaftlichen Arbeiten, das Anknüpfen von nützlichen Kontakten für die Bildung von gemeinsamen vorteilhaften Raumstrukturen und Formen der Zusammenarbeit in den Grenzgebieten,
- die entsprechenden europäischen Institutionen auf dokumentierte Weise mit der ziemlich komplizierten Problematik der Zusammenarbeit an der Grenze Polens bekanntzumachen.

Die Konferenz fand gemäß eines unterschiedlichen Programms statt, welches eine maximale aktive Beteiligung aller Teilnehmer sowie die Aufnahme der grundlegendsten Probleme dieser Zusammenarbeit ermöglichte. Die Hauptelemente dieses Programms waren:

- Plenarversammlung der Konferenzteilnehmer zwecks Vorstellung und Diskussion der allgemeinen Probleme der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit, und auch zwecks Kennenlernen der besonders interessanten lokalen Initiativen,
- Arbeiten in 4 interdisziplinären Problemgruppen zwecks Berichterstattung sowie Erfahrungsaustausch, die folgende Themen beinhalteten:

- a) grenzüberschreitende Zusammenarbeit der staatlichen Behörden und lokalen Selbstverwaltungen, unter Berücksichtigung des Umweltschutzproblems, Vorsitzender der Gruppe A - Prof. Dr. hab. Zbigniew Ziolo,
- b) Planung und Entwicklung der materiellen Infrastruktur in den Grenzgebieten, besonders die Verkehrsverbindungen und Grenzübergänge, Vorsitzender der Gruppe B - Prof. Dr. hab. Teofil Lijewski,
- c) wirtschaftliche Initiativen und Beziehungen, Vorsitzender der Gruppe C - prof. dr hab. Józef Okuniewski,
- d) gesellschaftliche Kommunikation und kulturelle Zusammenarbeit, Vorsitzender der Gruppe D - Doz. Dr. hab. Stanisław Lisiecki.

- Vorort-Besichtigungen und Informationstreffen mit ansässigen gesellschaftlich engagierten Menschen in der polnisch-tschechisch-deutschen Euroregion Neiße sowie in ausgewählten Orten der euroregionalen Zusammenarbeit an der deutsch-niederländischen Grenze bei Borcholt und Gronau (Deutschland).

An der Konferenz nahmen zu verschiedenen Zeitabschnitten über 100 Personen teil, die sowohl die Kreise repräsentierten, die die grenzüberschreitende Zusammenarbeit realisieren (neben Polen auch ihre unmittelbaren ausländischen Nachbarn) wie auch Vertreter der Wissenschaft und staatlichen Behörden. An der Konferenz beteiligten sich an den verschiedenen Etappen insgesamt 33 Personen aus dem Ausland: 1 Person aus Rußland, 1 Person aus Lettland, 2 Personen aus Weißrußland, 7 Personen aus der Ukraine, 4 Personen aus Tschechien, 1 Person aus Ungarn, 13 Personen aus Deutschland, 4 Personen aus den Niederlanden.

Die Konferenz fand vom 4. - 11. Mai 1994 statt und bestand aus 3 Etappen. Die Eröffnung der Konferenz fand am 4. Mai 1994 in Warschau statt. Sie hatte einleitenden Charakter und war ausschließlich für die Teilnehmer aus dem östlichen Grenzgebiet Polens bestimmt. Ihr Ziel war die Vorstellung der Spezifik in der Entwicklung der östlichen Teile des Landes sowie das Verhältnis der Republik Polen zu den Nachbarn aus diesen Gebieten. An den Beratungen nahmen insgesamt ca. 50 Personen teil.

Die Konferenz wurde von Prof. Andrzej Stasiak (Institut für Geographie und Raumplanung der Polnischen Akademie der Wissenschaften) eröffnet, welcher in Kurzform die Ziele und Vorhaben dieser Konferenz vorstellte und zwei an die Konferenzteilnehmer gerichtete Schreiben vorlas, signiert von dem Minister und Leiter des Zentralen Planungsamtes Prof. Mirosław Pietrewicz und dem Vorsitzenden der Polnischen Akademie der Wissenschaften, die leider nicht an den Konferenzberatungen teilnehmen konnten.

Als einer der ersten Referenten ergriff Jarosław Bratkiewicz, Vizedirektor des Departements Studien und Planung - PISM des Ministeriums für Auswärtige Angelegenheiten, das Wort. Er übermittelte in Kurzform den Standpunkt des Außenministeriums in Hinsicht auf die Entwicklung der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit mit den östlichen Nachbarn Polens.

Der zweite der Redner, Prof. Andrzej Stasiak konzentrierte sich in seinem Referat auf die Erörterung der Rolle und Bedeutung von breitenparallelen Verkehrsverbindungen, die durch Polen verlaufen und Westeuropa mit Osteuropa verbinden sollen.

Während der kurzen Diskussion, die nach diesen Referaten stattfand, konzentrierten sich die Konferenzteilnehmer vor allem auf die Probleme des Bedarfs und der Möglichkeiten einer Entwicklung der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit entlang der Ostgrenze Polens.

Am 4. Mai nachmittags begaben sich die Konferenzteilnehmer nach Szklarska Poręba, wo der 2. Teil der Beratungen stattfand, an der ca. 100 Personen teilnahmen. Die Beratungen der Plenarsitzung am 5. Mai morgens eröffnete Prof. Andrzej Stasiak, der die Konferenzteilnehmer begrüßte und erneut die Ziele und das Programm der Konferenz vorstellte. Danach ergriff der Wojewode von Jelenia Góra, Jerzy Nalichowski, das Wort, der seine Freude zum Ausdruck brachte, daß auf dem Gebiet seiner Wojewodschaft die Teilnehmer einer so bedeutenden internationalen Konferenz zu Gast sind. Er wünschte den Teilnehmern erfolgreiche Beratungen. Danach ergriff der Direktor der Vertretung der Friedrich-Ebert-Stiftung und Sponsor der Konferenz, Dr. Klaus Grimm, das Wort, der u.a. seine Hoffnung zum Ausdruck brachte, daß die Ergebnisse der Konferenz positiv auf den Prozeß der Entwicklung einer grenzüberschreitenden Zusammenarbeit in dem sich schnell integrierenden Europa Einfluß nehmen.

Während der Vormittagssitzung wurden an diesem Tag insgesamt 3 Referate gehalten:

- 1) Dr. Ragnar Leunig, Direktor des Europäischen Instituts in Bocholt (Deutschland) - "Das Zusammenleben von ethnischen Gruppen in den Grenzgebieten - aufgrund von Erfahrungen in Westeuropa",
- 2) Dr. Bogdan Wrzochalski, Leiter des Fachbereichs im Außenministerium Grenzüberschreitende Zusammenarbeit - "Rechtsgrundlagen der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit und das Problem der Euroregionen",

3) Jerzy Nalichowski, Wojewode von Jelenia Góra - "Die Bedeutung der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit für die Wojewodschaft Jelenia Góra".

Am Nachmittag wurden die Plenarberatungen fortgesetzt. Als Ehrengast der Konferenz ergriff Minister Dr. Michał Strąk - Chef des Ministerratsamtes - das Wort. Zu Beginn seiner Rede betonte Minister Strąk, daß er sich der Bedeutung der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit für die Entwicklung der Grenzgebiete bewußt ist und deshalb berief er in seinem Amt eine Sonderkommission, die sich mit dieser Problematik befaßt, und zwar das Büro für Grenzüberschreitende Zusammenarbeit. Im weiteren Teil seiner Rede sprach sich Minister Strąk eindeutig dafür aus, daß auf der Grundlage von universalen Studien eine komplexe polnische Konzeption für die Bewirtschaftung der Grenzgebiete auf lokaler, regionaler, landesweiter und darüberhinausgehender Ebene geschaffen werden muß. Um dieses Ziel zu erreichen, muß eine enge Zusammenarbeit zwischen den wissenschaftlichen Einrichtungen und den staatlichen Behörden ins Leben gerufen werden.

Nach der Rede von Minister M. Strąk begann das Panel, das der Euroregion Neiße gewidmet war. Als erster ergriff der Architekt Dipl. Ing. Jacek Jakubiec das Wort, der den Verband der Polnischen Gemeinden der Euroregion Neiße repräsentierte. In seiner Rede besprach er das Prinzip der Organisation der Euroregion und danach konzentrierte er sich auf die charakteristischen und verschiedenartigsten Barrieren (Sprach-, rechtliche-, technische und Informationsschwierigkeiten), die die euroregionale Zusammenarbeit erschweren. Er machte ebenfalls auf schwer zu lösende Probleme in der Euroregion Neiße aufmerksam, bedingt durch das Aufeinandertreffen von unterschiedlichen wirtschaftlichen Interessen und Problemen (z.B. der Konflikt um die Funktion des Elektrokraftwerkes Turów, die im Transit durch Polen führende Schnellverkehrsstraße u.a.) .

Auf dem Panel wurde die tschechische Seite von Ing. Miroslav Ulmann vertreten. In seiner Rede behandelte er Bevölkerungs-, Umwelt- und Verkehrsprobleme. Viel Aufmerksamkeit schenkte er dem Problem des Verlaufs der Schnellverkehrsstraße Liberec-Cottbus, die auf einem kleinen Abschnitt auch Polen durchquert. Seiner Meinung nach verhindert die polnische Seite in unverantwortlicher Weise die Ausführung dieses Projektes.

Ein weiterer Redner war Ing. Arch. Janusz Korzeń, der sich in seiner Rede auf die Koordination der Raumordnungspolitik in den Grenzgebieten konzentrierte. Er sprach sich dafür aus, Gespräche mit den tschechi-

schen und deutschen Partnern hinsichtlich der obengenannten Schnellverkehrsstraße zu führen. Seiner Meinung nach kann dieses Problem zum Vorteil aller drei interessierten Seiten gelöst werden.

Dieter Müller, Repräsentant der Firma Dornier GmbH (Deutschland), stellte die Ziele und Ergebnisse der Arbeiten vor, die zu der Ausarbeitung der Konzeption der Wirtschaftsentwicklung der Euroregion Neiße geführt haben und die im Auftrag des Sächsischen Ministeriums für Wissenschaft und Arbeit ausgeführt wurden.

Dr. Zbigniew Przybyła (Ökonomische Akademie Wrocław, Abteilung für Regionale Wirtschaft und Touristik in Jelenia Góra) bemühte sich, die Einstellung der Bevölkerung, der lokalen Kreise und zentralen Behörden zu der Konzeption der Schaffung von Euroregionen in Polen aufzuzeigen. Auf der Grundlage der Ergebnisse von Meinungsumfragen charakterisierte er eingehend den Standpunkt der Bevölkerung aus der Wojewodschaft Jelenia Góra zu der Euroregion Neiße.

Als letzter Redner ergriff Prof. Tadeusz Borys (Ökonomische Akademie Wrocław, Abteilung für Regionale Wirtschaft und Touristik in Jelenia Góra) das Wort, der sich auf die Umweltprobleme konzentrierte. U.a. war er nicht mit dem Standpunkt der deutschen Seite, die die Schließung des Elektrokraftwerkes Turów empfiehlt, einverstanden.

Während der Diskussion warf Prof. Józef Okuniewski (Institut für Entwicklung des Dorfes und der Landwirtschaft PAN) den Referenten vor, daß keiner der Referenten, die die so umfangreiche Problematik der im Rahmen der Euroregion geplanten Vorhaben vorgestellt hatten, die Kosten dieser Vorhaben und den Zeitraum ihrer Ausführung erwähnt hatten.

Minister Michał Strąk, der zu den Vorwürfen, daß die Regierung nicht ihren Standpunkt hinsichtlich der Euroregionen klar zum Ausdruck bringt, Stellung nahm, erklärte, daß die Regierung den vorhandenen Tatbestand akzeptiert. Er stellte fest, daß die Euroregionen mit Problemen zu kämpfen haben, die regionaler und überregionaler Natur sind. Die Lösung dieser zweitgenannten Probleme ist nur möglich, wenn die euroregionalen Behörden mit der Regierung zusammenarbeiten.

Der Schlußakzent des ersten Beratungstages war die Bildung von Arbeitsgruppen, die in unveränderter Zusammensetzung bis zum Ende der Konferenz miteinander berieten.

Am 6. Mai nahmen die Konferenzteilnehmer an einer Studien-Rundfahrt durch die Euroregion Neiße teil, wo sie sich eingehend mit den Entwicklungsmöglichkeiten dieses Gebiets bekanntmachten, hauptsächlich aus der Sicht der tschechischen und deutschen Seite. In Liberec hatte die tschechische Seite eine Reihe von Referaten vorbereitet, die folgende Themen betrafen:

- die historische Entwicklung der Wirtschaft in Liberec und ihre Bedeutung in der Euroregion,
- die Geschichte der Entstehung der Euroregion Neiße in Hinsicht auf die wirtschaftlichen Voraussetzungen und den Grad ihrer Akzeptierung in der ansässigen Bevölkerung,
- die wirtschaftlich-geographische Charakteristik des tschechischen Teils der Euroregion Neiße.

In Zittau hatten die Konferenzteilnehmer die Möglichkeit, sich mit dem Standpunkt der deutschen Seite hinsichtlich vieler umstrittener Probleme bekanntzumachen. Dr. Gerhard Waterott äußerte sich u.a. in seiner ausführlichen Rede zu der Standortwahl der Müllverbrennungsanlage, die an dem Ort des stillgelegten Elektrokraftwerkes Hirschfelde entstehen soll. Im weiteren charakterisierte er eingehend den Standpunkt der deutschen Seite in Bezug auf die Entwicklung der Infrastruktur (Verkehrsverbindungen und das System der Grenzübergänge). Negativ beurteilte er den Standpunkt der polnischen Seite hinsichtlich der Schnellverkehrsverbindung Liberec-Cottbus.

Am 7. Mai wurden die Beratungen in Szklarska Poręba fortgesetzt. Der erste Redner war der Wojewode von Szczecin, Dr. Marek Tałasiewicz, der ein Referat mit dem Titel "Erfahrungen der polnisch-deutschen Kommission für grenzüberschreitende Zusammenarbeit" hielt, in dem er sich auf die Probleme der grenzüberschreitenden und regionalen Planungskonzentrierte, besonders unter dem Gesichtspunkt des Umweltschutzes (Müllverbrennungsanlage in Torgolow, Oder-Park, Kläranlage Gubin-Guben).

Der zweite Referent war Dr. Viktor von Malchus, Präsident der Akademie für Raumforschung und Landesplanung (Deutschland, Hannover), der die Funktion der gegenwärtigen europäischen Programme zur Unterstützung von regionalen Initiativen (u.a. INTERREG) sowie die Möglichkeit, daß u.a. Polen davon Gebrauch macht, umriß.

Dr. Andrzej Szumowski, Direktor des Büros für Raumplanung in Wrocław, hielt ein Referat mit dem Titel "Die Typologie der Raumordnung im westlichen Grenzgebiet", in dem er die Ergebnisse von umfangreichen Arbeiten, die eine Gruppe von Raumplanern unter seiner Leitung ausführte, darlegte.

In einem weiteren Referat legte Dr. Frank Grimm (Deutschland, Leipzig) die Ursachen der Hindernisse in der Entwicklung der polnisch-deutschen grenzüberschreitenden Zusammenarbeit sowie die Möglichkeiten ihrer Überwindung dar.

Ein weiterer Redner war Prof. Teofil Lijewski (Institut für Geographie und Raumordnung PAN), der in seinem Referat mit dem Titel "Transportprobleme in den polnisch-deutschen Grenzgebieten" ausführlich über den Einfluß der Grenze auf den Zustand des Transportnetzes auf beiden Seiten und die Anordnung des grenzüberschreitenden Verkehrs sprach.

Als letzte Rednerin der Plenarsitzung trat an diesem Tag Bogusława Skomska vom Zentralen Planungsamt (CUP) auf. In dem Referat "Koordinierende Studien über die polnisch-tschechische und polnisch-slowakische Entwicklung der Grenzgebiete" berichtete sie über den Stand der Arbeiten, die diese Problematik betreffen und von CUP ausgeführt werden.

Am Nachmittag begannen die Arbeiten in den Arbeitsgruppen. Der genaue Verlauf ist in den Berichten der Vorsitzenden dieser Gruppen enthalten.

Am 8. Mai begaben sich die Konferenzteilnehmer nach Bocholt (Deutschland), wo in den nächsten Tagen die Beratungen fortgesetzt wurden. Am 9. Mai eröffnete der Direktor des Europäischen Instituts in Bocholt, Dr. Ragnar Leunig, die Beratungen. Er hieß die Konferenzteilnehmer herzlich willkommen und stellte den weiteren Programmteil vor.

Der erste der Referenten war Bernhard Demming, der Bürgermeister von Bocholt (Deutschland). In seiner Rede charakterisierte er die Entwicklung der Stadt in den letzten Jahren und ihre Kontakte mit den Nachbargemeinden auf der anderen Seite der Grenze (Holland).

Danach ergriff Dr. Ragnar Leunig das Wort, der das Forschungsprogramm des Europäischen Instituts und seine Finanzierungsprinzipien vorstellte.

Dagegen machte Doz. Age Kats (Europäisches Institut in Bocholt) mit der Entstehungsgeschichte der Euroregion bekannt und führte die Hauptprobleme an, die bei der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit auftreten.

Am Nachmittag berieten die Arbeitsgruppen.

Am Abend des gleichen Tages wurden noch zwei Referate gehalten. Cor de Vries, Ortsvorsteher der Gemeinde Bocholt, berichtete über die Entstehung der EUROREGIO und charakterisierte die Hauptprobleme ihrer Funktion (Gesundheitswesen, Feuerwehr usw.)

Danach charakterisierte Hans-Josef Dahlen, Direktor der Stadt Bocholt, die Zusammenarbeit zwischen den zu der EUROREGIO gehörenden holländischen und deutschen Gemeinden (Schüleraustausch, gemeinsame Planung der Infrastruktur, gemeinsame Kindergärten, Buchausleihen usw).

Am 10. Mai nahmen die Konferenzteilnehmer an einer Rundfahrt durch die EUROREGIO teil. In Enschede hielt die holländische Seite zwei Referate. Dr. B. Wildeboer machte mit der Entwicklung von Enschede bekannt, dagegen befaßte sich Herr Brants eingehend mit der Siedlungs- und Transportpolitik Westeuropas, insbesondere in dem Dreieck Enschede - Münster - Osnabrück.

In Gronau (Deutschland), dem Sitz der EUROREGIO, machte Jens Gabbe (Deutschland) mit der Entstehungsgeschichte dieser Euroregion, ihren hauptsächlich geographischen Daten und rechtlichen Problemen bekannt.

Im weiteren sprach Wim van Geffen (Holland) über den Bereich der Zusammenarbeit im Rahmen der EUROREGIO. Dazu gehören u.a. Programme, die zum Ziel haben, die grenzüberschreitende Arbeitsvermittlung, die Ausbildung in dem jeweiligen Beruf u.a. zu verbessern. In der Euroregion wird seit Jahren eine intensive kulturelle Zusammenarbeit betrieben, gegenwärtig auch auf dem Gebiet der Wirtschaft.

Am 11. Mai wurden die Beratungen in Bocholt fortgesetzt. Dr. Peter Leibenguth (Europäisches Institut) machte mit der Entstehungsgeschichte der EWG bekannt und charakterisierte die Grundsätze dieser Organisation und das Prinzip der Beschlußfassungen.

Danach hielt Prof. Józef Okuniewski (Institut für Entwicklung des Dorfes und der Landwirtschaft PAN) ein Referat zum Thema "Voraus-

setzungen und Möglichkeiten der polnisch-deutschen Zusammenarbeit hinsichtlich der Belebung der ländlichen Grenzgebiete".

Am Nachmittag nahm Dr. Włodzimierz Gierłowski zu der Problematik des Zusammenwirkens an der polnisch-deutschen Grenze Stellung. In seiner Rede machte er auf die Notwendigkeit aufmerksam, die Erfahrungen der seit vielen Jahren in verschiedenen Regionen Westeuropas üblichen grenzüberschreitenden Zusammenarbeit zu nutzen.

Am Schluß der Beratungen stellten die Vorsitzenden der Arbeitsgruppen auf der Plenarsitzung die grundlegenden Ergebnisse der Arbeitsgruppen vor und referierten die von ihnen erarbeiteten Schlußfolgerungen. Ergebnis der lebhaften Diskussion, die sich am Ende der Beratungen entspann, war eine Resolution der Konferenzteilnehmer.

RESOLUTION

Die Teilnehmer der internationalen Konferenz zum Thema Zusammenarbeit der Grenzgebiete, die vom 4.-12.05.95 in Warschau, Szklarska Poręba (Polen) und Bocholt (Deutschland) stattfand, erachten es als notwendig, die wissenschaftlichen Forschungen über die Zusammenarbeit der Grenzgebiete zu vertiefen. Das erfordert verstärkte Anstrengungen und die Koordination der entsprechenden Vorhaben zwischen den einzelnen Gruppen in den einzelnen Ländern.

Zu diesem Zweck muß man:

- systematisch zwei- und mehrseitige Seminare organisieren,
- den Austausch von statistischen und kartographischen Dokumentationen sowie Projekten und methodologischen und meritorischen Ausarbeitungen verbessern,
- die Publikationsarbeit erhöhen,
- einen Austausch von Fachleuten und Experten organisieren.

Um diese Vorhaben zu verwirklichen, sollte man in der nächsten Zeit Arbeitsgruppen bilden, die die Forschungen auf dem Gebiet der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit zwischen den östlichen mitteleuropäischen Ländern koordinieren. Die Konferenzteilnehmer ermächtigen die polnische Seite, solche Arbeitsgruppen zu organisieren.

Prof. dr hab. Zbigniew ZIOŁO

Przewodniczący grupy A

Wyższa Szkoła Pedagogiczna

Kraków

PROTOKÓŁ I WNIOSKI GRUPY A
"Transgraniczna współpraca organów władzy
i samorządów lokalnych
z uwzględnieniem problematyki ekologicznej"

Porządek obrad:

1. Sprawy organizacyjne,
2. Przedstawienie referatów, komunikatów i wystąpień,
3. Dyskusja,
4. Wnioski.

Ad 1. Na wstępie przewodniczący prof. dr hab. Zbigniew Ziolo przedstawił cele i zadania grupy roboczej. Podkreślił znaczenie wymiany poglądów i doświadczeń przedstawicieli władz samorządowych, administracji wojewódzkiej i centralnej oraz pracowników nauki dla doskonalenia form i treści współpracy transgranicznej. Zaproponował, aby w wystąpieniach wyjść od problematyki ogólnej do prezentowania szczegółowych doświadczeń dotyczących współpracy na szczeblu samorządowym wzdłuż granicy zachodniej, południowej i wschodniej.

Następnie powołano komisję wnioskową w składzie: Bożena Degórska (IGiPZ PAN, Warszawa), dr Andrzej Miszczuk (UMCS, Lublin), Bogusława Skomska (CUP, Warszawa), prof. dr hab. Zbigniew Ziolo (WSP, Kraków).

W grupie roboczej uczestniczyło 35 osób (wg listy obecności załączonej do niniejszego protokołu). Ogółem wygłoszono: 5 referatów,

12 komunikatów i przedstawiono 2 wypowiedzi. W dyskusji wzięło udział 20 osób.

Ad 2. Kolejność przedstawianych referatów, komunikatów i wystąpień.

1. **Lidia Anna Wróbel** (Urząd Rady Ministrów, Warszawa): Koordynacja działań w zakresie współpracy zagranicznej.

2. **Bolesław Winiarski**, prof. dr hab., (AE, Wrocław): Zakres i problemy rozwiązywania wspólnych spraw w kształtowaniu rozwoju i zagospodarowania rejonów przygranicznych.

3. **Zbigniew Ziolo**, prof. dr hab. (WSP, Kraków): Czynniki i bariery rozwoju obszarów przygranicznych.

4. **Mirosław Szydelski** (Urząd Wojewódzki, Szczecin): Konieczność tworzenia prawnego podmiotu regionalnego.

5. **Romuald Cerebież-Tarabicki**, doc. dr, (Biuro Planowania Przestrzennego, Szczecin): Gospodarka przestrzenna podstawą rozwoju regionów przygranicznych.

6. **Zdzisław Grzymajło** (Urząd Miejski, Wałbrzych): Współpraca transgraniczna w regionie Wałbrzysko-Noworudzkim w województwie wałbrzyskim.

7. **Mieczysław Kamiński** (Urząd Gminy, Bystrzyca Kłodzka): Możliwości współpracy gmin przygranicznych.

8. **Julian Golak** (Rada Miejska, Nowa Ruda): Współpraca przygraniczna i transgraniczna miast i gmin województwa wałbrzyskiego.

9. **Janusz Chrzan** (Urząd Gminy, Bystrzyca Kłodzka): Współpraca przygraniczna - doświadczenia własne.

10. **Lesław Werpachowski** (Związek Komunalny Ziemi Cieszyńskiej) Rozwój współpracy transgranicznej na Ziemi Cieszyńskiej.

11. **Adam Iwanek** (Stowarzyszenie Gmin Słowacko-Polskich, Rajcza): Transgraniczna współpraca samorządów lokalnych z uwzględnieniem problematyki ekologicznej, gospodarczej i kulturalnej.

12. **Marcin Błażkiewicz** (Podhalański Związek Gmin, Nowy Targ): Tworzenie związku współpracy transgranicznej Euroregionu Tatry.

13. **Andrzej Miszczuk**, dr, (UMCS, Lublin): Koncepcje funkcjonowania i zagospodarowania Środkowo-Wschodniego Obszaru Przygranicza Polski.

14. **Barbara Sieńko**, dr, (UMCS, filia Rzeszów): Wkraczanie kapitału zagranicznego na polski obszar Euroregionu Karpackiego.

15. **Iwan Mitrowcij**, dr, (Urząd Obwodowy, Użgorod, Ukraina): Zakarpacki Obwód Ukrainy - wybrane tendencje współpracy transgranicznej.

16. **Jerzy Zalewski** (Urząd Wojewódzki, Biała Podlaska): Współpraca transgraniczna województwa białkopodlaskiego.

17. **Bogdan Kawalko** (Urząd Wojewódzki, Zamość): Współpraca administracji województw i obszarów przygranicznych Polski i Ukrainy.

18. **Bożena Degórska** (IGiPZ PAN): O potrzebie tworzenia transgranicznych obszarów chronionych.

Ad 3. W dyskusji zabrało głos 20 osób:

1. Jerzy Bałucki, Euroregion Nysa,
2. Zbigniew Przybyła, AE Wrocław,
3. Janusz Chrzan, Urząd Gminy, Łądek Zdrój,
4. Barbara Sieńko, dr, UMCS, Filia Rzeszów,
5. Andrzej Miszczuk, dr, UMCS Lublin,
6. Lesław Werpachowski, Związek Komunalny Ziemi Cieszyńskiej,
7. Bolesław Winiarski, prof. dr hab., AE Wrocław,
8. Andrzej Stasiak, prof. dr hab. IGiPZ PAN Warszawa,
9. Jan Zygodlewicz, Biuro Planowania CUP, Kraków,
10. Julian Golak, Rada Miejska, Nowa Ruda,
11. Zbigniew Krużyński, Przedstawiciel Ambasady RP w Berlinie,
12. Lilianna Wierzbicka, Urząd Wojewódzki Wałbrzych,
13. Iwan Mitrowcij, dr, Urząd Obwodowy Użgorod, Ukraina,
14. Adam Iwanek, Stowarzyszenie Gmin Słowacko-Polskich, Rajcza,
15. Teresa Pisarczyk, Urząd Wojewódzki Zamość,
16. Mieczysław Kamiński, Urząd Gminy Bystrzyca Kłodzka,
17. Zbigniew Ziolo, prof. dr hab., WSP Kraków,
18. Marcin Rościszewski, prof. dr hab. IGiPZ PAN Warszawa,
19. Bogusława Skomska, CUP Warszawa,
20. Tadeusz Żurawski, Związek Gmin Śląska Opolskiego.

W dyskusji przedstawiciele władz samorządowych koncentrowali się głównie na lokalnych problemach współpracy transgranicznej. Zwracali uwagę na pilną potrzebę otwierania nowych przejść granicznych o charakterze turystycznym i lokalnym, problemy ekologiczne oraz konieczność zwiększenia budżetów gmin poprzez ograniczenie odpływu pieniądza do budżetu centralnego.

Na wiele wątpliwości przedstawicieli władz lokalnych odpowiedział prof. dr hab. Andrzej Stasiak - Przewodniczący Państwowej Rady Gospodarki Przestrzennej i kierownik merytoryczny konferencji. Zwrócił on szczególną uwagę na hierarchię problemów dotyczących skali państwa jako nadrzędnych w stosunku do problemów lokalnych. Uzasadnił to ograniczonymi źródłami budżetowymi przeznaczonymi np. na budowę przejść granicznych.

Przedstawiciele nauki podkreślali, w zakresie rozwoju współpracy transgranicznej, konieczność uwzględnienia uwarunkowań międzynarodowych i krajowych i ich związek z uwarunkowaniami rozwoju regionalnego i lokalnego. Kładli nacisk na mechanizmy rozwijającego się procesu współpracy międzynarodowej.

Ad. 4. W wyniku przedstawionych referatów, komunikatów, wystąpień oraz szerokiej dyskusji sformułowano szereg wniosków dla nauki i działań aplikacyjnych, dotyczących wielu problemów odnoszących się do różnej skali przestrzennej oraz kompetencji określonych organów władzy państwowej i samorządowej.

1. Należy przyjąć, iż proces integracji europejskiej jest obiektywną kategorią rozwoju społecznego i ekonomicznego. Proces ten stymulują różne formy, m.in. współpraca transgraniczna przejawiająca się w postaci struktur euroregionów, międzynarodowych stowarzyszeń gmin i in.

2. Istnieje pilna potrzeba zintegrowania badań naukowych związanych z problematyką funkcjonowania i rozwoju obszarów transgranicznych, które prowadzone są w różnych ośrodkach naukowych. Funkcje koordynatora w tym względzie winien przejąć IGiPZ PAN pod kierunkiem prof. dr hab. Andrzeja Stasiaka, który w tym zakresie ma najpoważniejsze osiągnięcia.

3. Problematyka euroregionów i obszarów transgranicznych jest także przedmiotem zainteresowań wielu instytucji centralnych i regionalnych, między którymi brak przepływu odpowiednich informacji w zakresie po-

dejmowanych działań. W tej sytuacji konieczna jest koordynacja prac, którą winien podjąć CUP.

4. Instytucje naukowe, władze administracji rządowej i samorządów terytorialnych winny wspólnie wypracować własną drogę współpracy transgranicznej Polski z jej sąsiadami. W strategii tej należy uwzględnić dorobek państw zachodnich oraz odmienne warunki występujące na obszarach transgranicznych z poszczególnymi państwami.

5. Na szczeblu centralnym niezbędne są stałe działania na rzecz rozwijania umów międzynarodowych oraz przyspieszenia realizacji inicjatyw oddolnych płynących z układów lokalnych i regionalnych. Podstawą wszelkiej działalności we współpracy transgranicznej winien być plan przestrzennego zagospodarowania.

6. Poszczególne euroregiony, kształtujące się wzdłuż polskich granic państwowych, są na różnym poziomie zaawansowania procesów integracyjnych w rozwoju współpracy transgranicznej. Podobnie na różnym poziomie zaawansowania rozwoju społeczno-gospodarczego znajdują się obszary przygraniczne naszego kraju. Wynika to z faktu, iż poszczególne odcinki granic odznaczają się różnym stopniem przepuszczalności związanej z przepływem osób, kapitału, towarów, informacji itp. Oznacza to, że odmiennymi problemami charakteryzują się obszary nadgraniczne położone przy granicy zachodniej, wschodniej, południowej i północnej, a nawet są różne z poszczególnymi sąsiadami (np. Ukrainą i Litwą).

7. Na terenie wielu euroregionów, a także obszarów przygranicznych, rozwinęło się szereg form współpracy, które często nie przystają do istniejącego w tym względzie ustawodawstwa. Dlatego niezbędne jest udoskonalenie przepływu informacji, między układami lokalnymi a centrum i odwrotnie, w celu dokonywania korekt w istniejącym prawodawstwie.

8. Dla właściwego funkcjonowania obszarów przygranicznych i współpracy transgranicznej potrzebna jest weryfikacja relacji między władzą samorządową a administracją rządową w zakresie kompetencji do podejmowania decyzji i związanego z tym zasilania finansowego. W pracach tych, uwzględniając nadrzędne wartości wynikające z polskiej racji stanu, należy określić wachlarz problemów, co do których uprawnienia i odpowiedzialność ma władza regionalna i gminna. Uniknie się w ten sposób wielu konfliktów wynikających z odmiennych interesów różnych szczebli władzy.

9. Konieczne jest, aby inicjatywy lokalne były powiązane z celami modernizacyjnymi struktur regionalnych, krajowych i ułatwiały współpra-

cę międzynarodową. W tym celu należy wypracować i upowszechnić nową metodologię budowy zintegrowanego studium zagospodarowania przestrzennego, opracowanego dla istotnych zagadnień charakterystycznych dla szerebu krajowego, międzynarodowego, regionalnego i lokalnego. Realizacja tej idei powinna być podstawą do uzgodnień i rozwiązywania konfliktów występujących w różnej skali przestrzennej i zakresach władzy.

10. W obszarach transgranicznych dla opracowania studiów diagnostycznych niezbędne jest dążenie do podjęcia jednakowej metodologii badań i opracowań statystycznych w celu otrzymania porównywalnych informacji statystycznych, w oparciu o które będą budowane strategie rozwoju społecznego, gospodarczego i kulturowego, a także kształtowanie i ochrona środowiska.

11. Na obecnym etapie szczególne znaczenie mają, narosłe w poprzednich latach, problemy ekologiczne, które na wielu obszarach stanowią już, i będą stanowić w przyszłości, podstawową barierę wzrostu i rozwoju współpracy transgranicznej. Dlatego niezbędne jest zintegrowanie działania proekologicznego po obu stronach granicy o znaczeniu lokalnym, regionalnym i międzynarodowym.

Druga kategoria wniosków odnosi się do sytuacji występujących na szczeblu lokalnym - gminnym.

1. Na poszczególnych odcinkach granic mamy wykształcone różne formy powiązań społeczno-gospodarczych. Wynikają one głównie z charakteru granicy i sieci osadniczej, stabilności demograficznej i istniejących wcześniej powiązań komunikacyjnych:

- a) szczególnie rozwinięte więzi społeczno-kulturowe i gospodarcze wykształciły się wzdłuż granicy południowej z Czechami i Słowacją,
- b) stosunkowo duża przepuszczalność granicy zachodniej i powiązania gospodarcze sprawiają, iż wzdłuż niej najaktywniej rozwijają się struktury transgraniczne - euroregiony,
- c) w stadium inicjalnym w zakresie współpracy transgranicznej znajdują się obszary położone wzdłuż granicy wschodniej.

Oznacza to, że należy odejść od zuinifikowanych działań pobudzających współpracę transgraniczną oraz uwzględnić indywidualne cechy poszczególnych odcinków granic państwowych.

2. Przedstawiciele władz samorządowych zgodnie podkreślają, iż najpoważniejszym problemem dla aktywizacji społeczno-gospodarczej są

przejścia graniczne. W związku z tym postuluje się przyspieszenia decyzji związanych z ich otwieraniem. Wobec ograniczonych możliwości finansowych budżetu państwa, obecni na konferencji przedstawiciele gmin (Prudnik, Lubrza), burmistrzowie miast (Łądek Zdrój, Bystrzyca Kłodzka), wójtowie (Rajcza) zadeklarowali chęć finansowania budowy przejść o charakterze turystycznym, lokalnym i jednorazowych. W tym celu zainteresowane gminy powinny opracować odpowiednią dokumentację finansową z tego zakresu oraz zadeklarować własne udziały w realizacji tego celu.

3. Należy rozpatrzyć, czy nie przekazać, w celu intensyfikacji współpracy transgranicznej, części uprawnień w zakresie uruchamiania przejść turystycznych, lokalnych i jednorazowych - władzom samorządowym.

4. Konieczne jest szybkie przywrócenie do życia ustaleń *Konwencji Praskiej* z 1925 r. o udostępnieniu szlaków turystycznych Tatr oraz Beskidów Wschodnich i Zachodnich po obu stronach granicy dla turystów polskich i słowackich. Działania tej konwencji należy rozszerzyć na obszar Sudetów.

5. Należy podejmować i wspierać inicjatywy władz lokalnych i regionalnych w zakresie stwarzania konkurencyjnych warunków dla wkraczania na obszary przygraniczne kapitału zagranicznego.

6. Przy wypracowaniu strategii rozwoju transgranicznej współpracy na szczeblu lokalnym i regionalnym należy w większym stopniu wykorzystać istniejący już dorobek naukowy oraz doświadczenia międzynarodowe i krajowe. W tym celu należałoby stworzyć bank informacji dla tego typu działań w ramach IGiPZ PAN.

Prof. Dr. hab. Zbigniew ZIOŁO
Vorsitzender der Gruppe A
Pedagogische Hochschule
Krakau

PROTOKOLL UND SCHLUßFOLGERUNGEN DER GRUPPE A

"Grenzüberschreitende Zusammenarbeit der Regierungsbehörden und lokalen Selbstverwaltungen unter Berücksichtigung der Umweltschutz-Problematik"

Tagesordnung:

1. Organisatorische Angelegenheiten,
2. Vorstellung der Referate, Mitteilungen und Reden,
3. Diskussion
4. Schlußfolgerungen

zu 1. Einleitend stellte der Vorsitzende Prof. Dr. hab. Zbigniew Ziolo die Ziele und Aufgaben der Arbeitsgruppe vor. Er betonte, daß ein Erfahrungsaustausch und die Erfahrungen der Selbstverwaltungs-, Wojewodschafts- und Zentralen Behörden so wie der Wissenschaftler für die Verbesserung der Form und des Inhalts der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit von großer Bedeutung sind. Er schlug vor, daß man bei den Reden von der allgemeinen Problematik auf die Übermittlung der einzelnen Erfahrungen in Bezug auf die Zusammenarbeit der Selbstverwaltungen entlang der westlichen, südlichen und östlichen Grenze übergeht.

Danach wurde der Antragsausschuß, berufen, der sich aus folgenden Personen zusammensetzt: Bożena Degórska (IGiPZ), Dr. Andrzej Miszcuk (UMCS Lublin), Bogusława Skomska (CUP Warszawa), Prof. Dr. hab. Zbigniew Ziolo (WSP Kraków).

Zu der Arbeitsgruppe gehörten 35 Personen (gemäß der Anwesenheitsliste, die diesem Protokoll beigelegt ist). Insgesamt gab es 5 Referate, 12 Mitteilungen und 2 Erklärungen. An der Diskussion beteiligten sich 20 Personen.

zu 2. Reihenfolge der vorgetragenen Referate, Mitteilungen und Reden.

1. **Lidia Anna Wróbel** (Amt des Ministerrates, Warschau): Koordination der Vorhaben auf dem Gebiet der Zusammenarbeit mit dem Ausland.

2. **Bolesław Winiarski**, Prof. Dr. hab., (AE Wrocław): Bereich und Probleme der Lösung von gemeinsamen Angelegenheiten bei der Entwicklung und Raumordnung der Grenzgebiete.

3. **Zbigniew Ziolo**, Prof. Dr. hab. (WSP Kraków): Faktoren und Hindernisse der Entwicklung in den Grenzgebiete.

4. **Mirosław Szydelski** (Wojewodschaftsamt, Szczecin): Die Notwendigkeit der Schaffung einer regionalen Rechtsgrundlage.

5. **Romuald Cerebież-Tarabicki**, Doz. Dr. (Büro für Raumordnungsplanung, Szczecin): Die Raumordnung ist die Grundlage für die Entwicklung der Grenzgebiete.

6. **Zdzisław Grzymajło** (Stadtamt, Wałbrzych): Grenzüberschreitende Zusammenarbeit im Gebiet Wałbrzych-Nowa Ruda Wojewodschaft Wałbrzych

7. **Mieczysław Kamiński** (Gemeindeamt Bystrzyca Kłodzka): Möglichkeiten der Zusammenarbeit zwischen den Grenzgemeinden.

8. **Julian Golak** (Stadtrat, Nowa Ruda): Die Zusammenarbeit der Städte und Gemeinden der Wojewodschaft Wałbrzych in den Grenzgebieten und über die Grenzen.

9. **Janusz Chrzan** (Gemeindeamt Bystrzyca Kłodzka): Zusammenarbeit in den Grenzgebieten - eigene Erfahrungen.

10. **Lesław Werpachowski** (Kommunalverband der Gebiete von Cieszyn): Entwicklung der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit in den Gebieten von Cieszyn.

11. **Adam Iwanek** (Verband der Slowakisch-Polnischen Gemeinden, Rajcza): Grenzüberschreitende Zusammenarbeit der lokalen Selbstverwaltungen unter Berücksichtigung der ökologischen, wirtschaftlichen und kulturellen Problematik.

12. **Marian Błażkiewicz** (Gemeindeverband Podhale, Nowy Targ): Schaffung eines Verbandes der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit in der Tatra-Euroregion.
13. **Andrzej Miszczuk**, Dr. (UMCS Lublin): Konzeptionen der Funktion und Raumordnung des mittelöstlichen Grenzgebietes Polens.
14. **Barbara Sieńko**, Dr. (UMCS, Filiale Rzeszów): Einzug von ausländischem Kapital in das polnischen Gebiet der Karpaten- Euroregion.
15. **Iwan Mitrowcij**, Dr. (Gebietsamt, Ushorod, Ukraine): Transkarpaten Gebiet der Ukraine - manche Tendenzen der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit.
16. **Jerzy Zalewski** (Wojewodschaftsamt, Biała Podlaska): Grenzüberschreitende Zusammenarbeit in der Wojewodschaft Biała Podlaska.
17. **Bogdan Kawalko** (Wojewodschaftsamt, Zamość): Zusammenarbeit der Wojewodschaftsbehörden und der Grenzgebiete Polens und der Ukraine.
18. **Bożena Degórska** (IGiPZ, Warschau): Über die Notwendigkeit der Schaffung von grenzüberschreitenden geschützten Gebieten.

zu 3. Während der Diskussions meldeten sich 20 Personen zu Wort:

1. Jerzy Bałucki, Euroregion Nysa,
2. Zbigniew Przybyła, AE Wrocław,
3. Janusz Chrzan, Gemeindeamt Łądek Zdrój,
4. Barbara Sieńko, Dr., UMCS, Filiale Rzeszów,
5. Andrzej Miszczuk, Dr., UMCS Lublin,
6. Lesław Werpachowski, Kommunalverband der Gebiete von Cieszyn,
7. Bolesław Winiarski, Prof. Dr. hab., AE Wrocław,
8. Andrzej Stasiak, Prof. Dr. hab., IGiPZ PAN, Warschau,
9. Jan Zygodlewicz, Planungsbüro CUP, Krakau,
10. Julian Golak, Stadtrat Nowa Ruda,
11. Zbigniew Krużyński, Vertreter der Polnischen Botschaft in Berlin,
12. Lilianna Wierzbicka, Wojewodschaftsamt Wałbrzych,
13. Iwan Mitrowcij, Dr., Wojewodschaftsamt Ushorod,
14. Adam Iwanek, Slowakisch-Polnischer Gemeindeverband Rajcza,
15. Teresa Pisarczyk, Wojewodschaftsamt Zamość,
16. Mieczysław Kamiński, Gemeindeamt Bystrzyca Kłodzka,
17. Zbigniew Ziolo, Prof. Dr. hab., WSP Krakau,
18. Marcin Rościszewski, Prof. Dr. hab. IGiPZ PAN Warschau,

19. Bogusława Skomska, CUP Warschau,

20. Tadeusz Żurawski, Gemeindeverband des Raums von Opole.

In der Diskussion konzentrierten sich die Vertreter der Selbstverwaltungsbehörden vor allem auf die lokalen Probleme der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit. Sie machten auf die Notwendigkeit aufmerksam, neue Grenzübergänge für den Touristen- und lokalen Verkehr zu schaffen. Weiterhin wurden die Umweltprobleme angesprochen sowie die Notwendigkeit, das Haushaltsbudget der Gemeinden dadurch zu erhöhen, daß man den Abfluß der Geldmittel in den zentralen Haushalt einschränkt.

Auf die verschiedenen Zweifel der Vertreter der lokalen Behörden antwortete Prof. Dr. hab. Andrzej Stasiak - Vorsitzender des Staatlichen Raumordnungsrates und meritorischer Konferenzleiter. Er machte besonders darauf aufmerksam, daß die Rangordnung der Probleme im Maßstab des Staates als übergeordnet im Vergleich zu den lokalen Problemen angesehen werden müssen. Er begründete das mit den beschränkten Haushaltsmitteln, die z.B. für den Bau von Grenzübergängen bestimmt werden können.

Die Vertreter der Wissenschaft betonten, daß man im Bereich der Entwicklung der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit unbedingt die internationalen und inländischen Voraussetzungen und ihren Zusammenhang mit den regionalen und lokalen Voraussetzungen berücksichtigen muß. Sie legten großen Nachdruck auf die Mechanismen, die den Prozeß der internationalen Zusammenarbeit entwickeln.

zu 4. Das Resumee der Referate, Mitteilungen, Reden sowie der breiten Diskussion ergab eine Reihe von Schlußfolgerungen für die Wissenschaft und die Vorgehensweisen in Hinsicht auf die vielen Probleme im Zusammenhang mit den unterschiedlichen räumlichen Maßstäben sowie Kompetenzen bestimmter staatlicher und Selbstverwaltungsbehörden.

1. Man geht davon aus, daß der europäische Integrationsprozeß eine objektive Kategorie der gesellschaftlichen und ökonomischen Entwicklung ist. Dieser Prozeß wird durch verschiedene Formen stimuliert, u.a. durch die grenzüberschreitende Zusammenarbeit, die in Form der Struktur von Euroregionen, internationalen Gemeindeverbänden und anderen zum Ausdruck kommt.

2. Es besteht die dringende Notwendigkeit, die wissenschaftlichen Untersuchungen über die Problematik der Funktion und Entwicklung der Grenzgebiete, die in verschiedenen wissenschaftlichen Zentren geführt werden, zu integrieren. Die Funktion des Koordinators sollte in dieser Hinsicht IGiPZ PAN unter der Leitung von Prof. Dr. hab. Andrzej Stasiak, welches in diesem Bereich die größten Erfolge zu verzeichnen hat, übernehmen.

3. Die Problematik der Euroregionen und Grenzgebiete ist auch Gegenstand des Interesses vieler zentraler und regionaler Institutionen, zwischen denen es keinen entsprechenden Informationsaustausch im Bereich der in Angriff genommenen Vorhaben gibt. Angesichts dieser Situation ist eine Koordination der Arbeiten notwendig, die CUP aufnehmen sollte.

4. Die wissenschaftlichen Institutionen sowie Regierungs- und lokale Selbstverwaltungsbehörden sollten gemeinsam einen eigenen Weg der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit Polens mit seinen Nachbarn ausarbeiten. Bei dieser Strategie sollte man die Leistungen der westlichen Länder sowie die unterschiedlichen Bedingungen, die in den Grenzgebieten mit den einzelnen Staaten auftreten, berücksichtigen.

5. Auf zentraler Ebene ist es notwendig, sich ständig darum zu bemühen, die internationalen Verträge auszubauen sowie die von unten kommenden Initiativen der lokalen und regionalen Behörden zu beschleunigen. Die Grundlage aller Vorhaben bei der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit sollte ein Raumordnungsplan sein.

6. Die verschiedenen Euroregionen, die sich entlang der polnischen Staatsgrenze bilden, befinden sich in einem unterschiedlichen Entwicklungsstadium des Integrationsprozesses der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit. Auch die Grenzgebiete unseres Landes befinden sich in einem unterschiedlichen gesellschaftlich- wirtschaftlichen Entwicklungsstadium. Das ist auf die Tatsache zurückzuführen, daß die einzelnen Grenzabschnitte eine unterschiedliche Kapazität in Hinsicht auf den Durchfluß von Personen, Kapital, Waren, Informationen usw. zu verzeichnen haben. Das bedeutet, daß die Probleme der Grenzgebiete an der West-, Ost-, Süd- und Nordgrenze verschiedenartig sind und sich sogar in Hinsicht auf die einzelnen Nachbarländer (z.B. Ukraine und Litauen) unterscheiden.

7. In vielen Euroregionen und auch in den Grenzgebieten entwickelten sich viele Formen der Zusammenarbeit, die oft nicht mit den in dieser Hin-

sicht geltenden Gesetzesvorschriften übereinstimmen. Aus diesem Grunde ist die Verbesserung der Informationsübermittlung zwischen den lokalen Behörden und dem Zentrum und umgekehrt zwecks der Vornahme von Korrekturen in der Gesetzgebung notwendig.

8. Für das richtige Funktionieren der Grenzgebiete und der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit ist die Verifikation der Beziehungen zwischen den Selbstverwaltungs- und Regierungsbehörden hinsichtlich der Kompetenzen von Beschlußfassungen und der damit verbundenen finanziellen Unterstützungen notwendig. Bei diesen Arbeiten sollte man unter Berücksichtigung der übergeordneten Werte, die sich aus der polnischen Staatsraison ergeben, den Bereich der Probleme, für die die regionalen und Gemeindebehörden zuständig und verantwortlich sind, festlegen. Auf diese Weise kann man viele Konflikte, die durch die unterschiedlichen Interessen der verschiedenen Verwaltungsebenen entstehen, vermeiden.

9. Es ist notwendig, daß die lokalen Initiativen mit den Modernisierungszielen der regionalen und landesweiten Strukturen in Einklang stehen und die internationale Zusammenarbeit erleichtern. Aus diesem Grunde muß eine neue Methodologie des Baus eines integrierten Studiums der Raumordnung, erarbeitet für die Grundprobleme auf landesweiter, internationaler, regionaler und lokaler Ebene, ausgearbeitet und verbreitet werden. Die Ausführung dieser Idee sollte die Grundlage für die Vereinbarungen und die Lösung von Konflikten sein, die in verschiedenartigen räumlichen Maßstabn auftreten.

10. In den Grenzgebieten ist für die Ausarbeitung von diagnostischen Studien notwendig, eine gleichartige Methodologie der Untersuchungen und statistischen Erhebungen zu erreichen, um vergleichbare statistische Informationen zu erhalten, auf deren Grundlage die Strategien der gesellschaftlichen, wirtschaftlichen und kulturellen Entwicklung sowie auch die Gestaltung und der Umweltschutz errichtet werden.

11. Gegenwärtig sind die in den letzten Jahren angewachsenen Umweltprobleme von besonderer Bedeutung, die in vielen Gebieten schon jetzt und auch in Zukunft ein grundsätzliches Hindernis des Anstiegs und Ausbaus der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit bilden werden. Aus diesem Grunde ist es notwendig, die Umweltschutzvorhaben auf beiden Seiten der Grenze auf lokaler, regionaler und internationaler Ebene zu integrieren.

Die zweite Kategorie der Schlußfolgerungen bezieht sich auf die Situation, die auf lokaler und Gemeindeebene auftritt.

1. An den einzelnen Grenzabschnitten gibt es unterschiedliche Formen der gesellschaftlich-wirtschaftlichen Beziehungen. Diese sind vor allem auf den Charakter der Grenze und des Besiedlungsnetzes, auf die demographische Stabilität und die früher vorhandenen Verkehrsverbindungen zurückzuführen:

a) besonders ausgebaute gesellschaftlich-kulturelle und wirtschaftliche Beziehungen bildeten sich an der Südgrenze mit Tschechien und der Slowakei,

b) die verhältnismäßig hohe Grenzübergangskapazität an der Westgrenze und die wirtschaftlichen Beziehungen hatten zur Folge, daß sich an dieser Grenze am aktivsten die grenzüberschreitenden Strukturen - Euroregionen entwickeln,

c) im Anfangsstadium hinsichtlich der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit befinden sich die Gebiete entlang der Ostgrenze.

Das bedeutet, daß man von den vereinheitlichten Maßnahmen der Belebung einer grenzüberschreitenden Zusammenarbeit abgehen muß und die individuellen Eigenschaften der einzelnen Abschnitte der Staatsgrenze berücksichtigen sollte.

2. Die Vertreter der Selbstverwaltungsbehörden betonen übereinstimmend, daß das größte Problem bei der gesellschaftlich-wirtschaftlichen Belebung die Grenzübergänge sind. Aus diesem Grunde fordert man eine Beschleunigung der Entscheidungen im Zusammenhang mit der Eröffnung derselben. Angesichts der beschränkten finanziellen Möglichkeiten des Staatshaushaltes erklärten sich die auf der Konferenz anwesenden Gemeindevertreter (Prudnik, Lubrza), Bürgermeister (Łądek Zdrój, Bysztyca Kłodzka), Ortsvorsteher (Rajcza) bereit, Grenzübergänge für den Touristen- und lokalen Verkehr sowie mit einmaligen Charakter zu finanzieren. Zu diesem Zweck sollten die interessierten Gemeinden entsprechende Finanzdokumentationen aus diesem Bereich ausarbeiten sowie ihre eigenen Anteile bei der Ausführung dieser Vorhaben anmelden.

3. Es sollte erwägt werden, ob man nicht zwecks einer Intensivierung der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit einen Teil der Befugnisse im Bereich der Inbetriebnahme von Grenzübergängen für den Touristen- und lokalen Verkehr sowie für einmalige Zwecke den Selbstverwaltungsbehörden überlassen sollte.

4. Es ist notwendig, die Bestimmungen der *Prager Konvention* aus dem Jahre 1925 über die Zugänglichmachung der Wanderwege in der Tatra und in den Ost- und Westbeskiden auf beiden Seiten der Grenze für polnische und slowakische Touristen wie der zum Leben zu erwecken. Den Bereich dieser Konvention sollte man auf das Gebiet der Sudeten ausdehnen.

5. Es sollten Initiativen der lokalen und regionalen Behörden hinsichtlich der Schaffung von konkurrenzfähigen Bedingungen für den Zufluß von ausländischem Kapital in den Grenzgebieten aufgenommen und gefördert werden.

6. Bei einer Ausarbeitung der Strategie des Ausbaus der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit auf lokaler und regionaler Ebene sollten in größerem Maße die bereits vorhandenen wissenschaftlichen Erkenntnisse sowie die aus- und inländischen Erfahrungen genutzt werden. Zu diesem Zweck sollte eine Datenbank für diese Art von Vorhaben im Rahmen von IGiPZ PAN geschaffen werden.

Prof. dr hab. Teofil LIJEWSKI

Przewodniczący grupy B

Mgr Tomasz KOMORNICKI

Sekretarz grupy B

Instytut Geografii i Przestrzennego

Zagospodarowania PAN

Warszawa

SPRAWOZDANIE Z PRAC GRUPY TEMATYCZNEJ B

"Planowanie i rozwój infrastruktury na pograniczu"

W drugim dniu obrad konferencji "Polska i jej współdziałanie transgraniczne z sąsiadami" ukonstytuowały się grupy robocze. Przewodniczącym grupy B - "Planowanie i rozwój infrastruktury na pograniczu" został prof. dr hab. Teofil Lijewski z IGiPZ PAN, a jej sekretarzami mgr Tomasz Komornicki i mgr Krzysztof Miros (obaj także z IGiPZ PAN). Obrady grupy odbyły się na dwóch sesjach 7 maja w Szklarskiej Porębie oraz 10 maja w Bocholt. Łącznie wygłoszonych zostało 12 referatów o dość zróżnicowanej tematyce. Było to związane z różnym (mniej lub bardziej szerokim) rozumieniem pojęcia infrastruktura. Dla jednych referentów pojęcie to ograniczało się do zagadnień czysto transportowych, dla innych obejmowało także infrastrukturę społeczną i finansową. Niektóre wystąpienia wreszcie dotyczyły zagadnień bardziej ogólnych (szeroko rozumiana współpraca transgraniczna, bądź sytuacja demograficzna w strefie pogranicza), a zagadnienia infrastrukturalne stanowiły tylko ich element.

W Szklarskiej Porębie wygłoszonych zostało 7 referatów merytorycznych:

Andrzej Wasilewski z Biura Planowania Regionalnego CUP we Wrocławiu - "**Historia prowadzonych przez BPR Wrocław studiów nad obszarami pogranicza**". W referacie omówionych zostało kolejno

najważniejszych problemów badawczych: gospodarka wodna (w tym budowa nowych sztucznych zbiorników wodnych), środowisko naturalne (problemy związane z tzw. "Czarnym Trójkątem" i modernizacją elektrowni Turów), transport, przejścia graniczne oraz zagadnienia związane z rolą rzeki Odry w krajobrazie gospodarczym zachodniego pogranicza.

Leszek Sus - architekt wojewódzki w Nowym Sączu - "**Uwarunkowania przestrzenne i przyrodnicze - elementy warunkujące rozwój polsko-słowackich obszarów przygranicznych**". Nawiązując do innych wystąpień referent podkreślił, że infrastruktura to więcej niż tylko transport. Następnie omówione zostały kwestie związane z ochroną środowiska na pograniczu polsko-słowackim. Wskazano na trudności w uzgodnieniu jednolitego zasięgu obszarów chronionych po obu stronach granicy. W drugiej części referatu przedstawione zostały zamierzenia związane z otwieraniem nowych przejść granicznych na nowosądeckim odcinku granicy ze Słowacją (Jurgów, Konieczna). Zagadnienia te wywołały krótką dyskusję związaną z potencjalną możliwością uruchomienia górskich pieszych, turystycznych przejść granicznych. W odpowiedzi referent przyznał, że rozważa się możliwość uruchomienia takich przejść na Kasprowym Wierchu, Rysach oraz w rejonie Szczawnicy w Pieninach.

Dr Dieter Willers - Bereichsleiter Regionale Wirtschaftsforschung Berlin - "**Doświadczenia przy opracowaniu koncepcji Euroregion Pro Europa Viadrina**". Przedstawiono przetłumaczony na język polski projekt działania Euroregionu oraz katalog 200 różnych konkretnych projektów związanych z Euroregionem. Referent zaznaczył, że oczywiście nie wszystkie spośród nich będą mogły być zrealizowane. W dalszej części referatu przedstawione zostały podstawowe korzyści płynące z powołania Euroregionu oraz jego główne cele. Lista zadań priorytetowych obejmuje obecnie 25 projektów, których łączny koszt wynosi 12,6 mln ECU w 1994 r. i 264 mln ECU w 1995 r.

Mgr Tomasz Komornicki - IGiPZ PAN - "**Transgraniczna infrastruktura transportowa Polski**". W referacie oceniono stan transgranicznej infrastruktury transportowej na granicach Polski oraz stopień jej wykorzystania, wyrażający się m.in. w liczbie ogólnodostępnych drogowych przejść granicznych. Przeprowadzoną analizę odniesiono do poziomu dynamicznie wzrastającego natężenia ruchu granicznego osób i pojazdów. Podjęto także próbę usystematyzowania i omówienia potencjalnych działań, mogących przyczynić się do poprawy technicznej przepuszczalności granic Polski.

Dr W. Korniejewiec - Kaliningradzki Uniwersytet Państwowy - **"Rozwój związków handlowych i ekonomicznych między przygranicznymi terenami Polski i Obwodu Kaliningradzkiego"**. W referacie przedstawiono strukturę handlu zagranicznego Obwodu Kaliningradzkiego (główni partnerzy to kolejno: Polska, Niemcy i Litwa) oraz potrzeby związane z rozbudową miejscowej infrastruktury. Podkreślono, że celowa jest budowa ok. 20 przejść granicznych oraz usprawnienie systemu odpraw celnych. Obecny normatyw czasowy odprawy jednego samochodu osobowego wynosi bowiem dla celników rosyjskich 20 minut.

Andrzej Kutrowski - burmistrz miasta i gminy Węglińiec - **"Inicjatywa transportowo-komunikacyjna Zgorzelec-Węglińiec"**. Przedstawiona została szczegółowa analiza sytuacji infrastrukturalnej południowego odcinka pogranicza polsko-niemieckiego. Jako wielką szansę zaprezentowano koncepcję zorganizowania w Węglińcu ogromnego towarowego portu przeładunkowego i przywrócenia roli kolejowemu przejściu granicznemu Węglińiec/Horka. Referent opowiedział się także za poparciem przez stronę polską projektu budowy lotniska w Rothenburgu (tuż za granicą Polski) i zaprzestaniem lansowania koncepcji portu lotniczego w Krzywej jako i tak nie mającego szans sprostać niemieckiej konkurencji. Referat wywołał ożywioną dyskusję. Mimo sprzecznych niejednokrotnie poglądów co do samych zaprezentowanych przez burmistrza Kutrowskiego opinii, dyskutanci zgodnie chwalili przedstawioną "Inicjatywę" jako godny naśladowania przykład lokalnego zaangażowania w rozwiązywanie problemów strefy przygranicznej.

Prof. Viktor Budkin - Instytut Światowych Problemów Rozwoju Ukraińskiej Akademii Nauk - **"Problemy rozwoju infrastruktury transportowej Ukrainy"** - Referent skoncentrował się na prezentacji koncepcji rozwoju głównych szlaków transportowych łączących Ukrainę z Europą Zachodnią. Koncepcja tradycyjna (pochodząca jeszcze z czasów istnienia ZSRR) zakładała rozbudowę magistrali kolejowej i drogowej (autostrada) na linii Kijów - Budapeszt - Lizbona. Prof. Budkin osobiście opowiedział się jednak za nowym wariantem, tj. rozbudową trasy Kijów - Lwów - Kraków - Berlin. Za takim właśnie rozwiązaniem przemawiają zarówno względy ogólnogospodarcze (rosnąca rola związków ukraińsko-niemieckich) jak i koszty potencjalnych inwestycji (ominięcie kosztownego przejścia przez Karpaty).

W dniu 10 maja w Bocholt wygłoszonych zostało kolejnych 5 referatów:

Dr Edyta Jakubowicz - Biuro Planowania Regionalnego CUP / Uniwersytet Wrocławski - "**Potencjał demograficzny i społeczny pogranicza zachodniego**". Kolejno omówione zostały: rozmieszczenie ludności, charakter sieci osadniczej, struktura wieku ludności, odnawialność potencjału demograficznego, stopa bezrobocia oraz poziom wykształcenia ludności w strefie zachodniego pogranicza. Stwierdzono, że ludność pogranicza jest średnio rzecz biorąc młodsza i lepiej wykształcona aniżeli na analogicznym obszarze pogranicza od strony niemieckiej. Referat wywołał ożywioną dyskusję dotyczącą zarówno zagadnień metodologicznych jak i oceny konkretnych procesów demograficznych.

Prof. Ferenc Erdösi - MTA Regionális Kutatások Központja, Dunantuli Tudományos Intézet, Pécs - "**Die wichtigsten Eigenschaften der ungarischen Grenzgebiete und die Formen des grenzüberschreitenden Verkehrs**". Przedstawiona została problematyka współpracy transgranicznej pomiędzy Węgrami i ich sąsiadami, ze szczególnym uwzględnieniem będącego w stadium organizacji Euroregionu Karpaty Wschodnie. Scharakteryzowana została sytuacja rejonów przygranicznych z Austrią, jako podobna do panującej na granicy polsko-niemieckiej. Przeciętny dochód na głowę mieszkańca jest w tych rejonach 2-3 razy wyższy niż średnio na Węgrzech, głównie za sprawą masowo przyjeżdżających Austriaków (zakupy oraz korzystanie z usług). Wspomniano także o kontrowersyjnej kwestii budowy zapory w Gabczikowie na Dunaju (granica ze Słowacją).

Dr Stanisław Ciok - Instytut Geografii Uniwersytet Wrocławskiego - "**Wpływ zmian funkcji granicy na przeobrażeniu społeczno-gospodarcze w strefie przygranicznej na przykładzie polskiej granicy zachodniej**". Przedstawione zostały historyczne przemiany funkcji granicy polsko-niemieckiej w okresie powojennym. Wyróżniono 6 różniących się pod tym względem okresów: 1945-1950 (bariera nieprzepuszczalna), 1950-1960 (dalsze uszczelnianie granicy), 1960-1972 (złagodzenie przepisów administracyjnych, możliwość zatrudnienia polskich robotników w NRD), 1972-1980 (otwarcie granicy, podróże na podstawie dowodów osobistych), 1980-1989 (granica staje się ponownie barierą), okres po 1990 (ponowne, autentyczne otwarcie granicy).

Prof. Andriej Rakow - Instytut Socjologii Białoruskiej Akademii Nauk w Mińsku - "**Contribution to the cause of regions near frontie in European integration social-cultural process**". Referent zwrócił

uwagę, że w przypadku Białorusi granica etniczna nie pokrywa się z polityczną, co jego zdaniem stwarza przyjazny kontekst do rozwoju współpracy transgranicznej. Przedstawiona została krótka charakterystyka obecnej struktury wyznaniowej Białorusi. Konkluzją referatu było zaś stwierdzenie, że praktycznie cała Białoruś stanowi dziś jedną wielką strefę pograniczną.

Wojciech Śliwiński - Sejmik Samorządowy w Nowym Sączu - "**Specyfika problemów międzyregionalnej współpracy transgranicznej w górskich województwach Polski Południowej**". Referent wskazał, że obszary górskie to ok. 5% powierzchni Polski. Postulował on zwrócenie uwagi władz centralnych na konieczność uwzględnienia specyfiki regionalnej tych obszarów przy tworzeniu prawa. Wymienionych zostało 8 problemów tematycznych, w których wyraża się owa specyfika. Jednym z nich jest w warunkach polskich współpraca transgraniczna. Jako główne zadania w tej dziedzinie referent wskazał na współdziałanie w dziedzinie ochrony środowiska, podpisanie nowej konwencji o małym ruchu granicznym oraz tzw. konwencji turystycznej, budowa nowych przejść granicznych, uregulowanie spraw własnościowych w regionach przygranicznych, a także przyjęcie studiów CUP (dotyczących obszarów górskich) jako dokumentów rządowych.

Na zakończenie obrad opracowane zostały wnioski, które prof. Teofil Lijewski przedstawił następnie na kończącym konferencję posiedzeniu plenarnym.

Wnioski wyływające z referatów i dyskusji były zarówno natury ogólnej, jak i dotyczące infrastruktury. Do wniosków ogólnych zaliczyć można przekonanie, że euroregiony nie powinny być tworzone odgórnie przez władze centralne, ale powinny wynikać ze współpracy lokalnej sąsiadujących społeczności i gmin. Miejscowe społeczności wiedzą też najlepiej, jakie są potrzeby i możliwości rozbudowy infrastruktury na pograniczu. Ogólny charakter miały też wnioski odnośnie ochrony środowiska i konieczności podejmowania wspólnych przedsięwzięć w tej dziedzinie (np. w "Czarnym Trójkącie" na styku granic Polski, Czech i Niemiec).

Podkreślano zbyt małą liczbę przejść granicznych i zbyt długi czas oczekiwania na przekroczenie granicy. Dyskutanci widzieli potrzebę uruchomienia większej liczby lokalnych przejść na bocznych drogach, aby odciążać główne przejścia od ruchu lokalnego. Zwracano uwagę na spe-

LVIII

cyfikę obszarów górskich i na ruch turystyczny, utrudniony w górach z powodu zbyt rzadko rozmieszczonych przejść granicznych. Postulowano dopuszczenie przekraczania granicy szlakami turystycznymi w górach, poza dotychczasowymi przejściami drogowymi i kolejowymi.

W referatach poruszano tematy regionalne, np. głównego połączenia komunikacyjnego Ukrainy z Europą Zachodnią przez Polskę, zamiast przez Węgry i Austrię, konsekwencji budowy zapory na Dunaju na pograniczu Węgier i Słowacji, lokalizacji lotniska towarowego na pograniczu polsko-niemieckim i inne.

Prof. Dr. hab. Teofil LIJEWSKI

Vorsitzender der Gruppe B

Mag. Tomasz KOMORNICKI

Sekretär der Gruppe B

Institut für Geographie und Raumordnung
der Polnischen Akademie der Wissenschaften
Warschau

BERICHT ÜBER DIE ARBEITEN DER THEMEN-GRUPPE B

"Planung und Entwicklung der Infrastruktur in den Grenzgebieten"

Am zweiten Beratungstag der Konferenz "Polen und seine grenzüberschreitende Zusammenarbeit mit den Nachbarländern " wurden zwei Arbeitsgruppen gebildet. Vorsitzender der Gruppe "B" - "Planung und Entwicklung der Infrastruktur in den Grenzgebieten" wurde Prof. Dr. hab. Teofil Lijewski. von IGiPZ PAN und als Sekretäre wurden Mag. Tomasz Komornicki und Mag. Krzysztof Miros (beide auch von IGiPZ PAN) gewählt. Die Beratungen der Gruppe fanden in zwei Sitzungen statt, am 7. Mai in Szklarska Poręba sowie am 10. Mai in Bocholt. Insgesamt wurden 12 Referate mit einem unterschiedlichen Themenbereich gehalten. Das war auf die unterschiedliche Auffassung des Begriffs Infrastruktur zurückzuführen. Für einen Teil der Referenten beschränkte sich dieser Begriff nur auf Transportprobleme, für andere umfaßte er auch die gesellschaftliche und finanzielle Infrastruktur. Einige Referate bezogen sich auf ganz allgemeine Probleme (grenzüberschreitende Zusammenarbeit im weitläufigen Sinne des Wortes oder die demographische Situation in den Grenzgebieten), und die Infrastruktur-Probleme waren nur ein Teil dieser Abhandlungen.

An Szklarska Poręba wurden 7 meritorische Referate gehalten:

Andrzej Wasilewski vom Regionalen Planungsbüro CUP in Wrocław - **Die Geschichte der vom Regionalen Planungsbüro Wrocław geführten Studien über die Grenzgebiete.** In dem Referat wurden der Reihe nach die 5 wichtigsten Forschungsprobleme besprochen: Wasserwirtschaft (u.a: der Bau von neuen künstlichen Wasserbecken), Umweltschutz (Probleme mit dem sog. "Schwarzen Dreieck" und der Modernisierung des Elektrokraftwerkes *Turów*), Transport, Grenzübergänge sowie die Rolle der Oder im Zusammenhang mit der wirtschaftlichen Landschaft der westlichen Grenzgebiete.

Leszek Sus - Wojewodschafts-Architekt in Nowy Sącz - **Räumliche und natürliche Voraussetzungen - Elemente, von denen die Entwicklung der polnisch-slowakischen Grenzgebiete abhängig ist.** Bezugnehmend auf andere Reden betonte der Referent, daß die Infrastruktur mehr ist als nur der Transport. Im weiteren wurden Probleme des Umweltschutzes in dem polnisch-slowakischen Grenzgebiet besprochen. Man zeigte die Schwierigkeiten bei der Abstimmung eines einheitlichen Bereichs der geschützten Gebiete auf beiden Seiten der Grenze auf. Im zweiten Teil des Referats wurden die Vorhaben im Zusammenhang mit der Eröffnung von neuen Grenzübergängen in dem Abschnitt der Grenze von Nowy Sącz mit der Slowakei (*Jurgów, Konieczna*) aufgezeigt. Diese Probleme verursachten eine kurze Diskussion hinsichtlich der potentiellen Möglichkeiten einer Inbetriebnahme von Grenzübergängen für Bergwanderer und Touristen. Der Referent antwortete darauf, daß man solche Grenzübergänge in der Tatra auf dem *Kasprowy Wierch* und dem *Rysy* sowie in dem *Pieniny-Gebirge* in der Gegend von *Szczawnica* in Erwägung zieht.

Dr. Dieter Willers - Bereichsleiter Regionale Wirtschaftsforschung Berlin - **Erkenntnisse bei der Ausarbeitung der Konzept der Euroregion Pro Europa Viadrina.** Es wurde ein in die polnische Sprache übersetztes Projekt über die Vorhaben in der Euro region sowie ein Katalog mit 200 verschiedenen konkreten mit der Euroregion verbundenen Projekten vorgestellt. Der Referent fügte hinzu, daß natürlich nicht alle Projekte verwirklicht werden können. Im weiteren Teil des Referats sprach man über die wichtigsten Vorteile, die sich aus der Schaffung einer Euroregion ergeben, sowie über ihre Ziele. Die Liste der Prioritätsvorhaben umfaßt gegenwärtig 25 Projekte, deren Gesamtkosten sich auf 12,6 Mill. ECU im Jahre 1994 und 264 Mill. ECU im Jahre 1995 belaufen.

Mag. Tomasz Komornicki - IGiPZ PAN - Grenzüberschreitende Transport-Infrastruktur Polens. In dem Referat wurde die grenzüberschreitende Transport-Infrastruktur in den Grenzgebieten Polens sowie ihr Nutzungsgrad beurteilt, der sich u.a. in der Zahl der allgemein zugänglichen Grenzübergänge äußert. Es wurde eine Analyse über die dynamisch zunehmende Konzentration des Grenzverkehrs von Personen und Fahrzeugen erstellt. Man machte auch den Versuch der Aufstellung und Besprechung der potentiellen Vorhaben, die dazu beitragen können, die technische Durchlässigkeit der Grenzen Polens zu verbessern.

Dr. W. Korniejewicz - Kaliningrader Staatliche Universität - Entwicklung der Handels- und ökonomischen Beziehungen zwischen den Grenzgebieten Deutschlands und dem Kaliningrader Raum. In dem Referat wurde die Außenhandelsstruktur des Kaliningrader Raums (Hauptpartner der Reihe nach: Polen, Deutschland und Litauen) sowie der notwendige Ausbau der örtlichen Infrastruktur behandelt. Es wurde betont, daß es zweckmäßig wäre, 20 Grenzübergänge zu bauen sowie das Zollabfertigungssystem zu verbessern. Gegen wärtig beträgt nämlich die Zeitnorm der russischen Zöllner für die Abfertigung eines Pkw 20 Minuten.

Andrzej Kutrowski - Bürgermeister der Stadt und Gemeinde Węglińiec - Transport- und Verkehrsinitiative Zgorzelec-Węglińiec. Es wurde sehr eingehend die Analyse der Infrastruktur des südlichen Abschnitts der polnisch-deutschen Grenze vorgestellt. Eine große Chance sieht man in der Errichtung eines großen Güterumladehafens in Węglińiec und den dazugehörigen Eisenbahngrenzübergang in Węglińiec/Horka. Der Referent sprach sich auch für eine Unterstützung der polnischen Seite in Hinsicht auf das Projekt des Baus eines Flugplatzes in Rothenburg (direkt hinter der polnischen Grenze) aus und war der Meinung, daß man die Konzeption eines Flughafens in Krzywa verwerfen sollte, da dieser sowieso keine Chance hätte, der deutschen Konkurrenz gerecht zu werden. Dieses Referat weckte eine lebhafte Diskussion. Trotz der oft widersprüchlichen Standpunkte hinsichtlich der Stellungnahme des Bürgermeisters Kutrowski, lobten die Diskussionsteilnehmer einstimmig diese "Initiative" als ein nachahmenswertes Beispiel lokalen Engagements bei der Lösung von Problemen in den Grenzgebieten.

Prof. Viktor Budkin - Institut für Weltentwicklungsprobleme der Ukrainischen Akademie der Wissenschaften - Probleme der Entwicklung der Transport-Infrastruktur der Ukraine. Der Referent konzen-

trierte sich auf die Vorstellung der Konzeption einer Entwicklung der Hauptverkehrsstraßen, die die Ukraine mit Westeuropa verbinden sollen. Die traditionelle Konzeption (die noch aus der Zeit der Existenz der UdSSR stammt) sah vor, die Eisenbahnmagistrale und Straßenverbindung (Autobahn) Kiew - Budapest - Lissabon auszubauen. Prof. Budkin sprach sich allerdings für eine neue Variante aus, d.h. für den Ausbau der Strecke Kiew - Lwow - Krakau - Berlin. Für diese Lösung sprechen sowohl wirtschaftliche Belange (die wachsende Rolle der ukrainisch-deutschen Beziehungen) wie auch die Investitionskosten (man umgeht die kostenaufwendige Verbindung durch die Karpaten).

Am 10. Mai wurden in Bocholt 5 weitere Referate gehalten:

Dr. Edyta Jakubowicz - Regionales Planungsbüro CUP/Wroclawer Universität - **Das demographische und gesellschaftliche Potential der westlichen Grenzgebiete**. Es wurden besprochen: die Bevölkerungsverteilung, Charakter des Besiedlungsnetzes, Altersstruktur der Bevölkerung, Erneuerung des demographischen Potentials, Arbeitslosenquote sowie der Ausbildungsgrad der Bevölkerung in den westlichen Grenzgebieten. Es wurde festgestellt, daß die Grenzbevölkerung durchschnittlich jünger und besser ausgebildet ist als in den analogen deutschen Grenzgebieten. Das Referat verursachte eine lebhafte Diskussion sowohl hinsichtlich der methodologischen Fragen wie auch der Beurteilung der konkreten demographischen Prozesse.

Prof. Ferenc Erdösi - MTA Regionalis Kutatasok Központja, Dunantuli Tudományos Intezet, Pecs - **Die wichtigsten Eigenschaften der ungarischen Grenzgebiete und die Formen des grenzüberschreitenden Verkehrs**. Es wurde die Problematik der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit zwischen Ungarn und seinen Nachbarn vorgestellt, unter besonderer Berücksichtigung der sich im Stadium der Organisierung befindenden Euroregion Ostkarpaten. Charakterisiert wurde die Situation der Grenzgebiete mit Österreich, die der an der polnisch-deutschen Grenze entspricht. Das durchschnittliche Pro-Kopf-Einkommen ist in diesen Gebieten 2-3 Mal höher als durchschnittlich in Ungarn, was vor allem auf die massenhaften Grenzübertritte der Österreicher (Einkäufe oder Inanspruchnahme von Dienstleistungen) zurückzuführen ist. Es wurde auch an der geplanten kontroversen Bau eines Donaustaudamms in Gabczikowo (Grenze mit der Slowakei) angesprochen.

Dr. Stanisław Ciok - Geographisches Institut der Universität Wrocław - **Einfluß der Änderung der Grenzfunktion auf die gesellschaftlich-wirtschaftlichen Wandlungen in der Grenzzone am Beispiel der polnischen Westgrenze.** Es wurden die historischen Änderungen der Funktion der polnisch-deutschen Grenze in der Nachkriegszeit aufgezeigt. Sechs in diesem Zusammenhang unterschiedliche Zeitabschnitte wurden hervorgehoben: 1945-1950 (undurchdringliche Barriere), 1950- 1960 (weitere Absicherung der Grenze), 1960-1972 (Milderung der behördlichen Vorschriften, Möglichkeit der Beschäftigung von polnischen Arbeitern in der DDR), 1972-1980 (Grenzöffnung, Reiseverkehr auf der Grundlage von Personalausweisen), 1980- 1989 (die Grenze wird wieder zur Barriere), Zeit nach 1990 (erneute authentische Grenzöffnung).

Prof. Andriej Rakow - Institut für Soziologie der Weißrussischen Akademie der Wissenschaften in Minsk - **Contribution to the cause of regions near frontie in European integration social-cultural process.** Der Referent machte darauf aufmerksam, daß sich im Falle von Weißrußland die ethnischen Grenzen nicht mit den politischen decken, was sich seiner Meinung nach positiv die Entwicklung einer grenzüberschreitenden Zusammenarbeit auswirkt. Es wurde eine kurze Charakteristik der gegenwärtigen Konfessionsstruktur von Weißrußland dargelegt. Die Schlußfolgerung des Referats war die Feststellung, daß praktisch das gesamte Weißrußland ein einziges Grenzgebiet ist.

Wojciech Śliwiński - Selbstverwaltung Nowy Sącz - **Besonderheiten der regionalen Probleme einer grenzüberschreitenden Zusammenarbeit in den Gebirgs- Wojedwodschaften Südpolens.** Der Referent wies darauf hin, daß Polen ca. 5 % Gebirgsgelände hat. Erforderte die zentralen Behörden auf, die Besonderheiten dieser Gebiete in der Gesetzgebung zu berücksichtigen. Es wurden 8 Probleme genannt, in denen diese Besonderheiten zum Ausdruck kommen. Eines davon ist die grenzüberschreitende Zusammenarbeit unter polnischen Bedingungen. Als Hauptaufgabe in diesem Bereich unterstrich der Referent die Zusammenarbeit auf dem Gebiete des Umweltschutzes, der Abschlusses einer neuen Konvention über den kleinen Grenzverkehr sowie die sog. touristische Konvention, der Bau von neuen Grenzübergängen, die Regulierung der Eigentumsverhältnisse in den Grenzgebieten, aber auch die Aufnahme von Planungsstudien (in Bezug auf die Gebirgsregionen) als ein Regierungsdokument.

Am Ende der Beratungen wurden Schlußfolgerungen erarbeitet, die Prof. Teofil Lijewski dann auf der die Konferenz beschließenden Plenarsitzung vorstellte.

Die aus den Referaten und Diskussionen resultierenden Schlußfolgerungen waren sowohl allgemeiner Natur und betrafen auch die Infrastruktur. Zu den allgemeinen Schlußfolgerungen kann der Standpunkt gezählt werden, daß die Euroregionen nicht von oben durch die zentralen Behörden geschaffen werden sollen, sondern sie sollen aus der Zusammenarbeit zwischen den lokalen benachbarten Bevölkerungsgruppen mit den Gemeinden resultieren. Die ansässige Bevölkerung weiß am besten, welcher Art die Infrastruktur sein soll und welche Möglichkeiten des Ausbaus derselben in den Grenzgebieten bestehen. Allgemeinen Charakter hatten auch die Schlußfolgerungen über den Umweltschutz und die Notwendigkeit, gemeinsam Vorhaben in diesem Bereich (z.B. im "Schwarzen Dreieck" an der polnischen, tschechischen und deutschen Grenze) in Angriff zu nehmen.

Es wurde betont, daß es zu wenig Grenzübergänge und zu lange Wartezeiten an den Grenzübergängen gibt. Die Diskussionsteilnehmer erachten es als notwendig, eine größere Anzahl von lokalen Grenzübergängen an Nebenstraßen in Betrieb zu nehmen, um die Hauptübergänge von dem lokalen Verkehr zu entlasten. Man machte auf die Besonderheiten der Gebirgsgegenden und den Touristenverkehr aufmerksam, der im Gebirge wegen der zu gering verteilten Grenzübergänge erschwert wird. Man forderte, das Überschreiten der Grenze auf den Gebirgswanderwegen zuzulassen, außerhalb der bisherigen Straßen- und Bahnübergänge.

In den Referaten wurden regionale Themen angesprochen, z.B. die Hauptverbindungsline der Ukraine mit Westeuropa durch Polen anstatt durch Ungarn und Österreich, die Konsequenzen eines Donaustaudamms an der ungarischen und slowakischen Grenze, der Standort des Güterflughafens an der polnisch-deutschen Grenze und andere.

Prof. dr hab. Józef OKUNIEWSKI
Przewodniczący grupy C
Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN
Warszawa

WNIOSKI I PROPOZYCJE GRUPY C

"Inicjatywy i powiązania gospodarcze"

W pracy grupy uczestniczyło 14 osób, w tym 2 osoby z Ukrainy. Wygłoszono ogółem 8 referatów.

W dniu 9.05.1994 r. w pracach grupy uczestniczył referent E.G. Servaas van der Avoort z Powiatowego Związku Rzemiosła w Borken, który przedstawił rolę tej organizacji w promocji drobnych przedsiębiorstw i rozwoju współpracy transgranicznej.

Wszyscy członkowie grupy aktywnie uczestniczyli w dyskusjach nad referatami oraz w opracowaniu wniosków i propozycji, które ujęto w 5 grup.

I. Infrastruktura techniczna obszarów granicznych jako podstawa transgranicznej współpracy gospodarczej.

1. Wybór priorytetów budowy i modernizacji przejść granicznych i koncentracja środków finansowych oraz technicznych przez rząd polski i rządy krajów sąsiednich na tym zadaniu miały decydujące znaczenie dla rozwoju handlu i współpracy gospodarczej, w tym również dla przygranicznych powiązań gospodarczych.

2. Dynamiczny wzrost wymiany handlowej (w tym również handlu przygranicznego) i stopniowy rozwój współpracy produkcyjnej wymusza dalszą rozbudowę i modernizację przejść granicznych, przy uwzględnieniu różnic w natężeniu ruchu osób i towarów, zwłaszcza w ruchu tranzyto-

wym i lokalnym, oraz ich perspektyw rozwojowych. Rozwój infrastruktury towarzyszącej przy przejściach granicznych aktywizuje gospodarczo sąsiednie obszary i powinien być wspierany przez władze lokalne i jednostki gospodarcze.

3. Uważamy za możliwe i konieczne wydatne wspieranie pracy i zwiększenie przelotowości przejść granicznych przez uproszczenie i liberalizację kontroli dokumentów, osób i towarów zwłaszcza solidnych stałych firm i obywateli.

II. Regulacje polityczne i prawne wspierające gospodarczą współpracę przygraniczną.

1. Dotychczas zawarte umowy międzynarodowe o dobrym sąsiedztwie i współpracy z sąsiadami oraz nasze stowarzyszenie z Unią Europejską stworzyły korzystny klimat do rozwoju współpracy, w tym również przygranicznej. W wyniku tego następuje rozwój handlu i innych form współpracy, ale postęp jest niezadawalający, powolny, również na obszarach przygranicznych i w Euroregionach.

2. Znaczna część regulacji prawnych nie nadąża za praktyką - formalności przy przekraczaniu granicy, umowy cywilno-prawne, rozliczenia międzynarodowe itp. W związku z tym proponujemy okresową weryfikację (np. co roku) przepisów między zainteresowanymi stronami i ich aktualizacją.

III. Rozwój instytucji wspierających współpracę transgraniczną

1. Obecnie dominującą rolę we współpracy przygranicznej mają władze lokalne - wojewodowie, burmistrzowie i samorządy. Nie mogą oni jednak zastąpić instytucji, jednostek i organizacji gospodarczych. Wprawdzie na wielu obszarach granicznych takie instytucje powstają, ale są dość słabe i nieliczne.

2. Istnieje przeto potrzeba tworzenia i umacniania szerokiej sieci organizacji instytucji i jednostek gospodarczych wspierających przedsiębiorczość i współpracę transgraniczną - Izby Gospodarcze, Regionalne Towarzystwa Gospodarcze, firmy doradcze, fundacje lokalne oraz transgraniczne, banki i instytucje finansowe.

3. Rozwojowi współpracy przygranicznej nie sprzyja słabość, a często nawet brak informacji gospodarczej.

4. Uważamy za konieczne tworzenie/rozwój ośrodków informacji gospodarczej w gminach i województwach oraz ośrodków doradztwa i innowacji.

5. Za główne obszary informacji doradztwa uważamy:

- informacje o rynkach towarów, pracy, kapitału i inwestycji,
- informacje o przepływach prawnych u sąsiadów - podatkowych, handlowych,
- bankowych i finansowych,
- technicznych i innowacji.

IV. Wspieranie przedsiębiorczości i współpracy transgranicznej przez państwo i władze lokalne.

1. Wolne obszary celne lokalizowane na tranzytowych szlakach komunikacyjnych powinny być elementem polityki gospodarczej państwa wspierającym również lokalną współpracę transgraniczną.

2. Ułatwienia ze strony gmin dla spółek mieszanych i drobnych przedsiębiorstw winny przyciągać kapitał i specjalistów spoza gminy i sąsiadów. Ulgi podatkowe powinny sprzyjać wielokierunkowemu rozwojowi wsi.

V. Badania, współpraca naukowa i budzenie europejskiej i euroregionalnej świadomości

1. Szybkie zmiany w gospodarce obszarów przygranicznych oraz dość słabe rozeznanie ich możliwości rozwojowych, zwłaszcza ze strony polskiej, wskazują na konieczność szerszego niż dotychczas badania procesów rozwojowych w gospodarce. Powinny one wskazywać nowe możliwości i kierunki rozwoju gmin, związków gmin i euroregionów.

2. Dotychczas brak polskich, dwustronnych/trójstronnych analiz i projektów społecznego i gospodarczego rozwoju obszarów granicznych/Euroregionów. Istnieją jedynie opracowania niemieckie tego typu, które są oceniane jako jednostronne i nie biorące pod uwagę naszych uwarunkowań i ograniczeń.

3. Uważamy za konieczne zlecenie polskim placówkom naukowym oraz/lub zespołom mieszanym ekspertyz i projektów dotyczących możliwości i kierunków rozwoju regionów przygranicznych z wykorzystaniem na ten cel środków Unii Europejskiej.

Obywatele gmin i obszarów przygranicznych są słabo informowani o celach, formach i korzyściach ze współpracy granicznej i europejskiej.

Wynika stąd konieczność szerokiego informowania lokalnych instytucji, ich liderów, nauczycieli, dziennikarzy, młodzieży i wszystkich obywateli o współpracy transgranicznej, jej formach i efektach.

Prof. Dr. hab. Józef OKUNIEWSKI
Vorsitzender der Gruppe C
Institut für Entwicklung des Dorfes
und der Landwirtschaft
der Polnischen Akademie der Wissenschaften
Warschau

SCHLUßFOLGERUNGEN UND VORSCHLAGE DER GRUPPE C

"Initiativen und wirtschaftliche Beziehungen"

An der Arbeit der Gruppe nahmen 14 Personen teil, darunter 2 Personen aus der Ukraine. Es wurden 8 Referate gehalten.

Am 9.05. 1994 nahm an den Arbeiten der Gruppe der Referent E.G. Servaas van der Avoort von dem Handwerkskreisverband in Borken teil. Er sprach über die Rolle dieser Organisation bei der Promotion von mittelständischen Unternehmen und der Entwicklung der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit.

Alle Mitglieder der Gruppe beteiligten sich aktiv an der Diskussion über die Referate und an der Ausarbeitung der Schlußfolgerungen und Vorschläge, die in 5 Gruppen aufgeteilt wurden.

I. Die technische Infrastruktur der Grenzgebiete als die Grundlage für die grenzüberschreitende wirtschaftliche Zusammenarbeit.

1. Die Auswahl der Prioritäten für den Bau und die Modernisierung der Grenzübergänge und die Konzentration der finanziellen und technischen Mittel durch die polnische Regierung und die Regierungen der Nachbarländer zwecks der Ausführung dieser Vorhaben hatte eine entscheidende Bedeutung für die Entwicklung des Handels und der wirtschaftlichen Zusammenarbeit, und damit auch für die wirtschaftlichen Beziehungen in den Grenzgebieten.

2. Der dynamische Anstieg des Handelsaustausches, u.a. auch der Handel in den Grenzgebieten, sowie die allmähliche Entwicklung der Zusammenarbeit im Bereich der Produktion zwingt dazu, die Grenzübergänge weiterhin auszubauen und zu modernisieren, unter Berücksichtigung der Unterschiede und Konzentration des Personen- und Warenverkehrs, besonders in Hinsicht auf den Transit- und lokalen Verkehr sowie seiner Entwicklungsperspektiven. Der Ausbau der Infrastruktur im Umfeld der Grenzübergänge aktivisiert in wirtschaftlicher Hinsicht die benachbarten Gebiete und sollte von den lokalen Behörden und Wirtschaftseinrichtungen gefördert werden.

3. Wir halten es für möglich und notwendig, maßgebend die Arbeiten zu fördern und die Verkehrskapazität der Grenzübergänge durch eine Vereinfachung und Liberalisierung der Dokumentenkontrolle von Waren und Personen, vor allem im Falle von soliden ständigen Firmen und Personen, zu erhöhen.

II. Politische und gesetzliche Regelungen, die die wirtschaftliche Zusammenarbeit in den Grenzgebieten fördern.

1. Die bisher abgeschlossenen internationalen Verträge über eine gute Nachbarschaft und Zusammenarbeit mit den Nachbarn sowie unsere Assoziation mit der EG schufen ein günstiges Klima für die Entwicklung der Zusammenarbeit, u.a. auch in den Grenzgebieten. Es erfolgt ein Ausbau des Handels und anderer Formen der Zusammenarbeit, doch ist der Fortschritt in diesem Bereich nicht zufriedenstellend und geht zu langsam voran, auch in den Grenzgebieten und in den Euroregionen.

2. Ein großer Teil der gesetzlichen Regelungen bleibt hinter der Praxis zurück - die Formalitäten beim Grenzübergang, zivilrechtliche Verträge, internationale ITP-Abrechnungen. Aus diesem Grunde schlagen wir eine periodische Überprüfung (z.B. jährlich) der Vorschriften sowie ihre Aktualisierung zwischen den interessierten Seiten vor.

III. Entwicklung der Einrichtungen, die die Zusammenarbeit in den Grenzgebieten fördern.

1. Gegenwärtig haben bei der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit die lokalen Behörden die dominierende Rolle - Wojewoden, Bürgermeister, Wirtschaftseinheiten und -organisationen. Allerdings können diese nicht die wirtschaftlichen Institutionen, Einheiten und Organisationen ersetzen. Zwar entstehen in vielen Grenzgebieten solche Einrichtungen, doch gibt es ihrer nicht viele, und sie sind ziemlich schwach.

2. Es ist also notwendig, ein breites Netz von Organisationen, Institutionen und Wirtschaftseinheiten zu bilden, die die Unternehmen und die grenzüberschreitende Zusammenarbeit fördern - Wirtschaftskammern, regionale Wirtschaftsverbände, Beratungsunternehmen, lokale wie auch grenzüberschreitende Stiftungen, Banken und Finanzinstitute.

3. Dem Ausbau der Zusammenarbeit dienen nicht die in den Grenzgebieten anzutreffende schwache Position und oft auch der Mangel an wirtschaftlichen Informationen.

4. Wir halten es für notwendig, in den Gemeinden und Wojewodschaften wirtschaftliche Informationszentren sowie Beratungs- und Innovationszentren zu schaffen und weiterzuentwickeln.

5. Der Schwerpunkt bei der Information und Beratung sollte auf folgende Bereiche gelegt werden:

- Informationen über den Waren-, Arbeits-, Kapital- und Investitionsmarkt,
- Informationen über die rechtlichen Regelungen bei den Nachbarn - Steuer- und Handelsvorschriften,
- Bank- und Finanzinformationen,
- technische und Innovationsinformationen.

IV. Förderung des Unternehmungsgeistes und der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit durch den Staat und die lokalen Behörden.

1. Die sich an den Transitverkehrsstraßen befindenden Zollfreigebiete sollten ein Element der staatlichen Wirtschaftspolitik sein, die auch die lokale grenzüberschreitende Zusammenarbeit unterstützt.

2. Erleichterungen seitens der Gemeinden für gemischte Gesellschaften und kleine Unternehmen können das Kapital und Fachleute außerhalb der Gemeinden und Nachbargebiete anziehen. Steuererleichterungen würden die Entwicklung von multifunktionalen Landgebieten fördern.

V. Untersuchungen, wissenschaftliche Zusammenarbeit und die Weckung eines europäischen und euroregionalen Bewußtseins.

1. Die schnellen Veränderungen der Wirtschaft in den Grenzgebieten sowie die ziemlich geringen Erkenntnisse über ihre Entwicklungsmöglichkeiten, besonders auf polnischer Seite, machen es notwendig umfangreicher als bisher die Entwicklungsprozesse in der Wirtschaft zu untersuchen. Sie können auf neue Möglichkeiten und Entwicklungstendenzen der Gemeinden, Gemeindeverbände und Euroregionen hinweisen.

2. Bisher gibt es keine polnischen, zwei- und dreiseitigen Analysen und Projekte der gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Entwicklung in den Grenzgebieten/Euroregionen. Es gibt lediglich deutsche Ausarbeitungen dieser Art, die als einseitig angesehen werden und nicht unsere Voraussetzungen und Einschränkungen unter Betracht ziehen.

3. Wir erachten es als notwendig, polnische wissenschaftliche Einrichtungen sowie/oder gemischte Arbeitsgruppen mit der Erstellung von Gutachten und Projekten über die Entwicklungsmöglichkeiten und -richtungen in den Grenzgebieten zu beauftragen, wobei für diese Vorhaben Mittel der Europäischen Union genutzt werden sollten.

Die Bewohner der Gemeinden und Grenzgebiete wissen sehr wenig über die Ziele, Formen und Vorteile einer grenzüberschreitenden und europäischen Zusammenarbeit.

Daraus ergibt sich die Notwendigkeit, die lokalen Einrichtungen, ihre Vorsitzenden, die Lehrer, Journalisten, Jugendlichen und alle Bewohner über die grenzüberschreitende Zusammenarbeit und ihre Formen und Ergebnisse zu informieren.

LISTA UCZESTNIKÓW KONFERENCJI POLSKA I JEJ WSPÓŁDZIAŁANIE TRANSGRANICZNE Z SĄSIADAMI

Warszawa - Szklarska Poręba - Bocholt - 4-11.05.94

1. Adamczuk Franciszek, dr, Akademia Ekonomiczna Wrocław, Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki, Jelenia Góra
2. Babossow Jewgienij, prof. dr, Instytut Sociologii Akademii Nauk Białorusii, Mińsk (Białoruś)
3. Bazała Teresa, Urząd Gminy Nowa Ruda
4. Błażkiewicz Marian, Podhalański Związek Gmin, Nowy Targ
5. Borys Tadeusz, prof. dr hab., Akademia Ekonomiczna Wrocław, Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki, Jelenia Góra
6. Bratkiewicz Jarosław, Departament Studiów i Planowania PISM MSZ, Warszawa
7. Budkin Wiktor, prof. dr, Instytut Stosunków Międzynarodowych, Kijów (Ukraina),
8. Cerebież-Tarabicki Romuald, doc. dr inż. arch., Biuro Planowania Przestrzennego, Szczecin
9. Chomiuk Klawdia, Urząd Obwodu Wołyńskiego, Łuck (Ukraina)
10. Chrzan Janusz, Urząd Gminy Łądek Zdrój,
11. Ciok Stanisław, dr, Uniwersytet Wrocławski, Instytut Geografii
12. Degórska Bożena, mgr, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa
13. Dobrowolski Kazimierz, prof. dr hab., Instytut Ekologii PAN, Dziekanów Leśny k. Warszawy,
14. Dyląg Tomasz, Urząd Rady Ministrów, Warszawa
15. Dziejic Beata, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa
16. Eberhardt Piotr, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa
17. Erdösi Ferenc, Centrum Badań Regionalnych, Pecs (Węgry)

18. Gałęski Jacek, dr, Akademia Ekonomiczna Wrocław, Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki, Jelenia Góra
19. Gierłowski Włodzimierz, dr, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa
20. Golak Julian, Sejmik Samorządowy Województwa Wałbrzyskiego, Nowa Ruda
21. Grabowski Ryszard, Dyrektor Biura d/s Współpracy Transgranicznej, Urząd Rady Ministrów, Warszawa
22. Grimm Frank-Dieter, dr, Institut für Länderkunde, Leipzig (Niemcy)
23. Grimm Klaus, Friedrich Ebert Stiftung, Warszawa
24. Grosser Konrad, dr ing., Institut für Länderkunde, Leipzig (Niemcy)
25. Grzymajło Zdzisław, Prezydent Miasta Wałbrzycha
26. Heffner Krystian, prof. dr hab., Instytut Śląski, Opole
27. Iwanek Adam, Stowarzyszenie Gmin Słowacko-Polskich, Rajcza
28. Jachimienko Władimir, dr, Instytut Ekonomii, Kijów (Ukraina)
29. Jakubiec Jacek, mgr inż., Euroregion Nysa, Jelenia Góra
30. Jakubowicz Edyta, dr, CUP - Biuro Planowania Regionalnego Wrocław i Uniwersytet Wrocławski - Instytut Geografii
31. Jelonek Adam, prof. dr hab., Uniwersytet Jagielloński, Instytut Geografii, Kraków
32. Józefowicz Anatolij, dr, Instytut Ekonomii, Kijów (Ukraina)
33. Kamiński Mieczysław, Burmistrz Miasta i Gminy Bystrzyca Kłodzka
34. Kawalko Bogdan, Wicewojewoda Zamojski,
35. Koćwin Lesław, dr hab., Uniwersytet Wrocławski, Katedra Badań Niemcoznawczych WNS
36. Komornicki Tomasz, mgr, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa
37. Konon Jan, Urząd Wojewódzki Biała Podlaska
38. Korniejewicz Walentin, dr, Kaliningradzki Uniwersytet Państwowy, Instytut Kompleksowych Badań Regionalnych, Kaliningrad (Rosja)
39. Korzeń Janusz, mgr inż., Jeleniogórskie Biuro Planowania i Projektowania
40. Kowcz Ryszard, mgr, CUP - Biuro Planowania Regionalnego Wrocław,
41. Kowerski Mieczysław, Urząd Wojewódzki Zamość
42. Krużyński Zbigniew, Przedstawicielstwo Ambasady RP w Berlinie

43. Kucharuk Tadeusz, Wolny Obszar Celny Małaszewicze
44. Kuczyński Zbigniew, Rada Miejska w Świdnicy
45. Kulabko Ewa, mgr, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa
46. Kulikowski Roman, dr, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa
47. Kutrowski Andrzej, Burmistrz Miasta i Gminy Węgliniec
48. Lepak-Przybyłowicz Andrzej, Przewodniczący Rady Miejskiej w Świdnicy
49. Leunig Ragnar, dr, Europa-Institut Bocholt (Niemcy)
50. Lewandowski Jan Z., prof. dr hab., Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin,
51. Lijewski Teofil, prof. dr hab., Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa
52. Lisecki Stanisław, do. dr hab., Instytut Zachodni, Poznań
53. Luzyszyn Petro, dr, Uniwersytet Wołyński, Łuck, (Ukraina)
54. Luzyszyn Tatiana, dr, Uniwersytet Wołyński, Łuck, (Ukraina)
55. Makięła Zbigniew, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Instytut Geografii, Kraków
56. Frhr. von Malchus Viktor, dr, Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Hannover (Niemcy)
57. Markausa Ieva Marga, dr, Instytut Ekonomii Akademii Nauk Łotwy, Ryga (Łotwa)
58. Miros Krzysztof, mgr, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa
59. Miszczuk Andrzej, dr, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin,
60. Mitrovcij Iwan, dr, Urząd Obwodu Zakarpackiego, Użgorod (Ukraina)
61. Müller Dieter, dr, Dornier GmbH Zittau (Niemcy)
62. Nalichowski Jerzy, Wojewoda Jeleniogórski
63. Natoński Mariusz, Sejmik Samorządowy Województwa Rzeszowskiego, Rzeszów
64. Okuniewski Józef, prof. dr hab., Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa
65. Osakiewicz Witold, dr, Instytut Ekologii PAN, Dziekanów Leśny k. Warszawy
66. Parteka Ewa, CUP - Biuro Planowania Regionalnego Gdańsk
67. Pisarczyk Teresa, Urząd Wojewódzki Zamość

68. Potrykowski Marek, dr, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa
69. Powęska Halina, dr, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa
70. Pytka Jerzy, Zarząd Drogowych Przejść Granicznych, Terespol
71. Przybyła Zbigniew, dr, Akademia Ekonomiczna Wrocław, Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki, Jelenia Góra
72. Rakow Andriej, prof. dr, Instytut Sociologii Akademii Nauk Białorusi, Mińsk (Białoruś)
73. Rościszewski Marcin, prof. dr hab., Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa
74. Skomska Bogusława, Biuro d/s Makroregionów CUP, Warszawa
75. Sobczyński Marek, dr, Uniwersytet Łódzki, Instytut Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni
76. Stasiak Andrzej, prof. dr hab., Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa
77. Stojak Grażyna, Kolegium Nauczycielskie, Przemyśl
78. Strąg Michał, dr, Szef Urzędu Rady Ministrów, Warszawa
79. Stroynowska Danuta, Urząd Miasta i Gminy w Myśliborzu
80. Sus Leszek, Urząd Wojewódzki Nowy Sącz
81. Szafruga Ireneusz, Urząd Rejonowy Gołdap
82. Szańczuk Cezary, Urząd Wojewódzki Zielona Góra
83. Szlachta Jacek, dr hab., Centralny Urząd Planowania, Warszawa
84. Szumowski Andrzej, CUP - Biuro Planowania Regionalnego Wrocław
85. Szydelski Mirosław, Urząd Wojewódzki Szczecin
86. Śliwiński Wojciech, Sejmik Samorządowy Województwa Nowosądeckiego, Nowy Sącz
87. Świdrak Bogdan, Urząd Rady Ministrów, Warszawa
88. Tałasiewicz Marek, dr, Wojewoda Szczeciński
89. Tomas-Piotrowska Elżbieta, Biuro Planowania Przestrzennego, Wałbrzych
90. Ulmann Mirosław, Euroregion Nysa, Liberec
91. Wasilewski Andrzej, mgr inż., CUP - Biuro Planowania Regionalnego Wrocław
92. Watterott Gerhard, Euroregion Nysa, Zittau
93. Werpachowski Lesław, Związek Komunalny Ziemi Cieszyńskiej, Cieszyn

94. Werwicki Andrzej, prof. dr hab., Uniwersytet Łódzki, Instytut Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni
95. Wierzbicka Lilianna, Urząd Miejski Wałbrzych
96. Willers Dieter, dr, Software Union - Regionale Wirtschaftsforschung, Berlin
97. Winiarski Bolesław, prof. dr hab., Akademia Ekonomiczna Wrocław
98. Wróbel Lidia, Urząd Rady Ministrów, Warszawa
99. Wrzochalski Bogdan, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa
100. Zalewski Jerzy, Wicewojewoda Białkopodlaski
101. Ziolo Zbigniew, prof. dr hab., Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Instytut Geografii, Kraków
102. Zygałewicz Jan, CUP - Biuro Planowania Regionalnego Kraków
103. Żurkowski Tadeusz, Związek Gmin Śląska Opolskiego, Opole

Prof. dr hab. Andrzej STASIAK
Instytut Geografii i Przestrzennego
Zagospodarowania PAN
Warszawa

WSPÓŁPRACA PRZYGRANICZNA W KONCEPCJI STRATEGICZNEGO ROZWOJU KRAJU

Od kilku lat narasta w Polsce świadomość konieczności opracowania nowej długookresowej koncepcji dotyczącej przestrzennego zagospodarowania kraju. Wiąże się to zarówno z procesami daleko idącej transformacji struktur społeczno-gospodarczych, które następują po 1989 r., jak i zasadniczą zmianą geopolitycznej pozycji naszego kraju w Europie.

Reakcją na uprzednią, nadmiernie scentralizowaną politykę społeczno-gospodarczą i przestrzenną, stało się upowszechnienie tendencji, iż nie jest potrzebna żadna koncepcja sterowania rozwojem kraju i regionów. Wszystko miało załatwić tzw. *niewidzialna ręka rynku*. Znalazło to odbicie m.in. w projektach ustawy o zagospodarowaniu przestrzennym, w których starano się odejść od wszelkich obligatoryjnych planów zagospodarowania przestrzennego.

Szeroka dyskusja, która się na ten temat rozwinęła, wykazała szkodliwość tego rodzaju podejścia. Wykorzystano w niej doświadczenia krajów wysokorozwiniętych, w tym przede wszystkim koncepcje długoterminowego rozwoju w krajach skupionych w Unii Europejskiej, które były opracowane w Brukseli. Pozwoliło to uświadomić kołom rządzącym w Polsce potrzebę opracowania wizji - koncepcji długotrwałego rozwoju społeczno-gospodarczego i przestrzennego kraju. Odbiciem tych dyskusji stało się opracowanie i zatwierdzenie ostatecznej wersji ustawy o zagospodarowaniu przestrzennym kraju, która weszła w życie 1.01.1995 r.¹

¹ D.U.R.P. Nr 89/1994, poz. 415, ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. o zagospodarowaniu przestrzennym

Równocześnie minister-Kierownik Centralnego Urzędu Planowania (CUP) w maju 1994 r. powołał zespół do koordynowania prac nad projektem koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju. Prace tego zespołu mają być zakończone do końca 1996 r. a rezultaty poddane szerokiej dyskusji publicznej. Częściowymi materiałami są opublikowane dwa tomy "Polska 2000 plus"². Staną się one podstawą dla realizowania tej polityki, a jej wstępne założenia zostaną przedstawione Sejmowi RP jesienią 1995 r.

W tym nurcie dyskusji i prac nad polityką przestrzennego zagospodarowania kraju stało się sprawą oczywistą zainteresowanie problematyką obszarów przygranicznych i transgranicznych. Aktywizacja tych obszarów zaczęła się na granicy między Niemcami a Polską, objęła następnie polską granicę południową, wreszcie polską granicę wschodnią. Dynamika rozwoju stosunków gospodarczych i społecznych na tych granicach nabrała wymiaru politycznego. Z tego względu problemy z tym związane stały się istotnym elementem w opracowaniu strategii przestrzennego zagospodarowania kraju. Dlatego właśnie w Urzędzie Rady Ministrów powołano w 1993/94 r. Biuro do Spraw Współpracy Transgranicznej, którego zadaniem jest koordynacja działalności administracji publicznej (rządowej i samorządowej) w zakresie współpracy na obszarach przygranicznych oraz podjęto po 1990 r. szereg prac badawczych: szerzej piszę o tym później.

Problematyka tej współpracy nabiera coraz większego znaczenia. Zmiany jakie nastąpiły w Europie Wschodniej oraz Rosji po 1989 r. spowodowały, że obszary na wszystkich granicach Polski stały się nie tylko obszarami dynamicznego rozwoju, ale także istotnego zróżnicowania o charakterze funkcjonalnym. Polska granica zachodnia jest nie tylko granicą między Niemcami a Polską, lecz jest równocześnie granicą między Unią Europejską, a krajem z Unią tą stowarzyszonym (Polska podpisała umowę o Stowarzyszeniu ze Wspólnotami Europejskimi 16.12.1991 r.). Polska jest więc krajem mającym w perspektywie stać się pełnym członkiem Unii. Tym samym granica ta jest *sui generis* "granicą wewnętrzną" Unii Europejskiej. Także polska granica wschodnia może być - stosując te same kryteria - traktowana jako "granicą zewnętrzną" Unii. Granica południowa z Czechami i Słowacją jest granicą także z członkami stowa-

² Koncepcja Polityki Przestrzennego Zagospodarowania Kraju "Polska 2000 plus", Raport tom I i II, pod kierunkiem prof. dr in. arch. J.Kołodziejkiego, CUP, Warszawa 1995

rzyszonymi z Unią Europejską. Jest ona równocześnie granicą wewnętrzną w ramach Grupy Wyszehradzkiej i granicą w ramach utworzonej przez to ugrupowanie Strefy Wolnego Handlu (CEFTA). Tak więc przy rozpatrywaniu problematyki polskiej granicy zachodniej i południowej należy brać pod uwagę dokonujące się europejskie procesy integracyjne. Procesy te mają charakter wielopoziomowy. Są one jednak odzwierciedleniem procesu o charakterze bardziej ogólnym - procesu naturalnego jednoczenia się Europy, w ramach zachodniego, europejskiego kręgu cywilizacyjnego.

Dla Polski jedną z wielkich szans, którą jak najszybciej należy wykorzystać, jest jej położenie geopolityczne - na wielkiej osi komunikacyjnej łączącej Europę Zachodnią z Europą Wschodnią i terytorium Rosji. Kraj nasz jest swoistym pomostem między obszarem Zachodniej Europy w węższym znaczeniu (bez Półwyspu Iberyjskiego, Półwyspu Apenińskiego i Grecji), który zamieszkuje nieco ponad 200 mln mieszkańców, a krajami Europy Wschodniej (kraje bałtyckie, Białoruś i Ukraina) oraz Rosją, które zamieszkuje także nieco ponad 200 mln mieszkańców. Potrzebna jest tu szybka rozbudowa przejść granicznych oraz budowa dwóch autostrad i dwóch szlaków kolejowych. Wymaga to podjęcia decyzji o charakterze strategicznym, ponieważ dotyczy nie tylko polskiego ale i europejskiego już podstawowego szkieletu układu komunikacyjnego. O skali ruchu pasażerskiego, ruchu samochodów osobowych i pojazdów ciężarowych orientuje zamieszczona tabela 1³.

W pierwszej kolejności dotyczy to autostrady tzw. A 2 zaczynającej się w Holandii (z wyjściem na Paryż i Londyn) i biegnącej przez Hanower, Berlin, Frankfurt n.O/Świecko, Poznań, Warszawę, Terespol/Brześć n.B., Mińsk, Moskwę. Decydującą inwestycją - warunkującą płynność ruchu - jest tutaj budowa, po stronie polskiej - w Świecku, wielkiego terminalu towarowych odpraw celnych (I etap ukończono w 1994 r.) i rozpoczęta budowa drugiego mostu na Odrze. W polskim ruchu granicznym ponad 2/3 ruchu osobowego, 3/4 pojazdów osobowych i ok. 2/3 ruchu ciężarowego przechodzi przez granicę zachodnią. Przez przejście zespołu Słubice-Kunowice-Świecko w 1994 r. przechodziło ok. 18% ruchu osobowego, ok. 20% ruchu pojazdów osobowych i ok. 18 % ruchu pojazdów ciężarowych - patrz tabela 1.

³ Tabela wg T.Komornickiego, na podstawie materiałów Biura Kontroli Ruchu Granicznego, Komendy Głównej Straży Granicznej

Tabela 1

Zmiany w natężeniu ruchu granicznego osób i pojazdów na osi wschód-zachód w latach 1992-1993

przejścia graniczne	ruch osób*1		ruch pojazdów osobowych		ruch pojazdów ciężarowych	
	1992	1993	1992	1993	1992	1993
POLSKA OGÓŁEM w ‰	157437627 100,00	185552514 100,00	33188931 100,00	47786365 100,0	1860652 100,00	2186103 100,00
Granica Zachodnia og. w ‰	84047692 53,38	118767710 64,01	22303930 67,20	36042729 75,42	1169879 62,87	1427291 65,29
w tym:						
Kostrzyn drogowe	br.danych	5260391	207311	3923867	-	340
Kostrzyn kolejowe	649505	4000474	-	-	-	-
Słubice drogowe	14113575	16998634	4321167	4114180	-	-
Świecko drogowe	9272209	14627815	3043436	5057146	373316	392513
Kunowice kolejowe	2046427	1303817	-	436	-	291
Zespół Słubice-Kunowice-Świecko og. w ‰	25432211 16,50	32930266 17,75	7364603 22,19	9171762 19,19	373316 20,06	392804 17,97
Granica Wschodnia og. w ‰	18390757 11,68	19163133 10,33	2133498 6,43	3204573 6,71	366843 19,72	450468 20,61
w tym:						
Braniewo kolejowe	132582	152609	-	-	-	-
Gronowo drogowe	164349	103814	37446	38932	1774	2338
Bezledy drogowe	613640	868307	85670	251922	16924	17753
Kuźnica drogowe	807255	1253165	295102	402635	9801	23033
Kuźnica kolejowe	1909616	1475842	-	-	-	-
Bobrowniki drog.	5984	67082	913	4540	2704	31571
Kukuryki drogowe	267230	299212	-	-	193145	213504
Terespól drogowe	2278719	2713596	544470	686987	-	-
Terespól kolejowe	3639539	3013455	-	-	-	-
Zespół Terespól-Kukuryki og. w ‰	6185588 3,93	6026263 3,25	544470 1,64	686987 1,44	193145 10,38	213504 9,77
Granica Zachodnia i Wschodnia razem og. w ‰	102438449 65,06	137930843 74,34	24437428 73,63	39247302 83,13	1536722 82,93	1877759 86,00

* dla Polski ogółem: ruch paszportowy na wszystkich granicach lądowych, w portach morskich i na lotniskach, mały ruch granicznym z Czechami, Słowacją i Niemcami, ruch uproszczony z krajami WPN (łącznie 79 155 osób), tzw. ruch inny (wojska; łącznie 155 129 osób) i obsługę środków transportu (statków, barek, samolotów i pociągów; łącznie 1 830 930 osób); dla granicy zachodniej: ruch paszportowy i mały ruch graniczny (funkcjonuje od 1993 r.); dla granicy wschodniej: tylko ruch paszportowy.

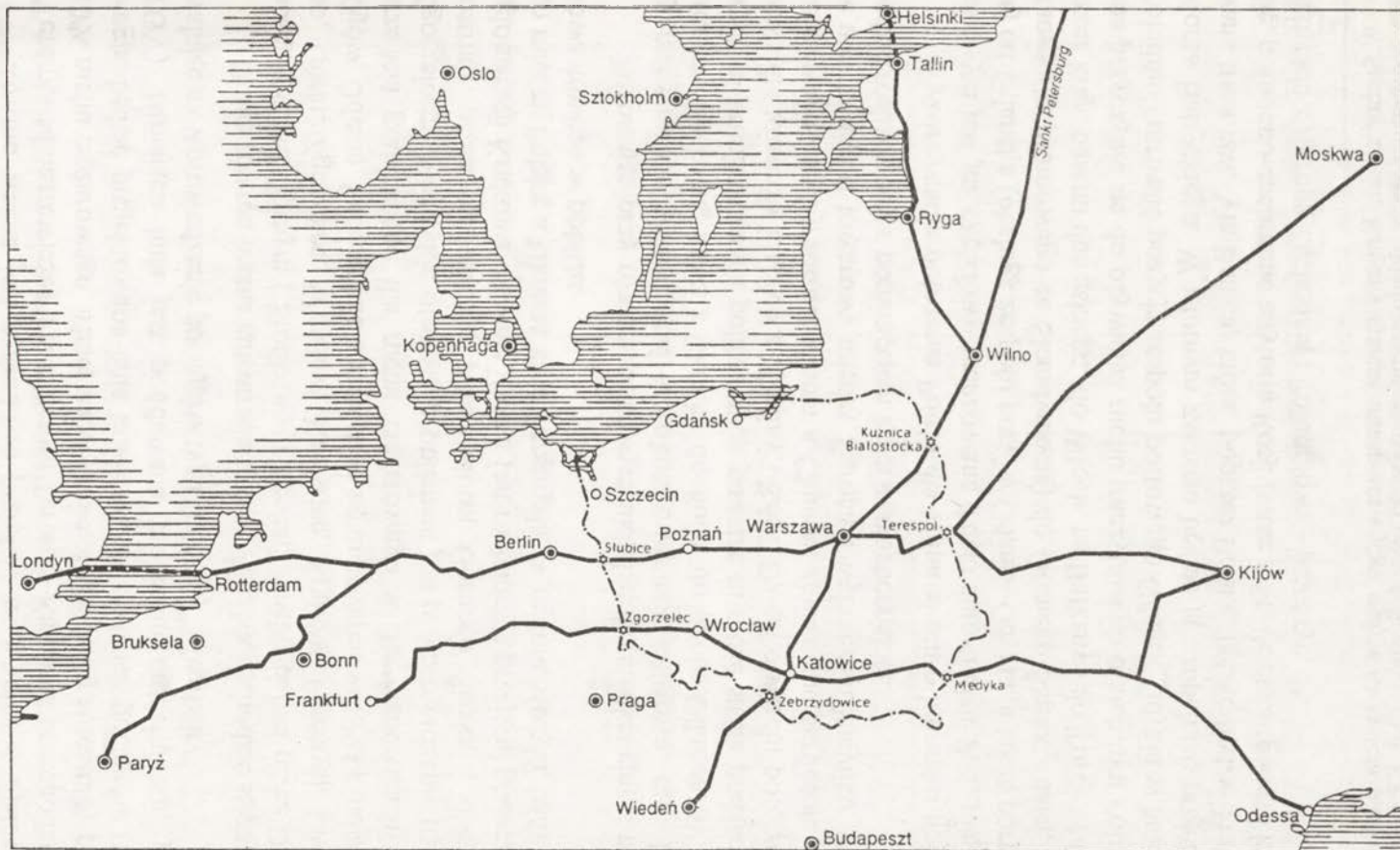
Równie ważna jest rozbudowa przejścia na granicy z Białorusią (Terespol-Małaszewicze). Przez zespół Terespol-Kukuryki przechodzi ok. 10% ruchu ciężarowego. Mniej więcej równoległe do tej autostrady przebiegać będzie projektowana linia kolejowa dla szybkich pociągów (typu TGV). Istniejąca linia jest poddawana procesom modernizacji, pozwalającą na wprowadzenie pociągów typu "intercity" i "eurocity".

Druga równie ważna autostrada to tzw. A 4. Na zachodzie sięga ona obszarów nad Górnym i Środkowym Renem. Przebiega ona przez Drezno, Görlitz/Zgorzelec, Wrocław, Katowice, Kraków, Przemyśl, Lwów, Kijów, Odessę. Szczególnie ważne stało się tu otwarcie w 1994 r. nowego przejścia granicznego dla ruchu ciężarowego w Jerzmanowicach pod Zgorzelcem. Niezwykle istotnym problemem jest przeprowadzenie tej autostrady przez aglomerację przemysłową Górnego Śląska i obejście aglomeracji Krakowa. Równie istotna jest rozbudowa przejścia granicznego między Polską a Ukrainą koło Przemyśla, w rejonie Medyki, bądź budowa nowego w pobliżu.

Pozostając przy równoleżnikowym układzie komunikacyjnym należy maksymalnie wykorzystać szerokotorową linię kolejową, tzw. linię hutniczo-siarkową, która z Ukrainy dochodzi do okolic Olkusza. W nowych uwarunkowaniach politycznych powstać tu może strefa przeładunkowa dla towarów idących z Ukrainy i Rosji. Dzięki otwarciu połączenia kolejowego między Kazachstanem a Chinami znacznemu skróceniu może ulec transport towarowy między Europą a wybrzeżem Pacyfiku, który będzie realizowany z pominięciem kolei transsyberyjskiej.

Wykorzystanie położenia Polski dla komunikacji o kierunku południkowym jest już częściowo realizowane dzięki autostradzie A 1, biegnącej od Gdańska (obsługa zespołu portów Gdańsk-Gdynia, a także port dla transportu promowego ze Skandynawia) do Górnego Śląska i dalej, poprzez kraje basenu dunajskiego, do Włoch, na Bałkany i do Turcji. Może ona przyczynić się do ożywienia ruchu tranzytowego o kierunku Północ-Południe i utrwalić pozycję zespołu portowego Gdańsk-Gdynia w basenie Morza Bałtyckiego. W istotnym zakresie będzie ją uzupełniać projektowana trasa tzw. Via Baltica, która, poprzez Polskę, łączyć będzie Finlandię, północno-zachodnie terytoria Rosji (wraz z St. Petersburgiem) i kraje bałtyckie z Europą Zachodnią i Południową - patrz ryc. 1⁴.

⁴ W. Suchorzewski, Krajowy system transportu i jego wpływ na system osadniczy, (w:) Podstawowe węzły układu osadniczego Polski (red. A. Stasiak), Biul. KPZK PAN, z. 167, Warszawa 1994



Ryc. 1. Osie komunikacji wschód-zachód w Europie

Tak więc przy opracowaniu strategicznej koncepcji w odniesieniu do współpracy transgranicznej konieczne są decyzje i działania dotyczące konsekwentnej rozbudowy podstawowego szkieletu układu komunikacyjnego. Równocześnie doceniane jest znaczenie rozwoju różnych innych przejść granicznych o charakterze lokalnym czy regionalnym. Są one podstawą nawiązywania kontaktów społeczności zamieszkujących obszary przygraniczne i wpływają na aktywizację współpracy gospodarczej, rozwój powiązań społecznych, kulturowych i innych.

Powiązania komunikacyjne i wzrost liczby przejść granicznych jest bardzo istotnym ale nie jedynym czynnikiem współpracy przygranicznej. Problematyka ta obejmuje niezwykle szeroki wachlarz zagadnień, z których jedynie najważniejsze i tylko tytułem przykładu można wymienić.

We współpracy transgranicznej w szerokim zakresie uwzględnić należy zagadnienia związane z ekologią. Nowoczesne społeczeństwa coraz większą uwagę przywiązują do warunków życia i działalności w środowisku możliwie niezanieczyszczonym. Chodzi tu np. o wspólne działania na obszarach chronionych, które przecina granica, na obszarze zlewni rzek itp. Chodzi też o podejmowanie wspólnych działań wiążących ochronę środowiska z turystyką. Szczególnie istotne dla Polski są zagadnienia związane z ochroną środowiska w Sudetach (m.in. pasmo Karkonoszy), rejonie Dolnej Odry oraz "Zielonych Płuc Polski", które mogą się też stać "Zielonymi Płucami Europy". Chodzi tu głównie o obszar Polski Północno-Wschodniej, łącznie z Puszcą Białowieską. Tu szczególnie istotna jest współpraca z Białorusią, w celu wspólnej koncepcji ochrony i zagospodarowania Puszczy Białowieskiej. Również na południowym wschodzie jest istotne właściwe zagospodarowanie - w porozumieniu z Ukrainą i Słowacją - górskiego obszaru Bieszczad.

We współpracy transgranicznej wspólnym zakresem zainteresowania, a także uzgodnień w dziedzinach decyzyjnych, znajdują się niewątpliwie zagadnienia obejmujące układy osadnicze i procesy demograficzne, rolnictwo i gospodarkę żywnościową, wymianę handlową i usługi, współpracę w zakresie kultury. Szczególnej wagi nabiera tutaj współpraca przygraniczna samorządów na ich różnych szczeblach. Znajduje to swoje odbicie m.in. w projektach tworzenia w naszych obszarach przygranicznych szeregu tzw. euroregionów. Tu najbardziej zaawansowane są prace organizacyjne na granicy zachodniej. Przykładem może być najstarszy Euroregion Nysa, powołany do życia 21.12.1991 r. na styku obszarów pogranicza Polski-Czech-Niemiec.

Ponieważ rozwój współpracy transgranicznej ma charakter procesu i prowadzi do daleko idących przekształceń organizacji przestrzeni społeczno-gospodarczej należy mu poświęcić szczególną uwagę. **Prace badawcze, jakie trzeba w tym zakresie prowadzić, powinny mieć charakter ciągły.** Podkreślić przy tym trzeba, że prace takie z konieczności muszą być prowadzone **w różnych skalach: ponadpaństwowej, państwowej, regionalnej wreszcie lokalnej.** Skale te w wielu wypadkach nakładają się na siebie, w związku z czym wymagają rozpatrywania zarówno w makro jak i mikroskali.

Przy określeniu strategii rozwojowej w odniesieniu do obszarów pogranicznych, zachodnich i wschodnich, istotne znaczenie mieć będzie uświadomienie sobie występujących asymetrii w rozwoju gospodarczym i organizacyjnym z naszymi sąsiadami. Jeśli chodzi o sąsiedztwo zachodnie (Niemcy, Unia Europejska) liczyć się możemy z wystąpieniem niewspółmiernej różnicy potencjałów gospodarczych, a także faktu, że nasza gospodarka jest ciągle jeszcze w stadium przekształceń strukturalnych. Stąd pozycja Niemiec ma tu charakter uprzywilejowany. Jeśli chodzi o sąsiedztwo wschodnie mamy tu również do czynienia z asymetrią wynikającą z małym jak dotąd zaawansowaniem reform gospodarczych u naszych sąsiadów. W omawianym zakresie bardziej zróżnicowana sytuacja występuje na naszej granicy południowej.

W koncepcji współpracy przygranicznej dążyć należy do uzyskania możliwie daleko idącej symetrii. Wymaga to i wymagać będzie ze strony **polskiej bardziej intensywnego wysiłku intelektualnego i organizacyjnego,** aniżeli wielkich środków finansowych.

O konieczności podjęcia w Polsce szeroko zakrojonych badań nad problematyką obszarów pogranicza zdawaliśmy sobie sprawę już na przełomie lat 1990/91. Nasza nowa sytuacja geopolityczna wprost zmuszała do podjęcia tego rodzaju badań. Pod kierunkiem autora tego artykułu został opracowany kompleksowy program badawczy pt. **"Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski"**, który uzyskał jednoznaczne poparcie kierownictwa PAN. Główne założenia programu zostały opublikowane w czasopiśmie Nauka Polska⁵. Latem 1992 r. Komitet Badań Naukowych program zatwierdził i kierowanemu przeze mnie Zakładowi Zagospodarowania Przestrzennego w Instytucie Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN przydzielił

⁵ A.Stasiak, Wybrane problemy zagospodarowania przestrzennego obszarów pogranicza zachodniego i wschodniego Polski, Nauka Polska nr 1/2, s. 51-60

środki finansowe (grant) na prowadzenie badań. W latach 1991-92, wyprzedzając zatwierdzenie programu, nawiązano współpracę z Akademię für Raumforschung und Landesplanung w Hanowerze i Fundacją Fr. Eberta. Efektem tego było seminarium polsko-niemieckie na temat "Pogranicze niemiecko-polskie jako problem polityki regionalnej"⁶.

Następnie zorganizowaliśmy współpracę z Białoruską Akademią Nauk w Mińsku, Ukraińską Akademią Nauk w Kijowie, Uniwersytetem Państwowym w Kaliningradzie (Rosja); nawiązano też szereg kontaktów z polskimi władzami administracji centralnej, terenowej z obszarów pogranicza, samorządami lokalnymi i ich związkami, np. Związkiem Gmin Zachodnich z siedzibą w Zielonej Górze, przedstawicielami tzw. Euroregionów oraz wieloma placówkami naukowymi. Współpraca ta zaowocowała wieloma opracowaniami naukowymi, przedstawionymi na licznych seminariach międzynarodowych i krajowych oraz wieloma publikacjami. Zakład nasz opublikował dotychczas osiem specjalnych biuletynów (wydanych w serii *Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski*), a dalsze trzy znajdują się w przygotowaniu do druku. Poza tym wiele publikacji ukazało się w innych wydawnictwach krajowych i zagranicznych. Poniżej zamieszczam wykaz opublikowanych biuletynów⁷.

⁶ Pogranicze niemiecko-polskie jako problem polityki regionalnej, Fr. Ebert Stiftung, IGiPZ PAN, Warszawa maj 1992

⁷ Biuletyn Nr 1 - Materiały z konferencji "Problematyka zachodniego obszaru pogranicza", Zielona Góra 16-17 październik 1992 (red. A.Stasiak i K.Miros), Warszawa maj 1993, 135 s.

Biuletyn Nr 2 - Problematyka wschodniego obszaru pogranicza. Materiały z konferencji - Supraśl 9-10.12.1992 (red. P.Eberhardt i T.Komornicki), Warszawa lipiec 1993, 240 s.

Biuletyn Nr 3 - Problemy polsko-ukraińskiej współpracy przygranicznej (teksty ukraińskie w języku ukraińskim). Materiały z seminarium - Lwów 19-23.04.1993 (red. P.Eberhardt, A.Józefowicz i T.Komornicki), Warszawa grudzień 1993, 244 s.

Biuletyn Nr 4 - Rolnictwo zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski (red. R.Szczęsny i R.Kulikowski), Warszawa, grudzień 1993, 109 s.

Biuletyn Nr 5 - Węzłowe problemy współpracy przygranicznej", Biuletyn poświęcony Prof. dr hab. A.Stasiakowi z okazji 40-lecia pracy naukowej (red. P.Eberhardt i K.Miros), Warszawa sierpień 1994, 172 s.

Biuletyn Nr 6 - Problemy współpracy przygranicznej pomiędzy Polską i Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej (teksty rosyjskie w języku rosyjskim). Materiały z seminarium - Stare Jabłonki 11-14.04.1994 (red. A.Stasiak i T.Komornicki), Warszawa grudzień 1994, 174 s.

Biuletyn Nr 7 - Euroregion Nysa - trzy lata doświadczeń (red. F.Adamczuk i Z.Przybyła), Warszawa grudzień 1994, 244 s.

Biuletyn Nr 8 - Problemy polsko-białoruskiej współpracy przygranicznej (teksty białoruskie w języku rosyjskim). Materiały z seminarium - Rajgród 9-13.06.1994 (red. A.Stasiak, W.Zgliński), Warszawa maj 1995, 306 s.

Badania obszarów pogranicza w ostatnich latach są prowadzone przez wiele placówek naukowych. Należy tu wymienić: Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej w Warszawie, Akademię Ekonomiczną we Wrocławiu i jej Wydział w Jeleniej Górze, Uniwersytet Wrocławski, ośrodki naukowe Zielonej Góry i Szczecina, Instytut Zachodni w Poznaniu, Instytut Śląski w Opolu, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie i inne krakowskie ośrodki naukowe, UMCS i KUL w Lublinie, filię Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN w Warszawie, ośrodek gdański, ośrodek olsztyński i wiele innych ośrodków, których tu nie wymieniałem.

Uważam, że obecnie nadszedł czas dokonania oceny i podsumowania prowadzonych dotychczas badań. W pewnej mierze próbą takiego podsumowania dla granicy zachodniej była, zorganizowana w ramach naszego "grantu" *Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich obszarów Polski*, konferencja pt. *Polska i jej współdziałanie transgraniczne z sąsiedami - zjawiska, tendencje, doświadczenia*, z której materiały obecnie drukujemy, i spotkanie badaczy pogranicza wschodniego w jednej z sekcji Ogólnopolskiego Zjazdu Polskiego Towarzystwa Geograficznego w Lublinie, na przełomie sierpnia i września 1994 r.⁸ oraz publikacja tomu *Conference Papers* dotyczącego studiów na temat granicy wschodniej⁹. Należałoby jednak zorganizować w roku 1995 ogólnopolskie seminarium¹⁰, w czasie którego zostałyby:

- przedstawione w sposób syntetyczny dotychczasowe wyniki badań nad obszarami pogranicznymi Polski,
- określone "białe plamy" w programach badawczych, czyli zagadnienia nie objęte dotychczas badaniami,
- wyznaczone kierunki dalszych badań, z podkreśleniem konieczności zapewnienia ciągłości tych badań i ich stałego finansowania.

Wyniki takiego seminarium, oprócz wartości poznawczych, powinny mieć także walor praktyczny; mogłyby one stanowić istotną pomoc dla

⁸ Ogólnopolski Zjazd Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Referaty i postery. Polskie Towarzystwo Geograficzne Oddział Lubelski, Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej, Lublin 1994, patrz - *Problemy obszarów przygranicznych wschodniej Polski*, Koordynator R.Jedut. referaty i postery, s. 152-198, tamże A.Stasiak, *Problemy obszarów przygranicznych wschodniej Polski*

⁹ Polish eastern border. Past and present problems (red. M.Rościszewski, M.Jakubowicz), Conference papers 22, IGiPZ PAN, Warszawa 1995

¹⁰ Projekt takiego seminarium już jest zaawansowany i mam nadzieję, że Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN projekt ten zrealizuje, przyjmując na siebie rolę głównego organizatora seminarium

władz państwowych RP, władz regionalnych i lokalnych, zwłaszcza w rejonach o wielkim znaczeniu dla całości współpracy przygranicznej. Powinny też zainteresować naszych sąsiadów, z którymi współpracujemy w zakresie badań obszarów pogranicza, a może także przedstawicieli innych krajów europejskich.

Badania obszarów pogranicza stały się obecnie jedną z najważniejszych dziedzin badań interdyscyplinarnych w Polsce. Badania te mają również znaczenie dla współpracy europejskiej. Przez terytorium i przez granice Polski biegną ważne szlaki komunikacyjne z Zachodu na Wschód i z Północy na Południe. Wschodnia granica Polski staje się już w jakiejś mierze wschodnią granicą Unii Europejskiej, ale nasza współpraca z sąsiadami sięga poza tę granicę, wyznaczając perspektywę rozszerzania się współpracy i integracji europejskiej dalej na Wschód. Mam więc nadzieję, że również niniejsze publikacje, zawierające wybór studiów i materiałów na temat problematyki pogranicza Polski (głównie zachodniego), okażą się interesujące i pożyteczne dla czytelników polskich, jak i z różnych, innych krajów.

Dr. Viktor Frhr. von MALCHUS

Präsident der Akademie
für Raumforschung
und Landesplanung (ARL)
Hannover

EUROPÄISCHE ERFAHRUNGEN BEI DER GRENZÜBERSCHREITENDEN ZUSAMMENARBEIT

I. Historisch-politische Hintergründe - wie kam es zur grenzüberschreitenden Zusammenarbeit?

Das heutige Europa ist durch seine gemeinsame Kultur und Geschichte geprägt. Aus dem Flickenteppich der Geschichtslandschaften des 18./19. Jh., aus den durch vielfältige Gemeinsamkeiten geprägten Regionen entwickelten sich im 19. und 20. Jh. die Nationalstaaten. Oft in Zusammenhang mit kriegerischen Auseinandersetzungen zwischen den Nationalstaaten entstanden Grenzen, die viele europäische Geschichtslandschaften mit ihren Regionen und den darin lebenden Volksgruppen durchschnitten.

Aus Furcht vor militärischen Übergriffen der Nachbarn entstanden auch mehr oder weniger breite Grenzstreifen, die durch eine Randlage in vielen Bereichen gekennzeichnet waren: Besiedlung, Wirtschaft und Verkehr schwächten sich von den Zentren der Nationalstaaten zur Grenze hin ab. Aus den Grenzgebieten wurden vor allem in der ersten Hälfte dieses Jahrhunderts zumeist strukturschwache Gebiete, die darüber hinaus auch noch - vor allem aus militärischen Gründen - nur unzureichend mit Straßen und Schienen erschlossen waren.

Beiderseits der Grenzen entwickelten die Nationalstaaten ihre eigenen Rechts-, Verwaltungs-, Wirtschafts- und Sozialsysteme und schirmten sich vor allem durch nationale Kulturpolitik immer mehr gegeneinander

ab. An vielen Grenzen entstanden schwierige Minderheitenprobleme und vielfältige spezifische Grenzprobleme. Das nationale Denken bestimmte Kultur, Wirtschaft, Gesellschaft und Politik beiderseits der Grenze. In vielen Grenzgebieten Europas führte diese Politik zu Identitätsverlusten, weil trotz der neuen Staatsgrenzen gemeinsam kulturelle, sprachliche, landschaftliche, personelle und geschichtliche Bindungen seit Jahrhunderten weiterbestanden haben. Die Grenzen wurden von der Bevölkerung als schmerzhaft "Narben der Geschichte" verstanden.

Die beiden Weltkriege 1914-18 und 1939-45 mit ihren verheerenden Folgen machten die Konsequenzen überzogener Nationalpolitik deutlich. Die Gemeinden, die Regionen und die Staaten in Europa versuchten deshalb bald nach dem 2. Weltkrieg, diese geschichtlich gewachsenen Grenzprobleme zu entflechten, zu vermindern und zu überwinden. Vor allem der Europarat und etwas später die Europäischen Gemeinschaften wurden zu Plattformen der Verständigungsbereitschaft. Ihre Empfehlungen und Beschlüsse wurden zur Grundlage einer zukunftssträchtigen Politik in und für die Grenzgebiete. An den Grenzen und über die Grenzen hinweg entstanden seit den 50er Jahren Grenzregionen mit dem Willen zur gemeinsamen grenzüberschreitenden Zusammenarbeit.

Die im Osten gelegenen Staaten und Regionen Europas blieben von dieser politischen Entwicklung zunächst bis zum Ende der 80er Jahre ausgeschlossen. Viele Grenzen zu den mittel- und osteuropäischen Staaten zeigten bis dahin warnend die fast undurchlässige Barrierefunktion, die aus politischen Gründen verbunden mit nationalstaatlichem Denken entstehen kann.

II. Gemeinden und Regionen in Europa wollen die organisierte grenzüberschreitende Zusammenarbeit - welche Typen gibt es?

Mit dem Ziel der Verbesserung der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit, zwecks Lösung der mit der Grenze verbundenen wirtschaftlichen und sozialen Probleme und zum Wohle der in den Grenzregionen lebenden Menschen, bildeten sich in den 50er und 60er Jahren in Europa eine Reihe regionaler grenzüberschreitender Organisationen und Arbeitsgemeinschaften. Sie entstanden zumeist auf kommunaler Ebene und mit einer gewissen Konzentration im Rheingebiet. Ihr gemeinsames Ziel war und ist es, die mit der Lage an der Grenze verbundenen Nachteile

für die dort lebenden Menschen abzubauen und durch vereintes Bemühen Lebensbedingungen in diesen Gebieten zu schaffen, die den jeweiligen innerstaatlichen Lebensumständen und Lebenschancen entsprechen. Die Erfahrung lehrt, daß Zusammenarbeit über die Grenzen hinweg die Situation für die Menschen in den Grenzgebieten verbessert. Sie wurde von Mund zu Mund, von Grenzregion zu Grenzregion weitergetragen. Diese Erkenntnis durchzusetzen, erwies sich, bis zum Beweis des Gegenteils, an vielen Grenzen in Europa als sehr schwierig: zu groß war und ist häufig noch das Mißtrauen gegenüber dem Nachbarstaat, zu verwurzelt die Angst, anstelle gemeinsamen Nutzens würden alte Formen politischen Dominanz- und Hegemonialstrebens wieder entstehen können.

Auch die Nationalstaaten im mittleren Westeuropa gründeten auf dem Hintergrund wachsender Grenzprobleme und dem zunehmenden Wunsch nach europäischer Integration nach 1970 an vielen Stellen Europas grenzüberschreitende Raumordnungs- oder Regierungskommissionen mit integrierter Aufgabenstellung. Staatliche Kommissionen mit grenzüberschreitenden Fachaufgaben, so z. B. in der Wirtschafts-, Regional-, Umwelt- und Gewässerpolitik, hat es in vielen Teilen Europas schon früher gegeben. Seit 1970 aber wurde die integrierte staatliche grenzüberschreitende Tätigkeit überall in Europa intensiviert, entlang des Eisernen Vorhangs war sie leider nicht möglich. Diese Entwicklung wurde gefördert durch alle internationalen Organisationen und beruht vor allem auch auf den Aktivitäten der Arbeitsgemeinschaft Europäischer Grenzregionen (AG).

Nach fast 40 Jahren intensiver grenzüberschreitender Tätigkeit in vielen Teilen Europas unterscheidet man heute vier Typen:

- die staatliche Ebene der Zusammenarbeit (Nordkalotten, ARGE ALP),
- die regionale staatliche Ebene der Zusammenarbeit (Regio Basiliensis, Regio Rhein-Maas),
- die regionale kommunale Ebene (EUREGIO und die meisten anderen Grenzregionen) und
- die kommunale Ebene (Eurode, Aachen/Maastricht/Lüttich, (MHAL).

In diesen unterschiedlichen Formen gibt es auf den verschiedenen Verwaltungsebenen bis heute in Europa fast 150 dieser grenzüberschreitenden Zusammenschlüsse. Die größten Erfolge in der Zusammenarbeit

liegen eindeutig bei den kommunal orientierten Grenzregionen und Städten.

Um die Probleme und Aufgaben der Grenzgebiete europaweit bekannt zu machen, gründeten die Grenzregionen im deutsch-französisch-niederländisch-schweizerischen Raum nach mehrjähriger Vorarbeit im Jahre 1971 die "Arbeitsgemeinschaft Europäischer Grenzregionen" (AG). Sie stellte sich vor allem folgende Aufgaben:

- Erfahrungen in der grenzüberschreitende Zusammenarbeit unter den Grenzregionen auszutauschen,
- gemeinsame grenzüberschreitenden Interessen zu formulieren und deren Maßnahmen zu koordinieren,
- bei der Lösung spezifischer Grenzprobleme mitzuwirken und
- die Gesamtinteressen der Grenzregionen gegenüber den nationalen und internationalen Behörden, Organen und Institutionen zu vertreten, so z. B. gegenüber dem Europarat und der EG/EU - Kommission.

Von 1971 - 1994 ist die Zahl der Mitglieder der AGEG von anfänglich 10 inzwischen auf über 70 Grenzregionen aus ganz Europa angewachsen.

III. Förderung der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit durch internationale Institutionen

1. Empfehlende Förderung durch die Gremien des Europarates

Der Europarat hat sich von Anbeginn seiner Tätigkeit an für die Europäische Integration und in diesem Zusammenhang auch für die Lösung der Probleme in den Grenzgebieten eingesetzt. Seit den 60er Jahren sind folgende seiner Aktivitäten besonders hervorzuheben:

- die Parlamentarische Versammlung des Europarates hat zusammen mit der Ständigen Konferenz der Gemeinden und Regionen Europas 1972 (Straßburg), 1975 (Innsbruck), 1984 (Borken), 1987 (Saragossa), 1991 (Rovaniemi) und 1994 (Lublijana) insgesamt sechs "Europäische Konferenzen der Grenzregionen" veranstaltet, bei denen die AGEG bei der Vorbereitung und Durchführung aktiv beteiligt war. Auf diesen Konferenzen wurden die wichtigsten Problemfelder der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit: Raumordnungs-, Regional-, Infrastruktur-, Standort-, Umwelt- und Naturschutz-, Grenzgänger-, Kultur-, Zivil- und Katastrophenschutz-

politik, Grenzpendlerprobleme sowie die alltäglichen Grenzprobleme ausführlich aufgezeigt und beraten, in den letzten beiden Konferenzen mit dem Schwergewicht auf Mittel- und Osteuropa;

- die Parlamentarische Versammlung des Europarates hat in den letzten 30 Jahren eine Vielzahl von Empfehlungen zur Förderung der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit verabschiedet: die wichtigste Grundlage für diese Zusammenarbeit wurde die "Europäische Rahmenkonvention für die Verbesserung grenzüberschreitender Zusammenarbeit der Gebietskörperschaften", die im Jahre 1980 verabschiedet werden konnte und 1995 ein Zusatzprotokoll erhalten soll. Sie ist inzwischen von den meisten Mitgliedstaaten des Europarates ratifiziert worden. Auf ihrer Grundlage haben viele Staaten, darunter die BENELUX-Staaten, Deutschland und die Niederlande (1992), Italien und Österreich (1993) Anwendungsverträge geschlossen, die den Gemeinden im Rahmen ihrer Zuständigkeiten eine direkte öffentlich-rechtliche grenzüberschreitende Zusammenarbeit mit den Gemeinden im Nachbarstaat erlauben;

- die vielen Empfehlungen und Aktionen der Europäischen Raumordnungsministerkonferenzen, in die die Empfehlungen der Europäischen Konferenzen der Grenzregionen eingeflossen sind. Sie haben ihren bedeutendsten Niederschlag in der "Europäischen Raumordnungscharta" aus dem Jahre 1983 gefunden. Auf dem Hintergrund dieser vielseitigen und guten Zusammenarbeit hat der Europarat bereits 1978 beschlossen, die Organisation der Grenzregionen, die AGEG, in die Liste der nichtgouvernementalen Organisationen mit beratender Stimme beim Europarat aufzunehmen. Seither gibt es eine Reihe bedeutsamer Empfehlungen des Europarates zur weiteren Verbesserung der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit.

2. Aktive Förderung durch die EG/EU-Kommission

Sehr positiv gestalten sich seit den 70er Jahren auch die Beziehungen der Grenzregionen zu den Organen der Europäischen Gemeinschaften (EG). Bereits seit Beginn der 80er Jahre nahm sich die EG, auf dem Hintergrund der guten Vorarbeiten des Europarates und der AGEG, der Förderung der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit an. Sie wurde seither, seit 1993 durch die EU, nahtlos fortgesetzt. Besonders hervorzuheben sind:

- die Arbeiten und Berichterstattungen im "Ausschuß für Raumordnung und Regionalpolitik des Europäischen Parlaments", durch die eng

mit der AGEK zusammenarbeitenden Mitglieder des Europäischen Parlaments Gerlach, Boot, Poetschki und Cushnahan;

- die ausführliche Berichterstattung über die Grenzgebiete in den letzten "Periodischen Berichten zur Regionalpolitik", von denen der fünfte Bericht mit dem Titel "Wettbewerbsfähigkeit und Kohäsion: Tendenzen in den Regionen" im Jahre 1994 erschienen ist;
- die Unterstützung der EG-Kommission bei der Aufstellung "Grenzüberschreitender Aktions-" oder neuerdings "Grenzüberschreitender Entwicklungs- und Handlungsprogramme" seit 1980;
- die programmatischen Erklärungen zur Entwicklung der Grenzregionen im EG-Bericht "Europa 2000" und im EU-Dokument "Europa 2000+ - Europäische Zusammenarbeit bei der Raumordnung";
- die Genehmigung der Gemeinschaftsinitiativen der Grenzgebiete INTERREG I und II, durch die die EG/EU-Kommission für die Jahre 1990 - 1993 und 1994 - 1999 gezeigt hat, welchen bedeutenden Stellenwert sie der Lösung der Probleme an den Binnen- und Außengrenzen der Europäischen Union einräumt.

In beiden Gemeinschaftsprogrammen wurden von der EG/EU-Kommission bedeutende Mittel zur Förderung der Grenzgebiete eingestellt, zunächst um die Grenzregionen auf den Binnenmarkt vorzubereiten und später als Hilfen für eine aktive grenzüberschreitende Zusammenarbeit zwischen den regionalen und lokalen Gebietskörperschaften, um die Standortnachteile aufgrund ihrer Lage abzubauen. In den letzten Jahren werden die Aktivitäten von INTERREG an den Außengrenzen der EG durch verschiedene Programme, insbesondere durch das Programm PHARE, unterstützt.

In Ergänzung zur INTERREG-Initiative und gemeinsam mit der Arbeitsgemeinschaft Europäischer Grenzregionen hat die EG-Kommission LACE, eine Einrichtung zur Unterstützung der grenzüberschreitenden Kooperation, ins Leben gerufen. LACE stellt Dienstleistungen zur Unterstützung grenzüberschreitender Aktivitäten zur Verfügung, einschl. des Rats und Beistands von Experten, einer Datenbank und Workshops für Ausbildungszwecke. Das durch die AGEK betreute EG-Pilot-Projekt LACE I - III hat von 1990 bis 1994 mit dazu beigetragen, die seit Jahrzehnten bestehenden Erfahrungen in den einzelnen Grenzregionen und grenzüberschreitenden Organisationen zu nutzen, die in der AGEK gesammelt und im Rahmen des LACE-Projekts ausgewertet wurden. Als Er-

gebnis entsteht u. a. ein "Handbuch für grenzüberschreitende Zusammenarbeit", das voraussichtlich 1995 in mehreren Sprachen veröffentlicht wird

Es besteht ein reicher Erfahrungsschatz bei der Aufstellung "Grenz-überschreitender Entwicklungskonzepte und Handlungsprogramme" sowie bei der praktischen Durchführung von Projekten und deren Finanzierung. Diese Form der Regional- und Raumentwicklungspolitik vollzieht sich in den einzelnen Grenzregionen in enger Partnerschaft und Abstimmung zwischen den lokalen, regionalen und nationalen Ebenen und mit der EG/EU-Kommission. Durch die Hilfe der EU-Kommission können nun all diese Erfahrungen über die LACE-Datenbank in den Grenzgebieten Europas genutzt werden, um einen fließenden Übergang von den ersten Integrationsbemühungen in Europa in ein neues Europa auf dem Wege ins Jahr 2000 zu finden - unter optimaler Nutzung all der Chancen, die das zukünftige Europa bietet.

IV. Generelle Erfahrungen aus allen Europäischen Grenzregionen und wichtige Empfehlungen zur Überwindung der Grenzprobleme

1. Verbesserung der rechtlichen Grundlagen

Wichtige Grundlagen für die Europäische grenzüberschreitende Zusammenarbeit der Nationalstaaten sind die Ergebnisse der KSZE-Konferenzen, die "Europäische Raumordnungscharta", die "Grundlagen einer Europäischen Raumentwicklungspolitik" und insbesondere die "Rahmenkonvention zur Verbesserung der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit der Gebietskörperschaften" des Europarates sowie die nationalen Planungsgesetze. Wünschenswert wäre vor allem eine stärkere Verankerung der grenzüberschreitenden Raumordnung im EU-Vertrag. Aber auch die Nationalstaaten bedürfen in ihren Raumordnungsgesetzen eine stärkere rechtliche Absicherung der grenzüberschreitenden Tätigkeit entsprechend den vielfältigen europäischen Empfehlungen des Europarates und des Europäischen Parlaments.

Die unzureichende grenzüberschreitende Zusammenarbeit an vielen Grenzen in Europa hat vor allem rechtliche Gründe. So lange die Gemeinden nicht im Rahmen öffentlich-rechtlicher Vereinbarungen - auch ohne einen speziellen Staatsvertrag - intensiv zusammenarbeiten können, ist die grenzübergreifende Kooperation notleidend. Sicherlich geht es zu Beginn

einer jeden Zusammenarbeit - und das auch für einige Jahre - ohne einen rechtlichen Vertrag. Bei einer fortschreitenden und intensiveren Zusammenarbeit jedoch wird eine rechtliche Bindung notwendig. Alle Nationalstaaten in Europa sollten deshalb, zwecks Anwendung der Konvention von Madrid, sogenannte Anwendungsverträge für die "Europäische Rahmenkonvention zur Verbesserung der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit der Gebietskörperschaften" schaffen.

Die Konvention von Madrid hat eine immense Bedeutung als Rechtsgrundlage für die grenzüberschreitende Zusammenarbeit der Regionen. Sie beinhaltet eine völkerrechtliche Verpflichtung für die Regierungen selbst und ist ein ausgezeichnete Ausgangspunkt für die weitere Gestaltung von Dokumenten und Richtlinien in allen Bereichen der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit. Das Zusatzprotokoll zur Europäischen Rahmenkonvention, das sich z. Zt. im Europarat in Bearbeitung befindet, stellt eine der möglichen Lösungen zur Förderung von Rechtsgrundlagen für die grenzüberschreitende Zusammenarbeit dar. Dennoch bedarf es zwischenstaatlicher Verträge zur Anwendung der Rahmenkonvention, damit die Gemeinden und Grenzregionen künftig in öffentlich-rechtlich er Form zusammenwirken können. Die Kommunen bedürfen derartiger Rahmenbedingungen für die unmittelbare und rechtlich bindende Zusammenarbeit in den Grenzräumen. Die Erfahrungen in Mittel- und Osteuropa werden sicherlich zeigen, daß es weitere Möglichkeiten zur rechtlichen Stärkung der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit gibt.

Es gilt deshalb in Zukunft die grenzüberschreitende Zusammenarbeit auf allen Ebenen durch die Schaffung geeigneter rechtlicher Rahmenbedingungen zu stärken und die noch bestehenden erheblichen rechtlichen Unsicherheiten bei der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit in allen Teilen Europas zu beseitigen. Die Kommunen und Regionen müssen im Rahmen ihrer Kompetenzen durch zwischenstaatliche Verträge zu selbständigen Außenkontakten ermächtigt werden. Die grenzüberschreitende Zusammenarbeit muß als alle Lebensbereiche umfassender Ansatz aufgefaßt werden, den es rechtlich abzusichern gilt.

2. Schaffung institutioneller Voraussetzungen

Die grenzüberschreitende Zusammenarbeit könnte durch verbesserte institutionelle Voraussetzungen in vielen Grenzgebieten wesentlich intensiviert werden. Die Frage, ob für die grenzüberschreitende Zusammenarbeit des Staates Regierungskommissionen oder Raumordnungskommissio-

nen besser sind, kann mit absoluter Sicherheit nicht beantwortet werden. Die Erfahrung lehrt jedoch, daß Regierungskommissionen dann von Vorteil sein können, wenn in den Unterkommissionen, in denen die tatsächliche Arbeit geleistet wird, die Federführung bei der Raumordnung liegt. Hierdurch wird die Umsetzung empfohlener Maßnahmen erleichtert. Bei der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit muß die Raumordnung ihren Koordinierungsauftrag voll wahrnehmen können. Dieser Ansatz wird vor allem dann erleichtert, wenn die Grenzgebiete nicht zu groß sind und die Arbeit evtl. durch sog. Subkommissionen, z. B. bei den Raumordnungskommissionen, unterstützt werden kann. Diese können die regionalen Anliegen viel intensiver und raumnäher bearbeiten als zu große Kommissionen. Wichtigste Aufgabe der Raumordnungskommissionen ist längerfristig die Festlegung festgefügtter Formen der behördlichen grenzüberschreitenden Zusammenarbeit auf den jeweiligen Ebenen der Landes- und Regionalplanung, die darüber hinaus auch die Bauleitplanung der Gemeinden mit umfassen kann.

Die künftige grenzüberschreitende Raumordnungs- und Regionalpolitik in einem "Europa ohne Grenzen" erfordert eine ganzheitliche grenzüberschreitende räumliche Entwicklung, die:

- alle dafür bedeutsamen gesellschafts-, wirtschafts- und umweltpolitischen Gesichtspunkte in ihre Arbeit einbezieht,
- die Vielfalt der Regionen erhält, sichert und jeder Vereinheitlichung entgegenwirkt,
- auf dem Hintergrund des Subsidiaritätsprinzips und der Partnerschaft regionale Kompetenzen stärkt und
- das regionale und kommunale Identitätsbewußtsein kräftigt.

Eine derartige Entwicklung der Zusammenarbeit erfordert aber auch entsprechende regionale Organisationsformen, durch die gemeinsame, verbindliche, grenzübergreifende Vereinbarungen ermöglicht werden. Wünschenswert wäre eine gemeinsame, verbindliche, grenzübergreifende Raumplanung auf regionaler und ggf. auch auf örtlicher Ebene. Auch bei der grenzübergreifenden Zusammenarbeit gilt die Erfahrung, daß die grenzübergreifende Kooperation auf niedrigerer Ebene, in Bürgernähe, d. h. in der Region und in der Gemeinde, zu den besten konkreten Ergebnissen führt. Staatliche Einflußnahme und Beteiligung der Nachbarn und der Bürger an den Grenzen bei Genehmigungs- und Planungsverfahren sollten grenzübergreifend in den Gebieten der Raumordnungskommissionen einheitlich geregelt werden.

Besonders bedeutsam für die Förderung der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit wäre es, wenn die Nationalstaaten auf die Bildung kommunaler und regionaler grenzüberschreitender Arbeitsgemeinschaften (der sog. Euroregionen) an allen Grenzen hinwirken und dabei die in der Europäischen Rahmenkonvention des Europarates (Konvention von Madrid) vorgesehenen Modelle nutzen würden, wie dies z. Zt. beispielhaft an der deutsch-polnischen Grenze geschieht. Bei der Schaffung der sog. Euroregionen ist darauf hinzuwirken, daß diese ausreichende institutionelle Voraussetzungen in der Form eines arbeitsfähigen Sekretariats bekommen.

3. Grenzübergreifende Raumentwicklungsplanung und Regionalpolitik

Eine grenzübergreifende Raumentwicklungsplanung ist für den Ausbau der Grenzgebiete von besonderer Bedeutung. Die Raumentwicklungsplanung an den Grenzen kann durch die Gründung grenzüberschreitender bilateraler Raumordnungskommissionen, entsprechend der Europäischen Raumordnungscharta des Europarates, gefördert werden.

Für die Intensivierung der grenzübergreifenden Raumentwicklungsplanung und Regionalpolitik bieten sich vor allem folgende Maßnahmen an:

- laufende grenzüberschreitende Raumb Beobachtung durch sozioökonomische Analysen und Bestandsaufnahmen;
- Ausarbeitung eines fortschreibungsfähigen Problemkataloges für die Grenzregionen;
- Abstimmung der Landes- und Regionalplanung in den Grenzgebieten;
- Erstellung regionaler grenzüberschreitender raumordnerischer Leitbilder und Pläne sowie deren Berücksichtigung in staatlichen Raumordnungs- und Fachplanungen;
- Aufstellung gemeinsamer grenzübergreifender Regionalpläne mit unmittelbarer Verbindlichkeit als weitestgehende Form grenzüberschreitender Raumordnung;
- grenzübergreifende lokale Planung, wobei zunächst mit einer Intensivierung der Abstimmung aller Pläne begonnen werden sollte;

- grenzüberschreitende Abstimmung und Beteiligung bei raumordnerisch und regionalpolitisch bedeutsamen Maßnahmen und Einrichtungen;
- schrittweise Abstimmung der regionalpolitischen Förderinstrumente in Grenzgebieten.

Diese raumordnerischen und regionalpolitischen Maßnahmen sollten zur besseren Durchsetzbarkeit in "Regionale grenzüberschreitende Entwicklungskonzepte" und "Operationelle Programme" eingebunden werden (z. B. wie bei INTERREG und PHARE). Als besonders bedeutsam für die raumordnerische und regionalpolitische Entwicklung in den Grenzgebieten hat sich die Aufstellung "Grenzüberschreitender Entwicklungs- und Handlungskonzepte" erwiesen, die in vielen Grenzgebieten zur Voraussetzung für die Förderung der EG/EU-Regionalpolitik gemacht worden sind. Diese Entwicklungskonzepte und -programme sind deshalb möglichst in allen Grenzregionen aufzustellen und darüber hinaus auch entsprechende Operationelle Programme (Durchführungsprogramme) zu erarbeiten, die dann kurz- und mittelfristig Grundlagen für die Regionalpolitik in den Grenzregionen sind.

Die Entwicklungsprogramme müssen in Zusammenarbeit mit allen gesellschaftlichen Gruppierungen in allen Grenzgebieten grenzübergreifend erarbeitet und im Planungsprozeß mit den regionalen Behörden beiderseits der Grenze, mit den nationalen Regierungen und mit der EG/EU-Kommission abgestimmt werden. Besondere Bedeutung in diesem Zusammenhang kommt der Umsetzung (Durchführung) der Entwicklungsprogramme zu. Diese hat sich im Zusammenhang mit den INTERREG-Programmen in einzelnen Grenzregionen als sehr unterschiedlich herausgestellt. Voraussetzung für die weitere Förderung in den nächsten Jahren im Rahmen von grenzübergreifenden Entwicklungskonzepten und -programmen wird deshalb im Rahmen von INTERREG II eine eingehende Evaluierung der bisherigen grenzüberschreitenden Regionalpolitik sein müssen.

Besonders wünschenswert ist für die Grenzgebiete eine umfangreiche Information über alle planungsrelevanten Gesetze, Planungen und Maßnahmen auf der jeweils anderen Seite der Grenze.

Von besonderer Bedeutung ist künftig auch eine Annäherung der Instrumente und Wirkungsweisen der Raumordnung beiderseits der Grenzen. Dies wird insbesondere an den EU-Binnengrenzen deutlich, wo grenzüberschreitende EU-Richtlinien, z. B. in Verbindung mit der Umweltverträglichkeitsprüfung, angewandt werden müssen. Die Diskussion

über raumrelevante Sachverhalte, wie etwa Verkehr und Bildung, darf gerade in den Grenzgebieten nicht allein unter engen fachlichen Gesichtspunkten geführt werden.

Für die grenzüberschreitende Tätigkeit wäre es sehr bedeutsam, wenn für diese Aufgaben in den nationalen Haushalten ein eigener Titel geschaffen werden könnte, aus dem die besonderen Aufgaben und Maßnahmen der grenzübergreifenden Raumordnung (Studien, Planung, Übersetzungskosten, Tagungskosten etc.) bezahlt werden könnten. Wünschenswert wäre auch eine dementsprechende EU-Gemeinschaftsinitiative "Raumentwicklung", wie sie von der EU-Kommission für 1995 und die folgenden Jahre angestrebt wird.

4. Grenzübergreifender Infrastrukturausbau

Verkehrsinfrastruktur, Energieversorgung, Telematik und Kommunikation haben heute internationale Bedeutung. Sie gehören deshalb zu den wichtigsten Maßnahmen und Instrumenten der Raumordnungs- und Regionalpolitik in grenzübergreifenden Regionen. Der Bau bzw. Ausbau der Straßen und Eisenbahnverbindungen sowie der Schifffahrtswege ist für Grenzregionen, die heute noch unter ihrer staatlich oft peripheren Randlage zu leiden haben, von großer Bedeutung. Durch eine aktive Infrastrukturpolitik werden erst die notwendigen Voraussetzungen für grenzüberschreitende Zusammenarbeit geschaffen. Internationale Verbindungen durch Grenzregionen schließen diese an die Landeszentren an, dürfen sie aber nicht nur zu Transitzonen machen. Erst die regionspezifische Nutzung großräumiger Infrastrukturen beseitigt grenzbedingte "Flaschenhälse", macht Grenzregionen zu Brücken zwischen Staaten und trägt gleichzeitig zur inneren Erschließung der grenzübergreifenden Gebiete bei.

Folgende wichtige infrastrukturelle Maßnahmen können u.a. zur Entwicklung der Grenzregionen beitragen:

- Ausbau großräumiger Infrastrukturverbindungen in bestimmten Grenzregionen zur Beseitigung ihrer bisher peripheren Lage (Südeuropa, Pyrenäen, Alpen, Mittel- und Osteuropa),
- Schließung bestehender grenzüberschreitender Verkehrslücken (missing links) zwischen regionalen, nationalen und transeuropäischen Verkehrsachsen und -netzen,
- Ausbau grenzüberschreitender Netze im öffentlichen Personennahverkehr,

- Bau bzw. Ausbau von Grenzübergangstellen an den Außengrenzen der EU und in Mittel- und Osteuropa zur Verkürzung der Wartezeiten und zur Beschleunigung der Transporte,
- Ausbau grenzüberschreitender Energienetze und Schaffung grenzüberschreitender Netze in der Telematik und Kommunikation.

5. Verbesserung der Ver- und Entsorgungseinrichtungen im Grengebiet

Versorgungseinrichtungen in Grenzregionen können oft sinnvoller geplant, günstiger finanziert und besser ausgelastet werden, wenn grenzüberschreitender Bedarf ermittelt wird. Betroffen sind insbesondere Gesundheitswesen, schulische Einrichtungen und Dienstleistungen (Rettungswesen, regionale Sporteinrichtungen, Polizei, Wohngebiete). Als Maßnahmen zur grenzüberschreitenden Entwicklung bieten sich u.a. an:

- Schaffung grenzüberschreitender Zweckverbände und Beseitigung der rechtlichen und finanziellen Barrieren,
- gemeinsame Bedarfsermittlung, Planung und Entwicklung von grenzüberschreitenden Ver- und Entsorgungseinrichtungen (z. B. Rettungssystemen, Katastrophenschutzplänen, Bildungseinrichtungen, Abfallbeseitigungseinrichtungen, Sozialeinrichtungen etc.)

6. Kooperation im Umwelt- und Naturschutz

Luft, Wasser und Entwicklung der Natur machen an den Grenzen nicht halt. Deshalb bedarf es eines wirksamen Umwelt- und Naturschutzes über die Grenzen hinweg, der möglichst in ein grenzüberschreitendes raumordnerisches Leitbild eingebunden sein sollte. Aktive Landschaftsgestaltung in Grenzregionen erfordert ein gemeinsames Vorgehen. Für ein wirksames und raumordnerisch abgestimmtes Handeln in den Grenzregionen bieten sich u.a. folgende Maßnahmen an:

- Erstellung grenzübergreifender Programme auf regionaler, staatlicher und europäischer Ebene,
- Schaffung von grenzüberschreitenden Naherholungsgebieten, Biotopvernetzungen, Natur- und Landschaftsschutzgebieten bzw. Naturparks,
- umfassende Information der Bevölkerung und möglichst gleichberechtigte Anhörungsverfahren für die Betroffenen beiderseits der Grenze.

7. Kulturelle Zusammenarbeit

Kulturelle grenzüberschreitende Zusammenarbeit stellt eine nicht zu unterschätzende Voraussetzung für alle weiterführenden grenzüberschreitenden vertrauensbildenden Maßnahmen dar. Die Kenntnis der gesamten grenzübergreifenden Regionen, ihre geographischen, strukturellen, wirtschaftlichen, sozial-kulturellen und historischen Bedingungen, ist die Voraussetzung für eine aktive Beteiligung der Bevölkerung und der Gemeinden an der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit. Dies steht in einem engen Zusammenhang mit den sozial-kulturellen Begegnungen über die Grenzen hinweg. Die kulturelle grenzüberschreitende Zusammenarbeit kann zum Baustein der grenzüberschreitenden Regionalentwicklung werden u. a. durch:

- breite Beteiligung der Bürger, Behörden, der politischen und gesellschaftlichen Gruppen von beiden Seiten der Grenze an der kulturellen Zusammenarbeit,
- Verbreitung der Kenntnisse über die geographischen, strukturellen, wirtschaftlichen, sozial-kulturellen und die historischen Bedingungen in der grenzübergreifenden Region (mit Hilfe von Veröffentlichungen, Multiplikatoren, Schulen, Einrichtungen der Erwachsenenbildung etc.),
- Förderung von Partnerschaften, Jugendbewegungen, Seminaren, Familientreffen, Sportveranstaltungen, Beamtenaustausch, Studententagung, Fachveranstaltungen etc.,
- Achtung und Förderung der Minderheiten beiderseits der Grenze,
- umfassende Förderung der Sprachausbildung,
- Kooperation der Medien,
- Ausbau und gemeinsame Förderung vorhandener Einrichtungen als zentrale grenzüberschreitende Institution (Bühnenensembles, Orchester, Kulturpflege) und nicht zuletzt
- enge grenzüberschreitende Zusammenarbeit der Kirchen und der Konfessionsverbände auf umfassender ökumenischer Grundlage (Anreicherung der Zusammenarbeit in allen Bereichen, Bildung gegenseitigen Vertrauens).

V. Grenzüberschreitende Zusammenarbeit - ein Gebot der Stunde

In einem "Europäischen Haus" müssen die Staatsgrenzen überall ihren trennenden Charakter verlieren und zu Brückenköpfen verbesserter überregionaler, zwischenstaatlicher und lokaler Kooperation werden. Dafür haben die in den Grenzgebieten liegenden Gemeinden eine herausgehobene Verantwortung:

- für ein Aufeinanderzugehen zwecks Einleitung einer grenzübergreifenden Kooperation;
- zur Förderung eines Verständnisses für die Zusammenarbeit unter den Mitbürgern;
- zum Ausbau einer intensiven Kooperation auf kommunaler und regionaler Ebene mit dem Ziel einer dauerhaften grenzüberschreitenden Zusammenarbeit in allen Lebensbereichen.

Grenzübergreifende Zusammenarbeit sollte an der Basis, beim Bürger, beginnen. Die Bürger in den Grenzgebieten sind von den Nachteilen der Grenze am ehesten betroffen und deshalb vor allem an der Beseitigung der Grenzprobleme im wirtschaftlichen, infrastrukturellen, sozio-kulturellen und administrativen Bereich interessiert. Dazu gehört leider auch die Grenzkriminalität. Deshalb sollte die grenzübergreifende Zusammenarbeit an den Staatsgrenzen zunächst von den Gebietskörperschaften getragen werden, die alle guten Ansätze fördern und sich destruktiven Erscheinungen widersetzen. Vor allem durch eine gute Zusammenarbeit der lokalen und zentralen Behörden.

Die Gebietskörperschaften in den Grenzregionen müssen sich deshalb in überschaubaren Verflechtungsbereichen zentraler Orte grenzüberschreitend organisieren und sich ein Sekretariat (möglichst ein gemeinsames Sekretariat) als Kristallisationspunkt und Motor der grenzübergreifenden Zusammenarbeit schaffen. Als rechtliche Organisationform wird zunächst eine privatrechtliche Form empfohlen. Die Gemeinden sollten die Zusammenarbeit zunächst durch Eigenbeiträge - z. B. Pro-Kopf-Beträge - finanzieren und die Ausgaben den nationalen Gegebenheiten entsprechend auf beiden Seiten der Grenze demokratisch kontrollieren.

Die Erfahrung in der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit der Gebietskörperschaften in Europa lehrt, daß überall dort, wo eine funktionierende Geschäftsstelle vorhanden und die Tätigkeit der kommunalen Institution und ihre Unabhängigkeit durch Eigenfinanzierung gesichert

ist, die Aufgaben der grenzübergreifenden Kooperation in vorzüglicher Form bewältigt werden können, wenn:

- bürgernahe Arbeit durch die kommunale Organisationsform sichergestellt ist;
- Abgeordnete auf allen Ebenen mitarbeiten und
- die Arbeit stets grenzübergreifend durchgeführt wird.

Die Ziele und Aufgaben der grenzübergreifenden kommunalen Arbeitsgemeinschaft oder Region müssen durch ein Gremium festgelegt werden, in dem Vertreter aller beteiligten Kommunen versammelt sind. Dieses Gremium muß durch ein gemeinsam getragenes Sekretariat technisch und organisatorisch unterstützt werden.

Die frühzeitige Beteiligung der Gemeinden als Mitglieder der Grenzregionen bei der Entscheidungsfindung aller regionalen und nationalen Förderprogramme behebt weitgehend nachträgliche kommunale Widerstände bei der Durchführung der Planungen und Programme. Gleichzeitig bilden sich auf diesem Wege frühzeitig und auf demokratische Weise eigenständige Entwicklungsvorstellungen der Gemeinden und der Grenzregionen für ihr Gebiet heraus, die sich zumeist relativ leicht oder mit geringen Abweichungen in übergeordnete Zielvorstellungen der Landes- und Regionalpolitik einordnen lassen, wenn die Gemeinden zuvor bei der Aufstellung der übergeordneten Programme und Pläne mitgewirkt haben. Auf diese Weise dienen die kommunalen Gebietskörperschaften zu ihrem eigenen Nutzen auch den übergeordneten Interessen nationaler und europäischer Raumentwicklungs- und Regionalpolitik. Grenzüberschreitende Zusammenarbeit bildet einen gewichtigen Baustein im Rahmen der europäischen Integration.

Do polskich czytelników

Z uwagi na niezwykle istotne treści zawarte w artykule Dr. Viktora Frhr. von Malchusa, Prezydenta ARL, dotyczące europejskich doświadczeń w zakresie współpracy obszarów pogranicza, pozwalam sobie w imieniu redakcji załączyć spis poruszanych w artykule problemów w tłumaczeniu (nieformalnym) na język polski. Mam nadzieję, iż wykaz ten zachęci do zapoznania się z treścią całego artykułu.

Tytuł referatu - Europejskie doświadczenia w zakresie współpracy obszarów pogranicza.

Rozdział I - Uwarunkowania historyczno-polityczno - jak doszło do współpracy obszarów pogranicza?, str. 13-14,

Rozdział II - Gminy i regiony Europy chcą zorganizowanej współpracy obszarów pogranicza - jakie typy współpracy tu występują?, str. 14-16,

Rozdział III - Popieranie współpracy obszarów pogranicza przez międzynarodowe instytucje, str. 16-19,

1. Polecające poparcie przez gremia Rady Europy, str. 16-17,

2. Aktywne poparcie przez Komisję Unii Europejskiej, str. 17-19,

Rozdział IV - Generalne doświadczenia z wszystkich europejskich obszarów pogranicza (regionów przygranicznych) i istotne zalecenia umożliwiające przezwyciężenie problemów granicznych, str. 19-26,

1. Ulepszenie podstaw prawnych, str. 19-20,

2. Stworzenie podstaw przesłanek instytucjonalnych, str. 20-22,

3. Planowanie przestrzenne i polityka regionalna obszarów pogranicza (wspólna), str. 22-24,

4. Rozbudowa wspólnej infrastruktury, str. 24-25,

5. Ulepszenie i rozbudowa instytucji usługowych na obszarach pogranicza (np. służba zdrowia, szkolnictwo, ratownictwo, sport, policja itd.), str. 25,

6. Współpraca w zakresie ochrony środowiska i jego właściwego wykorzystania (ekologia), str. 25,

7. Współpraca kulturalna, str. 26,

Rozdział V - Współpraca obszarów pogranicza nakazem chwili (współpraca międzynarodowa, regionalna, lokalna), str. 27-28.

Dr. Ragnar LEUNIG
Europa-Institut Bocholt

DAS ZUSAMMENLEBEN ETHNISCHER GRUPPEN IN WESTEUROPA

Das Zusammenleben ethnischer Gruppen brachte auch Westeuropa nach dem II. Weltkrieg eine Vielzahl von Konflikten. Aber trotz der Auseinandersetzungen im spanischen Baskenland oder in Nordirland standen ethnische Fragen nie im Zentrum der politischen Diskussion in Europa. Das änderte sich mit dem Zerfall der Vielvölkerstaaten Sowjetunion und Jugoslawien. Die ethnischen Konflikte in Europa, aber auch auf anderen Kontinenten, wurden generellen Betrachtung unterzogen. Politikwissenschaftler auf die weltweiten Phänomene verweisend, konnten von einer "Ethnizität der internationalen Politik" sprechen.

Wie ist das Verhältnis der ethnischen Gruppen zum Staat in der westeuropäischen Staatenwelt geregelt? - Bis 1945 war die Mehrheit der mittel- und westeuropäischen Staaten zentralistisch regiert (Beispiel: Frankreich, Großbritannien, Spanien), wobei die Ethnien in diesen Staaten nur in geringem Umfang ihre eigene Kultur, Sprache und Tradition pflegen konnten.

Seit 1945 erlebten wir in Westeuropa zwei gegensätzliche Entwicklungen:

1. Eine Mehrheit von Westeuropäern plädierte dafür, sich nach der Hybris des Nationalstaates, gemeinsame europäische Formen des Zusammenlebens zu entwickeln, auch wenn das auf Kosten des Nationalstaates ging. Dies könnte man auch als Abkehr von der Historie bezeichnen. Der europäische Integrationsprozeß schritt voran, erfasste immer weitere Staaten und wurde auch in der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit (z.B. deutsch-niederländische Euregio) auf regionaler Ebene fortgeführt.

2. Seit den 60er Jahren läßt sich eine Rehistorisierung in Westeuropa feststellen. Dies stärkte einerseits die Position der nationalen Staaten. Der europäische Integrationsprozeß sah sich härterem Widerstand nationaler Interessen ausgesetzt. Andererseits führte diese Hinwendung zur Geschichte auch zu einem verstärkten Regionalgefühl. Davon profitierten die Regionen, aber auch die ethnischen Gruppen in ihrem Verhältnis zum Zentralstaat. Hier lag ein Element zusätzlichen Konflikts, aber auch zu weiterer Demokratisierung.

Die Identität der Menschen wird sehr stark durch seine Verankerung in Kultur, Sprache, Tradition, Region bestimmt. Aber warnend weist Niklas Luhmann darauf hin: "Alle Identität konstituiert sich über Negationen" (N. Luhmann 1971). Beispiele für die Identitätsfindung durch Abgrenzung lassen sich im Verhältnis Brüsseler/Wallonen und Flamen in Belgien, oder bei der "Lega Nord" im Verhältnis zu Süditalien finden, wobei der Abstoßungseffekt der Autochthonen als *Eingesessene* gegenüber Migranten oder Allochthonen hier nicht behandelt wird.

1. Etnische Gruppen mit einer Mehrheit in einem Nachbarland

Beispiele: Flamen in Frankreich

Dänen in Deutschland

Deutsche in Dänemark, Belgien

Tiroler in Italien

Schweden in Finnland

Besitzt eine ethnische Gruppe in einem Nachbarland eine gewichtige Position, gelingt es der ethnischen Minderheit auch im eigenen Land einen größeren Einfluß zu erlangen, als es eigentlich der Gruppengröße entspräche. Es gelingt dieser Gruppe in der Regel, mehr regionale Kompetenzen zur Pflege der Kultur der eigenen ethnischen Gruppen zu erlangen, da der Nachbarstaat als Förderer auftreten kann.

Historische Erfahrungen führen aber auch oft dazu, daß der Staat sich gegenüber den Wünschen der eigenen Minderheit sperrt, da er den Einfluß des Nachbarstaates fürchtet, und in der ethnischen Gruppe eine fünfte Kolonne wittert. So stößt auch grenzüberschreitende Kooperation bei nationalistischen Gruppen auf Widerstand, weil man hier den Einfluß des Nachbarstaates sieht (Verhältnis Deutschland - Polen, Deutschland - Tschechische Republik, Polen - Ukraine).

2. Ethnische Gruppen ohne Mehrheit in einem Nachbarstaat

Beispiele: Basken in Frankreich, Spanien
 Walliser in Großbritannien
 Sorben in Deutschland
 Korsen in Frankreich
 Rätoromanen in Italien, der Schweiz

Diese Gruppen haben es schwerer als die ethnischen Gruppen, die im Nachbarland auf eine starke Unterstützung zählen können. Weitere Nachteile ergeben sich dadurch, daß das Gebiet dieser ethnischen Minderheit oft zu klein für eine eigene Region ist. Gelegentlich wird eine ethnische Gruppe auch auf mehrere Verwaltungseinheiten verteilt, was die Kommunikation innerhalb einer Gruppe erschwert (z.B. Sorben in Brandenburg und Sachsen, dazu noch geteilt in evangelische und katholische Sorben).

Solche ethnischen Inseln ohne Verbindung zu einem fördernden Nachbarn sind in besonderem Maße von Kultur- und Sprachverlust bedroht. Manchmal sind es geographische Gründe, die besonders in früheren Zeiten eine Verbindung zwischen den Siedlungsgebieten dieser Gruppen gar nicht erlaubten (z.B. Rätoromanen in den italienischen und Schweizer Alpentälern). Entscheidend ist, daß eine ethnische Gruppe auch eine Gruppe sein will. Dann vermag sie sich auch trotz widriger geographischer oder historischer Gründe zu erhalten: Erst jahrhundertlange Vernachlässigung der Kultur einer ethnischen Gruppe führt schließlich zum Sprachverlust (Flamen in Frankreich). Anders ist es, wenn das Bewußtsein der eigenen ethnischen Zugehörigkeit zurückgeht oder sogar verschwindet. Dann können sich Teile der Gruppe sogar gegen ihre eigene Tradition wenden (antiflämische Reaktion von französischsprachigen Brüsselern flämischer Herkunft).

3. Negative Entwicklungen für ethnische Gruppen

Die furchtbarste Form einer negativen Maßnahme gegen ethnische Gruppe ist die Gewalt. Oft unter dem grausamen Vorzeichen der "ethnischen Säuberung". Diese Gewalt wird angewendet in dem verhängnisvollen Glauben, Staat und Nation müßten übereinstimmen. Der Holocaust gegen Juden in Europa ist das furchtbarste Beispiel "ethnischer Säube-

rung". Welch ein paradoxer Irrwitz, daß der Nationalsozialismus mit der Vernichtung der Juden in Osteuropa (z.B. Galizien) auch deutsch geprägtes Sprachgut (das Jiddische) vernichtet hat. Heute erleben wir das Wiederaufleben "ethnischer Säuberungen" in früheren Jugoslawien.

Eine andere Form der Gewalt gegenüber ethnischen Gruppen ist die Unterdrückung der Kultur. Über Jahrhunderte wurden die Slawen auf deutschem Gebiet unterdrückt. Sie, die einst das gesamte Ostdeutschland bis zum heutigen Holstein und Niedersachsen, besiedelten. Ihre slawische Kultur haben nur noch die Sorben im östlichen Brandenburg und Sachsen bewahrt. Während der nationalsozialistischen Zeit wurden die Sorben als "fremde Gruppe" erneut bedrängt und konnten nur unter großen Anstrengungen ihre Kultur erhalten. Seit dem Abbau der Braunkohle im Tagebau sind die Sorben mit dem Untergang der Dörfer erneut in der Gefahr, verstreut zu werden und einen Kulturschock zu erleiden.

Werden den ethnischen Gruppen keinerlei Förderung ihrer Sprache und Kultur zuteil und werden diese Regionen allein zentralistisch regiert, besteht auch die Gefahr des Verschwindens einer Kultur (Bretonen, Okzitanier, Flamen in Frankreich, Walliser, Schotten in Großbritannien).

Ethnische Gruppen können aber auch ihre Sprache verlieren, wenn die Sprecher von einer Unterlegenheit und Minderwertigkeit ihrer eigenen Sprache ausgehen. Aufgrund von Problemen im Unterricht und in der Kommunikation halten die Sprecher ihre Sprache für geringerwertig. Eine Übergabe der Sprache an die nächste Generation findet nicht statt. Die zweite Generation versteht diese Sprache noch, spricht sie aber nicht mehr. Nach der dritten Generation ist die Sprache verschwunden. Das ist teilweise in westfälischen Dörfern zu studieren, wo das Plattdeutsche zurückgeht.

4. Instrumentalisierung ethnischer Gruppen

Oft sind ethnische Gruppen Spielball der Politik. Sie werden instrumentalisiert, um politischen Zielen zu dienen. So nutzte der Nationalsozialismus die Deutschen in anderen Ländern zur Destabilisierung der Nachbarstaaten (Beispiel Tschechoslowakei). Wir sehen diese Mechanismen erneut bei den Serben in Bosnien-Herzegowina, den Griechen in Albanien.

Eine besondere Form der Instrumentalisierung von ethnischen Gruppen stellte das Beispiel der Sorben in der DDR dar. Die Sorben erfuhren eine besondere Förderung, was aber auch mit extremer Durchdringung und Kontrolle durch die kommunistische Staatspartei, die SED, verbunden war, weil sie als "deutsche Slawen" die Verbindung zu den "sozialistischen Bruderstaaten" herstellen sollten.

5. Auseinandersetzung ethnischer Gruppen untereinander

Es wäre irrig zu glauben, daß ethnische Gruppen, die selbst benachteiligt werden, sich toleranter gegenüber dritten ethnischen Gruppen verhielten. Die Idee von "melting pot" in dem alle Zuwanderer unterschiedlicher ethnischer Gruppen eingeschmolzen werden sollten, ist bei den Vereinigten Staaten von Amerika verständlich, bei einem Staat, der seine Identität erst finden mußte (R. Leunig 1981). Der Realität entsprach diese Idee nie.

Auch bei der Migration der Arbeitnehmer und ihrer Familien in Westeuropa nach dem Zweiten Weltkrieg ist in allen westeuropäischen Ländern zu erkennen, "daß jeweils zuletzt ankommende Zuwanderer, besonders wenn sie sozial deklassiert oder religiös und kulturell von der Gesellschaft im Aufnahmeland entfernt sind, stark abgestoßen werden" (R. Leunig 1982).

6. Separatismus oder Anschluß an Nachbarstaaten

Der Glaube, daß eine ethnische Gruppe unbedingt einen eigenen Staat besitzen müsse, führt zu Separatismus-Bestrebungen (sh. Basken in Spanien, auch Quebec in Kanada), oder zu Spaltung von Staaten, weil man nicht mehr länger miteinander auszukommen glaubt (Tschechien und Slowakei aus der früheren Tschechoslowakei).

Eine andere Form ist es, als ethnische Minderheit für eine Angliederung an einen Nachbarstaat zu kämpfen und so zu einer Mehrheitsgruppe in einem neuen Gesamtstaat zu werden. So kämpfen die katholischen Iren, die im britische Nordirland eine Minderheit bilden, um einen Anschluß dieser Region an die Republik Irland. Damit wären sie aus einer Minderheit zu einer Mehrheit geworden.

7. Zukunftsweisende Entwicklungen und Lösungen für das Zusammenleben ethnischer Gruppen

Zukunftsweisend für das Zusammenleben ethnischer Gruppen ist es, wenn ein Staat seinen ethnischen Gruppen eine besondere Förderung der regionalen Kultur und Sprache angedeihen läßt. Dafür ist sicher die Schweiz mit ihrer Förderung, auch der kleinen Gruppen der Rätoromanen gegenüber den größeren Gruppen der Deutschschweizer, Französischschweizer und Italienischschweizer ein gutes Beispiel.

Auch Staaten mit schwachen regionalen Kompetenzen können den Minderheiten gerecht werden (so die Friesen in den Niederlanden). Aber zweifellos werden Spannungen in einem Staat abgebaut, das Zusammenleben ethnischer Gruppen erleichtert, wenn bisher zentralistisch regierte Staaten ihren ethnischen Regionen größere Kompetenzen und Autonomierechte geben, eine Demokratisierung der inneren Staatsstruktur einleiten.

Ein faszinierendes Beispiel für den Umbau eines zentralistisch ausgerichteten Staaten erleben wir in den letzten Jahrzehnten in Belgien. Der ökonomische, soziale und demographische Aufstieg der Flamen in Belgien hat dazu geführt, die bisherige Dominanz der französischsprachigen Wallonen und Brüsseler nicht mehr hingenommen wurde. Diese führte nicht - wie im Falle der Tschechoslowakei - zu einer staatlichen Trennung von Flandern und der Wallonie. Die besondere Kompromißfähigkeit der Belgier gestattete und erlaubte weiterhin einen mühevollen, langwierigen und kostenträchtigen Prozeß der Regionalisierung. Zwar gibt es auch in Belgien Separatisten. Aber es entsteht für alle Belgier ein gemeinsamer Staat, in dem nur noch Verteidigung, Münzwesen und Außenpolitik "belgische Sache" sind. Auch die Regionen können außenpolitische Beziehungen pflegen. Der lachende Dritte bei dieser Entwicklung sind die Deutschen in Belgien. Obwohl nur eine Gruppe von 60 000 Menschen, hat sie in großem Umfang Rechte zur Pflege ihrer Sprache und Kultur und zur regionalen Mitsprache erhalten. Solche Lösungen bedürfen einer hoher Kompromißfähigkeit, Geduld und auch erheblicher finanzieller Mittel zum Umbau eines Staates.

Besondere Schwierigkeit bringen Gemischtsiedlungen ethnischer Gruppen oder Inseln ethnischer Ansiedlung mit sich. Für den ersten Punkt ist Nordirland ein Beispiel. Die Minderheitsgruppe der katholischen Nordiren kämpft für einen Anschluß Nordirlands an die Republik Irland, was die Mehrheitsgruppe der protestantischen Nordiren vehement ablehnt. Sie

wollen bei Großbritannien verbleiben. Hier ließe sich, wenn die Protestanten dies akzeptierten, an ein hohes Maß von Autonomie innerhalb Irlands für Nordirland denken. Möglich, wenn auch bisher noch nie verwirklicht, ist der Gedanke einer gemeinsamen Regierung. So sagte Albert Reynolds, der irische Ministerpräsident: "Ist es denn so unvernünftig, sich vorzustellen, daß wir auf einer Insel von der Größe Irlands Exekutivfunktionen gemeinsam ausüben könnten?"¹

Ein weiteres Problem stellen "ethnische Inseln" dar. Hier müssen besondere lokale Rechte für die Minderheit garantiert werden. Ähnliches gilt, wenn ethnische Gruppen in Gemeinden, wo sie bisher eine Mehrheit besaßen, durch demographische Entwicklungen in die Minderheit geraten. Dies gilt für einige Brüsseler Gemeinden, wo durch "internationalen Zuzug" die flämische Mehrheit durch die mehrheitlichen französischsprachigen Neueinwohner in eine Minderheitssituation geraten. Hier müßte festgelegt werden, daß die historische Mehrheitsprache die offizielle Sprache bleibt, bei zweisprachiger Erziehung in der Schule. Dadurch könnten die alten Traditionen geschützt werden (M. Cwik 1993).

Es läßt sich insgesamt sagen, daß Vergrößerung der Autonomie von Regionen und Dezentralisierung zu einer Verbesserung des Zusammenlebens der ethnischen Gruppen in einem Staat beitragen. Seit 1945 hat die Zahl der zentralistisch regierten Staaten abgenommen, der dezentral und föderal verwalteten zugenommen.

1. Staaten mit Regionen ohne Kompetenzen:

Griechenland, Portugal, Irland, Großbritannien (England, Nordirland)

2. Staaten, wo die Regionen nur geringe Kompetenzen besitzen:

Frankreich, Niederlande, Großbritannien (Schottland, Wales)

3. Staaten mit Regionen entwickelter Kompetenz:

Spanien, Italien

4. Staaten mit Regionen ausgeprägter Kompetenz:

Deutschland, Belgien.

8. Schutz der Minderheiten

Schon früh hat es Anstrengungen zum Schutz von Minderheiten gegeben. So garantiert die "Europäische Menschenrechtskonvention des Eu-

¹ In: Süddeutsche Zeitung, 19.9.1994, S. 4

roparates" (1950) den Angehörigen nationaler Minderheiten die in der Konvention festgelegten Recht und Freiheiten. Aber diese Konvention schützt nur individuelle Rechte und nur die, die in der Konvention genannt werden.

Die "Europäische Charta der regionalen oder Minderheitensprachen" von 1991 des Europarates ist erst im Ratifizierungsprozeß. Der Entwurf eines Zusatzprotokolls zur Europäischen Menschenrechtskonvention über kulturelle Rechte "insbesondere von Angehörigen von Minderheiten" wird vorbereitet. Bei der Aufnahme der Slowakei, Estlands und Lettlands kam es im Europarat zur einer Diskussion über die Rechte von Minderheiten in diesen Ländern (P. Widmer 1993, H. Kleber 1994).

Zusammenfassung

Ethnischen Gruppen ist in der Vergangenheit und in der Gegenwart immer Unrecht angetan worden von Staaten, die sich auf eine andere ethnische Gruppe stützen; Gewalt ist geschehen und geschieht weiter durch Staaten, in den eine Zentralgewalt ethnische Gruppen in diesem Staat an einer Entfaltung hindert. Notwendig ist es, ein Bewußtsein dafür zu erzeugen, daß gewaltsame Grenzveränderungen, auch wenn dafür "ethnisch reine" Staaten entstehen, nur weiteres Unrecht erzeugen.

Lösungen von Problemen im Zusammenleben von ethnischen Gruppen kann nicht allein Separatismus, Neuschaffung von Staaten und Aneignung von Gebieten des Nachbarn sein. Anders ist es bei Staaten, die nur durch Gewalt zusammengehalten wurden und wo die einzelne Region keinerlei Mitspracherecht besaß (z.B. Sowjetunion - im Verhältnis zu den baltischen Staaten). Zukunftsweisend kann nur eine Lösung sein, die Kompetenzen an Regionen und Kommunen abgibt. Dies ist nicht nur vorteilhafter für das Zusammenleben ethnischer Gruppen, sondern Selbstverantwortung der Regionen verhilft diesem Gebiet auch zu besseren ökonomischen Ergebnissen.

Ethnisches Siedlungsgebiet und Staat müssen nicht übereinstimmen. Das war in früheren Jahrhunderten ebenfalls nicht der Fall. Erst der Siegeszug des Nationalismus im 19. Jahrhundert hat diese Zielvorstellung in den Köpfen der Politiker und Bürger entstehen lassen. Nach dem Nationalsozialismus, der diese Übereinstimmung von Staat und Nation bis zum Exzess verfolgte, geht es um andere Denk- und Lösungssätze. Dazu bedarf es einer permanenten Arbeit, um das Bewußtsein dafür zuwecken,

daß Nation und Territorium nicht übereinstimmen müssen. Mehrere Ethnien können in einem Staat leben, wenn sie alle Chancen und Mittel zur Selbstentfaltung erhalten. Es müssen nicht alle Bürger einer ethnischen Gruppe unter einem Staatsdach leben, wie es jetzt wieder in Serbien gewaltsam versucht wird.

Hier könnte man fragen, wie verträgt sich die deutsche Einheit mit diesem Grundsatz? Menschen deutscher Sprache leben in Österreich, der Schweiz, Belgien und Dänemark, warum mußte die frühere DDR Teil der Bundesrepublik Deutschland werden? Politisch zwingend war diese Einheit nicht. Da aber die Bewohner der beiden deutschen Staaten die Einheit wollten, sie von ihren Politikern vorangetrieben wurde, haben die Nachbarn dies hingenommen. Akzeptiert haben sie es auch, weil sie in die Einbindung Deutschlands in Europa eine Garantie für eine ruhige Entwicklung in Mitteleuropa sahen und sehen.

Es wird selbstverständlich werden müssen, daß eine Kulturnation auch über den Staat hinausgehen kann. Diese Tagung über EUROREGIONEN findet im polnischen Szklarska Poręba statt, das zu "deutschen Zeiten" Schreiberhau hieß. In dieser Gegend lebte und starb Gerhart Hauptmann, einer der bedeutendsten deutschen Schriftsteller des 20. Jahrhunderts. Es ist ein deutscher Dramatiker und Erzähler, weil er deutsch schrieb und in Deutschland lebte. Die Landschaft, in der seine Figuren agierten, ist heute Polnisch. Damit gehört Gerhart Hauptmann und sein Werk der deutschen Kultur an, aber auch der polnischen. Er wird von Deutschen gelesen, könnte aber auch von Polen als einer der ihren angesehen werden. So könnte auch Adam Mickiewicz, der als Pole schrieb, aber aus dem heutigen Litauen stammte, Verbindung zwischen den Kulturen dieser beider Länder herstellen. In diesem Sinne können ethnische Gruppen und ihre Vertreter über die Geschichte in die Gegenwart Brückenfunktion zwischen Kulturen übernehmen.

Grenzen verlieren in der Europäischen Union an Bedeutung, seit die Kontrollen entfallen und der Handel ohne Schlagbaum floriert. Ein einheitliches Europa soll nicht zu einer ethnischen Nivellierung führen. Im Gegenteil, die Regionen haben und werden in Europa noch mehr Stimme und mehr Chancen erhalten, ihre Identität zu bewahren, während sie früher oft nur Veraltungseinheiten in einem zentralistischen Staat waren. Der Ausschuß der Regionen in der Europäischen Union kann zu einem Sprachrohr der Regionen und ihrer Interessen in Europa werden. Die Europäische Union könnte aber auch ein positives Beispiel für das gute Zusammenleben von ethnischen Gruppen werden.

Anmerkungen

1. Cwik Michael, 1993, *Local Minorities and National Identity as part of the European diversity*, Discussion paper. (MS), Brüssel /Bruxelles,
2. Kleber Heinrich, 1994, *Noch Chancen für ein europäisches Minderheitenrecht? Zum Stand der Arbeiten im Europarat*, in: *Integration* 17. Jhrg.
3. Leunig Ragnar, 1981, *Wanderarbeitnehmer in der Europäischen Gemeinschaft. Einige einführende Bemerkungen*, in: *Ausländer und ethnische Minderheiten in den Niederlanden und der Bundesrepublik Deutschland. Dokumentation*, (MS) ESTA, Europa-Institut Bocholt,
4. Luhmann Niklas, 1971, *Sinn als Grundbegriff der Soziologie*, in: Habermas, Jürgen, und Luhmann, Niklas, *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie*, Frankfurt/Main,
5. Widmer Paul, 1993, *Europäische Bemühungen zur Lösung von Minderheitenfragen*, in: *Europa Archiv* 48. Jhrg.

Dr Włodzimierz GIERŁOWSKI
Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP

O DALSZY ROZWÓJ TRANSGRANICZNEGO WSPÓLDZIAŁANIA (postulaty i wnioski dla stosunków Polski z zagranicą)

Wskutek znanych zdarzeń i okoliczności przeobrażająca się Polska znalazła się w nowej sytuacji i wobec nowych sąsiadów, choć znanych nam od dawna. Współdziałanie transgraniczne stało się nowym wyzwaniem i obowiązkiem w stosunkach Polski z zagranicą oraz w jej polityce zagranicznej. Determinuje je zarówno tok i charakter współczesnych stosunków międzynarodowych oraz rytm rozwijającej się wolnej gospodarki rynkowej, jak również świadome działanie rządów, samorządów lokalnych i czynników społecznych. Na nowo odczytywane i wykorzystywane są szanse rozwoju regionów pogranicza.

Żywym przemianom ulega nasza wspólna Europa. Unia Europejska rozszerza się. Współdziałanie transgraniczne jest dziś integralnym elementem integracji europejskiej oraz praktycznym kryterium oceny stosunku do bliższych i dalszych sąsiadów. Szczególnie europejski kontekst posiada fakt, iż Polska jest obecnie dla zjednoczonych Niemiec - państwa federalnego, którego pozycji na naszym kontynencie specjalnie przedstawiać nie trzeba - drugim co do wielkości bezpośrednim sąsiadem. Stąd wręcz kluczowa waga współdziałania na polsko-niemieckim pograniczu dla całości kształtu i przyszłości procesu integracji Europy.

Polska w toku tego procesu pragnie być dla swych sąsiadów rzetelnym partnerem, a szczególnie:

- partnerem *twórczym*, wnoszącym nowe wartości i inicjatywy, umiejętnie adaptującym ogólne zalecenia Unii Europejskiej oraz innych instytucji europejskich,

- partnerem *kooperującym*, zwłaszcza w rozwiązywaniu trudnych kwestii ochrony środowiska, europejskiego tranzytu lub wdrażania wspólnych przedsięwzięć inwestycyjnych,
- partnerem *stabilnym* w realizacji rozwiązań o perspektywicznym znaczeniu oraz w swym systemowym zaangażowaniu.

Z wielowymiarową sferą transgranicznego współdziałania kojarzy się także konieczność aktualnych przemyśleń nad nowym pojmowaniem integracji i wymowy pojęcia suwerenności w warunkach postępującej integracji Europy. W Polsce, ze znanych powodów, te nowe przemyślenia nie przychodzą łatwo. Od wielu dziesięcioleci troska o suwerenność i niepodległy byt państwa, o trwałość i bezpieczeństwo granic, absorbowała pierwszoplanowe myślenie i działania Polaków. W dobie obecnej, gdy suwerenność terytorium Polski jest stabilna i niezagrożona, na czoło wysuwa się czynnik ochrony własnych interesów w obliczu wyzwań integracyjnych oraz realnej konkurencji wolnorynkowej. Nie bez znaczenia jest także troska o zachowanie należytej tożsamości w warunkach nieskrępowanej i intensywnej dyfuzji treści kulturowych oraz wolnego przepływu wszelkich informacji. Są to dylematy polskiego współczestnictwa i współodpowiedzialności.

Wszechstronny przebieg konferencji nasunął szeregu postulatów i wniosków do uwzględnienia na rozległym obszarze stosunków Polski z zagranicą. Ustalenie ich hierarchii jest dość trudne, jednakże do zasadniczych tu problemów należy zaliczyć:

- konieczność budowania wzajemnego zaufania wszelkimi dostępnymi środkami; utrwalanie przyjaznych osobistych, zbiorowych i instytucjonalnych kontaktów;
- potrzebę wyrażania aprobaty i uznania dla obopólnych pożytecznych inicjatyw i działań jednostek oraz grup społecznych; przeciwdziałanie zniechęceniu na zmuszonym szlaku wzajemnego zbliżenia;
- nieodzowność sprawnego tworzenia przemyślanych ram prawnych dla praktyki transgranicznego współdziałania; zachęcanie, upewnianie i asekurowanie czynników lokalnych w ich pożytecznym działaniu;
- powodowanie pojmowania gospodarki na pograniczu jako systemu działającego w spójnym partnerstwie; przeciwstawianie się separatyzmowi oraz orientowaniu się głównie na doraźne korzyści;
- zapewnienie warunków dla należytej dyfuzyjności pogranicza oraz rozbudowy niezbędnej infrastruktury materialnej; doskonalenie działal-

ności służb granicznych - Straży Granicznej, urzędów celnych, organów porządkowych i miejscowej administracji;

- dążenie do poprawy informacji o ruchu na pograniczu i jego warunkach, o komunikacji, bezpieczeństwie osób i mienia, o pomocy w potrzebie i w nagłych wypadkach, o usługach i łączności.

Konferencja ujawniła również szeroką skalę potrzeb i zadań natury praktycznej, którym należy sprostać już w najbliższym czasie. Celowe byłoby wydanie praktycznego poradnika lub almanachu o współpracy transgranicznej i jej głównych zasadach. Realizację takiego zamiaru sygnalizuje Zrzeszenie Europejskich Regionów Pogranicza (AGEG). Należałoby zapewnić edycję tego poradnika również w języku polskim. Wiadomo także, iż z analogiczną inicjatywą nosi się także amerykański Instytut Studiów Wschód-Zachód (IEWS) z siedzibą w Atlancie. Byłoby właściwe skoordynowanie obu tych pożytecznych inicjatyw, tak by mogły się one uzupełnić i nie dezorientowały czytelników.

Coraz bardziej pilne staje się w miarę dokładne ujęcie i opisanie form i przejawów współpracy transgranicznej wokół rubieży Polski, i to nie tylko euroregionów, lecz i innych wzajemnych powiązań oraz związków kooperacji - także w celu zgłoszenia ich do ośrodka dokumentacji i informacji AGEG w Gronau oraz do innych zainteresowanych instytucji europejskich. Stanowczo zbyt mało wiadomo o tym, co nowego dzieje się na pograniczu Polski. Dobrze się stało, iż Samodzielny Wydział Współpracy Transgranicznej w polskim MSZ rozpoczął dość żmudne tworzenie bazy danych o tych dynamicznie rozwijających się zjawiskach.

Nie ulega wątpliwości, iż różnorakie formy transgranicznego współdziałania wokół granic polski - wzorem innych państw z Europy Zachodniej - powinny mieć zapewnione równoprawne członkostwo w AGEG, tj. w Zrzeszeniu Europejskich Regionów Pogranicza, oraz na miarę swych możliwości uczestniczyć w jego pracach, konferencjach i roboczych konsultacjach, w systemie wymiany doświadczeń. Obietnice AGEG uzyskane w toku konferencji są dość obiecujące.

Konieczne stają się usystematyzowane przemyślenia wokół długofalowego planu kształcenia i doskonalenia umiejętności kadr działających na pograniczu. Dotyczy to głównie takich kręgów spraw jak:

- przygotowanie, finansowanie i metoda realizacji wspólnych projektów w regionach pogranicza,

- tworzenie regionalnych transgranicznych związków i instytucji finansowych, gospodarczych oraz handlowych; eksponowanie racjonalnych rozwiązań modelowych aktywizujących lokalne rezerwy i możliwości,
- zagadnienia komunikacji społecznej w regionach pogranicza, w tym udział środków masowej informacji, instytucji oświatowych, kulturalnych i wychowawczych.

Problematyka wspomniana wyżej znajdzie zapewne zainteresowanie i poparcie władz Rzeczypospolitej Polskiej i będzie, zależnie od możliwości państwa, stopniowo podejmowana. Czynne współdziałanie wszystkich zainteresowanych - z Polski i z grona naszych sąsiadów - jest tu naczelnym warunkiem powodzenia w dążeniu do harmonijnego rozwoju regionów pogranicza.

Dr. sc. Dieter WILLERS

Software Union

Gesellschaft für Unternehmensberatung mbH

Geschäftsstelle Berlin

ENTWICKLUNGS - UND HANDLUNGSKONZEPT DER EUROREGION - wichtiges strategisches Instrument der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit

1. Chancen und Bedingungen der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit

Bei der Ausarbeitung des Entwicklungs- und Handlungskonzepts der Euroregion Pro Europa Viadrina (siehe Folie 1) wurde von folgenden grundlegenden Chancen der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit ausgegangen:

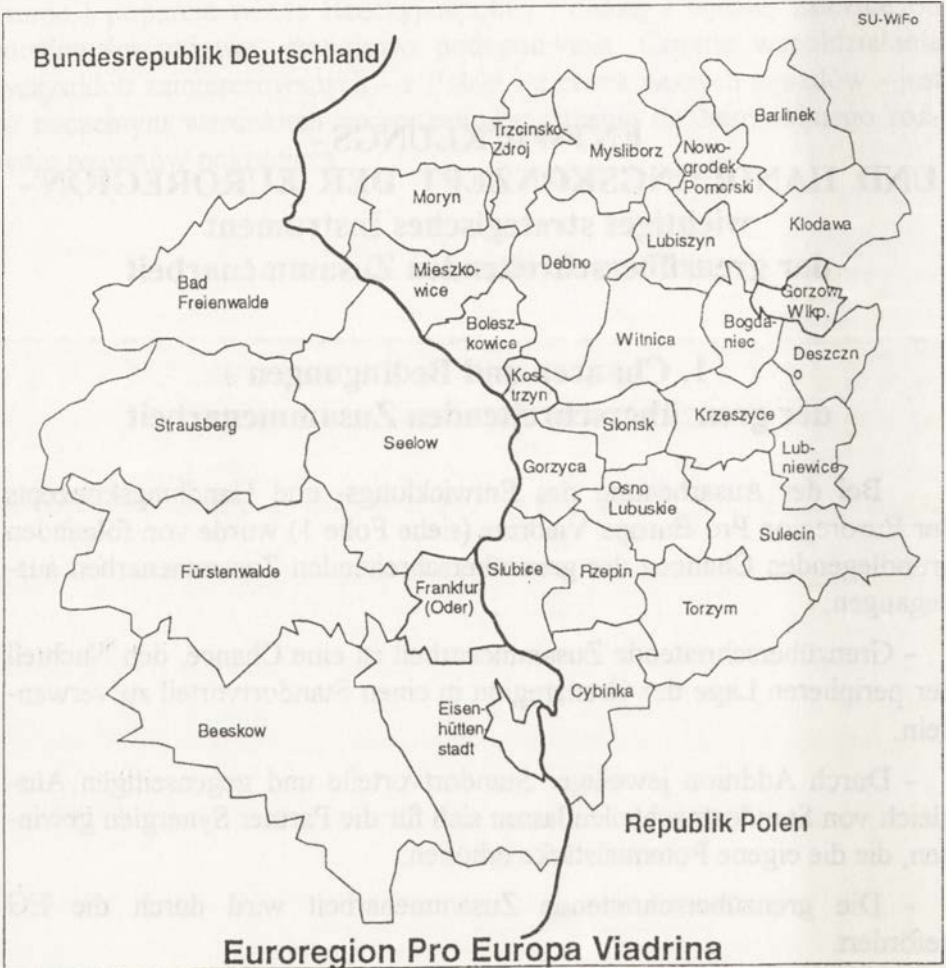
- Grenzüberschreitende Zusammenarbeit ist eine Chance, den Nachteil der peripheren Lage der Grenzregion in einen Standortvorteil zu verwandeln.

- Durch Addition jeweiliger Standortvorteile und gegenseitigen Ausgleich von Standortnachteilen lassen sich für die Partner Synergien gewinnen, die die eigene Potentialstärke erhöhen.

- Die grenzüberschreitende Zusammenarbeit wird durch die EG gefördert.

Es wurde weiter in Betracht gezogen, daß eine erfolgreiche strategische Konzeption für diese Zusammenarbeit nur entwickelt werden kann, wenn folgende Bedingungen konsequent beachtet werden:

- Die grenzüberschreitende Zusammenarbeit erfordert die sorgfältige Beachtung der Interessen der jeweiligen anderen Seite und der Befindlichkeit der Bevölkerung.



- Grenzüberschreitende Zusammenarbeit muß das Gleichgewicht der Seiten und die Symmetrie zwischen den Partnern sorgfältig beachten sowie ein einseitiges Übergewicht von Potential, Bevölkerungsstärke, Gebiet usw. soweit wie möglich vermeiden.

- Jede Seite muß bei ihrer Bereitschaft zur Zusammenarbeit davon ausgehen, daß sie einen eigenen Vorteil gewinnt, den sie ohne Zusammenarbeit mit dem Partner nicht hätte. Bereitschaft zur Zusammenarbeit darf nicht davon abhängig sein, daß man einen scheinbar größeren oder kleineren Gewinn aus dieser Zusammenarbeit erzielt. Der Streit über den angeblich größeren Vorteil der anderen Seite führt nur dazu, daß die Zusammenarbeit blockiert wird und keiner einen Vorteil erreicht.

Die Arbeit an dem Konzept hat darüber hinaus eine Anzahl von wichtigen Erfahrungen vermittelt, die für die weiteren gemeinsamen Entwicklungskonzepte von unschätzbarem Wert sind. In erster Linie ist dabei auf Folgendes hinzuweisen:

- Wichtig sind die unmittelbaren "vor Ort"-Gespräche mit allen beteiligten Partnern, wie den Bürgermeistern und Gemeindeverwaltungen, um das breite Interessenspektrum aller künftigen Akteure kennenzulernen, dabei auch Sinn und Zweck des Konzeptes überzeugend darzustellen, um von vornherein die Identifikation aller Partner mit den Schlußfolgerungen zu gewährleisten.

- Bewährt hat sich auch die Übertragung der Verantwortung für einzelne Abschnitte an kompetente Fachexperten bzw. Fachinstitute, was von vornherein eine hohe Qualität der Bearbeitung spezifischer Problemfelder sichert. Die Zusammenarbeit mit den Vertretern dieser Institute hat sich als ein sehr schöpferischer Prozeß entwickelt, der entscheidend zur Qualität des Materials beigetragen hat.

- Zahlreiche Kontakte, die die Autoren zu polnischen Institutionen und Persönlichkeiten über die eigentliche Euroregion hinaus entwickelt haben, wirkten sich sehr fruchtbar auf die Gestaltung des Material aus, weil dadurch die Befindlichkeit der Menschen und übergeordnete politische Gesichtspunkte besser berücksichtigt werden konnten.

- Schließlich muß erwähnt werden, daß die Unterstützung durch die Arbeitsgemeinschaft Europäischer Grenzregionen in Gronau und durch die Vertreter der Landesregierung Brandenburg bzw. der Wojewodschaft Gorzow wesentlichen Anteil am Erfolg der Arbeit hatte.

Indem ich diese Fakten hier nenne, möchte ich vor allem betonen, daß ein solches Entwicklungs- und Handlungskonzept niemals nur auf der Grundlage von Dokumenten und Statistiken am sogenannten "Grünen Tisch", sondern nur im ständigen engen Kontakt mit dem täglichen Leben, mit den Menschen und ihren Interessen entstehen kann.

2. Das Entwicklungs- und Handlungskonzept im Rahmen anderer Formen der Zusammenarbeit

2.1. Die grenzüberschreitende Zusammenarbeit manifestiert sich gegenwärtig in:

- der Tätigkeit der deutsch-polnischen Regierungskommission (z. B. durch Gründung der deutsch-polnischen Wirtschaftsfördergesellschaft);
- der praktisch abgeschlossenen Bildung von Euroregionen und
- der grenzüberschreitenden Regionalpolitik, der Regionalplanung und der Landesentwicklungsplanung, die vorläufig noch Optionen sind, weil sie in ihren Anfängen stecken.

2.2. Der praktisch bedeutsamste Punkt ist die Bildung und Tätigkeit der 4 Euroregionen an der deutsch-polnischen Grenze. Dabei haben die nördliche Pomerania und die südliche Neiße die größten Probleme bei der Verwirklichung einer grenzüberschreitenden Zusammenarbeit, weil hier die Einbeziehung eines dritten oder weiteren Partners naturgemäß zusätzliche Fragen und Probleme aufwirft.

2.3. Grundlage der Tätigkeit der Euroregionen sind Entwicklungs- und Handlungskonzepte, die jetzt überall ausgearbeitet sind und durch ihren auf Entwicklungsprojekte gerichteten Inhalt konkrete Arbeitsgrundlage für die Entwicklung sowohl der jeweiligen deutschen oder polnischen Grenzregion als auch der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit sind.

2.4. Auf dem Gebiet der Entwicklung der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit gibt es z. Z. ein bestimmtes Übergewicht der kommunaler/regionalen Seite in Form der Euroregionen, gefördert durch die Idee der rechtzeitigen Schaffung von notwendigen Voraussetzungen für die Einwerbung der Fördermittel der EG für die Verwirklichung regionaler Projekte. Es muß davor gewarnt werden, daß dieser Gedanke einseitiges Übergewicht gewinnt und den eigentlichen Vorteil und die Effizienz der Zusammenarbeit, der in der vorteilhaften Zusammenführung der Stärken beider Seiten besteht, letztendlich dominiert und überdeckt. Projekte, die

ohne Förderung der EG nicht vorteilhaft sind, bringen im Grunde keinen Effekt und sollten nicht in Angriff genommen werden.

2.5. Verantwortung für die grenzüberschreitende Zusammenarbeit liegt aber auch bei den Ländern, die für die Verbesserung der Lebensverhältnisse ihrer Bürger etwas tun sollen und wollen und nicht nur bei Kommunen und Regionen. Deshalb müssen jetzt die Landesentwicklungsplanung und die Regionalplanung, die nach der fast überall abgeschlossenen Bildung regionaler Planungsverbände in Gang kommen wird, in den Grenzregionen der Bundesrepublik und in den Grenzwojewodschaften (wo gleichfalls die Aufgabe steht, die vorhandenen aber veralteten Entwicklungspläne zu aktualisieren) von vornherein grenzüberschreitend angelegt werden. Dies ist eine Aufgabe, die jetzt nach der Schaffung der Euroregionen Priorität gewinnt.

2.6. Ein aktuelles Handlungsproblem der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit sind die nicht ausreichenden rechtlichen Grundlagen für die Handlungssubjekte dieser Zusammenarbeit im Grenzgebiet. Die grenzüberschreitende Zusammenarbeit der Kommunen beiderseits der Grenze berührt fast immer hoheitliche Belange beider Staaten, die bisher noch ausschließlich in den Kompetenzbereich der Zentralgewalt, also der Außenministerien, gehören. Viele Aktivitäten der Grenzkommunen bewegen sich jetzt noch im rechtsfreien Raum also in völkerrechtlich nicht geklärter Situation. Die weitere Entwicklung der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit bedarf daher dringend eines völkerrechtlichen Staatsvertrages zwischen der BRD und der Republik Polen, der die staatsrechtlichen Kompetenzen der Grenzkommunen und - kreise bei der Entwicklung ihrer praktischen Zusammenarbeit regelt, so wie dies zwischen der Bundesrepublik und den Niederlanden bezüglich der Grenzregionen bereits geschehen ist.

3. Die Praktische Bedeutung des Entwicklungs- und Handlungskonzepts für die grenzüberschreitende Zusammenarbeit

3.1. Für die praktische Durchführung der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit zwischen der BRD und der Republik Polen sind heute die EHK der Euroregionen die am weitesten entwickelte Grundlage. Sie und konkrete Planungen sowohl der Landesministerien als auch der Wojewodschaften sind die Basis für die von den Ländern bei der EG einzureichen-

den operationellen Pläne für den Einsatz der Interreg- und Phare- Mittel in den Grenzregionen. Deshalb ist es sinnvoll, einige Besonderheiten der Funktion der EHK in den Regionen an der EG-Außengrenze und Erfahrungen ihrer Ausarbeitung zu behandeln.

3.2. Die Aufgabe der EHK besteht einfach darin für die Grenzregionen eine Strategie zu entwickeln, die den in ihnen lebenden Menschen möglichst zu den im inneren des Landes liegenden Regionen gleichwertige Lebensbedingungen schafft. Durch Zusammenarbeit mit dem Partner jenseits der Grenze soll deren trennender Charakter überwunden und damit die wirtschaftlich nachteilige, periphere Lage der Region beseitigt werden. Gleichzeitig sollen Politikelemente implementiert werden, die die Probleme der Zusammenarbeit von Menschen unterschiedlicher Nationalität und Staatlichkeit in einer quasi einheitlichen Region lösen bzw. kompensieren können. Für diese Probleme eine den wirtschaftlichen und politischen Realitäten entsprechende Antwort zu finden ist nicht leicht und deshalb in den verschiedenen EHK der Euroregionen an Oder und Neiße nur in unterschiedlichem Maße gelungen.

3.3. Eine Besonderheit der jetzt ausgearbeiteten EHK der Euroregionen an der EG-Außengrenze besteht darin, daß sie gleichzeitig auch Handlungsanweisung für die Gründung dieser Euroregionen sein mußten. Lediglich die Euroregion Neiße bestand bereits, bevor die Ausarbeitung eines EHK in Auftrag gegeben wurde. Das hatte Vor- und Nachteile. Nachteilig war, daß die Arbeit am EHK gleichzeitig mit den Problemen des Aufbaus der EA belastet war. Von Vorteil war, daß das Konzept nicht nachträglich auf bestehende Funktionsabläufe aufgesetzt, sondern in Übereinstimmung mit originären Zielen der Euroregion entwickelt und so bei Struktur und Konzept auf die Lösung der echten Probleme orientiert werden konnte.

3.4. Als Inhalt der EHK waren deshalb folgende Problemstellungen zu behandeln:

- Die spezifischen Ziele der ER in den neuen Bundesländern wie:

- Unterstützung des wirtschaftlichen Aufschwungs;
- Verhinderung der weiteren Verstärkung des Einkommensgefälles an der Grenze;
- Gutnachbarschaftliches Verhältnis fördern;
- Europäische Integration unterstützen;
- Regionale Identität als Antwort auf die Abwanderungstendenzen der jugendlichen Bevölkerung schaffen.

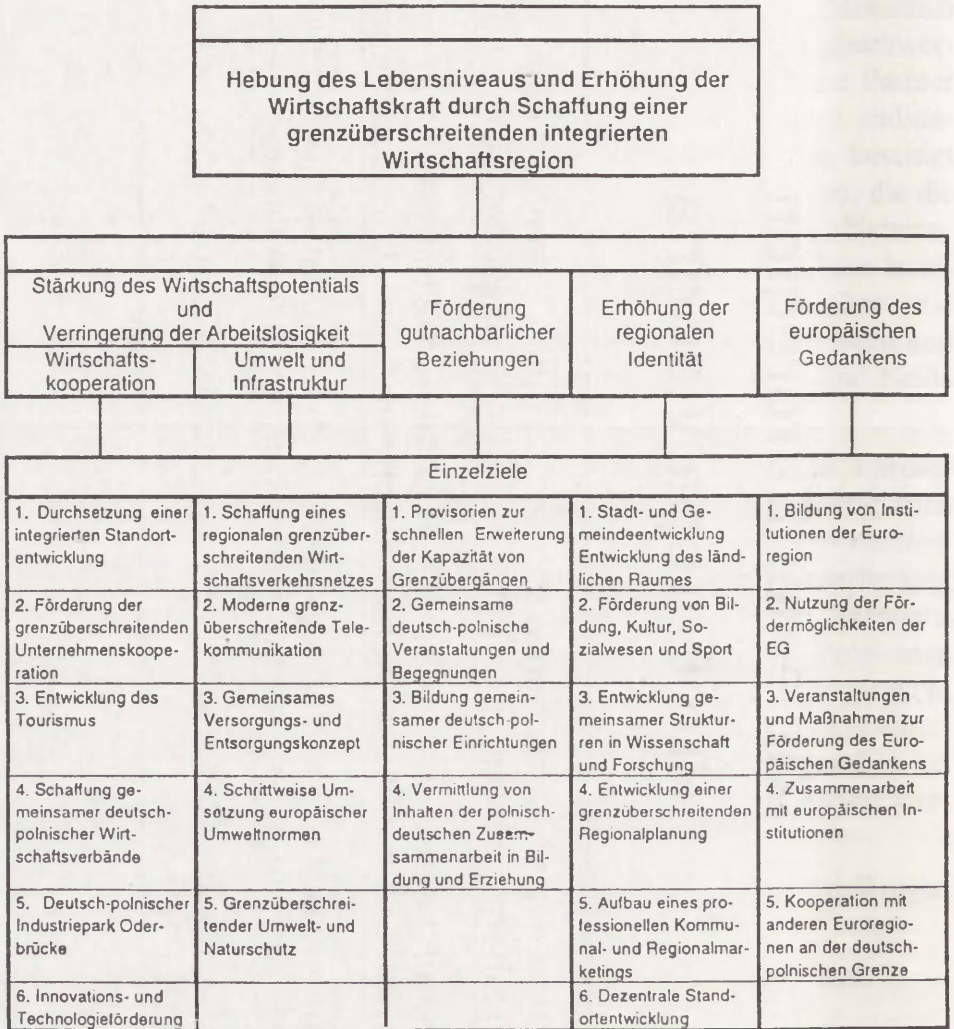
Ziele der Euroregion Pro Europa Viadrina

1.	Hebung des persönlichen Wohlstandes durch Schaffung einer grenzübergreifenden, integrierten deutsch-polnischen Wirtschaftsregion
2.	Sicherung eines gutnachbarschaftlichen Verhältnisses durch enge politische, kulturelle, wissenschaftliche und soziale Zusammenarbeit
3.	Erhöhung der regionalen Identität der im Grenzraum lebenden Deutschen und Polen durch Gestaltung einer sicheren Zukunftsperspektive
4.	Förderung des Gedankens der europäischen Einheit und der multinationalen Verständigung

Zielbaum

zur Schaffung der Euroregion Pro Europa Viadrina

Entwicklungs- und Handlungskonzept



Folie 3. Zielbaum zur Schaffung der Euroregion Pro Europa Viadrina
Entwicklungs- und Handlungskonzept

- Die spezifischen Lösungswege wie:

Integrierte grenzübergreifende Wirtschaftsregion bilden als Ausgleich für die sonst periphere Lage der Unternehmensstandorte;

Defizite der technischen Infrastruktur beseitigen die nicht nur wie allgemein üblich sondern im Ergebnis der Nachkriegsentwicklung und der Vernachlässigung der bisherigen Randregionen entstanden sind;

Aufbau von regionalen Wirtschaftsverkehrs- und Telekommunikationsnetzen, einschließlich dafür spezifischer Grenzübergänge, die die wirtschaftlich trennende Funktion der Staatsgrenze überwinden;

Grenzübergänge und Hauptverkehrsachsen für den expandierenden Transitverkehr ausbauen;

Unternehmenskooperation, die bisher in diesen Regionen ohne traditionelle Grundlage ist, neu entwickeln;

Synergieeffekte aus Zusammenarbeit erschließen.

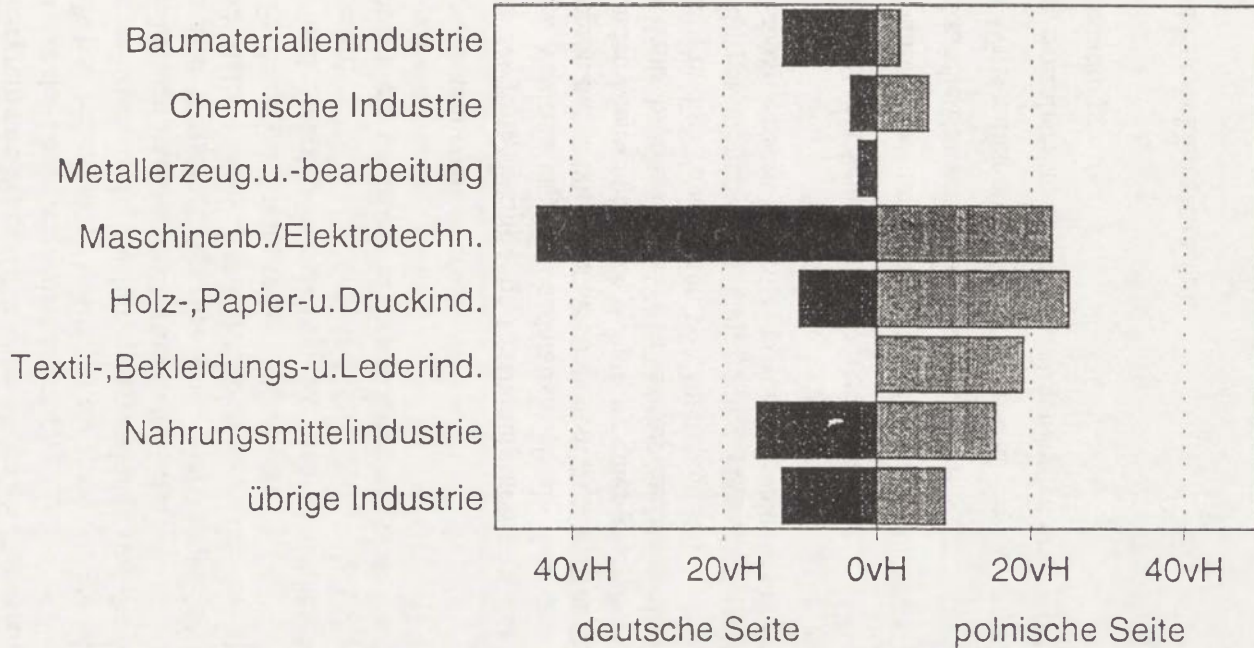
3.5. Der Inhalt des Entwicklungs- und Handlungskonzepts der Euroregion Pro Europa Viadrina ergibt sich daraus, daß als Hauptziel der Tätigkeit der Euroregion die Hebung des persönlichen Wohlstandes der in der Euroregion lebenden Menschen durch Schaffung einer grenzübergreifenden, integrierten deutsch-polnischen Wirtschaftsregion bestimmt wurde. Durch das vordergründige Ansprechen von Interessen mit denen sich auch der einzelne Bürger identifizieren kann, sollte verhindert werden, daß das EHK lediglich ein besserer Arbeitsplan von Verwaltung und Institutionen wird.

Wichtige Abschnitte und Schwerpunkte sind deshalb:

- Ableitung der Haupt-, Ober und Einzelziele (Zielbaum - Folie 3);
- Wirtschaftsstrukturelle Bewertung der Gesamtregion;
- Darstellung der Wirtschaftspotentiale der Mitglieder der Euroregion;
- Kultur, Bildung, Sozialwesen, Forschung, Jugendarbeit und Sport;
- Infrastrukturausstattung;
- Ökologie;
- Handlungs- und Entwicklungskonzept;
- Projektkatalog.

Wie diesen Forderungen im EHK der Euroregion Pro Europa Viadrina entsprochen wurde möchte ich an der Lösung einiger grundlegender Problemstellungen erläutern.

Anteile der Wirtschaftszweige an der Anzahl der Unternehmen im Verarbeitenden Gewerbe der Euroregion für 1993



SU-WFo

Folie 4. Anteile der Wirtschaftszweige an der Anzahl der Unternehmen im Verarbeitenden Gewerbe der Euroregion für 1993

4. Handlungsfeld:

Grenzübergreifende deutsch-polnische Wirtschaftsregion

Dem EHK liegt eine kurze Strukturanalyse der Wirtschaft des die Euroregion betreffenden Raumes an der Mittleren Oder zugrunde. Sie bezieht sich sowohl auf den deutschen als auch auf den polnischen Teil der Euroregion.

Die wichtigste Aufgabe dieser Strukturanalyse bestand darin herauszufinden, ob und auf welchen Gebieten Kooperationspotentiale für das Zusammenwirken deutscher und polnischer Unternehmen bestehen. Die Untersuchung ergab, daß insbesondere das Verarbeitende Gewerbe bzw. die Industrie komplementäre Strukturen aufweist (siehe Folie 4), d. h. bestimmte Wirtschaftsstrukturen können sich gegenseitig ergänzen, indem sie die regionalen Marktpotentiale der jeweils anderen Seite bedienen.

So ist z. B. der Zweig Textil- Bekleidungs- und Lederindustrie auf der deutschen Seite überhaupt nicht vertreten, während auf der polnischen Seite der Zweig Metallherzeugung und -bearbeitung fehlt. Maschinenbau/ Elektrotechnik und die Nahrungsgüterindustrie sind auf beiden Seiten vertreten, was aber nicht heißt, daß keine Kooperationsmöglichkeiten bestünden. Eher im Gegenteil. Hier liegt das Kooperationsfeld auf dem Gebiet der Zulieferproduktion, d. h. der Verbesserung der Rentabilität durch Arbeitsteilung und dem gemeinsamen Auftreten auf überregionalen Märkten.

Die Untersuchung hat ergeben, daß die Chancen der wirtschaftlichen Zusammenarbeit sehr vielfältig sind. In der Abbildung (siehe Folie 5) sind 10 typische Kooperationsfelder tabelliert. Besonders hervorzuheben sind:

- Investgüter- und Know-how-Transfer von deutscher Seite mit qualifizierten Arbeitskräften und geringen Lohnstückkosten auf polnischer Seite zusammenführen;
- Gemeinsame Erschließung des Baustoffmarktes in Berlin, Brandenburg und Westpolen auf der Grundlage des bestehenden hohen Sanierungsbedarfes der Bausubstanz bzw. des Neubaubedarfes;
- Erschließung neuer europäischer Nord-Süd-Verkehrsachsen in der Grenzregion beiderseits der Oder.

Im Ergebnis der Strukturanalyse werden 7 Schlußfolgerungen für eine künftige wirtschaftliche Zusammenarbeit zwischen den beiden Teilen der Euroregion genannt, von denen ich die wichtigste hier nennen möchte:

Ifd. Nr.	Kooperationsfelder	Wirkungshorizont
1.	Verbindung von Investitionsgüter- und know-how-Transfer von deutscher Seite mit noch geringem Lohnniveau und qualifiziertem Humankapital von polnischer Seite	kurzfristig
2.	Erschlossene Gewerbegebiete und Gebäudestrukturen in Polen für deutsch-polnische Joint-Ventures nutzen	kurzfristig
3.	Entwicklung eines gemeinsamen Regionalmarketings für die deutsch-polnische Grenzregion	mittelfristig
4.	Gemeinsame Entwicklung der Wirtschaft des ländlichen Raumes durch Orientierung auf biologischen Landbau, Schaffung gemeinsamer Kühl-, Lager- und Verarbeitungskapazitäten zur Gewährleistung einer ganzjährigen Gemüseversorgung der regionalen Märkte in Brandenburg, Westpolen und Berlin	mittelfristig
5.	Förderung der Zusammenarbeit von Unternehmen der brandenburgischen Metall- und Elektroindustrie mit der im Gorzower Raum vorherrschenden Holz- und Möbelindustrie auf den überregionalen Märkten	langfristig
6.	Erschließung des Baustoffmarktes in Berlin, Brandenburg und Westpolen mit seinem hohen Rekonstruktionsbedarf der vorhandenen Bausubstanz und des Neubaubedarfs durch Erschließung und Verarbeitung regionaler Baustoffvorkommen insbesondere in Westpolen zu EG-Norm-gerechten Baustoffen	mittelfristig
7.	Gemeinsame Realisierung der Tourismuskonzepte der Grenzregion und der grenzüberschreitenden Tourismusprojekte	mittelfristig
8.	Entwicklung der Stadt Kostrzyn als ein weiteres Zentrum für den Ost-West-Transitverkehr und den regionalen Wirtschaftsverkehr	mittelfristig
9.	Entwicklung eines gemeinsamen Innovations- und Gewerbezentrums zwischen Eisenhüttenstadt/Cybinka als Industriepark Oderbrücke mit 4000 bis 5000 Arbeitsplätzen	langfristig
10.	Unterstützung von Projekten zur Nutzung der Grenzregion beiderseits der Oder für die Erschließung neuer europäischer Nord-Süd-Verkehrsachsen im Sinne der Ansiedlung von Güterverkehrs-, Logistik- und Touristikzentren	langfristig

Folie 5. Felder der Wirtschaftskooperation mit hohem synergetischen Potential in der Euroregion Pro Europa Viadrina

Die Möglichkeit einer deutsch-polnischen Wirtschaftskooperation im Rahmen der Euroregion ist ein spezifisches endogenes Potential über das nur die Grenzregionen verfügen und das im Interesse der Zukunftsperspektive der beiderseits der Grenze lebenden Menschen erschlossen werden muß.

5. Handlungsfeld: Kooperation zwischen den Partnern der Euroregion

Als entscheidend für die Akzeptanz des EHK und die Identifizierung der Mitglieder der Euroregion mit dem Konzept hat sich erwiesen, daß der Selbstdarstellung der Gemeinden, Städte und Kreise breiter Raum gewidmet wurde (Beispiel Witnica siehe Folie 6) und so alle Partner in der Euroregion sich gegenseitig kennenlernen, ihr Wirtschafts- und ihr Kooperationspotential sowie ihre Kooperationsideen darstellen konnten. So sind für alle 25 Gemeinden im polnischen Grenzgebiet je 2 Seiten und alle 7 ehemaligen Kreise im deutschen Grenzgebiet je 3 Seiten Text und Abbildungen enthalten. In diesen Texten werden die Standortsituation mit ihrer Verkehrsanbindung, die Wirtschaftsstruktur, die Infrastrukturausstattung, Entwicklungsschwerpunkte, die touristische Attraktivität und die Überlegungen der Gebietskörperschaften zur Wirtschaftskooperation mit entsprechenden Partnern beschrieben.

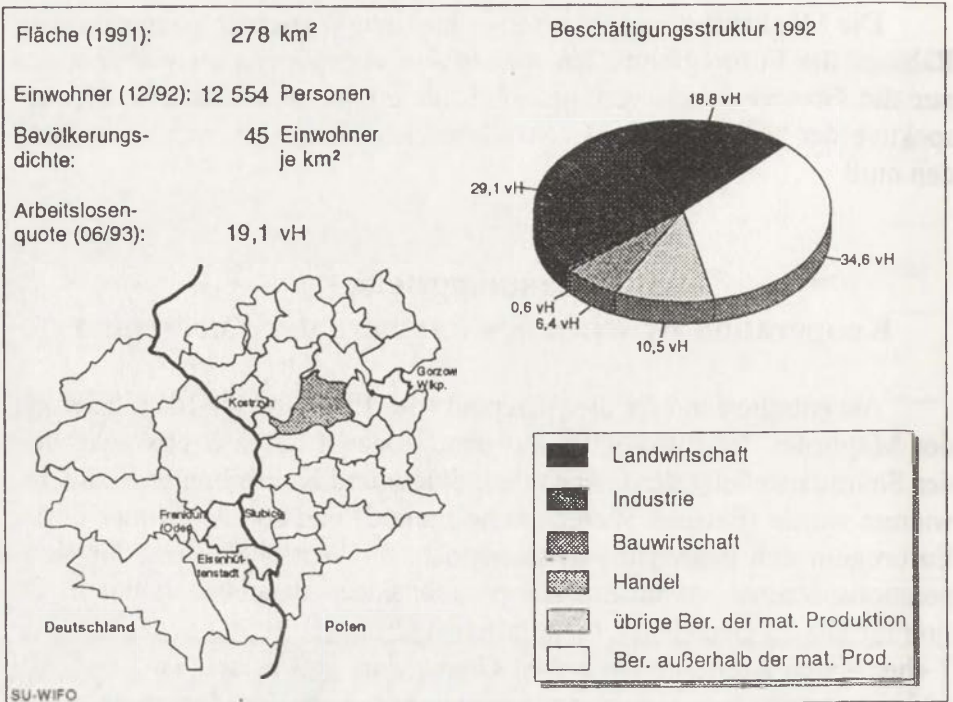
So sind im EHK von polnischer Seite jetzt

- die 10 Gemeinden und Städte des Vereins der Lubuser Gemeinden: Cybinka, Stubice, Górzycza, Słońsk, Sulęcín, Kostrzyn, Boleszkowice, Lubniewice und Dębno;

- die 10 Gemeinden und Städte des Vereins der Gorzower Gemeinden: Witnica, Krzeszyce, Bogdaniec, Zwierzyn, Bierzwnik, Santok und Strzelce Krajeńskie sowie;

- weitere Gemeinden enthalten die in der Euroregion mitarbeiten wollen aber bisher nicht Mitglied eines der beiden polnischen Kommunalvereine sind.

Von deutscher Seite sind die 7 ehemaligen Kreise und Städte Bad Freienwalde, Seelow, Strausberg, Fürstenwalde, Beeskow, Frankfurt (Oder) und Eisenhüttenstadt enthalten, die jetzt nach der Kreisgebietsreform die Großkreise Märkisch Oderland, Oder-Spree und die kreisfreie Stadt Frankfurt (Oder) bilden.



Folie 6. Witnica

Die Stadt-Dorfsgemeinde Witnica liegt westlich von Gorzów Wlkp., sie grenzt im Süden an den Warta-Fluß und überschreitet ihn zum Teil, nach Westen erstreckt sich das Gemeindegebiet bis nach Kostrzyn/O., im nördlichsten Teil bis in die Nähe des Flusses Mysla, im Osten grenzt die Gemeinde an Bogdaniec.

Von den 12500 Einwohnern leben 6500 in der Stadt Witnica und 6000 in 17 Dörfern. Für die Entwicklung der Wirtschaft besitzt die Gemeinde eine Reihe günstiger Bedingungen. Sie liegt in einer attraktiven Landschaft mit geringer Umweltbelastung. Nördlich der Stadt erstreckt sich ein Waldkomplex von ca. 8 000 ha, die Wälder belegen 40 vH der Gemeindefläche. Für die Moränenlandschaft und die Südwestseite des Urstromtales der Warta sind vielgestaltige Seen, Teiche, Kanäle, Sümpfe und Heiden charakteristisch. Der Mittelstreifen des Urstromtales zeichnet sich durch fruchtbare Böden und Wiesen für die Landwirtschaft aus: Der Anteil der landwirtschaftlichen Nutzfläche an der Gesamtfläche der Gemeinde beträgt 45 vH. Die zahlreichen Seen und Wasserläufe weisen mit Ausnahme des Flübchens Witna die Reinheitsklasse I und II aus. Die Immissionsdichte für Staub beträgt in der Stadt im Jahresdurchschnitt 126t/km² (Polen insgesamt 250 t/km²). Damit sind günstige Bedingungen für die Entwicklung der Landwirtschaft und vor allem des Tourismus gegeben.

Günstig ist auch die Verkehrsanbindung. So kann die Gemeinde durch ihre unmittelbare Angrenzung an Kostrzyn/O. Impulse aus der weiteren Entwicklung dieser Stadt erwarten und selbst aktiv auf die Entwicklung dieses Handels- und Verkehrsknotenpunktes Einfluß nehmen. Die günstige Verkehrsanbindung wird dadurch verdeutlicht, daß die Gemeinde 4 Landesstraßen (37 km), 14 Wojewodschaftsstraßen (86 km) und zahlreiche Gemeindestraßen durchqueren. Die Straßendichte beträgt 0,56 km.

So wird die Euroregion Pro Europa Viadrina durch einen polnischen Teil von ca. 5 000 km² mit rd. 350 000 Einwohnern und einen deutschen Teil von ca. 4 700 km² mit rd. 470 000 Einwohnern gebildet.

6. Handlungsfeld: Regionale Verkehrsinfrastruktur

Die Schaffung einer leistungsfähigen regionalen Verkehrs- und Kommunikationsinfrastruktur ist das Schlüsselproblem der künftigen wirtschaftlichen Zusammenarbeit in einer beide Seiten einschließenden Region. Dem EHK liegt deshalb ein eigens für diesen Zweck ausgearbeitetes Verkehrswegekonzzept für alle Verkehrsträger wie Straße, Bahn, Flugzeug und Wasserwege (siehe Folie 7) zugrunde. Da neue Verkehrsbauten sehr kostenaufwendig sind und aus den folgenden anderen Gründen sind die Voraussetzungen für die Realisierung dieses Projektteils einfach gesagt sehr ungünstig aber nichtsdestoweniger dringend:

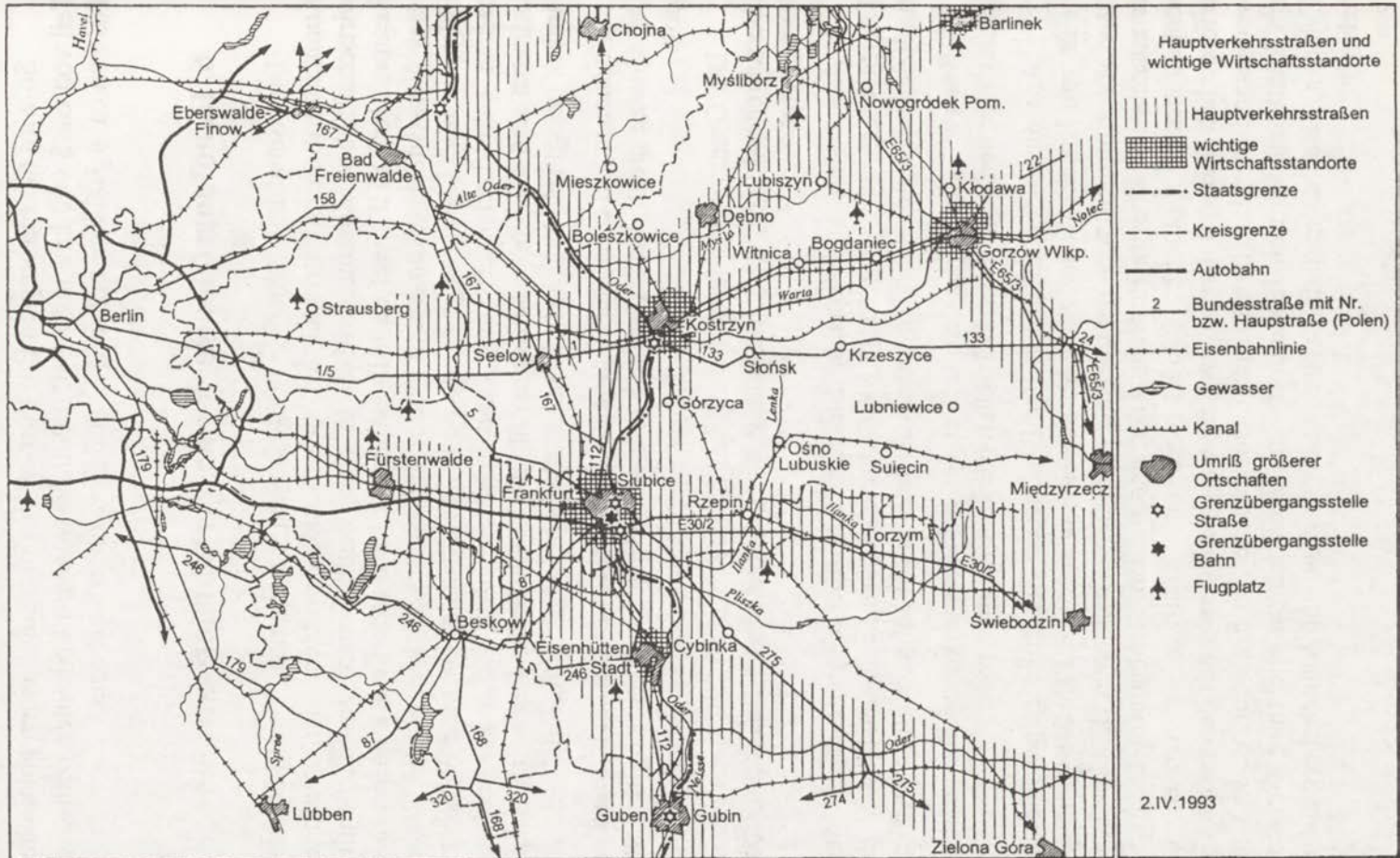
- bisher hat es einen intraregionalen Wirtschaftsverkehr nicht gegeben. Die Grenze diente im wahrsten Sinne des Wortes der Trennung der Region.

- Die Grenze wird durch einen Fluß gebildet, so daß jede neue grenzüberschreitende Verkehrsverbindung einen aufwendigen Brückenneubau voraussetzt.

- Alle bisher vorhandenen Straßen-Grenzübergänge sind mit dem Transitverkehr voll ausgelastet, bzw. können diesen kaum bewältigen. Ein zusätzlicher Regionalverkehr kann von ihnen nicht aufgenommen werden.

- Reserven gibt es auf dem Gebiet des Schienenverkehrs. Dieser ist allerdings für den regionalen Wirtschaftsverkehr kaum nutzbar.

Aus diesen Gründen hat der Bau neuer Grenzübergänge und das heißt von Brücken oder zunächst soweit sinnvoll von Fährverbindungen bzw. von Einrichtungen die geeignet sind die vorhandenen Brücken besser auszulasten, oberste Priorität. Hier sind die Brückenbauprojekte in Eisenhüttenstadt, Frankfurt (Oder)-Nord und Kostrzyn zu nennen, die erforderlich sind, um den zu erwartenden Quellverkehr aus den neuen Gewerbestandorten im "Industriepark Oderbrücke", in Frankfurt (Oder) und am künftigen Wirtschaftsstandort Kostrzyn/Kietz in Richtung Gorzów, Cybinka, Eisenhüttenstadt, Fürstenwalde, Seelow und Müncheberg aufzunehmen.



Folie 7. Hauptverkehrstraßen und wichtige Wirtschaftsstandorte

Bei der Behandlung dieser Problematik kann allerdings nicht daran vorbeigegangen werden, daß der unvoreingenommene Betrachter oft an den Grenzabfertigungsstellen den Eindruck gewinnt, daß bei den Institutionen und den Menschen, die für das Tempo der Abfertigung an den bestehenden Einrichtungen verantwortlich sind, die Bedeutung ihrer Tätigkeit für eine neue Qualität grenzüberschreitender Beziehungen zwischen der Bundesrepublik und Polen noch nicht erkannt wird. Man sollte meinen, daß hier auch ohne riesige Investitionen noch bedeutende Verbesserungen möglich sind.

7. Entwicklungs- und Handlungsprogramm für die Gründung der Euroregion

Das EHK von dem hier die Rede ist, hat wie bereits hervorgehoben, auch die Funktion Handlungsanweisung für die eigentliche Gründung der Euroregion zu sein. Dies war bei den Euroregionen in den alten Bundesländern und bei der Euroregion Neißة grundsätzlich anders, weil diese bereits bestanden ehe die Kommission der Europäischen Gemeinschaften die Forderung nach spezifischen Entwicklungs- und Handlungskonzepten stellte.

Für diese Gründungsphase enthält das EHK ein spezielles Grobkonzept, indem die ersten Entwicklungsschritte aufgelistet und dazu adäquate Handlungsanweisungen gegeben werden. Diese Handlungs- und Entwicklungsschritte sind in den Folien 8 und 9 tabelliert. Sie werden ergänzt durch ein Organisationsschema, das den prinzipiellen Aufbau der institutionellen Struktur der Euroregion darstellt (siehe Folie 10).

8. Projektkatalog

Das EHK enthält als selbständigen Anhang eine Liste aller Projekte und Projektideen, die in Zusammenhang mit der an der Gründung der Euroregion geleisteten Arbeit bekannt wurden. Die relativ hohe Zahl von insgesamt rd. 200 Projekten ist Ausdruck der vielfältigen Interessen der Partner in der Euroregion und dessen, daß viele Partner ihre Ideen in das Konzept einbringen konnten. Sie sind nach den 8 Handlungsfeldern:

Handlungskonzept

Erste praktische Schritte der Euroregion Pro Europa Viadrina waren bzw. sind:

1.	Bildung von Kommunalgemeinschaften auf deutscher und polnischer Seite im Raum beiderseits der Oder,
2.	Absichtserklärung des Vereins Mittlere Oder und des Vereins Pogranicze zur Bildung einer Euroregion,
3.	Absichtserklärung des Vereins Gorzower Gemeinden sowie weiterer Gemeinden der Wojewodschaften Gorzow, Szczecin und Zielona Gora, an der Bildung einer Euroregion teilzunehmen,
4.	Ausarbeitung eines Entwicklungs- und Handlungskonzeptes,
5.	Konstituierung der Euroregion Pro Europa Viadrina,
6.	Schaffung von Institutionen und Arbeitsgruppen der Euroregion,
7.	Bestimmung der Prioritäten bei der Umsetzung des Entwicklungs- und Handlungskonzeptes durch den Rat der Euroregion,
8.	Gewinnung von Projektträgern für die ausgewählten vorrangig zu realisierenden Projekte,
9.	Beantragung von Fördermitteln zur Realisierung der Projekte,
10.	Projektmanagement und Fortschrittskontrolle für die Durchführung der Projekte,
11.	Schaffung von Arbeitsbeziehungen zur Kommission der Europäischen Gemeinschaften, der Arbeitsgemeinschaft Europäischer Grenzregionen, zu den anderen Euroregionen an der Deutsch-polnischen Grenze sowie zu den Landesbehörden.

A. Stärkung des Wirtschaftspotentials und Reduzierung der Arbeitslosigkeit

B. Industriepark Oderbrücke

C. Entwicklung von Tourismus und Fremdenverkehr

D. Grenzübergänge und Verkehrsinfrastruktur

E. Umwelt und Naturschutz

F. Wirtschaftliche Entwicklung der Städte, Gemeinden und Kreise

G. Herausbildung einer regionalen Identität/Kultur, Bildung, Wissenschaft und Sport

K. Institutioneller Aufbau der Euroregion

und 3 Prioritätsstufen gegliedert. Darüber hinaus sind der geschätzte Finanzbedarf, Fördermittelquellen, Realisierungszeiträume und mögliche Projektträger angegeben.

Die Liste der Projekte mit hoher Priorität (siehe Folie 11) umfaßt 25 Positionen, ohne die Projekte des Bundesverkehrswegeplanes und des Industrieparks Oderbrücke, mit einem Finanzbedarf für 1994 von 12,6 Mio. ECU und insgesamt bis 1999 von rd. 265 Mio. ECU, wovon allein 255 Mio. ECU für neue Grenzübergänge vorgesehen sind. Alles andere sind also relativ bescheidene Projekte.

9. Zusammenfassung

In ähnlicher Weise wie die vorgenannten sind im EHK noch zahlreiche andere Handlungsfelder wie

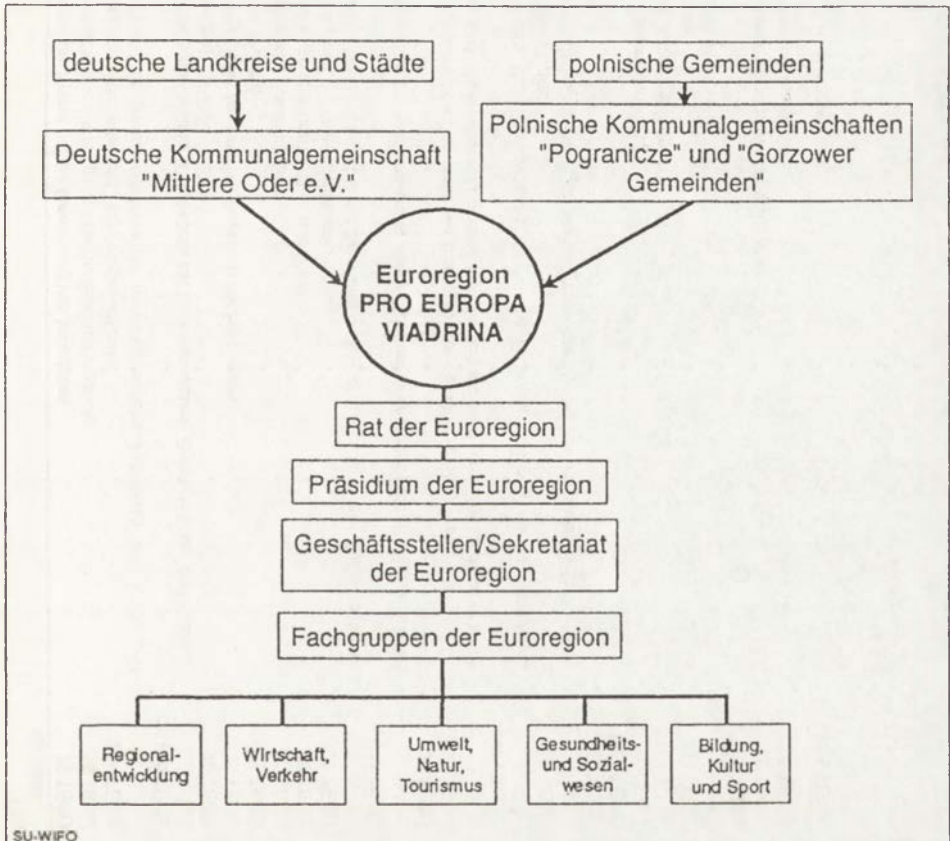
- Kultur, Bildung, Wissenschaft, Jugend und Sport
- Untermehmenskooperation
- Telekommunikation
- Infrastruktur
- Fremdenverkehr
- usw.

dargestellt. Dennoch gibt es auch wichtige Bereiche die in dem EHK-vollständig fehlen, weil das Machbare auch von den zur Verfügung stehenden Zeit und Finanzfonds abhängt. So ist z. B. das Problem der Raumordnung nur am Rande erwähnt und die Problematik der Ökologie zwar enthalten aber nicht tiefgründig genug behandelt. Insgesamt gilt aber auch

Entwicklungskonzept

Zu den ersten Etappen der inhaltlichen Gestaltung der Euroregion, insbesondere zur Herausbildung einer grenzüberschreitenden integrierten Wirtschaftsregion, gehören:

1.	Bestandsaufnahme des Wirtschaftspotentials sowie der Stärken und Schwächen der Region,
2.	Festlegung von wirtschaftlichen Entwicklungszielen,
3.	Identifizierung von Projekten zur Entwicklung der Region im Entwicklungs- und Handlungskonzept (Prioritäten),
4.	Schaffung der regionalen grenzüberschreitenden Verkehrsinfrastruktur,
5.	Einrichtung eines modernen grenzüberschreitenden Telekommunikationsnetzes,
6.	Förderung der grenzüberschreitenden Unternehmenskooperation,
7.	Gewinnung von Projektträgern und Investoren für die Durchführung des Entwicklungs- und Handlungskonzeptes,
8.	Unterstützung der Kommunen, Kreise und Unternehmen bei der integrierten Standortentwicklung durch Ausbau der Infrastruktur und Verbesserung des Umweltschutzes,
9.	Verbesserung der Voraussetzungen für die Wirtschaftskooperation durch spezifische Beiträge der Euroregion zur Annäherung von Rechtsordnung und Wirtschaftsverfassung sowie zur Entwicklung der grenzüberschreitenden Regionalplanung,
10.	Durchführung der grenzüberschreitenden Projekte auf den Gebieten von Kultur, Bildung, Wissenschaft und Forschung sowie Jugend und Sport zur Förderung der gutnachbarlichen Beziehungen.



Folie 10. Vorschlag für die künftige Organisation
der Euroregion Pro Europa Viadrina

<http://rcin.org.pl>

lfd. Nr.	Index	Bezeichnung	Finanzbedarf	
			für 1994	ab 1995
1.	A1	Unterstützung der Gemeinden, Städte und Kreise bei der Gewinnung von Investoren	75 TECU	
2.	A4	Erfahrungsaustausch über die Anfertigung und Nutzung qualifizierter Standortangebote	15 TECU	
3.	A12	Bildung eines grenzüberschreitenden Wissenschafts- und Technologieverbundes	200 TECU	
4.	A15	Bildung eines Landesbürgerschaftsfonds für grenzüberschreitende unternehmerische Aktivitäten von Klein- und mittelständischen Unternehmen	10 000 TECU	
5.	B13	Bau des Grenzüberganges Eisenhüttenstadt/Cybinka (Oderbrücke bei Eisenhüttenstadt, Behelfsbrücken und Fähren)		104 500 TECU
6.	C17	Deutsch-Polnische Touristikkommunität	70 TECU	
7.	C25	Zielgruppenorientiertes Marketingkonzept für den Fremdenverkehr in der Euroragion	70 TECU	
8.	C28	Reiseführer "Euroregion" Pro Europa Viadrina	17,5 TECU	
9.	D1	Ausbau des Grenzüberganges Stadtbrücke Frankfurt (Oder)	20 TECU	
10.	D5	Prüfung und Durchführung des Baus weiterer neuer Brücken und Fähren	75 TECU	150 000 TECU
11.	D9	Studie zum grenzüberschreitenden Ausbau der Telekommunikationsnetze	75 TECU	
12.	E2	Erfahrungsaustausch und gegenseitige Unterstützung bei der Erhöhung der Anschlußgrade an das Trinkwassernetz und beim Bau von Kläranlagen	750 TECU	
13.	E3	Erfahrungsaustausch und technische Hilfe zur Modernisierung von Mülldeponien und zum Aufbau einer modernen Abfallwirtschaft	50 TECU	
14.	E7	Erarbeitung einer Konzeption für die ökologische Sanierung des Stromgebietes der Oder und der Warta	125 TECU	
15.	F2	Ausarbeitung eines Leitkonzeptes und Maßnahmenprogrammes für die Entwicklung des Wirtschaftsstandortes Frankfurt (Oder)/Slubice	125 TECU	
16.	F3	Ausarbeitung eines Leitkonzeptes und Maßnahmenprogrammes für die Entwicklung des Wirtschaftsstandortes Kostrzyn/nO/Kietz/Seelow einschließlich Umland	125 TECU	
17.	F8	Ausarbeitung eines grenzüberschreitenden Konzeptes und Maßnahmenprogramms für die mittelfristige Entwicklung des ländlichen Raumes	200 TECU	
18.	G3	Oderfest Frankfurt (Oder)/Slubice	75 TECU	
19.	G4	Förderung der deutsch-polnischen Sprachausbildung	50 TECU	
20.	G16	Deutsch-Polnische Fachhochschule Ostbrandenburg	100 TECU	10 000 TECU
21.	G29	Projekt für sozio-kulturelle Maßnahmen	150 TECU	
22.	H2	Mitarbeit an der regionalen und räumlichen Entwicklungsplanung		
23.	K1	Tätigkeit der Koordinierungsbüros	150 TECU	
24.	K2	Ausarbeitung einer grenzüberschreitenden kommunalen Datenbank	75 TECU	
25.	K4	Realisierung eines qualifizierten Projektmanagements	35 TECU	
Summe			12 627,5 TECU	264 500 TECU

¹ Ohne Projekte des Bundesverkehrswegeplanes und des Industrieparks Oderbrücke

hier, daß das EHK nichts endgültiges, statisches ist, sondern fortgeschrieben werden muß, um ein lebendiges Arbeitsinstrument zu bleiben. Den Anspruch des Perfektionismus konnte es angesichts der Umstände unter denen es entstanden ist, d. h. in einem Zeitraum von nur 4 Monaten, bei anfänglich völliger Unklarheit über den Kreis der auf beiden Seiten der Grenze beteiligten Partner, nicht stellen. Umso mehr sind die Autoren heute erfreut, daß es seine Funktion als ein integrierendes Instrument für den Aufbau der Euroregion offensichtlich voll erfüllt.

Prof. dr hab. Józef OKUNIEWSKI
Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN
Warszawa

UWARUNKOWANIA I MOŻLIWOŚCI WSPÓŁPRACY POLSKO-NIEMIECKIEJ NA RZECZ OŻYWIENIA WIEJSKICH OBSZARÓW PRZYGRANICZNYCH

I

Obszary wiejskie położone nad środkowym biegiem Odry od dawna były słabo zaludnione i opóźnione w ich ekonomicznym rozwoju. Odływ ludności z tych terenów do dynamicznie rozwijającego się przemysłu Nadrenii, Westfalii i Zagłębia Ruhry (Ostflucht), zapoczątkowany w XIX w., trwał, z różnym nasileniem, do połowy XX w. Jego nowe natężenie, związane ze zjednoczeniem Niemiec, przyniosło załamanie się wielkoobszarowego rolnictwa na terenach b. NRD i masowe bezrobocie na wsi. Obecna gęstość zaludnienia większości wiejskich powiatów na zachodnim brzegu środkowej Odry nieznacznie przekracza 60 osób/km² i nie ma pewności czy w najbliższych kilku latach nie ulegnie dalszemu zmniejszeniu. Duże bezrobocie, sięgające 20%, i brak życiowych perspektyw oraz nowych miejsc pracy na miejscu zmuszają do migracji.

Na wschodnim brzegu środkowej Odry (województwa: gorzowskie i zielonogórskie) gęstość zaludnienia jest wprawdzie wyższa, bo przekracza 65 osób/km², i nie występuje odływ ludności z tych terenów, ale bezrobocie sięga również 20%, a nowych miejsc pracy przybywa mniej niż ich ubywa w rolnictwie i jego bezpośrednim otoczeniu. Tak więc wysokie bezrobocie, mała gęstość zaludnienia, dominacja rolnictwa - głównie wielkoobszarowego oraz niedorozwój pozarolniczych gałęzi gospodarki i zaniedbanie rozwoju infrastruktury, tak na niemieckim jak i na polskim brzegu Odry, są podobne. Podobieństwa te są wynikiem zarówno histo-

rycznego dziedzictwa jak i peryferyjnego położenia obszarów nadgranicznych. Na opóźnienie rozwoju wiejskich obszarów przygranicznych w ostatnim półwieczu wpływał również system centralnego planowania i sterowania gospodarką oraz wyraźne zaniedbanie rozbudowy infrastruktury technicznej i instytucji współpracy gospodarczej na pograniczu.

Również pierwsze lata po zapoczątkowaniu ustrojowej transformacji nie przyniosły znaczącej poprawy, a nawet spowodowały głębokie załamania rolnictwa i innych gałęzi gospodarki oraz ujawniły ich niską efektywność, przerosty zatrudnienia i narastające bezrobocie. Przechodzenie do systemu rynkowego, mimo zastosowania drastycznej metody szokowej, okazało się trudne i ze szczególną ostrością dotknęło właśnie wiejskie obszary na polsko-niemieckim pograniczu po obu stronach Odry.

Jednak, obok analogii sytuacji, na terenach wiejskich b. NRD i w Polsce występowały i narastały różnice. Dzięki ponad 40% udziałowi prywatnych rolników w użytkowaniu ziemi w woj. gorzowskim i zielonogórskim załamanie rolnictwa, a następnie jego dostosowanie się do systemu rynkowego było u nas sprawniejsze niż u sąsiadów na zachodnim brzegu Odry. Również większy udział pracujących poza rolnictwem mieszkańców wsi w polskich województwach przygranicznych i ich kwalifikacje fachowe oraz niższy poziom płac niż w b. NRD stanowiły o względnej przewadze komparatywnej polskich pracowników.

Równocześnie jednak zjednoczenie Niemiec i włączenie dawnej NRD do EWG (UE) spowodowało znaczny napływ kapitału prywatnego oraz rosnący strumień środków finansowych z budżetu i z funduszy Unii Europejskiej na rozbudowę i modernizację infrastruktury technicznej obszarów przygranicznych na zachodnim brzegu Odry. Zasadnicze znaczenie dla ożywienia tych obszarów po stronie niemieckiej ma łatwa dostępność i niskie oprocentowanie kredytów, zwłaszcza na modernizację infrastruktury, odnowę wsi i restrukturyzację rolnictwa. Wiąże się to z ekonomiczną siłą i możliwościami niemieckiej gospodarki, stabilnością DM i znikomą stopą inflacji oraz śmiałą polityką kredytową w stosunku do wsi i rolnictwa.

Istnieje więc i narasta asymetria w warunkach i możliwościach ożywienia obszarów wiejskich między terenami na zachodnim (niemieckim i unijnoeuropejskim) a wschodnim (polskim) brzegiem Odry. Na miejscu tzw. "żelaznej kurtyny" powstała "kurtyna ekonomiczna", która utrudnia i hamuje rozwój współpracy nie tylko między krajami, ale również między bezpośrednio sąsiadującymi obszarami przygranicznymi.

II

Na tle tych rozważań powstaje pytanie: czy granice między państwami i ugrupowaniami państw będą nadal stanowić bariery i hamulce współpracy, czy raczej mogą stwarzać dodatkowe bodźce i szanse rozwoju?

Dotychczasowe doświadczenia i obserwacje wskazują, że mimo głębokich ustrojowych zmian oraz stworzenia prawnych podstaw dobrego sąsiedztwa i przyjaznej współpracy między Polską a RFN praktyczny postęp we współpracy przygranicznej następuje powoli i nie zadowala obu stron. Nie dziwi więc dotychczasowy skromny zakres i znikomy wpływ tej współpracy na ożywienie wiejskich obszarów przygranicznych. Polsko-niemieckiej współpracy nie ułatwiają też historyczne doświadczenia, stereotypy i resentymenty oraz bariera językowa, odmienne regulacje prawne i różnice kulturowe.

Mimo tych różnic i utrudnień w ostatnich latach pojawiły się znaczące fakty i zjawiska wskazujące na skuteczne ich przewycięzanie i zapoczątkowanie wykorzystania przygranicznego położenia jako szansy dla rozwoju handlu i usług oraz komplementarnych rodzajów produkcji, w tym również rolniczej, ogrodniczej i przemysłu spożywczego. Obecnie można wskazać 4 obszary rodzącej się polsko-niemieckiej współpracy.

Obszar pierwszy to różne formy porozumień i umów o współpracę między organami samorządu terytorialnego - gmin, powiatów i województw. Najważniejsze dziedziny w tej współpracy to planowanie i rozbudowa infrastruktury oraz gospodarka komunalna.

Obszar drugi to współpraca i rozwój wspólnych form działalności gospodarczej prowadzonej przez przedsiębiorstwa mieszane oraz produkcja na eksport, praca nakładcza, praca na zamówienie itp.

Obszar trzeci to współpraca w zakresie oświaty, kultury i sportu. W tym obszarze szczególnie duże znaczenie mają: wymiana nauczycieli i uczniów, wszelkie formy przełamywania barier językowych oraz wzajemne poznawanie kultury i obyczajów sąsiadów.

Obszar czwarty obejmuje różne formy współdziałania w zakresie ochrony środowiska, ekologii oraz rekreacji i turystyki.

Badania empiryczne, przeprowadzone w 1992 i 1993 r. na terenie gminy Myślibórz w województwie gorzowskim oraz zapoczątkowane w województwach: zielonogórskim i gorzowskim w 1994 r., potwierdzają powolny, ale coraz wyraźniej zarysowujący się, rozwój współpracy

polsko-niemieckiej na wymienionych obszarach. Jednak rozwój ten jest bardzo zróżnicowany terytorialnie i problemowo.

Poziom i dynamika współpracy w bardzo dużym stopniu zależy od inwencji i aspiracji lokalnych władz i liderów, zarówno po stronie polskiej jak i niemieckiej. Zasadnicze znaczenie mają przy tym umiejętność realistycznego określenia celów i zakresu współpracy oraz pozyskanie zainteresowania i środków na realizację podejmowanych zadań. Ważna jest również - zwłaszcza dla obszaru drugiego - analiza rynków zbytu oraz komparatywnych korzyści związanych z określonymi lokalizacjami dla podejmowanych przedsięwzięć gospodarczych. Podkreślenia wymaga przy tym współzależność działań w obszarze pierwszym i drugim.

Dobłą ilustrację stanowią tutaj przykłady Słubic i Myśliborza. Modernizacja przejść granicznych w Świecku i Słubicach oraz zniesienie wiz i niższe ceny na wiele produktów po stronie polskiej spowodowały poważny rozwój drobnego handlu przygranicznego, który jest korzystny dla obu stron. Władze Słubic stworzyły warunki dla ułatwienia tego handlu - parkingi, drogi dojazdowe, plac targowy i jego infrastrukturę. W samych Słubicach i sąsiednich gminach rozwijają się usługi, rzemiosło i drobny handel.

W Myśliborzu powstały dwa przedsiębiorstwa polsko-niemieckie - jedno w branży metalowej, produkujące specjalistyczne łóżka szpitalne na eksport do RFN, drugie w branży drzewnej, produkujące wysokiej jakości drewniane okna, również na eksport do RFN. O lokalizacji tych przedsiębiorstw właśnie w Myśliborzu zdecydowały łatwość dostosowania istniejących budynków - hal produkcyjnych, dobra infrastruktura oraz wysokie kwalifikacje miejscowych pracowników i niższy poziom płac niż na obszarach przygranicznych RFN (b. NRD). Zasadnicze znaczenie dla powodzenia tych przedsięwzięć miały: szybkie i sprawne uruchomienie produkcji w istniejących halach produkcyjnych, wykwalifikowani pracownicy polscy, a ze strony niemieckiej wkład kapitału - nowoczesne maszyny i kapitał obrotowy oraz zapewniony rynek zbytu na wyroby finalne i nowoczesne sprawne zarządzanie przedsiębiorstwami.

Tworzenie mieszanych polsko-niemieckich przedsiębiorstw produkcyjnych w województwach: gorzowskim i zielonogórskim występuje jeszcze sporadycznie. Nieco częściej pojawiają się umowy nakładcze, zwłaszcza w przemyśle odzieżowym. Dominującą formą kontaktów gospodarczych jest jednak handel, w którym dominuje import z RFN. W eksporcie znaczącą pozycję mają wyroby przemysłu drzewnego - meble, drewniane palety i tarcica oraz odzież i materiały włókiennicze produkowane

wane na zamówienie firm z RFN. Niewielkie rozmiary eksportu przetworów owocowych i warzywnych oraz świeżych warzyw i owoców, który mógłby mieć duży wpływ na aktywizację wsi i rolnictwa, są spowodowane słabością polskich firm eksportowych, ostrą konkurencją na rynku berlińskim oraz niską sprawnością transportu i przejść granicznych. Oczekiwanie transportu świeżych warzyw na polsko-niemieckim przejściu granicznym trwa 2-3 razy dłużej niż ich przewóz z Holandii do Berlina (633 km).

Istotnym uzupełnieniem oficjalnego eksportu towarów na rynek niemiecki jest, wspomniany uprzednio, handel przygraniczny - targowiskowy, obejmujący znaczną część tekstyliów, wyrobów z wikliny, produktów żywnościowych oraz różne rodzaje usług, wśród których znaczny udział mają usługi budowlane.

Współpraca kulturalna, kontakty sportowe, a w ostatnich dwóch latach również wymiana nauczycieli i uczniów, przy znacznym poparciu lokalnych władz, rozszerzają się i obejmują również część młodzieży wiejskiej i nauczycieli szkół rolniczych. Transgraniczne współdziałanie w zakresie ochrony środowiska, ekologii, rekreacji i turystyki ogranicza się na razie głównie do planowania i uzgadniania wybranych działań w zakresie ochrony środowiska, a zwłaszcza ochrony wód pogranicznych.

III

Istniejące utrudnienia i czynniki hamujące rozwój współpracy polsko-niemieckiej na obszarach przygranicznych powodują niepełne wykorzystanie istniejącego potencjału ludzkiego, zasobów naturalnych i majątku narodowego, tak na zachodnim jak i na wschodnim brzegu Odry. Opóźniają one modernizację gospodarki, w tym również wsi i rolnictwa, oraz poprawę warunków życia ludności. Co więcej, transformacja ustrojowa i przedłużający się okres przechodzenia do gospodarki rynkowej spowodowały załamanie i długotrwały regres rolnictwa, degradację infrastruktury społecznej obszarów wiejskich oraz, towarzyszącą masowemu bezrobociu, bierność i apatię znacznej części mieszkańców wsi.

Równocześnie, jak wskazują na to przytoczone przykłady, istnieją możliwości przewycięzania omawianych trudności poprzez pobudzanie i wspieranie indywidualnej przedsiębiorczości i stwarzanie warunków dla jej rozwoju. Znaczącą rolę w ożywianiu przedsiębiorczości mogą odgrywać również różne formy współpracy przygranicznej.

Wśród wielu uwarunkowań współpracy transgranicznej na czoło wysuwają się:

- 1) ograniczenia swobody przepływu towarów, kapitału i ludzi wynikające z przepisów EWG oraz RFN i Polski,
- 2) słaba wzajemna informacja o możliwościach i ekonomicznych warunkach - ceny, rynki, płace, kierunki rozwoju gospodarczego,
- 3) niedorozwój infrastruktury technicznej, społecznej, instytucjonalnej,
- 4) słaba znajomość polityki gospodarczej i regulacji prawnych, zwłaszcza podatkowych i handlowych sąsiadów,
- 5) niedostateczna znajomość struktury gospodarki i możliwości uzyskania korzyści komparatywnych w wyniku współpracy i rozwoju handlu na obszarach przygranicznych,
- 6) powolne przewyższanie stereotypów, nieufności i kształtowania wzajemnego zaufania,
- 7) małe możliwości gromadzenia środków własnych i pozyskiwania pomocy finansowej dla realizacji projektów na obszarach przygranicznych.

Nie będę szczegółowo omawiał każdego z tych uwarunkowań, zwłaszcza że ich lista jest długa i niepełna. Większość z nich jest zresztą dość dobrze rozpoznana i brana pod uwagę, bądź przewyższana. Przewadzone na pograniczu polsko-niemieckim obserwacje i badania pozwalają na wyodrębnienie trzech poziomów uwzględniania i przewyższania wspomnianych uwarunkowań przygranicznych powiązań i współpracy.

Poziom pierwszy to bezpośrednie kontakty ludności polskiej i niemieckiej, które, dzięki zniesieniu wiz, zliberalizowaniu przepisów o ruchu przygranicznym i drobnym handlu detalicznym, uległy znacznemu rozszerzeniu. Warto przypomnieć, że kierunek strumienia ludzi i towarów uległ zmianie. Na przełomie lat dziewięćdziesiątych płynął on na zachód, a w ostatnich latach towary nadal płyną na zachód i w coraz większych ilościach również na wschód, a ruch ludzi ma charakter wahadłowy. Te bezpośrednie kontakty, głównie handlowe, są sporadyczne, przypadkowe i powierzchowne, ale ulegają niekiedy pogłębianiu i utrwalanu. Choć nie są one wykorzystywane dla świadomego zbliżania i wzajemnego poznawania się ludności polsko-niemieckiego pogranicza, to jednak stanowią obecnie najszerszą płaszczyznę wzajemnych kontaktów i ujawniają władzom lokalnym możliwości gospodarczej współpracy i czynniki, które ją utrudniają.

Drugi poziom obejmuje kontakty wzajemne i różne formy współpracy przygranicznej realizowane przez władze lokalne, instytucje i organizacje społeczne oraz przedsiębiorstwa. Na tym właśnie poziomie w wielu gminach i województwach przygranicznych, dokonano największego postępu w rozwoju polsko-niemieckiej współpracy. Wymaga przy tym podkreślenia gotowość do współpracy i wiele ciekawych inicjatyw pochodzących ze strony władz Landu Brandenburgii oraz wojewodów z Gorzowa i Zielonej Góry. Również burmistrzowie gmin przygranicznych oraz wiele organizacji i instytucji lokalnych nawiązuje kontakty i podejmuje różne formy współpracy z ich odpowiednikami zza Odry. W większości jednak te kontakty i formy współpracy dość rzadko przekształcają się w systematyczną, mającą określone ramy organizacyjne, współpracę. Poszerzają one zakres wzajemnych informacji o gospodarce i możliwościach współpracy, ale są nadal fragmentaryczne i sporadyczne.

Należy jednak odnotować wyraźną poprawę w tym zakresie w ostatnim roku. Pojawiły się informatory o firmach i instytucjach oraz zakresach ich działalności we wszystkich gminach województwa gorzowskiego i części gmin zielonogórskiego. Również po stronie niemieckiej publikowane są ostatnio informatory o firmach działających w poszczególnych miastach i powiatach. Wiele instytucji - agencji rozwoju regionalnego, fundacji, zrzeszeń, firm i biur projektowych oraz urzędów gmin i województw opracowuje różne analizy i projekty ożywienia i rozwoju obszarów przygranicznych, które znacząco poszerzają informacje o potencjale, trudnościach i potrzebach oraz wskazują możliwości i kierunki transgranicznej współpracy polsko-niemieckiej.

Wspólnymi słabościami większości opracowań są:

- brak analizy rynków towarów, usług, kapitału i siły roboczej, w tym zwłaszcza wpływu rynku wielkiego Berlina,
- statystyczne podejście do analizy sytuacji,
- marginesowe traktowanie obszarów wiejskich oraz rolnictwa i gospodarki żywnościowej,
- słabe zarysowanie roli lokalnych inicjatyw i rozwoju przedsiębiorczości dla ożywienia wiejskich obszarów przygranicznych.

Wynika stąd wnioski, że w ślad za dotychczasowym rozpoznaniem stanu gospodarki i rodzących się form współpracy polsko-niemieckiej nad środkową Odrą konieczne będzie poszerzenie i aktualizowanie informacji o zachodzących zmianach, nowych inicjatywach i możliwościach oraz ba-

rierach i trudnościach hamujących rozwój współpracy transgranicznej. Umożliwi to korygowanie i urealnianie pierwotnie konstruowanych koncepcji i planów rozwoju omawianych obszarów, w tym również wsi i rolnictwa.

Poziom trzeci obejmuje decyzje polityczne i regulacje prawne podejmowane przez organa państwowe Polski i RFN oraz instytucje Unii Europejskiej. Wprawdzie klimat i decyzje polityczne obydwu rządów oraz najwyższych władz UE są korzystne i sprzyjają rozwojowi współpracy polsko-niemieckiej, lecz jej praktyczna realizacja nie jest łatwa, zwłaszcza w zakresie handlu, produkcji przemysłowej oraz modernizacji infrastruktury technicznej.

Bardzo powolna liberalizacja handlu na granicy UE - Polska oraz niedostateczna sprawność i zbyt mała ilość przejść granicznych utrudniają rozwój handlu i współpracy przemysłowej na pograniczu. Pewne regulacje prawne i wsparcie przez państwo modernizacji infrastruktury technicznej obszarów przygranicznych byłoby korzystne nie tylko dla przyspieszenia ich rozwoju, ale również dla całej gospodarki kraju. Świadomość celowości koncentracji środków i wsparcia przez rządy Polski, RFN oraz organa UE wysiłków przedsiębiorców i władz lokalnych przyspieszających rozwój obszarów na Środkowym Nadodrzu jest w Polsce, na szczeblu centralnym, niedostateczna.

IV

Na tle omawianych uwarunkowań i trudności oraz dotychczasowych doświadczeń określenie tych możliwości i kierunków współpracy polsko-niemieckiej, zwłaszcza zmierzających do ożywienia wiejskich obszarów przygranicznych, nie jest łatwe. Szczególną trudność stanowi niekorzystna struktura gospodarki w gminach przygranicznych (po obu brzegach Odry), oparta głównie na wielkoobszarowym rolnictwie oraz konieczność jego prywatyzacji i modernizacji. Również niedorozwój infrastruktury technicznej i degradacja infrastruktury społecznej są podobne, tak po stronie polskiej jak i niemieckiej.

Przewycięzanie głównej plagi społecznej, tj. rosnącego w gminach przygranicznych bezrobocia, jest możliwe i w części gmin zostało zapoczątkowane, właśnie dzięki polsko-niemieckiej współpracy w rozbudowie i modernizacji infrastruktury technicznej, a zwłaszcza przejść granicznych. Budowa nowych przejść granicznych powoduje efekt mnożnikowy w

postaci rozbudowy dróg dojazdowych oraz infrastruktury handlowej i tranzytowej, co zwiększa zatrudnienie w sąsiednich gminach.

Wymaga podkreślenia, że mimo podobnych warunków glebowo-klimatycznych na zachodnim i wschodnim brzegu Odry struktury produkcji rolnej w znacznym stopniu się różnią i w pewnym stopniu są komplementarne. Dotyczy to zwłaszcza możliwości znacznego zwiększenia zasięgu produkcji warzyw i owoców w polskich gminach przygranicznych. Produkcja, konfekcjonowanie i przetwórstwo warzyw i owoców, w tym również produkowanych metodami ekologicznymi na rynek wschodniemiecki może być ważnym tematem porozumień i współpracy polsko-niemieckiej. Ożywienie obszarów wiejskich, zarówno po stronie polskiej jak i niemieckiej, wymaga głównie dywersyfikacji działalności gospodarczej, a zwłaszcza rozwoju pozarolniczych gałęzi na wsi i w małych miastach, które mogą zatrudniać znaczną część mieszkańców tych wsi, które mają szczególnie niekorzystne położenie z punktu widzenia lokalizacji w nich drobnego przemysłu i usług.

Zapoczątkowany w ostatnich latach dość żywo i szybko rozwój drobnego handlu przygranicznego i usług, również na wiejskich obszarach przygranicznych, ma w pewnym stopniu charakter koniunkturalny i przejściowy. Znaczny jednak jego zakres może zostać umocniony i powinien sprzyjać rozwojowi polsko-niemieckiej współpracy przygranicznej. Zasadnicze znaczenie ma przy tym dostrzeganie i umiejętność wykorzystywania komplementarnych dziedzin działalności u partnerów oraz korzyści komparatywnych związanych z asymetrią poziomu gospodarczego rozwoju omawianych obszarów.

Cztery główne sfery działalności gospodarczej, które mogą mieć istotny wpływ na dywersyfikację obszarów wiejskich wymagają intensyfikacji współpracy polsko-niemieckiej. Są to:

1) poprawa wykorzystania dużej lesistości obszarów przygranicznych, a zwłaszcza województwa zielonogórskiego dla rozwoju turystyki polsko-niemieckiej,

2) unowocześnienie przemysłu drzewnego, zwłaszcza meblarskiego, dla bardziej racjonalnego wykorzystania zasobów drewna i kwalifikacji siły roboczej,

3) rozwój produkcji nowoczesnych materiałów budowlanych i instalacyjnych oraz rozszerzenie eksportu usług budowlanych związanych z rozwojem aglomeracji berlińskiej i budową autostrad,

4) modernizacja instytucjonalnego otoczenia rolnictwa, a zwłaszcza skoordynowana rozbudowa przemysłu spożywczego, przechowalnictwa, konfekcjonowania i transportu produktów pochodzenia rolniczego.

Tak więc wielokierunkowy, dostosowany do lokalnych warunków, rozwój obszarów wiejskich jest główną szansą na ich ożywienie i nie dopuszczenie do ich dalszego wyludniania. Koncepcja wielokierunkowego rozwoju wiejskich obszarów na polsko-niemieckim pograniczu oznacza przede wszystkim konieczność przewyższania jednostronnie rolniczego charakteru ich gospodarki. Równocześnie rozwój pozarolniczej działalności w gminach wiejskich nie musi, i nie powinien, odkształcać wiejskiego środowiska i niszczyć jego walorów przyrodniczych, zdrowotnych i kulturowych. Trzy główne cele rozwijania pozarolniczej działalności na wsi to:

- tworzenie nowych dodatkowych możliwości pracy i dochodów dla mieszkańców wsi,

- poprawa warunków życia i pracy na wsi przez modernizację i rozbudowę infrastruktury,

- niedopuszczenie do wyludnienia i degradacji obszarów wiejskich i zapewnienie warunków dla ochrony naturalnego środowiska.

Są to cele nie tylko gospodarcze, ale również polityczne i społeczne. W ich realizacji są zainteresowani zarówno Niemcy, jak Polacy, i nie tylko mieszkańcy wsi, ale również mieszkańcy miast, których jakość życia w dużym stopniu zależy od stanu środowiska przyrodniczego, kształtowanego współcześnie nie tylko przez miasta i przemysł, ale w coraz większym stopniu przez ludność wsi.

Zdrowa żywność, czysta woda, szeroka sfera usług, zwłaszcza związanych z rekreacją, zdrowiem i odnową sił fizycznych i psychicznych ludności Europy mogą zapewnić jedynie wielokierunkowo rozwijane obszary wiejskie. Głównymi metodami wspierania rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej na wiejskich obszarach przygranicznych, obok modernizacji infrastruktury technicznej, są: obniżenie podatków dla przedsiębiorców i udostępnienie kredytów na takich zasadach jak dla rolników.

Dla rozwoju agroturystyki należy zmienić w Polsce przepisy podatkowe i ubezpieczeniowe w stosunku do rolników. W RFN rolnik udostępniający do 9 miejsc noclegowych nadal korzysta z systemu ubezpieczeń rolników, a u nas traci to uprawnienie i musi płacić wysoką składkę ogólną ZUS, co mu się nie opłaca.

Prof. dr. Jewgenij BABOSSOW
Institut Sociologii Akademii Nauk Bielarusii
Minsk

BESONDERHEITEN DER ETHNOKULTURELLEN UND DER RELIGIÖSEN KOMMUNIKATION IN BELARUSSISCH-POLNISCHEN GRENZGEBIETEN

Der Zerfall der Sowjetunion und die Desintegration ihres wirtschaftlichen, sozial-politischen und kulturellen Systems hat den Verlust früherer sozialer und ethnischer Identität der Bevölkerung von Belarus, unter anderem in seinen an Polen grenzenden Gebieten, hervorgerufen. Im Ergebnis ist in den drei letzten Jahren die Bedeutung gegenseitiger interethnischer Abgrenzung, nationaler und religiöser Identifikation von Individuen rapide gewachsen.

Unter dem Einfluß dieser Prozesse gehen wesentliche Veränderungen im Gefüge der ethnischen und religiösen Identifikation verschiedener Bevölkerungsgruppen in dem westlichen, an Polen grenzenden Regionen von Belarus vor sich. In diesen Regionen haben sich vier Grundarten des ethnischen Milieus ausgebildet, in dem sich die Transformation der ethnischen, kulturellen und religiösen Kommunikation erfolgt.

Die erste Art des ethnischen Milieus im belarussisch-polnischen Grenzland ist die größtenteils belarussische, dort beträgt der Anteil ethnischer Belarussen über 90% der Gesamteahl der Bevölkerung (die Rayons Smorgon, Korelitschi im Gebiet Grodno).

Die zweite Art ist die belarusisch-polnische mit wesentlicher (von 14% bis 28%) Vergrößerung des Anteils von Polen (die Rayons Berestowina, Djatlowo, Selwa, Iwje).

Die dritte Art ist die belarussisch-polnische mit annähernd gleichem Anteil ethnischer Belarussen und Polen in der Zusammensetzung der Bevölkerung (im Rayon Lida beträgt ihr Verhältnis 48,1:45,4%; im Rayon Schtschutschin 40,8:49,8%; in Grodno 47,9:42,1%).

Die vierte Art ist die polnisch-belarussische mit einem Übergewicht polnischer Bevölkerung (so gibt es im Rayon Woronowo z.B. 82,5% Polen und 11,2% Belarussen).

Bei wesentlichen Unterschieden im ethnonationalen Gefüge der Bevölkerung dieser vier Arten territorial-ethnischer Gemeinschaften unterscheiden sie sich voneinander nicht so sehr durch den Inhalt, die Ausrichtung und die Intensität ethnokultureller und religiöser Kommunikationen. Das hängt mit der Verwandtschaft der Standpunkte von Belarussen, Polen, Russen, Ukrainern in bezug auf die wichtigsten Fragen der nationalen und religiösen Identifikation. So sind davon, daß Menschen mit verschiedener Konfession in einem Land in Einvernehmen leben können, 63% der befragten Polen, 72,4% Belarussen und 78,8% Russen fest überzeugt. Weitere 26,7% Polen, 22,8% Belarussen und 21% Russen sind geneigt, diesen Standpunkt zu unterstützen. Davon, daß in einem Land Menschen mit verschiedener nationaler Zugehörigkeit in Einvernehmen leben können, sind 77,3% Polen, 85,7% Belarussen und 89,5% Russen überzeugt, weitere 16% Polen, 12,4% Belarussen und 10,5% Russen sind zur Unterstützung dieses Standpunkts geneigt. 91,3% Befragte sind der Meinung, daß das Empfinden, Belarusse zu sein, und das Recht, sich Belarussen zu nennen, identifiziert werden können, 91,9% Befragte haben das in bezug auf das Empfinden, Pole zu sein, und das Recht, zu dieser Nation zu gehören, behauptet. Aber solche Kriterien, wie der feste Wohnsitz in Belarus bzw. Polen, entsprechende Staatsbürgerschaft, unterscheiden sich wesentlich in urteilenden Feststellungen, die für Belarussen resp. Polen charakteristisch sind. Das Kriterium "fester Wohnsitz in Belarus" ist von großer Bedeutung für die eigene Identifikation als Belarusse für 42,2% befragte Belarussen, aber nur für 15% (fast dreimal weniger) Befragte mit polnischer Nationalitätszugehörigkeit. Die entsprechende Staatsbürgerschaft ist als Identifikationsmerkmal der eigenen Nationalität für 58,8% Belarussen und für fast nur halb so viel Polen wichtig.

Deutlich läßt sich der Zusammenhang der religiösen Identifikation mit der nationalen verfolgen. Die orthodoxe Konfession wurde mit eigenen nationalen Zugehörigkeit von 78,2% Belarussen, 82,1% Russen, 88,4% Ukrainern, aber nur von 28,6% Polen identifiziert. Ein ganz an-

deres Bild bietet sich in bezug auf die römisch-katholische Konfession, die mit der eigenen nationalen Zugehörigkeit von 80,1% Polen, 45,6% Belarussen, aber nur von 9,7% Ukrainern und 4,8% Russen identifiziert wird.

Die Struktur der in den belarussisch-polnischen Grenzgebieten heute existierenden nationalen und religiösen Kommunikation birgt in sich keine gewichtigen Gründe für die Entstehung von sozialen Konflikten. Besonders weiträumig und tief sind die Kontakte mit Personen anderer Nationalität im Bereich der interpersonellen und alltagsfamiliären Kommunikation. So haben 62,4% Polen und 58,6% Belarussen, die im Gebiet Grodno leben, Verwandte unter den Personen mit einer anderen nationalen Zugehörigkeit. 78% der Abgefragten haben nahe Verwandte außerhalb der Grenzen von Belarus, vor allem in Polen, Litauen, Rußland, der Ukraine. Nur 7,8% Abgefragte sind der Meinung, daß Konflikte zwischen einzelnen Nationen in Belarus heute unausbleiblich sind, 12,6% halten sie für ziemlich wahrscheinlich, 31% meinen, daß ihre Wahrscheinlichkeit gering ist, und 22% sind überzeugt, daß solche Konflikte hier unter keinen Umständen entstehen können. Mehr als die Hälfte der Befragten (52%) behaupten, daß sie so leben, als ob es keine Unterschiede nach der nationalen Zugehörigkeit und nach der Konfession in der heutigen belarussischen Gesellschaft gebe.

Aus dem gesagten kann man folgende Schlußfolgerungen ziehen:

Erstens: Für die belarussisch-polnischen Grenzgebiete sind Koexistenz und Zusammenwirken von drei slawischen Kulturen, der belarussischen, der polnischen und der russischen, charakteristisch, wobei in den meisten Fällen die belarussische Kultur eine zunehmende Rolle spielt.

Zweitens: Hier wirkt sich ein nicht eindeutiger Einfluß der polnischen und der russischen Kultur aus, dabei beeinflußt die polnische Kultur die interkulturellen Kommunikationen in den Regionen viel stärker, in denen der Anteil der Polen im Gefüge der Bevölkerung größer ist.

Drittens: Im Prozeß der Selbstidentifikation messen die Befragten die erst-rangige Bedeutung weder nationalen noch religiösen Unterschieden bei, sondern sie nennen in erster Linie solche Indikatoren, wie das Empfinden von sich selbst als Mensch, als Christ und erst dann noch als Belarusse, Pole oder Russe.

Viertens: In den ethnokulturellen und interreligiösen Kommunikationen dominiert nicht das Streben nach sozialem Konflikt, sondern das Streben nach Einheit, Solidarität und Integration.

Prof. dr hab. Zbigniew ZIOŁO
Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Krakowie
Instytut Geografii

CZYNNIKI I BARIERY ROZWOJU OBSZARÓW TRANSGRANICZNYCH

Współczesne wyzwania cywilizacyjne stwarzają nowe warunki rozwoju społeczeństw włączając je w proces globalnego rozwoju społecznego, gospodarczego i kulturowego. W ślad za nimi na naszym kontynencie pojawiła się idea Europy bez granic. Jej praktyczna realizacja dokonuje się już na terenie Europy Zachodniej wśród państw ekonomicznie rozwiniętych.

Należy przyjąć, iż w następnych latach proces ten będzie się nasilał coraz bardziej i, w miarę przesuwania się na wschód, będzie obejmował także tereny Europy Środkowej. Tempo jego nasilania się oraz osiągnięcie odpowiedniego poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, a także zunifikowanie instrumentów sterujących, będzie więc podstawowym warunkiem włączania kolejnych obszarów do struktur gospodarczych Europy Zachodniej. Oznacza to, że państwa Europy Środkowej muszą wcześniej dokonać głębokich zmian w świadomości społecznej i postawie jednostek, czyniąc je strukturami partnerskimi. Dopiero jako struktury partnerskie mogą się one stać komplementarnymi ogniwami w złożonych systemach gospodarczych i społecznych Unii Europejskiej.

Oznacza to, że proces integracji na naszym kontynencie jest obiektywną kategorią rozwoju społeczno-gospodarczego i kulturowego Europy i świata. Wynika on także z postępującej internacjonalizacji produkcji, działalności banków, rozwoju usług, a także pewnych dziedzin kultury i kształtowania postaw ludzkich.

Pierwszym etapem na tej drodze jest rozwój różnych form współpracy przygranicznej dokonującej się m.in. w formie euroregionów. Dlatego informacja społeczno-gospodarcza regionalnych struktur przygranicznych i transgranicznych należy obecnie do wiodących problemów polityki, gospodarki przestrzennej i praktyki gospodarczej.

Dokonując diagnozy procesów przemian należy uwzględniać bariery i czynniki rozwoju występujące w przeszłości i obecnie oraz możliwości ich występowania (lub przemian) w przyszłości. Należy także przewidywać nowe czynniki i bariery rozwojowe mogące się pojawić w najbliższej przyszłości.

W problematyce tej na czoło wysuwa się określenie różnych kategorii obszarów transgranicznych. Generalnie, jako obszar transgraniczny przyjmujemy część przestrzeni geograficznej (przyrodniczej, społeczno-gospodarczej i kulturowej), która bezpośrednio przylega do granicy państwowej i obejmuje tereny sąsiadujących ze sobą krajów. W tej proporcji ważnym zagadnieniem - jak zaznacza A. Stasiak (1992) - jest określenie szerokości pasa obszaru przygranicznego i transgranicznego znajdującego się po obu stronach granicy. Na procedurę określania takiego pasa mają wpływ wg A. Fajferka (1994) trzy czynniki:

- wielkość jednostek, które przyjmujemy jako podstawowe jednostki przestrzenne obszaru przygranicznego lub transgranicznego,
- zastosowana technika i metodyka grupowania podstawowych jednostek przestrzennych,
- zestaw cech, na podstawie których dokonujemy grupowania.

Wymienione czynniki są zależne od celu badań, dostępności do określonych informacji statystycznych, a także subiektywnej postawy badaczy.

Wydaje się, iż w teoretycznych rozważaniach i badaniach empirycznych, jako podstawowe jednostki przestrzenne możemy przyjmować:

- podstawowe jednostki osadnicze (miasta, wsie),
- podstawowe jednostki samorządności terytorialnej stopnia lokalnego (gminy),
- jednostki administracyjne stopnia rejonowego (przyszłe powiaty),
- jednostki wojewódzkie (subregionalne),
- regiony społeczno-gospodarcze (przyszłe duże województwa).

Zespoły wyróżnionych kategorii jednostek przestrzennych tworzą daną strukturę hierarchiczną, z którą związana jest określona władza samorządowa i administracyjna oraz - przypisany do niej - określony stopień kompetencji decyzyjnych i źródła zasilania finansowego. Poszczególne układy hierarchiczne funkcjonują właściwie wówczas, jeżeli występuje między nimi pewna harmonia między kompetencjami decyzyjnymi władzy, rozmiarami zasilania finansowego i obszarem zarządzania.

Wydaje się, że wybór obszaru badań w znacznym stopniu zależy od celu analizy, którą odnosimy do wybranych problemów i związanych z nimi określonymi ogniwami hierarchii struktur przestrzennych. Stąd analizę obszarów transgranicznych (czy przygranicznych) należy odnosić do:

- układów podstawowych, lokalnych układów samorządowych, którymi są przyległe do granicy jednostki gminne i miejskie,
- układów ponadlokalnych, które obejmują przyległe do granicy obszary rejonów administracyjnych (przyszłych powiatów),
- układów subregionalnych, obejmujących przyległe do granicy obszary obecnych województw,
- układów regionalnych, obejmujących przyległe do granicy przyszłe obszary większych województw.

Nad wymienionymi układami przestrzennymi występuje układ centralny, który wyznacza określoną politykę i kierunki rozwoju społeczno-gospodarczego oraz stosunki z sąsiednimi państwami. W tej sytuacji - schodząc w dół - musimy przyjmować nadrzędność interesów wyższej instancji w stosunku do układu niżej położonego w strukturze hierarchicznej. Na każdym szczeblu władzy na czoło wysuwają się problemy innej wagi, mające różny wpływ na rozmiary i korzyści płynące ze współpracy transgranicznej.

Na szczeblu centralnym są niezbędne stałe działania na rzecz rozwijania umów międzynarodowych oraz przyspieszenia realizacji inicjatyw oddolnych płynących z układów regionalnych i lokalnych. Podstawą wszelkiej działalności we współpracy transgranicznej winien być plan przestrzennego zagospodarowania. Jest konieczne, aby inicjatywy lokalne były powiązane z celami modernizacji struktur regionalnych, krajowych i ułatwiły współpracę międzynarodową. W tym celu należy wypracować i upowszechnić nową metodologię budowy zintegrowanego stu-

dium zagospodarowania przestrzennego, opracowanego wariantowo dla istotnych zagadnień charakterystycznych dla szczebla krajowego, międzynarodowego, regionalnego i lokalnego. Realizacja tej idei powinna być podstawą do uzgodnień i rozwiązywania konfliktów występujących w różnej skali przestrzennej, przy różnych zakresach władzy. Oznacza to, że dla właściwego funkcjonowania obszarów przygranicznych i współpracy transgranicznej potrzebna jest ciągła weryfikacja relacji występujących między władzą samorządową a administracją rządową w dziedzinie kompetencji dotyczących podejmowania decyzji w zakresie wypracowania własnych strategii rozwojowych i zasilania finansowego. W pracach tych, uwzględniając nadrzędne wartości wynikające z polskiej racji stanu, należy określić wachlarz problemów, co do rozwiązywania których uprawnienia i odpowiedzialność ma władza regionalna i lokalna. W ten sposób uniknie się wielu konfliktów wynikających z odmiennych interesów różnych szczebli władzy.

Wstępnie należy przyjąć tezę, iż podstawowym czynnikiem pobudzającym wzrost społeczno-gospodarczy obszarów transgranicznych jest różnorodna wymiana występująca między obszarami przygranicznymi sąsiadującymi ze sobą państw. Tempo wzrostu tych obszarów zależy od rozmiarów i intensywności wymiany. Stąd rosnąca intensywność przepływów jest czynnikiem pobudzającym rozwój społeczno-gospodarczy, natomiast zmniejszenie się przepływów staje się coraz silniej działającą barierą wzrostu (Kitowski, Ziolo 1993).

Kształtowanie się przemian społeczno-gospodarczych obszarów przygranicznych wynika z wielu przesłanek związanych z polityką międzynarodową i wewnętrzną, które umożliwiają tworzenie warunków do intensyfikacji rozwoju społeczno-gospodarczego tych - z reguły dotąd zapóźnionych - terenów. Na tempo kształtowania się tego procesu wpływają także zmieniające się zasady i warunki współżycia międzynarodowego wiodących mocarstw - a także stosunki między sąsiadującymi ze sobą krajami (Ziolo 1993).

Współpraca i rozwój współpracy transgranicznej są związane także z tradycjami niepodległościowymi sąsiadujących ze sobą państw. Państwa o dużej tradycji niepodległościowej, i nie narażone na utratę swojej suwerenności, szukają we współpracy obszarów przygranicznych raczej nowych impulsów do swojego rozwoju. Decydującą rolę w tym względzie odgrywają kryteria ekonomiczne. Państwa o małej tradycji niepodległościowej odczuwają niekiedy obawę o utratę własnej suwerenności.

W zakresie współpracy obszarów przygranicznych - obok aspektów ekonomicznych - biorą one także pod uwagę związane z tym zagrożenie własnej niepodległości i w związku z tym do pochodzących z zewnątrz propozycji ewentualnej współpracy odnoszą się z wielką ostrożnością.

Państwa sąsiadujące ze sobą mogą się odznaczać zróżnicowanymi stosunkami politycznymi i społecznymi. Przyjmując za kryterium jakość obecnych stosunków politycznych możemy wyróżnić szereg hipotetycznych sytuacji, np.: wrogość graniczących ze sobą państw lub też stosunki przyjazne, deklarowane na szczeblu rządowym, przy niechętnym stosunku do siebie ludności terenów przygranicznych.

Bardzo ważną przesłanką współpracy obszarów przygranicznych jest ich poziom rozwoju gospodarczego. Tereny sąsiadujących ze sobą państw mogą odznaczać się wyrównanym lub zróżnicowanym poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego (asymetrią rozwoju). Podczas gdy pierwszy wariant ułatwia rozwój obszarów przygranicznych, drugi zakłada możliwość pojawienia się pewnych sytuacji konfliktowych, które wcześniej należy przewidzieć. W wypadku asymetrii rozwojowej obszary przygraniczne są dla siebie w różnym stopniu atrakcyjne, a bardziej rozwinięte obszary znajdują się, w stosunku do swojego sąsiada, w sytuacji pewnego uprzywilejowania.

Dla rozwoju gospodarczego obszarów przygranicznych duże znaczenie ma charakter granic państwowych. Zależnie od możliwości kontaktów, granica może być: absolutnie szczelna lub otwarta dla przepływu dóbr, usług, kapitału ludności itp. Stąd nasilenie współpracy transgranicznej może być celowo pobudzane wraz z postępującym procesem liberalizacji granicy.

Na tle niniejszych rozważań należy zwrócić uwagę, iż odmienne warunki dla współpracy mają obszary przygraniczne położone wzdłuż wschodniej, południowej, zachodniej, czy północnej granicy naszego kraju. Różnice te muszą być uwzględnione nie tylko w centralnie przygotowanych programach rządowych, ale także przy kreowaniu programów rozwoju poszczególnych obszarów przygranicznych, w tym euroregionów. Dlatego też poszczególne euroregiony, kształtujące się wzdłuż polskich granic państwowych, są na różnym poziomie zaawansowania procesów integracyjnych w procesie rozwoju współpracy transgranicznej. Wynika to z faktu, iż poszczególne odcinki granic odznaczają się różnym stopniem przepuszczalności, a także, wykształconymi do tej

pory, więziami społecznymi. Oznacza to, że należy odejść od zunifikowanych działań pobudzających współpracę transgraniczną oraz uwzględnić indywidualne cechy poszczególnych odcinków granic państwowych.

Literatura

Fajferek A., 1994, *Rozwój regionów pogranicza Polski*, Zeszyty Naukowe AE w Krakowie,

Kitowski J., Ziolo Z., 1993 (red.) Czynniki i bariery rozwoju rejonów przygranicznych, Sekcja Gospodarki Przestrzennej Komisji Nauk Ekonomicznych Oddział PAN w Krakowie, Wydział Ekonomiczny Filii UMCS w Rzeszowie, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej w Warszawie, Kraków-Rzeszów-Warszawa,

Stasiak A., 1992, *Wybrane problemy zagospodarowania przestrzennego obszarów pogranicza zachodniego i wschodniego Polski*, Nauka Polska, nr 1-2, Warszawa,

Ziolo Z., 1993, *Uwarunkowania rozwoju obszarów przygranicznych Polski Południowo-Wschodniej*, (w:) Czynniki i bariery rozwoju rejonów przygranicznych, Sekcja Gospodarki Przestrzennej Komisji Nauk Ekonomicznych Oddział PAN w Krakowie, Wydział Ekonomiczny Filii UMCS w Rzeszowie, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej w Warszawie, Kraków-Rzeszów-Warszawa.

Prof. dr. Ferenc ERDÖSI

MTA Regionalis Kutatasok Központja

Dunantuli Tudományos Intézet, Pécs

DIE UNGARISCHEN GRENZRÄUME

Die Problematik der Grenzgebiete, bzw. die grenzüberschreitende Zusammenarbeit hat für Ungarn aus mehreren Gesichtspunkten eine ausgezeichnete Bedeutung, und zwar:

- Auf geometrischer Grundlage im Vergleich zu unserem kleinen Staatsgebiet (Fläche 93 000 km²) Ungarn verfügt über zu lange Staatsgrenze (2242 km, d.h. 24 , 1 km/1000 km²).

- Ungarn ist von jeder Seite mit festländischen Ländern begrenzt, hat kein Meer, d.h. einen (aus politischer Sicht) neutralen, eigentlich internationalen Nachbarraum.

- Wir haben mit sieben Staaten eine gemeinsame Grenze, deshalb zu viel meritorische und administrative Arbeit, differenzierte Staats- und Regionalpolitik verlangt den Ausbau und die Pflege der vielseitigen zwischenstaatlichen bzw. zwischenregionalen Beziehungen mit unseren ausländischen Nachbarpartnern.

- Unsere Staatsgrenzen an jeder Seite sind ziemlich neu, erst 3/4 Jahrhundert alt, deswegen können die alten, historischen Wirtschaftsstrukturen und das Siedlungsnetz den heutigen Grenzen entsprechend nicht angepaßt werden.

- Seit des Friedensvertrages nach dem ersten Weltkrieg in allen Nachbarländern lebt ungarische Bevölkerung in großer Anzahl. Es wurde die heutige Grenze von Ungarn anerkannt, aber gleichzeitig unser Land hilft den ungarischen Minderheiten, um sie ihre kulturelle Identität zu bewahren, erhalten zu können.

- Ungarn gehört zu einen der wichtigsten Transitländern unseres Kontinentes. Der Hereintritt und Hinaustritt des Transitverkehrs ist ein solcher weiterer zusätzlicher Faktor, der auf unsere Grenzgebiete eine Wirkung hat.

- Bei uns war der Anteil der Grenze zwischen den "feindlichen" Staaten und Ungarn wesentlich größer (= 44%), als in der ehemaligen Tschechoslowakei, oder DDR. Nämlich außer der westlichen Grenze war auch die südliche, jugoslawische Grenze ab 1948 eine Jahrzehnte hindurch eine "tote Grenze".

Das allgemeine wirtschaftlich-soziale Entwicklungsniveau der einzelnen Grenzgebiete, sowie ihre strukturellen Kennziffer sind durch die folgenden wichtigsten Faktoren gestaltet worden:

- die natürlichen Bedingungen für die Landwirtschaft und Industrie,
- die historische Entwicklung und die damit sich eng zusammenhängende Siedlungsstruktur,
- die politisch-geographische Lage der Gebiete und deren Veränderungen in neuer Epoche.

Die Enge der Beziehungen wird mit Hilfe der Dichte der Grenzübergangsstelle gemßt (Tabelle 1.). Dementsprechend die engsten Beziehungen haben wir zum Österreich, die zweite Stelle hat Slowakei. Die lockersten Beziehungen hat Ungarn zu Rumänien.

Die Typologie der Grenzgebiete Ungarns aufgrund ihres Potentials, ihres gegenwärtigen Zustandes und ihrer Entwicklungsmöglichkeiten gestaltet sich grundsätzlich nach den Nachbarstaaten:

1. Österreichisch-ungarisches Grenzgebiet

Es ist uns gelungen, die Folgen der seit 1948 mehrere Jahrzehnte lang geltenden (zuerst äußerst starken, dann immer schwächer werden) Diskrimination von den 70-er Jahren angefangen zu beseitigen. Im ganzen genommen gehört das westliche Grenzgebiet zu den meist entwickelten Grenzgebieten Ungarns im Hinblick auf die Wirtschaft, die Infrastruktur und der Qualifikation der Arbeitskräfte, aber es gibt große Unterschiede unter den einzelnen Mikroregionen, bzw. unter den Städten und Dörfern. Die günstige geopolitische Lage kommt auch jetzt

schon zur Geltung anhand des intensiven Einkaufs- und Heiltourismus, des Fremdenverkehrs und der weitverzweigten Produktions- und Geschäfts-kooperationen. Seine Gegebenheiten für die Entwicklung sind die aller- günstigsten unter den Grenzgebieten Ungarns:

- Es entging der osmanisch-türkischen Dauerbesatzung, die westliche kulturelle Wirkung kam ununterbrochen zur Geltung, der Prozeß der Verbürgerlichung war fortgeschritten;

- Im Bereich der Wirtschaft und der Politik erfüllt es zwar seit Jahrzehnten die Rolle des westlichen Eingangs für Ungarn, aber durch den Beitritt Ungarns zur Europa-Union in der Zukunft wird sich seine Transmissionsrolle noch verstärken, es hat sogar heute bei der Vermittlung der technisch-technologisch-organisatorischen Innovationen eine Rolle ersten Ranges;

- Die frühere einseitige östliche Orientierung bei der Versorgung mit Elektroenergie und Kohlenwasserstoff wird durch eine westliche abgelöst, auch in den Verkehrs-beziehungen wird die westliche Relation immer stärker, in den hiesigen Grenzgebieten werden die Infrastrukturen mit den neuen Linien sowie ihre technischen Empfangsbasen ausgebaut;

- Der Umweltzustand dieses westlichen Grenzgebietes (sowohl die natürliche als auch die künstlich gebaute Umwelt betreffend) ist noch ziemlich gut, weil die große sozialistische extensive Industrialisierung es nicht betroffen hat. Dieser Zustand soll möglichst aufbewahrt bleiben, sogar verbessert werden, darum sollen die künftigen neuen industriellen und Verkehrsanlagen nicht nur umweltfreundlich sondern auch an der Landschaft passend errichtet werden.

- Die Naturgegebenheiten im nördlichen Teil (auf der Mosoner-Ebene und in ihrer Umgebung) sind günstig für die traditionelle extensive landwirtschaftliche Produktion (Getreideproduktion und Schweinemast). Hier sind die österreichischen Pächter, Produzenten erschienen, dadurch erhöht sich der Wert der landwirtschaftlichen Gebiete, es entwickelt sich sogar eine hoffnungsvolle österreichisch-ungarische Forschungs-, Entwicklungs- und Versuchstätigkeit, wovon die ganze ungarische Landwirtschaft profitiert.

- Im südlichen Teil des Gebietes braucht man eine den ungünstigen Naturverhältnissen besser entsprechende Bodenbenutzung und Produktionsstruktur, die auch mehr Platz für die Ansprüche der Touristik, des Fremdenverkehrs freiläßt. Es wären also namentlich die Verminderung

der schwachen Ackerfelder, die Erhöhung der Rasen- und Waldflächen, die Biogärtnerei, die Produktion exportfähigen Beerenfrüchte, die die Sauerböden gern haben und einen größeren Bedarf an Niederschlag haben, die Zucht von Industrie und Futterpflanzen sowie die Weiterentwicklung der intensiven Viehzucht erwünscht. Dieses Teilgebiet entging der totalen Kollektivisierung aus Gründen der Reliefverhältnisse und wegen der dicht aneinander gesiedelten Kleindörfer, es blieben zahlreiche Privatwirtschaften. Hier kann der Kleinbesitz auch in der Zukunft als geeignetste Betriebsform gelten, der aber nur mit einem diversifizierten Profil, z.B. durch agrartouristischen Dienstleistungen ergänzt erst rentabel sein kann. Dazu ist aber unbedingt notwendig die entsprechende Versorgung der Kleindörfer mit öffentlichen Werken, mit Infrastruktur für das Fernmeldewesen und Sozialleistungen auszubauen.

- Besonders die Städte im nördlichen Teil des Grenzgebietes (Kószeg, Sopron) und die Dörfer (Fertód, Cenk usw.) sind reich an wertvollen Denkmälern und Gedenkstätten und an den mit ihnen eng verbundenen niveaувollen kulturellen Veranstaltungen. Dadurch wird ein bedeutender Kulturtourismus indiziert sowohl mit inländischen als auch mit ausländischen Besuchern. Zugleich gilt dieses Grenzgebiet auch als echter Schauplatz des Heiltourismus, der sich auf den Heilbädern und auf den das Subalpenklima ausnützenden Sanatorien basiert. Hier verbringen die Gäste längere Zeiten, darum benötigt es größere Hotel- und Pensionskapazität, anspruchsvollere Vergnügungslokale, sowie Kulturstätten. Die Besucherzahl könnte eventuell durch deutschsprachige Programme, durch deutsche Überschriften bei den Ausstellungen erhöht werden.

2. Ungarisch- südslawisches Grenzgebiet

Das Leben, die Entwicklungsmöglichkeiten im Bereich des südlichen Grenzgebiets von Ungarn wurden jahrzehntelang bedeutend durch das politische Verhältnis von Ungarn mit dem einheitlichen Jugoslawien bestimmt. Die allgemeinen Rahmen für die grenzüberschreitende Zusammenarbeit wurden in Beograd bestimmt, aber innerhalb der Föderation gab es bestimmte Kompetenz für die einzelnen Republiken im Bereich der Zusammenarbeit von niedrigerer Ebene. Es wurde dementsprechend schon in den 1970- und 1980-er Jahren eine effektive Zusammenarbeit verwirklicht, in der östlichen Richtung wurde aber die Effektivität

immer schwächer. Mit Serbien sind auch etliche Verträge abgeschlossen worden, aber deren Inhalt ist kaum verwirklicht worden. Dieser Unterschied charakterisiert vielmehr die heutige Lage, und es wird angenommen, daß auch in der Zukunft nicht geändert wird, auch wenn es erwünschenswert wäre.

Nimmt der südslawische Bürgerkrieg ein Ende, kann die Wiederbelebung der in den 1970-er Jahren verbreiteten industriellen Kooperationen an die Reihe kommen (z.B. zur Verarbeitung der ungarischen Zuckerrüben in den grenznahen slowenischen und chroatischen Zuckerrübenfabriken, zur Veredelung von Soja zum Lebensmittel in den serbischen Betrieben, zur Konservierung von Obst und Gemüse jenseits der Grenze, Kooperationen im Bereich der Holz-, Zellstoff- und Maschinenindustrie, zum massenhaften Warenaustausch an der Kleingrenze, so wird z.B. für den ungarischen Zement und Baustein chroatische Ziegel- und Baukeramik ausgetauscht, usw.)

Es wäre auch die Fortsetzung im Bereich der Forschung für die Landwirtschaft vom Nutzen, besonders bei der Herstellung von Hybridmais und bei der Erzeugung der neuen Getreidesorten.

Man kann beim Wiederaufbau nach dem südslawischen Frieden auch mit der Teilnahme der ungarischen Betriebe sowie mit dem wiederholt massenhaften Einkaufstourismus rechnen. Das Erscheinen der südslawischen Käufer bei uns war in den 1980-er Jahren so bedeutend, daß man für sie etliche Lebensmittel- und Industrieartikelwarenhäuser, sowie zahlreiche Geschäfte gebaut hat. Damals waren diese Einrichtungen überfüllt, heute sind sie zu 20-25 % ausgenutzt. Nach dem Frieden können die hauptsächlich bosnischen Flüchtlinge, etwa 8-10 Tausend Menschen, wieder heimkehren. Die derart frei werdenden Gebäude (unter ihnen Schulen, Erholungslager, Kasernen) können wieder den produktiven Zielen dienen. Gegenwärtig ist die Durchdringlichkeit der südlichen Grenze von den gesamten Grenzstrecken am problematischsten. Die Zahl der Grenzübergangsstellen wurde durch das Einstellen der Grenzübergangsstelle von Udvar, die den Teil des Straßenverkehrs mit der Richtung Budapest-Osijek-Sarajewo-Dubrovnik bildete, sowie durch die Explodierung der grenznahen Bahnstrecke von der Linie Pecs-Osijek von den Serben, bedeutend vermindert.

Im Rahmen einer Zusammenarbeit unter friedlichen Umständen kann die gemeinsame Benutzung vom internationalen Flughafen von Osijek verwirklicht werden, da er viel näher zum Erholungskreis von Mecsek- Wieland (auch das Regionzentrum von Süd-Transdanubien Pecs einbegriffen) liegt, als Budapest. Der Grenzfluß Drau war bis zum ersten Weltkrieg sehr intensiv beschifft. Heutzutage gibt es kaum Verkehr auf dem Fluß. Es wäre vorteilhaft für beide Parteien, für die Siedlungen an beiden Ufern den billigen Wasserweg zur Lieferung von Massenwaren und zu Zwecken des Fremdenverkehrs auszunutzen. Gleichzeitig gibt es einen großen Meinungsunterschied zwischen den ungarischen und chroatischen Regierungen die Notwendigkeit der Draustufen betreffend. Chroatien beruft sich auf den Energiemangel und auf die umweltfreundlichen Eigenschaften der Wasserkraftwerke, während sich die ungarische Partei von der schweren Umweltbeschädigung fürchtet und anstelle der Stufen das Zustandebringen eines gemeinsamen Nationalparks an der Drau vorschlägt.

Nach dem Entwicklungsgrad und nach dem Siedlungscharakter kann das südliche Grenzgebiet von Ungarn in zwei grundlegende Strecken geteilt werden: die Strecke von Transdanubien, die Strecke von der Tiefebene.

An der Strecke von Transdanubien bilden die Flüsse (Drau, Mur) die Grenze, die überwiegend nur mit bedeutenden Brückenbauten begehbar wären. Dieser Umstand trug auch zur Verstärkung des peripherischen Charakters des sehr zurückgebliebenen, meistens aus kleinen Dörfern bestehenden Gebiets mit sich rasch vermindernder Bevölkerung bei. In der Zukunft kann hier die Manglehaftigkeit an Städten mit Hilfe von Brücken und darüber Verkehrsbahnen vermindert werden, d.h. durch die Inanspruchnahme der wirtschaftlichen Dienstleistungen der naheliegenden slawonischen und slowenischen Städte, wenn die Staatsgrenze wirklich formel werden.

Die südliche Staatsgrenze an der ungarischen Tiefebene bildet ein entwickeltes Agrargebiet, es hat Ähnlichkeiten im Charakter zu Vojvodina jenseits der Grenze. Es hängt eigentlich von den politischen Entscheidungen ab, ob die durch Festlandgrenze vom Jahre 1921 künstlich unterbrochenen Wege und Bahnstrecken rekonstruiert und wieder verbunden werden, ob neue Übergangsstellen eröffnet werden. Die Spiritualisierung der Grenze kann als Folge die Verbreitung des Einzugsgebiets von der ungarischen Stadt Baja in einer südlichen Richtung und die des

Einzugsgebiets von der jugoslawischen Stadt Subotica in einer nördlichen Richtung haben. Als Katalisatoren für die grenzüberschreitende Zusammenarbeit könnte die bedeutende ungarische Minderheit in Vojvodina (350 Tausend Menschen) unter normalen politischen Umständen bilden.

3. Ungarisch-slowakisches Grenzgebiet

Die westliche und die östliche Strecken unterscheiden sich dem Charakter nach bedeutend. In Nord-Transdanubien bildet das Hauptflußbett der Donau die Grenze, worüber nur wenige Brücken bei den bedeutenden Städten führen. Dieser negative Faktor hat aber keine spürbare Wirkung, das ist eines der entwickeltesten Grenzgebiete Ungarns ohne Charakterzüge von der Peripherie. Es ist durch Landwirtschaft von hohem Niveau, durch starke Industrialisierung, lebensfähiges Siedlungsnetz charakterisiert. Unter den ländlichen Räumen von Ungarn wird dieses Gebiet am wenigsten durch die Rezession berührt. All diese Eigenschaften stehen im engen Zusammenhang mit dem Dasein der internationalen Straßenverkehrs- und Eisenbahnmagistralen nach West- und Nordeuropa.

Von den 70-er Jahren angefangen entstanden in diesem Grenzgebiet erwähnenswerte Zusammenarbeiten in der landwirtschaftlichen Produktion und bei der gegenseitigen Gastarbeiter-Beschäftigung zwischen den Textil und Baumaterialienbetriebe in Komárom und Komarno, Mosonmagyaróvár und Bratislava. In den letzten Jahren hörten fast alle frühere organisierte Formen der Zusammenarbeit an der Grenze auf, die wirtschaftliche Verbindung zwischen beiden Seiten der Grenzen wird nur durch den nicht besonders bedeutenden Einkaufstourismus verkörpert.

Die Gesamtheit des ungarisch-slowakischen Verhältnisses und besonders die Lage dieses Grenzgebietes wird durch die gegenüberstehende Meinung der Art und Weise der Wassernutzung von der Donau beschattet. Ungarn protestiert gegen die Stufe, die auf dem slowakischen Gebiet durch die Umleitung der Donau errichtet wurde. Infolge des "Donausaurus" droht nämlich eine ökologische Katastrophe das Gebiet "Szigetköz", die Nebenzweige an der ungarischen Seite sind ausgetrocknet. Es ist kaum zu hoffen, daß das Problem durch den Beschluß des Internationalen Gerichts in Haag in einigen Jahren endgültig gelöst werden kann.

Der längere, östliche Teil des ungarisch-slowakischen Grenzgebiets ist festländisch. Hier bilden nur kleinere, leicht überbrückbare Flüsse (z.B. Ipoly) an einigen Stellen die Grenze. Durch diese Grenzstrecke sind in der Zusammenarbeit in den letzten Jahrzehnten nur wenig Erfolge aufgewiesen, es sind wenig Produktionskooperationen verwirklicht worden. Durch die Grenze wurde hier eine der größten territorialen Komplexe der Montanindustrie in zwei Teile gespaltet, so wäre theoretisch sinngemäß die Zusammenarbeit auf der Grundlage der territorialen Arbeitsteilung, der Spezialisierung. Früher gab es wegen der autarken Entwicklungspolitik im Bereich der Schwerindustrie, in den letzten Jahren wegen der schweren Krise der Montanindustrie, wegen der Wirtschaftsstrukturveränderung keine meritorische Zusammenarbeit unter den Hüttenanlagen und Walzwerken.

Wenn es keine politischen Hindernisse mehr bestehen wird, so ist es zu warten, daß gemeinsame private Unternehmen in beiden slowakischen Grenzstrecken (hauptsächlich auf die ungarische Minderheit von 400 Tausend Menschen in der Slowakei basierend) errichtet werden, die fähig werden, die komparative Vorteile auszunutzen.

4. Ungarisch-ukrainisches Grenzgebiet

Die Grenzstrecke zwischen Ungarn und Ukraine ist nicht nur kurz, sondern sie war auch in den sowjetischen Zeiten am schwersten durchgänglich. Die Beziehung Ungarns zur Ukraine ist zwar gut, trotzdem dient nur eine einzige Übergangsstelle dem internationalen Verkehr. In der Vergangenheit fehlte der meritorische Zusammenarbeit zwischen Karpaten-Ukraine und Ungarn. Jetzt sind beide Parteien dazu geneigt. Die ungarischen Privatunternehmen (teilweise unter Mitwirkung von Westkapital) haben schon jenseits der Grenze, vor allem aber in der Kleinregion mit ungarischer Nationalität begonnen, rege Geschäfts- und Produktionstätigkeit zu führen. Die sich so entfaltende regionale Zusammenarbeit wird in großem Maße durch die neuen Grenzübergangsstellen gefördert.

An der ungarischen Seite hängt die Entwicklungsmöglichkeit dieses Gebiets entscheidend davon ab, wie sich die Wirtschaftsbeziehungen zwischen den Staaten der Gemeinschaft Unabhängiger Staaten und Ungarn bzw. Mittel-Europa gestalten. In einem günstigen Fall kann sich

hier eine besondere Wirtschaftszone entfalten, die sich in dem Umladekreis des Eisenbahnen mit Breitspur und Vollspur auf die Börsengeschäfte, Verarbeitung und Absatz der billigen ost-europäischen Rohstoffe basiert. Diese Einrichtungen können nicht nur im Hinblick auf das Grenzgebiet im engeren Sinne genommen, sondern auch im Hinblick auf die meist zurückgebliebene Nordost-Region Ungarns als bestimmende Entwicklungskraft vortreten, deren Multiplikatorwirkung auch im größten Teil des Landes zur Geltung kommen kann.

5. Ungarisch-rumänisches Grenzgebiet

Rumänien ist das einzige Nachbarland, mit dem eine Vereinbarung auf Landesebene zur Entwicklung des gemeinsamen Grenzgebiets zu treffen, noch nicht gelungen ist, die Versuche unter den Nachbarkomiteaten waren auch ohne erwähnenswerten Erfolg. Zweifelsohne ist Ungarn in der territorialen Entwicklung am meisten interessiert. Es ist deswegen so wichtig, weil der größte Teil der ungarischen Seite relativ zurückgeblieben ist, es fehlen die Städte, das Gebiet ist in einer schlechten Verkehrslage, ausgeprägt peripherisches Gebiet, während die andere Seite das fruchtbarste Agrargebiet von Rumänien bildet, wo die historischen, kulturell und wirtschaftlich wertvollen Städte und Großgemeinden nicht nur in Richtung des Zentrums von Transsylvanien, sondern auch miteinander in transversaler Richtung durch Haupteisenbahnlinien und Fernstraßen verbunden sind. Würden sich die schon bewährten Formen der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit von West-Europa im nächsten Jahrhundert verwirklichen, könnte sich die Anziehungskraft der Wirtschaft und der Dienstleistungen der rumänischen Städte Satu Mare, Carei, Oradea Salonta auch auf die ungarische Seite, wo die Städte fehlen, verbreiten. Riesengroße Möglichkeiten stecken in der landwirtschaftlichen Zusammenarbeit, im gemeinsamen Agrarexport, in mehreren Industriezweigen (z.B. in der Holz-, Möbel-, Kunststoff- und Maschinenindustrie), sogar auch im Fremdenverkehr.

Zusammenfassende Schlußfolgerungen

- Für Ungarn sind die grenzüberschreitenden regionalen Verbindungen infolge der Angewiesenheit auf internationale Arbeitsteilung wegen der geopolitischen Umgebung, der Anstrengungen zum Schutz der Minderheiten von einer besonderen Bedeutung. In den Nachbarländern leben etwa 3 - 3,5 Millionen Ungarn als Minderheiten.

- Die Grenzgebiete von Ungarn sind meist zurückgeblieben, sie haben Mangel an Städten, ihre Verkehrslage ist schlecht, mit einem Übergewicht der Landwirtschaft bilden sie die "Peripherie der Peripherien". Ihre Entwicklung wurde schon seit den 70-er Jahren in Gang gesetzt. Wo es nur möglich war, wurde es im Rahmen einer zweiseitigen Zusammenarbeit, einer gemeinsamen regionalen Planung mit dem Nachbarland, mit der Nachbarregion (mit unterschiedlicher Intensität an den einzelnen Teilen der österreichischen, slowakischen, südslawischen Grenze) durchgeführt. Trotz der mangelnden Kooperationsverträge mit Rumänien und mit der ehemaligen Sowjetunion begann man die Planung der einseitigen Entwicklung aus eigener Kraft in den östlichen Grenzgebieten aufgrund der damaligen Konzeption für die Raumordnung und Siedlungsentwicklung.

- Im Grunde genommen sind in den letzten Jahren die früheren - in den meisten Fällen formellen oder gezwungenen - grenzüberschreitenden institutionellen Verbindungen aufgelöst, aber durch den massenhaften Personenverkehr sind die Verbindungen privat geworden, oft in einer nicht mehr gesetzlichen Form (Schmuggeln, Hamstern).

- Unter den ungarischen Regionen kommt ein starker Differenzierungsprozeß zugunsten Westungarns zustande. Es ist aber das neue Territorialentwicklungsgesetz immernoch nicht getroffen worden, auf dessen Grund zur Entwicklung der Grenzgebiete gut zusammengestellte Maßnahmen getroffen werden könnten. Noch dazu zeigen unsere Nachbar mit Ausnahme von Österreich und Slowenien (und hoffentlich auch von Ukraine) nicht zu große Geneigtheit zur Entwicklung der gemeinsamen Grenzgebiete, zur institutionellen Förderung der grenzüberschreitenden Verbindungen. Zur Zeit werden kaum überschaubare Versuche auf der Ebene der Handelskammer und privater Unternehmer zur Verstärkung der Kontakte zwischen den Kleinregionen und Siedlungen gemacht, meist aber nicht nur aufgrund der regionalen sondern lieber aufgrund der Einzelinteresse.

- Eine unersetzliche Voraussetzung für die Intensivierung der zweiseitigen Verbindungen bildet die Spiritualisierung der Grenze, damit die Möglichkeiten aus den komparativen Vorteilen immer besser ausgenutzt werden können. Es wird leider aber mit Ausnahme der westlichen und südwestlichen Grenzen Ungarns in diesem Jahrhundert kaum an die Reihe kommen. Die Formalisierung der Staatsgrenze würde es ermöglichen, daß die funktionelle Anziehungskraft der einst grenznah liegenden Städte als Einzugszentren wieder in einem größeren Bereich, die Grenze überschreitend zur Geltung kommt, damit die Einzugsgebiete "umarmen", die formellen Grenzen passieren, d.h. in den territorialen Strukturen die Rationalität zur Geltung kommt.

- Unter den Grenzgebieten scheint deren Entwicklung am meist gesichert zu sein, in denen außerhalb der zweiseitigen Zusammenarbeit auch die Vorteile der Zugehörigkeit zu irgendeinem multilateralen regionalen Beziehungssystem zu verwerten sind. Das österreichische, das slowenische und das chroatische Grenzgebiete bilden Teile der die günstigen Prozesse auch bisher fördernden Alpen-Adria Regionalen Arbeitsgemeinschaft. Es bedeutet praktisch, daß auch das wirtschaftliche und wissenschaftlich-kulturelle Potential von dem weit liegenden. Bayern oder Nord-Italien, wenn auch transponiert, weitere positive Wirkung auf das westliche Grenzgebiet und auf den westlichen Teil des südlichen Grenzgebiets von Ungarn ausüben kann. Wenn es uns gelingen wird die Karpaten-Theiß-Euroregion erfolgreich funktionieren zu lassen, dann ist deren günstige Wirkung schon bei der Jahrtausendwende in dem nord-östlichen Grenzgebiet zu erwarten.

Prof. dr hab. Jan LEWANDOWSKI
Instytut Historii UMCS
Lublin

Z PERSPEKTYWY POGRANICZA WSCHODNIEGO

I

Lublin jest dzisiaj największym polskim ośrodkiem nauk humanistycznych na wschód od Wisły, w którym zainteresowania problematyką pogranicza kulturowego i sprawami bliższych i dalszych sąsiadów wschodnich są zrozumiałe i naturalne. Zainteresowania te mają silne zaplecze naukowe, zarówno w postaci dwóch uniwersytetów (KUL i UMCS), z ich wydziałami nauk humanistycznych i społecznych, jak również innych środowisk, mniej lub bardziej zinstytucjonalizowanych. Ograniczę się tylko do przykładowego wyliczenia lubelskich i pozalubelskich czasopism, na łamach których sprawy sąsiadów, przede wszystkim wschodnich, zajmują programowo poczesne miejsce, podobnie jak autorzy tekstów z adresami z: Wilna, Mińska, Lwowa, czy Kijowa. Kwartalniki: *Kamena* (z podtytułem *Kwartalnik Kresowy*) i *Akcent*, o kilkudziesięcioletniej tradycji, i młodsze od nich *Kresy*, czy *Kresy Literackie* upowszechniają znajomość spraw i rzeczy, zarówno wspólnych dla całego obszaru "sąsiedzkiego", jak i specyficznych dla poszczególnych państw i narodów.

Jedną z nowych instytucji, nastawionych programowo na współpracę naukową w obrębie dyscyplin społecznych, jest, powstały jesienią 1991 r., Lubelski Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, kierowany przez prof. Jerzego Kłoczewskiego. Instytut skupia kilkudziesięciu badaczy, głównie humanistów, z kraju i zagranicy, zainteresowanych różnymi aspektami teraźniejszości i przyszłości tej części Europy. Dotychczasowy

rezultat działalności tej placówki to szereg międzynarodowych sesji naukowych, a także dwie serie wydawnicze: *Materiały Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej* (do maja 1994 r. - 7 pozycji) i *Lubelskie Konwersatorium "Pogranicze"*, zapoczątkowane w maju 1994 r. tomem *Pojęcie ojczyzny we współczesnych językach europejskich*.

Instytut lubelski zainicjował utworzenie w końcu 1992 r. Federacji Instytutów Europy Środkowo-Wschodniej, z siedzibą w Lublinie. Należą do niej podobne instytuty z: Mińska, Budapesztu i Lwowa, a współpracują powstające placówki z innych państw tego regionu.

Geneza Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej sięga m.in., organizowanych w latach osiemdziesiątych, w ramach Lubelskiego Towarzystwa Naukowego, konferencji *Między Wschodem i Zachodem*, ale też jest związana z różnorodnymi, bogatymi kontaktami osobistymi i instytucjonalnymi badaczy lubelskich z ich partnerami z: Wilna, Grodna, Mińska, Brześcia, Łucka, Lwowa, Petersburga, czy Moskwy. Nie bez znaczenia jest też okoliczność studiowania w Lublinie grup młodzieży ze Wschodu, istnienie tutaj parafii i biskupstwa prawosławnego oraz przygotowywanie w lubelskim seminarium duchownym (katolickim) kandydatów do stanu duchownego w obrządku bizantyjsko-ukraińskim (greko-katolickim).

Wzajemne kontakty ułatwia brak bariery językowej. Znaczna część partnerów ze Wschodu zna język polski, jako że polska telewizja, radio i wydawnictwa były odbierane w ZSRR jako przejaw kultury Zachodu, niedostępnej tam na ogół w innej postaci. Po stronie polskiej istnieje powszechna znajomość rosyjskiego; gorzej jest z białoruskim i ukraińskim, a zupełnie źle z litewskim.

Przemiany ostatnich pięciu lat ułatwiły i ożywiły dotychczasowe kontakty oraz sprzyjały nawiązaniu wielu nowych. Nie sposób jednak nie dostrzec istniejących lub rysujących się przeszkód w rozwijaniu wzajemnych związków, zarówno na płaszczyźnie naukowej, jak i w znacznie szerszej, społecznej perspektywie. Na dzisiaj, dla środowisk naukowych, podstawowym utrudnieniem we wzajemnych kontaktach są kłopoty finansowe. Przy ogromnym zapotrzebowaniu na polskich wykładowców po wschodniej stronie granicy trudno znaleźć chętnych, którzy zdecydowaliby się na dłuższy pobyt w: Mińsku, Łucku, Lwowie, czy Kijowie na obecnych warunkach finansowych, wobec tamtejszych trudności i standardów bytowych. Z kolei, lubelskie uczelnie i instytucje nie mają wys-

tarczających środków na pokrycie kosztów stażów humanistów z Litwy, Ukrainy, czy Białorusi. Marnuje się, być może niepowtarzalna, szansa na zbudowanie trwałej, opartej na wzajemnych powiązaniach personalnych, instytucjonalnych i naukowych, infrastruktury wzajemnych kontaktów i powiązań.

W szerszej perspektywie nadal istotną przeszkodą dla codziennych kontaktów, chociażby o charakterze turystyki sobotnio-niedzielnej, są trudności związane z przekroczeniem granicy (kolejki, konieczność posiadania zaproszenia lub vouchera), a także powszechne przekonanie ze strony polskiej o katastrofalnym stanie bezpieczeństwa na Ukrainie czy Białorusi.

Zagrożeniem w dłuższej perspektywie jest pewna jednostronność, przejawiająca się w ożywionym zainteresowaniu Polską u jej wschodnich sąsiadów i "odwróceniem się" strony polskiej (dotyczy to zwłaszcza młodzieży) od spraw najbliższych sąsiadów. O ile nowo utworzona polonistyka w Mińsku, czy starsza we Lwowie, nie cierpi na brak kandydatów, to na ukrainistykę (od 1992 r.) i białorutenistykę (od 1993 r.) w UMCS w pierwszym, lipcowym terminie rekrutacji zgłaszało się zaledwie po kilka osób.

Postępująca eliminacja języka rosyjskiego z nauczania szkolnego na wszystkich poziomach może być zrozumiała, ale jej następstwem będą pokolenia nie rozumiejące nie tylko języka rosyjskiego, ale także mowy najbliższych wschodnio-słowiańskich sąsiadów. Zwłaszcza, że władze oświatowe nie zamierzają wprowadzić nauczania języka ukraińskiego, czy białoruskiego. Tymczasem rosyjski, przez wiele jeszcze dekad, pozostanie podstawowym językiem międzynarodowym, przede wszystkim na obszarze b. ZSRR, ale też, w pewnym zakresie, w całym byłym bloku wschodnim. Utrzymanie i umocnienie dotychczasowej roli Polski, jako aktywnego pośrednika między Wschodem a Zachodem, jest możliwe tylko pod warunkiem kształtowania postaw otwartych, budowanych w oparciu o znajomość realiów, kultury i przeszłości naszych bliższych i dalszych sąsiadów, zarówno zza Odry i Nysy, jak i zza Bugu. Operując językiem bardziej konkretnym - w wymianie dóbr materialnych i duchowych, między Europą Zachodnią, a ogromnym rynkiem wschodnim, mają szansę uczestniczyć przede wszystkim Polacy znający język i rzeczywistość współczesnej Rosji, Ukrainy i Białorusi. Istnieje pilna konieczność upowszechnienia tej prawdy, szczególnie wśród młodego pokolenia Polaków, zafascynowanych Zachodem, obo-

jętnie, a często nawet z poczuciem lekceważenia i wyższości, odnoszących się do wszystkich i wszystkiego, co kojarzy się z Rosją i Wschodem. Te ostatnie postawy wynikają na ogół z zatrważająco niskiego poziomu wiedzy o najbliższej, a jednocześnie tak odległej i obcej zagranicy.

II

Obszarem najbardziej ożywionych kontaktów transgranicznych jest rejon nazywany potocznie "pograniczem", obejmujący ziemie po obu stronach granicy państwowej. Mówiąc o problemach współczesnego pogranicza przy wschodniej i zachodniej granicy Polski nie można nie odwołać się do dalszej i bliższej przeszłości, do czasów w których ukształtowały się obecne granice państwa polskiego i do wydarzeń, które uwarunkowały dzisiejszy kształt pogranicza.

Obecne granice Polski, podobnie jak większość granic państwowych w Europie Środkowo-Wschodniej, są "młode", a o ich kształcie przesądziły przede wszystkim rezultaty dwu wielkich konfliktów zbrojnych - I i II wojny światowej. O kształcie wschodniej i zachodniej granicy Polski zadecydowały wydarzenia z lat 1939-1945, w tym decyzje zwycięskich mocarstw. Nie oznacza to, że polskie pogranicze wschodnie i zachodnie ma podobny charakter. Granica wschodnia została przeprowadzona przez obszar, który przez wiele stuleci miał typowe cechy pogranicza etnicznego, religijnego, a w XX w. także narodowego, ale nie był przedzielony granicą państwową. Po obu stronach linii granicznej do roku 1939 zamieszkiwała ludność polska, ruska (później także ukraińska i białoruska), żydowska, niemiecka i litewska. Inaczej było z granicą zachodnią, którą wyznaczono na zachód od ówczesnego pogranicza polsko-niemieckiego. Także akcje przesiedleńcze, przeprowadzone na podstawie decyzji międzynarodowych przez władze powojennego państwa polskiego, miały nieco inny charakter nad Bugiem niż nad Odrą. Z byłych terenów III Rzeszy przesiedlono prawie całkowicie ludność niemiecką, osiedlając na nich Polaków, zarówno "repatriowanych" ze wschodu, jak też z ziem, które pozostały w granicach państwa polskiego. Mówiąc w ogromnym skrócie - po obu stronach granicy polsko-niemieckiej nie było po roku 1945 pogranicza, rozumianego jako obszar wzajemnych powiązań i kontaktów gospodarczych, kulturalnych, towarzys-

kich i rodzinnych. Jednym z powodów takiego stanu rzeczy był "zamknięty", do lat siedemdziesiątych, charakter tej granicy. Rozwój dwustronnych kontaktów po roku 1978 stworzył przesłanki do kształtowania się pogranicza polsko-niemieckiego. Sprawą badaczy jest ustalenie rozmiarów i kształtu wzajemnych powiązań.

Akcja przesiedleńcza objęła także tereny po obu stronach polsko-radzieckiej linii granicznej, co, w połączeniu z zamkniętym charakterem granicy, doprowadziło do zniszczenia lub osłabienia wielu dotychczasowych powiązań, w pierwszym rzędzie gospodarczych, ale także kulturalnych i rodzinnych. Jednakże, mimo "repatriacji" ludności polskiej i ukraińskiej, czy akcji "Wisła", wzajemne powiązania, przede wszystkim rodzinne, nie przestały istnieć. Ponadto, w granicach państwowych Litwy, Białorusi i Ukrainy pozostały niewielkie (w porównaniu ze stanem z roku 1939) grupy ludności polskiej, podobnie jak po stronie polskiej zostali Białorusini, Litwini i Ukraińcy. Nie do końca zniszczono wspólny po obu stronach granicy krajobraz kulturowy (kościół, cerkwie, cmentarze, nazewnictwo). Wzajemne powiązania transgraniczne mają na tym terenie najczęściej charakter narodowy: polsko-polski, białorusko-białoruski, czy ukraińsko-ukraiński. Po roku 1989 i po powstaniu samodzielnych państwowości byłych republik związkowych ZSRR kontakty te wyraźnie się ożywiły. Wiąże się to m.in. z aktywizacją i odrodzeniem poczucia narodowego Polaków w b. ZSRR, a także z podobnymi procesami wśród Ukraińców, Białorusinów i Litwinów w III Rzeczypospolitej. Coraz większą rolę odgrywają kontakty religijne wspólnot wyznaniowych po obu stronach granicy. Nowego kształtu nabierają powiązania gospodarcze - od "turystyki handlowej", poprzez pracę "na czarno" po polskiej stronie granicy, po sformalizowane kontakty firm i przedsiębiorstw. Mimo istnienia wielu przeszkód (m.in. resentymenty i nowe nacjonalizmy) można stwierdzić wyraźny rozwój wielopłaszczyznowych kontaktów po obu stronach nadal "niełatwej" granicy.

III

Wnioski, które wynikają zarówno z mojego tekstu, jak i głosów innych uczestników sesji, można ująć następująco:

1) niewątpliwie istnieje potrzeba prowadzenia interdyscyplinarnych badań naukowych, związanych z problemami współpracy transgranicz-

nej, pogranicza i roli, jaką pełnią, lub mogą spełnić, w tej dziedzinie Euroregiony;

2) jest pożądana zarówno intensyfikacja tych badań, jak ich koordynacja, a także stabilizacja instytucjonalna i finansowa, zarówno nowych placówek badawczych podejmujących tę problematykę (Instytut Europy Środkowo-Wschodniej), jak też tych, które mają w tej dziedzinie okazały dorobek (Instytut Zachodni, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych);

3) prawie półwiekowa izolacja narodów Europy Środkowo-Wschodniej doprowadziła do stanu obecnej społecznej niewiedzy o najbliższych sąsiadach i niezrozumienia genezy tak elementarnych zjawisk, jak powstanie w sąsiedztwie Polski nowych państw narodowych. Zakładając, że wzajemne zrozumienie wymaga elementarnej wiedzy o partnerach i ich problemach, należałoby opracować wspólny program edukacyjny i starać się dotrzeć z nim do szerokiego kręgu odbiorców, przede wszystkim młodzieży.

Dr. Ieva MARKAUSA
Institut für Ökonomie
Akademie der Wissenschaften Lettlands
Riga

ENTWICKLUNGSPROBLEME IN DEN GRENZGEBIETEN LETTLANDS

1. Allgemeine Charakteristik

Die geographische Lage ist ein wichtiger Faktor in der ökonomischen Entwicklung Lettlands. Lettland liegt an der Ostsee und hat eine 1300 Km lange Grenze, davon bildet die Meeresgrenze die im Westen liegende 180 Kilometer lange Ostseeküste und die 320 Km lange Küste der Rigär Bucht. Festlandgrenze: im Norden grenzt Lettland an Estland (300 Km), im Osten - an Rußland (300 Km), im Südosten an Belorußland (200 Km). Die längste Grenze ist im Süden mit Litauen - 500 Km.

In Lettland besteht eine typisch hypertrophfe territoriale Entwicklung: im Zentralen Teil des Landes in der Rigär Region leben 54,3% und in Riga selbst etwa ein Drittel aller Einwohner. In der Peripherie liegenden Gebieten nimmt der Bevölkerungszuwachs ständig ab. Nur in den letzten 5 Jahren besteht in manchen Gemeinden außer der Rigär Region ein Zuwachs der Einwohnerzahl als Ergebnisse der Migration.

Das Ziel des vorliegenden Beitrags ist - die rückständigen Grenzgebiete festzustellen und charakterisieren und möglicherweise die Entwicklungsprobleme darzustellen. Die Analyse wurde auf dem Grund der Gemeindeebene durchgeführt, weil die Gemeinde die kleinste Einheit in der administrativ-territorialen Gliederung ist.

2. Dynamik der Einwohnerzahl in den Grenzgebieten

Das in der Nachkriegszeit bestehende politische System beeinflusste unterschiedlich die Entwicklung in den Grenzgebieten liegender Städte und ländliche Siedlungen.

Die Hafenstädte Ventspils und Liepaja entwickelten sich im Interesse des Volkswirtschafts- und Rüstungskomplexes SU. In ihnen nahm die Einwohnerzahl zu, and als Folge änderte sich die nationale Struktur.

Im Bezirk Valka wurden nur Funktionen auf Bezirksebene erfüllt. Eine Zusammenarbeit mit den Grenzgebieten Estlands, wie auch mit anderen Republiken in der Grenzzonen war gering.

Das Entwicklungspotential und die Richtlinien der ländlichen Gemeinden führten auf dem herrschenden Prinzip der zentralisierten Planung der Volkswirtschaft. Die Folgen dieser Politik: in den Bezirksrand liegenden Gemeinden verminderte sich die Einwohnerzahl, und das historisch gebildete Siedlungssystem wurde geändert. Diese Veränderungen führten jedoch zu einem drastischen Rückgang der Einwohnerzahl im ländlichen Raum. In den Grenzgemeinden an der Meeresküste, die damals die westliche Grenze der Sowjetunion bildeten, wurde eine gesperrte Staatsgrenzzone geschaffen. Ein Zugang war nur mit Sondererlaubnissen gestattet, auch Küstenfischerei war verboten, deswegen viele Einwohner ihre traditionelle Existenzbasis verloren. Diese Prozesse verstärkten die Wanderung in die Städte (Tabelle 1.).

Tabelle 1.

Die Einwohnerzahl Lettlands

	1935		1989		1994	
	Zahl	%	Zahl	%	Zahl	%
Insgesamt	1 905 373	100,0	2 680 029	100,0	2 565 854	100,0
Larunter in der Städten	708 679	37,0	1 905 911	71,0	1 775 894	69,2
auf dem Lande	1 196 694	63,0	774 118	29,0	789 960	30,8

Militärische Objekte der Sowjetarmee wurden auch auf landwirtschaftlichen Nutzboden errichtet. Der direkte Zugang zur Meeresküste war praktisch gesperrt. In den Städten durfte man den Strand von 6 Uhr bis 22 Uhr betreten.

Im Vergleich zur Vorkriegszeit hat sich die gesamte Einwohnerzahl im ländlichen Raum um 37,6% vermindert. In den Grenzgebieten fand die Abnahme der Einwohnerzahl rascher statt. Dort ist die Bevölkerungszahl um 52,7% geschrumpft, besonders in die Gemeinden, die an der russischen Grenze lagen. In den an Rußland grenzenden Gemeinden sind nur 16,5% von der in der Vorkriegszeit lebenden Einwohnerzahl geblieben. Eine deutliche Verminderung der Bevölkerung - um 56,4% - war an der Kurzeme Meeresküste.

Im Jahre 1935 wohnte ein Fünftel aller Landbewohner in den Grenzgebieten, 1992 wohnten da nur 14%.

3. Veränderung der nationalen Struktur

Gleichzeitig mit der Abnahme der Einwohnerzahl im ländlichen Raum fand eine Zuwanderung aus einzelnen Republiken der SU statt. Die Zuwanderung änderte wesentlich die nationale Struktur auf dem Lande, auch in Grenzgebieten.

Vor dem 2. Weltkrieg waren die Letten im Staat insgesamt und auch in den Grenzgemeinden die dominierende Nationalität. Eine Ausnahme bildeten nur einige Gemeinde im Gebiet Abrene an der Grenze Rußlands, wo der Anteil der Russen 80% erreichte.

Den zweitgrößten Anteil bildete die Nationalität des entsprechend angrenzenden Staates, z.B. in den Gemeinden an der damaligen Grenze zu Rußland und zu Polen lebten viele Russen und Belorussen - bis 40%, und Polen - bis 12%. An der estnischen Grenze erreichte der Anteil der Esten bis 20%. Eine ähnliche Situation war im Süden an der Litauischen Grenze. Im Westen - an der Ostseeküste - wohnten vorwiegend nur Letten, die zweitgrößte Nationalität waren Deutsche, aber ihr Anteil war sehr gering- nur 4%.

Zur Zeit dominieren in der nationalen Struktur der Grenzgemeinden immer noch Letten. Aber ihre Zahl und ihr Anteil ist deutlich gesch-



Abbildung 1. Die rückständige Grenzgemeinden

rumpft. Die nationale Struktur ist viel bunter geworden. Z.B., die Deutschen sind praktisch ausgewandert. Dagegen sind viele Nationalitäten, die nicht charakteristisch für die Vorkriegszeit waren, z.B. Ukrainer, zugewandert. Am meisten hat die Zahl der zur slavischen Völkergruppe zugehörigen zugenommen. Diese Veränderungen spiegeln sich auch in der Grenzgemeinden in Kurzeme an der Küste, im südlichen Teil von Zemgale und im nördlichen Teil von Vidzeme wider, wo historisch diese Nationalitäten fast nicht gelebt haben. An der estnischen Grenze hat sich der Anteil der Esten vermindert.

Diese Veränderungen der Bevölkerungsstruktur verursachen verschiedene Schwierigkeiten im Verlauf der Agrarreform und bereiten Probleme bei der Rückgabe nationalisierten Eigentums auf dem Lande. Diese Veränderungen beeinflussen zur Zeit die traditionellen ländlichen Landschaften. Das kulturhistorische Milieu ist wesentlich verändert worden.

Besonders multinational sind die Gemeinden in den Grenzgebieten von Zemgale geworden, in denen aufgrund günstiger, differenzierter Lohnpolitik die Zuwanderung von Saisonarbeitern aus Litauen, Ukraine und Moldawien ausgelöst wurden. Die einheimischen Arbeiter erhielten einen kleineren Lohn.

4. Veränderung der Alterstruktur

Der Abnahme der Einwohnerzahl in den Grenzgemeinden hat zur Überalterung der Bevölkerung beigetragen. Der Anteil der Personen im erwerbsfähigen Alter ist fast in allen an der Grenze liegenden Gemeinden niedriger als im Durchschnitt in ländlichen Raum Lettlands (52%), und der Anteil der Rentner ist entsprechend noch höher. In einzelnen Gemeinden übersteigt diese Kennziffer 40%. Das belastigt die Entwicklung dieser Gemeinden. In den sogenannten rückständigen Gemeinden leben 68,6% Einwohner der Grenzgebiete (s. 1. Abbildung).

Um die Territorien der prioritären Entwicklung festzustellen, mußman noch einige Kennziffern, berücksichtigen, so:

- 1) den Steuerumsatz pro Einwohner,
- 2) die Anfragen nach Rückgabe des nationalisierten Eigentums.



Abbildung 2. Die Grenzgemeinden der prioritären Entwicklung
<http://rcin.org.pl>

Diesen Territorien ist Aufmerksamkeit in erster Linie zu widmen. In diesen Gemeinden lebt etwa 1/3 (ein Drittel) aller Bewohner der Grenzgebiete (s. 2. Abbildung).

5. Entwicklungsperspektive der Grenzgemeinden

Zur Zeit besteht keine optimistische Aussicht auf einen wirtschaftlichen Ausschwing der Grenzgemeinden in den nächsten Jahren. Diese Schlußfolgerung basiert sich auf den gegenwärtigen Resultaten der Eigentums- und Bodenreform. Es bestehen jetzt drei Möglichkeiten, Boden zu erhalten:

- 1) Rückgabe oder Erbe des nationalisierten Eigentums.
- 2) Kauf des Bodens.
- 3) Kompensation in Wertpapieren.

Eine Zusammenfassung von Materialien der Bodenreformkommission (1.04.1994.) zeigt, daß die Zahl der Kompensationsanträge mit der Entfernung von Riga oder vom Bezirkszentrum zunimmt. Fast in allen Grenzgemeinden wird die Kompensation häufiger als durchschnittlich in Lettland angefordert (24%). Deshalb ist es möglich, daß der Boden in diesen Gebieten, außer Südzemgale, landwirtschaftlich nicht genutzt wird. Den Acker überwachsen Straucher.

Es gibt folgende Ursachen für diese Erscheinung:

- Mißtrauen an die Zukunft,
- Armut,
- Unsicherheit,
- Unterentwicklung der Kommunikationen.

Zur Zeit sind die Menschen psychologisch und finanziell ohne staatliche Unterstützung, ohne Zukunftsgarantie zu übermenschlicher Arbeit nicht bereit.

Die Entwicklung der Grenzgebiete ist bedroht, weil in vielen Gemeinden das landwirtschaftliche Modell der Vorkriegszeit angestrebt wird.

In Prozeß der Wiederherstellung des Eigentumsrechts findet die Zersplitterung des ehemaligen Eigentums statt. Später wird gegensätzliches Prozeß mit neuen Schwierigkeiten folgen.

Die wichtigsten Probleme in den Grenzgebieten sind:

- 1) die Entwicklung der Produktion,
- 2) die Entwicklung der sozialen Infrastruktur.

Zu den Hauptfaktoren, die die Entwicklung dieser Gemeinden behindern, gehören:

- 1) das Fehlen einer Konzeption der Entwicklung des ländlichen Raums Lettlands,
- 2) der Umstand, daß die Steuerpolitik nicht der Produktion beiträgt,
- 3) das Fehlen gemeinsamer grenzüberschreitenden Raumbenutzungs- politik zwischen Nachbarstaaten.

Vorläufig gibt es noch keine offiziellen Bestimmungen für Begriffe:

- Grenzgebiete,
- rückständige Gemeinde,
- Territorium der prioritären Entwicklung.

Mit diesen Problemen beschäftigt sich das Ministerium für Umwelt und regionale Entwicklung. Die teoretische Begründung haben die wissenschaftliche Mitarbeiter des Instituts für Ökonomie ausgearbeitet.

Die verfügbaren finanziellen Mittel der Gemeinden sind zu gering, deshalb sind staatliche Investitionen notwendig, um lokale Infrastruktur zu entwickeln. Das ist möglich bei Entwicklung einer entsprechenden Staatssteuerpolitik. Um die Grenzgemeinden zu entwickeln, ist die Ausarbeitung einer staatlichen Programm der Raumorganisation wünschenswert. In diesem Programm soll gleichzeitig auch die Möglichkeit der Dekonzentration von der Bevölkerung vorgesehen werden sein.

Eine große Rolle spielt die Zusammenarbeit mit den Nachbarländern. Sie haben gemeinsame Interesse für die Lösung der Umweltprobleme, den Umweltschutz und für die rationelle Benutzung der Naturressourcen. An jeder Grenzstrecke bestehen spezifische Verhältnisse und Voraussetzungen für Zusammenarbeit.

Zur Zeit besteht noch keine Zusammenarbeit im Bereich der Raum- entwicklung. Das ist die Hauptaufgabe für die Zukunft.

Prof. dr hab. Andrzej WERWICKI

Uniwersytet Łódzki

Instytut Geografii Ekonomicznej

i Organizacji Przestrzeni

AKTUALNE KIERUNKI ROZWOJU DZIAŁALNOŚCI USŁUGOWEJ W POLSKICH STREFACH PRZYGRANICZNYCH

Do momentu liberalizacji przepisów regulujących ruch transgraniczny obszary przygraniczne były terenami peryferyjnymi, rzadko kiedy posiadającymi własne ośrodki rozwojowe. Z punktu widzenia ludnościowego cechowała je struktura zdominowana przez starsze grupy wiekowe. Młodzieży, a zwłaszcza dzieci ubywało. Ponadto, w strefach przygranicznych znaczny udział w zatrudnieniu przypadął na mało wydajne gospodarczo rolnictwo. Jako obszary ekonomicznie słabe, strefy przygraniczne cechowały się także słabym rozwojem działalności usługowych, zwłaszcza w zakresie usług społeczno-kulturalnych oraz rzemieślniczo-naprawczych. Nawet handel detaliczny, w związku z permanentnymi niedoborami dóbr konsumpcyjnych, wykazywał tendencje recesyjne.

Zmiana systemu społeczno-gospodarczego Polski w 1989 r. spowodowała radykalne zmiany w zakresie kierunków i tempa rozwoju usług w całym kraju, w tym także w polskich strefach przygranicznych. Zmiany, które nastąpiły w latach 1990-93, odnośnie ich wyposażenia w usługi, wynikały z działania trzech grup czynników. Pierwszą z nich stanowiły ogólnokrajowe tendencje przemian strukturalnych nakierowanych na transformację gospodarki kraju z systemu nakazowo-rozdziałowego na system rynkowy. Drugą grupę stanowiły czynniki rynkowe, które coraz mocniej dochodziły do głosu. Trzecią wreszcie grupę można

określić mianem czynników koniunkturalnych, niekiedy także spekulacyjnych, wynikających z łatwości przekraczania granic, tak przez ludzi jak i towary.

W polskich strefach przygranicznych, w ramach przemian strukturalnych, największy wpływ na stopień wyposażenia w usługi odegrał proces prywatyzacji gospodarki. W pierwszym jego etapie (1990-91), podobnie jak w całym kraju, tak i w strefach przygranicznych, dały się odczuć tendencje recesyjne, które dotyczyły całej gospodarki, w tym także usług. Szczególnie silnie spadła liczba placówek uspołecznionego handlu detalicznego oraz spółdzielczych punktów tzw. usług bytowych (typu rzemieślniczo-naprawczego). Upadać zaczęły również placówki usług kulturalnych, takie jak domy kultury, kluby wiejskie itp. Dotychczas funkcjonowały one w oparciu o dotacje państwowe, które uległy ograniczeniu. W nowym systemie gospodarczym, w okresie o którym mowa, nie były one w stanie znaleźć sobie odpowiedniego mecenasa. Stosunkowo dobrze, choć w coraz trudniejszych warunkach finansowych, podobnie jak dawniej, funkcjonowała służba zdrowia oraz oświata, w których zatrudnienie w zasadzie nie uległo zmianie, jako że zmianie nie uległy dotychczasowe zasady ich organizacji.

Wprowadzenie swobody działalności gospodarczej bardzo szybko zaowocowało raptownym rozwojem handlu detalicznego i usług naprawczych (tab. 1), z tą jednak różnicą, że liczba placówek handlowych odtąd nieustannie rosła, natomiast ilość placówek świadczących usługi rzemieślnicze zaczęła wkrótce spadać, gdyż okazało się, że nie było na nie wystarczającego zapotrzebowania. Na przełomie lat 1991-92 sytuacja na tyle się ustabilizowała, że nawet w zakresie tej grupy działalności usługowej nastąpił pewien nieznaczny postęp ilościowy, dotyczący głównie placówek naprawczych mechanicznego sprzętu gospodarstwa domowego oraz radiowo-telewizyjnego. Tempo wzrostu tej grupy usług było jednak bez porównania mniejsze niż w handlu detalicznym (tab. 2). W jego rozwoju brały bowiem także udział czynniki koniunkturalne, które spowodowały zjawisko swego rodzaju orientalizacji handlu detalicznego Polski, w tym zwłaszcza handlu w strefach przygranicznych. Nastąpił bowiem, na niespotykaną dotąd w Polsce skalę, rozwój handlu bazarowego, którego cechy były nieco inne wzdłuż zachodniej granicy państwa, a nieco inne w jego częściach centralnej i wschodniej (tab. 3). Handel bazarowy wzdłuż granicy z Niemcami, zorientowany na klientelę

Tabela 1

Liczba placówek handlu sklepowego w strefach przygranicznych w latach 1986-1992

Strefa		1986	1990	1991	1992
zachodnia	liczba	4 058	4 370	6 961	10 039
	wskaźnik	100	108	172	247
wschodnia	liczba	3 202	*	*	4 385
	wskaźnik	100	*	*	137

Tabela 2

Liczba placówek rzemieślniczych w strefach przygranicznych w latach 1986-1992

Strefa		1986	1990	1991	1992
zachodnia og.	liczba	3 828	13 233	15 642	18 374
	wskaźnik	100	346	409	480
bez Szczecina	liczba	1 509	2 826	3 132	3 617
	wskaźnik	100	187	208	240
wschodnia	liczba	3 563	3 450	3 397	3 397
	wskaźnik	100	97	95	95

Tabela 3

Liczba bazarów w strefach przygranicznych w latach 1992 i 1993

	Strefa			
	zachodnia		wschodnia	
	liczba bazarów	liczba stoisk	liczba bazarów	liczba stoisk
Ogółem	10	6 677	47 (12) ¹	* (2 390)
w tym o liczbie stoisk				
ponad 1000	2	2 189	* (1)	* (1 219)
500-1000	5	2 899	*	*
200-500	2	740	* (1)	* (399)
poniżej 200	1	54	* (10)	* (772)

¹ Dane w nawiasach odnoszą się do bazarów poddanych dokładnym badaniom

zagraniczną pochodzącą głównie z bliźniaczych miast położonych po przeciwnej stronie granicy, koncentrował się w bezpośrednim sąsiedztwie stale funkcjonujących przejść granicznych. W 1992 r. największe bazyry znajdowały się w Łęknicy, Świnoujściu, Słubicach i Krajniku Dolnym. Duże bazyry funkcjonowały także w Zgorzelcu, Szczecinie i Gubinie. Około 50% placówek handlu bazarowego sprzedawało artykuły odzieżowe i bielizniarskie, tak produkcji krajowej, jak i południowo-azjatyckiej. Znaczne też były udziały placówek handlujących artykułami gospodarstwa domowego oraz wyrobami elektronicznymi (5-10%). Na niektórych bazarach, na przykład w Gubinie, podobny był także udział placówek oferujących artykuły spożywcze i używki. Ceny towarów na bazarach zachodniego pogranicza były określane w markach niemieckich. W 1992 r. tą drogą napłynęło do Polski około 4 miliardów marek (około 2,5 mld dolarów).

Bazyry działające poza bezpośrednią strefą przygraniczną (tylko częściowo objęte badaniem) reprezentowały zupełnie inny typ, zbliżony do tego, który cechował wschodnią strefę przygraniczną. Z uwagi na ich nastawienie na obsługę miejscowej klienteli, były one znacznie mniejsze (kilkanaście do kilkudziesięciu placówek), a wśród sprzedawców znaczny udział stanowili przedstawiciele krajów byłego ZSRR oraz południowo-wschodniej Azji. Bazyry tego typu istniały w niemal każdym dawnym mieście powiatowym.

W obszarze wschodniej strefy przygranicznej handel bazarowy znacznie odbiegał w swej charakterystyce od bazarów zachodnich. Po pierwsze funkcjonuje on w znacznej mierze w oparciu o przygodnych sprzedawców przywożących z krajów b. ZSRR różnorodne wyroby przemysłowe miernej jakości oraz w małych ilościach, znajdujące jednak w Polsce chętnych nabywców, z uwagi na ich niskie ceny. Po drugie, jego rozmieszczenie jest inne, uwarunkowane przez odmienne czynniki niż na pograniczu zachodnim. Z uwagi na niemożność przekraczania granicy pieszo, co jest powszechnym zjawiskiem na granicy zachodniej, potencjalni sprzedawcy przybywają do Polski najczęściej pociągami. Powoduje to, że miejscem ich pierwszego postoju jest jakieś miasto przy linii kolejowej, najczęściej większe, położone w pewnej odległości od granicy. W nich właśnie powstały liczne bazyry. Na podstawie przeprowadzonych, niepełnych badań wiadomo, że w miastach wschodniego pogranicza w 1993 r. funkcjonowało ich stale 47. Wśród nich większość stanowiły targi małe, posiadające nie więcej niż 200 stanowisk sprze-

dażnych. Jednakże, w większych miastach wojewódzkich, np. w Białymstoku, Lublinie i Przemyślu, bazyry osiągały wielkości porównywalne z tymi, jakimi cechowały się bazyry zachodniego pogranicza. W Białymstoku na przykład, na kilku działających tam bazarach zarejestrowano w sumie ponad 1200 stanowisk handlowych. Struktura branżowa handlu bazarowego wschodniego pogranicza była zdominowana przez stoiska handlujące odzieżą i artykułami bieliźniarskimi, tak jak to było na zachodzie, oraz stoiska z towarami mieszanymi, reprezentującymi drobnych zagranicznych sprzedawców. Trzecie miejsce pod względem liczebności zajmowały stoiska z towarami spożywczymi, których przy granicy zachodniej było znacznie mniej.

Bazyry zlokalizowane na obszarze pogranicza wschodniego stanowiły jednak tylko część "wschodniego" handlu bazarowego. Z uwagi na niskie ceny uzyskiwane na nich część zagranicznych sprzedawców, zwłaszcza ci, którzy przybyli do Polski samochodami, udawała się w głąb kraju na wielkie bazyry w Warszawie, Łodzi i w innych miastach, gdzie ceny oferowanych przez nich towarów były z zasady wyższe, zaś ceny towarów polskich niższe. Te nożyce cen wkrótce sprawiły, że podjęcie handlarzy z b. ZSRR, co do celów i procedury prowadzonego handlu, zasadniczo zmieniło się. Pierwotnie cel główny stanowiło jak najszybsze sprzedanie przywiezionego towaru, a za uzyskane złotówki kupienie dolarów i zabranie ich ze sobą zagranicę. Wielkość sumy dolarowej wywiezionej na obszar b. ZSRR szacuje się na ok. 1,5 miliarda dolarów (1992 r.). Ostatnio wielu handlarzy pieniądze uzyskane ze sprzedaży towarów przywiezionych do Polski wydaje na zakup polskich towarów, które następnie wywozi do siebie i tam sprzedaje, uzyskując w ten sposób podwójny zarobek. Na takich klientów zorientowane są na przykład wielkie bazyry położone w rejonie Łodzi, w sąsiedztwie Rzgowa i Tuszyńa. Wstępne badania przeprowadzone na nich stwierdziły, że skupiają one (1994 r.) około 4900 stoisk handlowych prowadzonych przez polskich przedsiębiorców, w większości reprezentujących handel hurtowy, jak również, że częstymi ich klientami są nie tylko obywatele dawnego ZSRR, podobno przybywający czasem aż z Władywostoku, lecz liczni kupcy z Czech i Słowacji oraz hurtownicy z całej Polski.

Żywiłowy rozwój handlu bazarowego, którego pełna ocena wielkości przekracza jak dotąd istniejące możliwości rejestracyjne, spowodował także rozwój handlu obwoźnego, którego placówki można spotkać zarówno na bazarach zachodniego, jak i wschodniego pogranicza. Taką

formę sprzedaży prowadzą tak polscy, jak i zagraniczni, handlarze. Zazwyczaj obsługują oni mniejsze bazy funkcjonujące obecnie niemal we wszystkich byłych miastach powiatowych.

Podsumowując rozważania na temat orientalizacji handlu polskiego, zarówno przygranicznego jak i wewnątrz krajowego, uznać należy, że w okresie recesji gospodarczej bazy stanowią element pozytywny, znakomicie poszerzający ofertę towarową handlu. Mimo iż stanowią one poważną konkurencję dla normalnego handlu sklepowego, mają one znaczenie nie tylko jako miejsce zaopatrzenia uboższej ludności w produkty o niższych cenach, lecz stanowią także istotnego odbiorcę towarów konsumpcyjnych produkcji krajowej, na które brak na ogół popytu ze strony handlu sklepowego. Nie bez znaczenia jest również fakt, że dokonuje się na nich proces pierwotnej akumulacji kapitału, tak niezbędnego dla dalszego rozwoju gospodarczego kraju. Z drugiej jednak strony, handel bazarowy można uznać za swego rodzaju efemerydę wykorzystującą trudności okresu transformacji gospodarczej Polski, skazaną na znaczne ograniczenie, jeśli nie całkowity zanik, w unormowanej sytuacji gospodarczej kraju.

W obszarach pogranicza wschodniego, poza omówionymi wyżej rodzajami handlu, powoli rozwija się także handel zagraniczny z krajami bezpośredniego sąsiedztwa: Litwą, Białorusią, a zwłaszcza z Ukrainą. Istniejące w strefie przygranicznej przedsiębiorstwa handlu zagranicznego są nieduże, a oferowane przez nich asortymenty towarowe zróżnicowane, nie tylko między przedsiębiorcami, ale także w czasie. Zależnie od chwilowej koniunktury, raz eksportuje się żywność i produkty rolne, innym razem sprzęt techniczny lub materiały budowlane. Podobnie kształtuje się również import; przywozi się bowiem wszystko to, co można nabyć hurtowo w kraju importera. Taka sytuacja nie sprzyja rozwojowi i stabilizacji handlu zagranicznego w strefach przygranicznych. Nie sprzyja im także pojawianie się na scenie niesolidnych partnerów, tak po stronie polskiej, jak i zagranicznej, którzy towar przyjmują, nie zawsze jednak rozliczają się właściwie z podjętej transakcji. Dodatkową cechą tego handlu jest jego w zasadzie wymienny charakter (barterowy), w którym transakcje rozliczane są w oparciu o ceny węgla w kraju importera.

Na rozwój handlu w obszarach przygranicznych, oprócz czynnika koniunkturalnego, wpłynęły poważnie także czynniki rynkowe i transformacyjne. Swoboda działalności handlowej umożliwiła powstanie nowych placówek handlowych, zaś zapotrzebowanie na tanie towary, oferowane

po niższych cenach niż w normalnych sklepach, spowodowało rozwój bazarów.

Czysto rynkowe czynniki spowodowały natomiast rozwój usług towarzyszących bezpośrednio przejściom granicznym. Z przeprowadzonych badań wynika, że w bezpośrednim sąsiedztwie przejść granicznych, tak na granicy wschodniej, jak zwłaszcza zachodniej, obok infrastruktury niezbędnej dla służb granicznych, celnych i wojskowych, powstały zespoły placówek obsługujących ruch transgraniczny ludzi i towarów. W pierwszym rzędzie są to placówki usług ubezpieczeniowych i finansowych oraz doradztwa w zakresie przepisów celnych i wypełniania przy przewozie towarów formularzy celnych. W obrębie przejść granicznych funkcjonują także placówki gastronomiczne oraz punkty drobnej sprzedaży detalicznej. W pobliżu przejść, ale już poza nimi, zlokalizowały się natomiast stacje paliw. Punkty usług motoryzacyjnych nie są, jak dotąd, widoczne w obrębie przejść granicznych. Im dłużej funkcjonuje dane przejście oraz im pełniejszy jest w nim zakres odpraw, tym lepiej jest ono wyposażone w placówki usług granicznych. Wskazuje to na wyraźny wpływ popytu na rozwój tego rodzaju usług w punktach przekraczania granic. Ogólnie biorąc, zachodnie przejścia graniczne są lepiej wyposażone w placówki usług granicznych niż wschodnie, co wynika nie tylko z późniejszego ich otwarcia, lecz także z innego charakteru ruchu transgranicznego, zarówno w sensie politycznym, jak gospodarczym i społecznym.

Konkludując przedstawione rozważania na temat kierunków rozwoju usług w polskich strefach przygranicznych należy stwierdzić, że jakkolwiek nie był on zbyt dynamiczny, to był on szybszy niż w podobnie recesyjnych obszarach centralnej części kraju oraz sprzyjał aktywizacji ekonomicznej ludności omawianych stref. Jeden wszakże składnik tego rozwoju, któremu w niniejszym artykule poświęcono więcej miejsca, stanowi nowe zjawisko na polskiej scenie gospodarczej. Jest nim handel bazarowy, który rozwinął się w oparciu o równoczesny wzrost podaży towarów konsumpcyjnych oraz liberalne przepisy dotyczące prowadzenia działalności gospodarczej. Sprzyjał mu także wielokrotnie zwiększony osobowy i towarowy ruch transgraniczny, związany z politycznym otwarciem granic państwowych. Rozwój ten miał jednak swoją odrębną specyfikę w każdej z omawianych stref przygranicznych, wynikającą z odmiennych uwarunkowań mających swe źródło w odmiennych poziomach rozwoju ekonomicznego obszarów z nimi sąsiadujących.

Prof. dr. hab. Teofil LIJEWSKI
Instytut Geografii i Przestrzennego
Zagospodarowania PAN
Warszawa

VERKEHRSPROBLEME DER POLNISCH-DEUTSCHEN GRENZGEBIETE

Die polnisch-deutschen Grenzgebiete, sowohl auf polnischer wie deutscher Seite, sind dünner besiedelt und wirtschaftlich schwächer entwickelt, als die zentralen Gebiete beider Staaten. Dem entsprechend ist das Verkehrsnetz auch weniger dicht und niedrigerer Qualität. Eine Ausnahme bilden die Großstädte Szczecin (Stettin) und Frankfurt an der Oder sowie der Gebirgssaum an der Grenze zu Böhmen.

Die Grenze selbst wirkte abwechselnd negativ oder positiv auf die Entwicklung der Grenzgebiete. Während des Bestehens der DDR wirkte sie länger negativ, trotz der offiziellen Benennung "Friedensgrenze". Sie war streng bewacht und passierbar nur für den offiziellen Paßverkehr. Eine Ausnahme bilden die Jahre 1972-1980, als die Grenze, als erste im Ostblock, wurde für den passfreien Privatverkehr geöffnet. Man brauchte nur einen Stempel im Personalausweis haben. Damals binnen einem Jahr (1972) stieg der Grenzverkehr von Polen nach der DDR zehnfach (von 1,1 auf 10,6 Mill. Personen) und der Gegenverkehr etwa fünffach. Hauptmotiv der zahlreichen Tagesausflüge nach der DDR waren: bessere Versorgung und niedrigere Preise für Konsumartikel. Dagegen für Deutsche war Polen attraktiv wegen politischen Liberalismus und Zugänglichkeit der westlichen Waren und Literatur.

Der freie Verkehr wurde gestoppt im Herbst 1980, als die Führung der DDR erkannte die Gefährlichkeit der Gewerkschaft "Solidarität" für die politische Stabilität des Ostblocks. Wieder durch mehrere Jahre wur-

de der Verkehr gedrosselt, mit Ausnahme des visumfreien Verkehrs nach Westberlin.

Eine neue Periode des massiven Grenzverkehrs begann gegen Ende der achtziger Jahre. Die politische Wende in Ostdeutschland und dann die gegenseitige Abschaffung des Visumzwanges bewirkten einen riesigen Anstieg des Grenzverkehrs. Die Zahl der grenzüberschreitenden Personen stieg von 12,2 Mill. in 1988 auf 119 Mill. in 1993, also fast zehnfach; die Zahl der Kraftfahrzeuge im Grenzverkehr noch mehr: von 1,65 Mill. in 1988 auf 37,5 Mill. in 1993 (etwa 22 Mal!). Nun bilden die Deutschen die Mehrheit der Grenzgänger. Polnische Staatsbürgerschaft hatten in 1992 nur 28% der grenzüberschreitenden Personen, von den Kraftfahrzeugen waren 31% polnisch. Viele Fahrzeuge kamen aus Westeuropa und den Republiken der ehemaligen Sowjetunion, da Polen ist das wichtigste Transitland zwischen West- und Osteuropa.

Die gewaltige Welle der Fahrzeuge staut sich an den Grenzübergängen. Ihre Zahl ist ungenügend; nach der Wende wurden nur zwei neue Straßen für den Grenzverkehr geöffnet. Wenn täglich etwa 100 000 Autos die Grenze passieren und jedes unterliegt der Paß- und Zollkontrolle, die Wartezeiten dehnen sich auf Stunden und bei den Lastwagen, wo noch komplizierte Dokumente ausgefüllt werden müssen (EWG-Grenze), dauert es oft über 24 Stunden, bis der Wagen die Grenze passiert.

Ein Grund für den massenhaften Grenzverkehr ist der für Deutsche günstige Wechselkurs. Dank der Aufwertung der Deutschen Mark sind viele Waren in Polen für Deutsche 2-3 Mal billiger als in Deutschland. Die Grenzorte in Polen wurden Einkaufsorte für Deutsche. Das sieht man besonders an Wochenenden in den Grenzstädten (Ślubice, Gubin, Zgorzelec, Świnoujście), wo grosse Marktplätze angelegt wurden. Auch in kleinen Grenzorten und direkt an den Grenzübergängen findet man Marktplätze, die spontan aufgewachsen sind.

Es wächst auch der Transitverkehr zwischen Deutschland und Westeuropa auf einer Seite und den Republiken der ehemaligen Sowjetunion (Rußland, Ukraine, Belorußland, Litauen, Lettland, Estland). Dieser Verkehr bevorzugt die internationalen Hauptstraßen und ballt sich an den Grenzübergängen in Świecko (E 30), Olszyna (E 36), Zgorzelec (E 40) und Kołbaskowo (E 28).

Das Hauptproblem des Verkehrs in den Grenzgebieten Polens ist die ungenügende Kapazität der internationalen Transitwege. Auf der deutschen Seite sind sie ausgebaut als Autobahnen, mit Ausnahme der E 40, wo die Autobahn nur bis Bautzen reicht. Auf der polnischen Seite gibt es entweder keine Fortsetzung der Autobahn (E 30, E 40), oder die Autobahn hat nur eine Fahrbahn (E 36) oder die Fortsetzung ist räumlich begrenzt (E 28 bis östlich Szczecin). Die gegenwärtigen Pläne sehen den Bau von zwei Ost-West Autobahnen vor, und zwar nämlich:

- E 30 auf der Strecke Świecko - Poznań - Warszawa - Terespol;
- E 40 auf der Strecke von einem neuen Grenzübergang nördlich von Görlitz, über Wrocław, Katowice, Kraków bis zu einem neuen Grenzübergang nördlich von Przemyśl;
- E 36 als Abgabelung der E 40 wird ausgebaut bis zu voller Breite von dem Grenzübergang in Olszyna bis zu dem Knoten mit E 40 bei Bolesławiec.

Um die Grenzabfertigung zu beschleunigen, müssen grössere Grenzterminale gebaut werden, besonders für Lastkraftwagen, und zwar nicht unbedingt direkt an der Grenze, aber einige Kilometer entfernt. Gegenwärtig verstopfen die Kolonnen der Lkw die Zufahrt zu der Grenze. Die Grenzkontrolle kann auch durch organisatorische Maßnahmen beschleunigt werden, z. B. durch Einführung der Komputernachweise.

Neben den grossen Grenzübergängen an den Autobahnen notwendig sind kleinere grenzüberschreitende Straßen für den lokalen Verkehr, der jetzt oft die Autobahnen benutzen muss. Ausser den bestehenden kann man vor allem folgende neue Grenzübergänge vorschlagen:

Zasieki - Forst, notwendig besonders für die deutsche Stadt Forst, deren Bewohner die Erholungsgebiete auf polnischer Seite besuchen möchten. Gegenwärtig gibt es dort nur Eisenbahngrenzübergang.

Gryfino - Mescherin, brauchbar für die polnische Stadt Gryfino und die deutsche Stadt Gartz, zugleich Zufahrt zu den Naturpark zwischen den Oderarmen.

Świnoujście - Garz, notwendig als einzige Autoverkehrsverbindung der Inseln Wolin und Usedom. Der jetzige Grenzübergang in Świnoujście dient nur den Fußgängern und sollte aus ökologischen Gründen und wegen Platzmangel in Świnoujście nicht für Autoverkehr zugelassen werden.

Daneben gibt es aus deutscher Seite weitere Vorschläge: die Stadt Eisenhüttenstadt, direkt an der Oder gelegen, wünscht sich eine Fährverbindung nach Polen. Ebenso wird eine Fährverbindung zwischen Nowe Warpno und Altwarp angestrebt. Diese wäre nützlich in Sommersaison für den Bäderverkehr. Touristen fordern noch einen Grenzübergang zwischen Dobieszczyn und Hintersee, der die Waldkomplexe Puszcza Wkrzańska und Ueckermünder Heide verbinden könnte. Dieser Grenzübergang soll nur den Fußgängern und Radfahrern dienen; der Autoverkehr mit dem üblichen Grenzhandel wäre hier ausgeschlossen.

Der Autoverkehr in Nord-Süd Richtung entlang der polnisch-deutschen Grenze hat auf der deutschen Seite eine bessere Straße zur Verfügung, nämlich die Autobahn Szczecin - Berliner Ring - Dresden, während auf polnischer Seite wird eine Autobahn von Świnoujście über Szczecin, Gorzów Wielkopolski, Zielona Góra und Jelenia Góra mit Grenzübergang in Lubawka erst geplant, wobei sie als weniger dringend angesehen ist und wird eventuell erst in vierter Folge gebaut nach den zwei Ost-West Autobahnen und der zentralen Nord-Süd Autobahn von Gdańsk über Łódź und Katowice nach Ostrava.

Zur Zeit als Transitweg zwischen Skandinavien und der Tschechischen republik dient die internationale Straße E 65, die ziemlich weit von der Grenze abweicht und im Sudetenvorland einen Umweg über Legnica nach Westen macht. Sie überquert die Sudeten über einen hohen Paß in Jakuszyce (886 m ü. M.). Günstiger und kürzer wäre ein Verlauf über Zawidów und Liberec, mit Umgehung der Sudeten vom Westen.

Im Gegensatz zu den überlasteten Autostraßen hat die Eisenbahn jetzt unausgenutzte Kapazitäten. Durch die Privatisierung der Wirtschaft und Rückgang in der Produktion schwerer Rohstoffe und Waren hat die Eisenbahn zahlreiche Kunden verloren und verfügt über viele überflüssige Wagen und Lokomotiven sowie nicht voll belastete Schienenwege. Die Struktur des Eisenbahnnetzes im Grenzgebiet ist günstig für Ost-West Verkehr, da die Linien, im 19. Jh. meistens erbaut, auf Berlin oder Sachsen ausgerichtet sind.

Über die jetzige polnisch-deutsche Grenze liefen 21 normalspurige und 2 schmalspurige Eisenbahnen. Nach dem 2. Weltkrieg wurden 10 normalspurige sowie beide Schmalspurbahnen stillgelegt, zum Teil abgebaut. Im Betrieb sind 11 Linien über die Grenze, wovon 3 nur dem deutsch-tschechischen (Zittau - Liberec) sowie deutschem (Görlitz -

Zittau) Transit dienen. Für den polnisch-deutschen Verkehr sowie Ost-West Transit sind 8 Linien geöffnet, wovon 6 mit Passagierzügen.

Bei weitem die wichtigste ist die zentrale Linie mit Grenzübergang Kunowice - Frankfurt an der Oder, sie ist Teil der europäischen Magistrale von Westeuropa über Berlin, Warschau und Minsk nach Moskau und dient gelegentlich sogar den Transporten zwischen Ostasien und Westeuropa (über Transsibirische Eisenbahn). Zur Zeit fahren auf dieser Linie 10 internationale Zugpaare für Personenverkehr (im Sommer mehr), darunter 2 Euro-City Züge ("Berolina", "Varsovia") sowie Kurswagen nach Paris, Oostende, Hoek van Holland, Köln, Kopenhagen und Malmö in westlicher Richtung, nach Moskau, Kiew, Sankt Petersburg, Riga, Gomel und Saratov in östlicher Richtung.

Als zweitwichtige kann man die Eisenbahnen Szczecin - Berlin (Grenzstation Szczecin-Gumieńce) sowie Wrocław - Dresden über Zgorzelec - Görlitz nennen. Zwischen Szczecin und Berlin verkehren nur 2 Zugpaare für Passagiere (darunter der Zug Gdynia - Berlin), über Zgorzelec 4 Zugpaare, darunter der Zug Warschau - Frankfurt am Main mit Kurswagen von Moskau nach Genf, Bern und saisonbedingt nach Madrid. Die letztgenannte Linie hat eine Alternative für Güterverkehr von Węglińiec über Bielawa Dolna nach Horka (ohne Personenverkehr).

Die übrigen Eisenbahnlinien über die polnisch-deutsche Grenze dienen vornehmlich dem lokalen und regionalen Verkehr. Auffallend ist die rasche Zunahme des Verkehrs über Kostrzyn - Kietz. Diese Linie diente dem Güterverkehr, erst im Mai 1992 hat man hier auch Personenzüge eingesetzt. Nun sind es schon 10 Zugpaare und die Zahl der Passagiere im Jahre 1993 betrug 4 Mill. nach der Statistik der Grenzkontrolle. Die Linie über Kostrzyn kann in der Zukunft noch wichtiger werden, sie bildet nämlich, über Piła, Chojnice, Malbork und Braniewo die kürzeste Verbindung Deutschlands mit Kaliningrad und den baltischen Republiken.

In der internationalen Eisenbahnplanung wird aber als wichtigste die Linie Berlin - Frankfurt an der Oder - Poznań - Warschau - Brest angesehen und sie wird vorrangig, mit ausländischer Finanzhilfe, modernisiert, um die Geschwindigkeit 160 km/h für Passagierzüge und 120 km/h für Güterzüge zu erreichen. In der weiteren Zukunft soll eine parallele Linie für sehr hohe Geschwindigkeiten erbaut werden, als Verlängerung des westeuropäischen Systems TGV.

Die überlasteten Autostraßen und die freien Kapazitäten auf den Eisenbahnen deuten auf die notwendige Übertragung eines Teils des Verkehrs von der Straße auf die Schiene. Das wäre vorteilhaft wenigstens aus folgenden Gründen:

1. Der Verkehr wäre schneller und flüssiger, die Straßengrenzübergänge wären entlastet.

2. Die Eisenbahn braucht etwa 3 Mal weniger Energie als der Kraftwagen für Beförderung derselben Menge von Waren oder Personen, dabei beansprucht sie die elektrische Energie, nicht die importierten Erdölprodukte.

3. Die Eisenbahn ist ökologisch vorteilhaft, sie erzeugt fast keine Abgase und weniger Lärm .

4. Die Eisenbahn beansprucht weniger Fläche und fast keine neue Fläche.

Es ist aber schwierig die privaten Autobesitzer zur Benutzung der Eisenbahn zu überzeugen. Ein Teil der Schuld liegt an der Eisenbahn, sie ist weniger flexibel und schraubt die Tarife zu hoch (u. a. wegen Kundenmangel). Man sollte wenigstens die lästigsten Lastkraftwagen teilweise auf die Schiene bringen. Auf langen Distanzen sollten sie auf Eisenbahnplattformen rollen, besonders im Transitverkehr über Polen, auch aus Sicherheitsgründen sowie zwecks Bekämpfung des Schmuggels. Einstweilen gibt es aber noch keinen Autoreisezug für Lkw.

Teofil LIJEWSKI

PROBLEMY TRANSPORTOWE POGRANICZA POLSKO-NIEMIECKIEGO

Pogranicze polsko-niemieckie jest po obu stronach granicy rzadziej zaludnione i gospodarczo słabiej rozwinięte niż obszary centralne obu państw. Również sieć transportowa jest tu rzadsza i gorszej jakości, z wyjątkiem sąsiedztwa aglomeracji (Szczecin, Frankfurt nad Odrą) i terenów podgórszych.

Granica oddziaływała negatywnie lub pozytywnie na rozwój pogranicza. W czasie istnienia NRD działała raczej negatywnie, mimo oficjalnego określenia "granica pokoju". Wyjątkiem były lata 1972-1980, kiedy otwarto ją dla ruchu bezpaszportowego. Ten ruch wstrzymano jesienią 1980 r. na skutek zmian politycznych w Polsce, które uznano za zagrożenie dla NRD.

Nowy okres masowego ruchu transgranicznego rozpoczął się pod koniec lat osiemdziesiątych w wyniku zmian politycznych w całym dawnym obozie socjalistycznym i zniesienia wiz. Liczba osób przekraczających granicę wzrosła z 12,2 mln w 1988 r. do 119 mln w 1993 r., a liczba samochodów z 1,65 mln do 37,5 mln. Obecnie w ruchu transgranicznym przeważają Niemcy dokonujący zakupów w Polsce.

Wielka liczba pojazdów (ok. 100 000 dziennie) powoduje zatory i wydłuża czas oczekiwania na granicy; samochody ciężarowe stoją często ponad 24 godziny. Wzrasta ruch tranzytowy między Europą Zachodnią a republikami byłego Związku Radzieckiego. Ten ruch skupia się na głównych drogach tranzytowych i przejściach w: Świecku, Olszynie, Zgorzelcu i Kołbaskowie.

Najważniejszym problemem transportowym pogranicza polsko-niemieckiego jest niedostateczna przepustowość dróg i przejść granicznych; po stronie niemieckiej do najważniejszych przejść dochodzą autostrady, których po polskiej stronie brak. Przyjęty obecnie plan przewiduje budowę następujących autostrad od granicy niemieckiej:

E 30 - Świecko - Poznań - Warszawa - Terespol,
 E 40 - Jędrzychowice - Wrocław - Katowice - Kraków - Przemyśl,
 E 36 - Olszyna - połączenie z autostradą E 40 koło Bolesławca.

Dla przyspieszenia odprawy granicznej konieczne są większe terminale dla samochodów ciężarowych, których kolumny tarasują teraz dojazd do granicy. Poza przejściami granicznymi dla ruchu dalekobieżnego potrzebne są także dodatkowe przejścia dla ruchu lokalnego, na przykład: Zasieki - Forst, Gryfino - Mescherin, Świnoujście - Garz.

Transport południowy, wzdłuż granicy polsko-niemieckiej, ma do dyspozycji po stronie niemieckiej autostradę Szczecin - obwodnica Berlina - Drezno, podczas gdy po stronie polskiej planuje się dopiero autostradę, uważając ją jednak za mniej pilną od innych dróg tranzytowych. Obecna droga międzynarodowa E 65 biegnie dość daleko od granicy polsko-niemieckiej i przekracza granicę czeską na wysokiej przełęczy.

W przeciwieństwie do przeciążonych dróg kolej ma nie wykorzystane rezerwy przewozowe. Obecną granicę polsko-niemiecką przekraczało 21 linii normalnotorowych i 2 wąskotorowe. Po II wojnie światowej zamknięto lub rozebrano 10 linii normalnotorowych i obie wąskotorowe. Czynnych pozostało 11 linii, z czego 3 służą tylko lokalnemu tranzytowi. Najważniejszą jest centralna linia Berlin - Frankfurt n/Odrą - Warszawa - Moskwa, która jest obecnie przystosowywana do dużej szybkości; wraz z koleją transsyberyjską służy ona nawet okazjonalnym przewozom między Europą Zachodnią i Dalekim Wschodem. Większe znaczenie mają ponadto linie Szczecin - Berlin i Wrocław - Zgorzelec - Drezno. W przyszłości ważna może być także linia przez Kostrzyn, stanowiąca najkrótsze połączenie Berlina z Kaliningradem i republikami bałtyckimi.

Przeciążone drogi i nie wykorzystana kolej wskazują na potrzebę przeniesienia części ruchu z dróg na kolej, m.in. poprzez transport samochodów ciężarowych na platformach kolejowych. Przyniosłoby to następujące korzyści:

- przyspieszenie przewozu i odciążenie przejść granicznych,
- zmniejszenie zużycia energii, zwłaszcza importowanych paliw naftowych,
- zmniejszenie szkód ekologicznych,
- oszczędność terenu; kolej nie wymaga dodatkowej powierzchni,
- zwiększenie bezpieczeństwa ruchu i zmniejszenie przemytu.

Mgr Bogusława SKOMSKA
Centralny Urząd Planowania
Biuro d/s Makroregionów
Warszawa

INFORMACJA O UDZIALE CENTRALNEGO URZĘDU PLANOWANIA WE WSPÓŁPRACY TRANSGRANICZNEJ Z KRAJAMI SĄSIADUJĄCYMI Z POLSKĄ

Zmiany gospodarcze, które dokonały się w ciągu ostatnich kilku lat w Europie Środkowej i Wschodniej otworzyły możliwości istotnego zbliżenia krajów tego regionu do Europy Zachodniej, a jednocześnie budowy lub odbudowy powiązań społecznych, kulturowych i gospodarczych państw bezpośrednio sąsiadujących ze sobą.

Granice państwowe w krajach Unii Europejskiej, aczkolwiek istnieją nadal, mają coraz mniejsze znaczenie; wpłynęły na to, trwające od lat - ścisła współpraca gospodarcza i polityczna, swobodny przepływ ludzi, informacji i kapitału. Wzrasta za to rola regionów, które stają się rzeczywistymi jednostkami ekonomicznymi i przestrzennymi.

Kraje Europy Środkowej i Wschodniej wyraźnie odbiegają od tego europejskiego modelu. Trwająca w nich przez lata polityka izolacji powodowała, że obszary przygraniczne były traktowane jako peryferyjne, o różnym, wynikającym z doktryny politycznej, charakterze. W Polsce spuścizną tej polityki jest niewystarczający dla obecnych potrzeb, bądź - jak w przypadku pogranicza wschodniego, dramatycznie niski poziom rozwoju tych obszarów.

Nowe, zgodne z tendencjami europejskimi, podejście do współpracy międzynarodowej i międzypaństwowej zmieniło politykę państwa wobec obszarów przygranicznych. Podstawowym jej założeniem jest

<http://rcin.org.pl>

wykorzystanie renty położenia obszarów przygranicznych. Z jednej strony znajduje się tu bowiem największy potencjał rozwoju współpracy międzynarodowej, z drugiej zaś współpraca ta stanowi najistotniejszą szansę ożywienia gospodarczego tych regionów.

W opracowanych od początku lat dziewięćdziesiątych - przez Centralny Urząd Planowania - dokumentach programowych rozwoju społeczno-gospodarczego, w tym także w *Programie rozwoju społeczno-gospodarczego na lata 1994-1997*, projektowane założenia polityki regionalnej państwa wymieniają obszary przygraniczne jako obszary problemowe, wymagające szczególnych działań wspierających i wspomagających ze strony rządu.

Nie może być oczywiście mowy o jednorodnej polityce państwa, adresowanej do wszystkich obszarów przygranicznych. Podejmowane działania będą zależne od istniejącego poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszaru, strategicznych kierunków i celów jego rozwoju oraz możliwości samodzielnego rozwiązania istniejących problemów przez władze regionalne i lokalne.

Dlatego też, jak się wydaje, punktem wyjścia do budowy zestawu instrumentów polityki regionalnej państwa, kierowanej do obszarów przygranicznych, powinno być wypracowanie koncepcji perspektywicznego rozwoju każdego z tych obszarów. Taka koncepcja, poza określeniem strategicznych celów i kierunków rozwoju pogranicza, powinna zawierać identyfikację głównych barier i możliwości rozwojowych oraz działań, jakie należy podjąć dla osiągnięcia założonych celów. Koncepcja ta powinna być opracowywana przy udziale wszystkich podmiotów uczestniczących w kierowaniu rozwojem obszarów przygranicznych na różnych poziomach zarządzania - centralnym, regionalnym i lokalnym (samorządowym).

Podejściem najbardziej pragmatycznym i najkorzystniejszym jest wspólne opracowanie tego rodzaju dokumentu przez oba sąsiadujące ze sobą kraje. Takie ujęcie pozwala bowiem na zbudowanie perspektywicznego obrazu wzajemnych stosunków społeczno-gospodarczych i przeszerzennych na obszarach przygranicznych oraz określenie pól i zakresu niezbędnej współpracy międzynarodowej, przy jednoczesnym poszanowaniu interesów wewnętrznych każdej ze stron.

Centralny Urząd Planowania, który aktywnie uczestniczy we współpracy międzynarodowej z sąsiadującymi krajami, ma już pewne

doswiadczenia wynikające z udziału w opracowaniu tego rodzaju koncepcji i programów. Z inicjatywy CUP i ówczesnego, czeskosłowackiego Federalnego Ministerstwa Gospodarki w 1991 r. podjęto prace nad koncepcją perspektywicznego rozwoju polsko-czechosłowackich obszarów przygranicznych. W związku z podziałem Czechosłowacji i powstaniem dwóch samodzielnych państw zostały opracowane także dwa odrębne dokumenty określające strategię rozwoju tych regionów: *Studium koordynacyjne rozwoju pogranicza polsko-czeskiego* oraz *Studium koordynacyjne rozwoju polsko-słowackich obszarów przygranicznych*.

Prace nad *Studium koordynacyjnym rozwoju pogranicza polsko-czeskiego* zostały zakończone w listopadzie 1993 r. podpisaniem przez przedstawicieli rządów obu krajów dokumentu końcowego akceptującego jego ustalenia. Powyższe studium zostało opracowane przez zespoły autorskie Biura Planowania Regionalnego CUP w Katowicach i Wrocławiu oraz Ministerstwo Gospodarki Czeskiej, przy aktywnym współudziale przedstawicieli władz i instytucji regionalnych i lokalnych obu krajów. W dokumencie tym przedstawiono ogólne przesłanki rozwoju pogranicza, charakterystykę stanu istniejącego, zarówno w ujęciu problemowym, jak i przestrzennym, określono strategiczne cele i kierunki rozwoju poszczególnych regionów tego obszaru oraz opracowano zestaw zadań i przedsięwzięć, których realizacja jest niezbędna dla osiągnięcia założonych celów.

W toku opracowania *Studium* stwierdzono, że pełne wykorzystanie potencjału rozwojowego terenów przygranicznych napotyka na poważne bariery. Są to z jednej strony ograniczenia związane z istniejącym poziomem rozwoju tych obszarów (wysoki stopień degradacji środowiska przyrodniczego, stan zagospodarowania przestrzennego, niedostatecznie rozwinięta infrastruktura graniczna itp.), z drugiej zaś ograniczenia prawno-organizacyjne, stanowiące poważną przeszkodę dla współpracy w zakresie funkcjonowania sfery gospodarczej, społecznej, planowania regionalnego i przestrzennego oraz działalności naukowo-technicznej. Pokonanie tych barier wymaga stworzenia odpowiednich podstaw prawnych współpracy międzynarodowej. Zmiany te zostały już zapoczątkowane, ale są jeszcze niewystarczające. Jest to proces długotrwały i skomplikowany, który nie może wstrzymywać rozwiązywania najpilniejszych problemów. Dlatego też obecnie podejmowane są próby pokonania tych ograniczeń poprzez wypracowanie takich scenariuszy, czy raczej procedur współdziałania, które umożliwią realizację wspólnych zadań w ist-

niejących systemach prawno-organizacyjnych obu krajów. Jest to zagadnienie niezwykle trudne, i w tej właśnie dziedzinie chcielibyśmy - jeśli okazałoby się to możliwe - skorzystać z doświadczeń krajów Europy Zachodniej, które ten etap współpracy międzynarodowej mają już za sobą.

Studium koordynacyjne rozwoju polsko-słowackich obszarów przygranicznych, opracowane przez Biuro Planowania Regionalnego CUP w Krakowie i Centrum Studiów Strategicznych Republiki Słowacji, przy współudziale władz i instytucji regionalnych i lokalnych, ma bardzo zbliżony charakter. Podobne prace, dotyczące strategicznych kierunków rozwoju polsko-niemieckiego pogranicza, prowadzone są przez BPR CUP we Wrocławiu. Z dotychczasowymi wynikami tych prac uczestnicy konferencji mieli możliwość zapoznać się podczas jej obrad.

CUP jest zaangażowany także w różnego rodzaju opracowania dotyczące wschodniej granicy. Należy tu wspomnieć przede wszystkim o udziale BPR CUP w Białymstoku w pracach nad koncepcją zagospodarowania przestrzennego polsko-białoruskich obszarów przygranicznych, kierowanych przez Ministerstwo Gospodarki Przestrzennej i Budownictwa oraz w pracach nad aktywizacją gospodarczą obszarów graniczących z obwodem kaliningradzkim (Rosja).

Kolejnym, ważnym programem międzynarodowym, w którego realizacji uczestniczy Centralny Urząd Planowania, jest program *Wizje i strategie wokół Bałtyku 2010*, w którym bierze udział 11 krajów nadbałtyckich. Został on zainicjowany w sierpniu 1992 r. przez Konferencję Ministrów odpowiedzialnych za planowanie przestrzenne i regionalne państw bałtyckich, którzy postanowili podjąć współpracę w zakresie planowania strategicznego rozwoju regionów położonych wokół Morza Bałtyckiego. Przedstawicielami Polski w Konferencji Ministrów są podsekretarze stanu w CUP i MGPIB. Materiały dotyczące Polskiego Obszaru Bałtyckiego na potrzeby programu opracowuje zespół Biura Planowania Regionalnego CUP w Gdańsku.

Celem programu jest zidentyfikowanie głównych problemów rozwoju przestrzennego regionów nadbałtyckich oraz określenie prognoz ich przyszłego rozwoju, a także strategii, umożliwiających osiągnięcie pożądanego stanu. Efektem opracowania ma być raport, wzorowany na raportach EWG: *Europa 2000* oraz przygotowywanym obecnie *Europa 2000 plus*, sporządzonych w oparciu o materiały przygotowane przez kraje uczestniczące w programie.

Wstępny raport programu *VASAB 2010* został już zaprezentowany na II Konferencji Ministrów, która odbyła się w Gdańsku w grudniu 1993 r. Podczas tego spotkania w zostały przedstawione stanowiska stron dotyczące jego ustaleń. Będą one uwzględnione w pracach nad raportem końcowym, który ma być gotowy jesienią 1994 r. Takie podejście ukierunkowało dalsze prace na te obszary, co do których trzeba poszukiwać rozwiązań kompromisowych, akceptowanych przez wszystkich partnerów. Ta forma wielostronnej współpracy międzynarodowej wyraźnie wskazuje, że wola współdziałania nie oznacza rezygnacji z suwerennych praw każdego z partnerów do popierania rozwiązań zgodnych z jego interesami narodowymi.

Niniejsza informacja z natury rzeczy została ograniczona do omówienia merytorycznych aspektów prac prowadzonych przez CUP. Nie przedstawiono w niej konkretnych problemów współpracy, istotnych dla poszczególnych obszarów przygranicznych. Są one przedmiotem innych, przewidzianych na tę konferencję, prezentacji.

Opierając się na dotychczasowych doświadczeniach można stwierdzić, że przyjęte przez CUP podejście metodyczne powinno być stosowane w odniesieniu do wszystkich obszarów przygranicznych, niezależnie od ich specyfiki. Współdziałanie wszystkich podmiotów, mających wpływ na przebieg procesu rozwoju tych obszarów, stanowi gwarancję uwzględnienia w opracowanej strategii interesów lokalnych, regionalnych i narodowych we współpracy transgranicznej z krajem sąsiadującym. Jednocześnie pozwala uniknąć powielania prac prowadzonych przez różne instytucje i organizacje oraz ogranicza możliwość powstania ewentualnych kolizji we współpracy międzynarodowej.

Dr Marek SOBCZYŃSKI
Uniwersytet Łódzki
Katedra Socjologii Politycznej
i Studiów Regionalnych

WSPÓŁCZESNE UWARUNKOWANIA POWIĄZAŃ TRANSGRANICZNYCH

Kontakty transgraniczne należą już od kilkadziesiąt lat do najbardziej dynamicznie rozwijających się form powiązań i to pomimo stale obecnych tendencji do ich kontroli, limitowania, formalizowania, a nawet osłabiania przez instytucję państwa. W zasadzie możemy wyróżnić dwie zasadnicze kategorie powiązań transgranicznych, a mianowicie: powiązania zinstytucjonalizowane oraz powiązania interpersonalne. Powiązania te odbywają się na kilku poziomach mających strukturę hierarchiczną.

1. Międzypaństwowy poziom powiązań transgranicznych

W cywilizowanym świecie niemal zawsze podstawą dla obu powyższych form powiązań są akty prawne zawierane na najwyższym szczeblu, czyli umowy międzypaństwowe. Możemy więc mówić o pierwszym poziomie realizacji powiązań transgranicznych - poziomie międzypaństwowym. Choć powiązania interpersonalne ze swej natury nie wymagają szczególnej akceptacji na szczeblu międzynarodowym to, w praktyce, brak takiej akceptacji (oznaczający zazwyczaj wrogość sąsiadów i instytucjonalne, a nawet prawne utrudnianie wszelkich powiązań) dość skutecznie ogranicza zakres tego typu powiązań (np. Korea Pd. - KRLD). Można więc stwierdzić, iż do efektywnego rozwoju wszelkich powiązań transgranicznych jest niezbędne istnienie choćby podstawo-

wych aktów międzynarodowych w postaci wzajemnego uznania sąsiadów, regulacji form i zasad komunikacji transgranicznej i niezbędnego minimum infrastruktury granicznej. Jak istotny jest ten ostatni warunek może świadczyć brak jakichkolwiek kontaktów lądowych Brazylii z Gujaną, Surinamem i Wenezuelą, pomimo poprawnych stosunków międzynarodowych pomiędzy nimi.

Polska znajduje się w szczególnie komfortowej sytuacji, mając nie tylko uregulowane stosunki graniczne ze wszystkimi sąsiadami i podstawowe umowy dotyczące wymiany transgranicznej, ale również, co jest jeszcze rzadkością w naszej części kontynentu, jak i na całym świecie, szczególnego rodzaju poszerzone traktaty o bezpieczeństwie, wzajemnej przyjaźni, współpracy międzynarodowej, ekonomicznej, kulturalnej i naukowej, zwane popularnie traktatami przyjaźni.

Takie modelowe ułożenie relacji sąsiedzkich (zwanych też dobrośąsiedzkimi) jest dopiero podstawą dla dalszego regulowania powiązań transgranicznych na szczeblach niższych niż międzypaństwowy. Oczywiście brak tego typu optymalnych układów nie powoduje automatycznie braku możliwości powiązań transgranicznych, czego dobrym przykładem są powiązania polsko-litewskie rozwijające się na różnych szczeblach, w tym międzypaństwowym, pomimo braku, do niedawna, generalnego uregulowania tych zagadnień. Należy jednak powtórzyć raz jeszcze, iż brak politycznej woli ułożenia relacji międzypaństwowych na najwyższym szczeblu jest znaczną przeszkodą w transgranicznych powiązaniach wszelkiego typu i może nawet prowadzić do prawnego zakazu takich kontaktów (np. ChRL-Tajwan).

Pośród umów zawieranych na szczeblu międzypaństwowym, dla rozwoju powiązań transgranicznych najbardziej istotne, poza oczywiście wzajemnym uznaniem międzynarodowym, wydają się być umowy regulujące komunikację transgraniczną. Można je podzielić na dwie grupy: umowy nie wymagające znaczących inwestycji finansowych oraz umowy związane z zaangażowaniem środków finansowych.

1.1. Międzynarodowe umowy pozainwestycyjne

Pośród mało kosztownych umów najważniejszą wydaje się być umowa o bezwizowym ruchu transgranicznym lub jej odpowiedniki niższego rzędu, np. umowy o tranzycie, strefie konwencji turystycznej, czy bezpaszportowym ruchu transgranicznym (np. na wkładki paszportowe

lub dowody osobiste). Polska doświadczyła już, w relacji ze swymi byłymi sąsiadami, wszystkich tych form i w zasadzie ich funkcjonowanie sprzyjało znacznemu wzrostowi powiązań transgranicznych, szczególnie nieinstytucjonalnych, czyli interpersonalnych.

Oczywiście okres, w którym obowiązywały owe umowy, wiązał się ściśle z panującym we wszystkich sąsiednich krajach zbliżonym ustrojem społeczno-politycznym, względnie dobrą sytuacją ekonomiczną PRL, osiągniętą dzięki, do dziś nie spłaconym, kredytom zachodnim oraz decyzjom propagandowo-politycznym komunistycznych władz tych krajów, nie mającym wiele wspólnego z dążeniem do rzeczywistej liberalizacji interpersonalnych kontaktów społeczeństw naszych krajów. Ich rzeczywiste nawiązanie było jakby skutkiem ubocznym, nie tylko nie przewidzianym przez rządy (choć formalnie propagowanym, ale wyłącznie jako formy kontrolowane przez państwo), ale, jak się miało wkrótce okazać, na tyle niebezpiecznym politycznie, iż trzeba było z owych transgranicznych eksperymentów wycofać się chyłkiem, zazwyczaj poprzez jednostronne akty restrykcyjne sąsiedzkich rządów.

Do mało kosztownych form powiązań transgranicznych zaliczyłbym, regulowane przez umowy o współpracy kulturalnej, zasady wymiany wydawnictw oraz licencje na transgraniczną emisję programów radiowych i telewizyjnych. Są to oczywiście działania wymagające inwestycji, lecz zazwyczaj są one dokonywane, niezależnie od sytuacji międzynarodowej, na potrzeby własne krajów emitujących, a rozszerzenie ich zasięgu poza terytorium kraju emitenta z reguły nie jest związane z ogromnymi inwestycjami. Zważywszy, iż mamy do czynienia z infrastrukturą postkomunistyczną, której gigantomania była cechą powszechną (mamy tego przykład w postaci zwałonego, najwyższego w Europie i drugiego w świecie, masztu radiowego, który pozwalał emitować audycje Polskiego Radia aż do Afryki Zachodniej i na Bliski Wschód, o całej Europie nie wspominając), koszty rozszerzenia emisji na sąsiadów są nieznaczne. O absurdalności sytuacji może świadczyć fakt, iż w czasach komunistycznych zakupienie w Polsce prasy zachodniej, poza wielkimi miastami, graniczyło z cudem. Dzisiaj z kolei, niemal niemożliwe jest, nawet w wielkiej aglomeracji, zakupienie gazety rosyjskiej, a próba zdobycia prasy z innego kraju postradzieckiego, np. z Ukrainy, jest z góry skazana na niepowodzenie. Taki cud się nie zdarza. Może jest to zabawne, ale i tragiczne zarazem, pośród europejskich państw w końcu XX wieku. W takiej sytuacji nadzwyczaj groźnie brzmią ostatnie akty

rządu rosyjskiego wprowadzające wysokie cła na wywóz współczesnych książek. W miejsce słuszných dążeń do wzrostu powiązań transgranicznych pojawiają się tendencje do samoizolacji.

Jako pozainwestycyjne, choć nadal mało popularne w naszych postsocjalistycznych krajach, określiłbym akty wprowadzające podwójne obywatelstwo. W Polsce opcja ta nadal ma więcej przeciwników niż zwolenników. Ci pierwsi najczęściej twierdzą, iż nie można być lojalnym wobec dwóch różnych ojczyzn. Zazwyczaj nie dodają jednak, że jest to prawdą tylko wtedy, gdy owe ojczyzny są sobie wrogie, a przecież Polska, jak już wspomniałem, ma za sąsiadów wyłącznie przyjaciół. Zakłada się więc z góry złą wolę obcych rządów (a może naszego?) i podważa rzetelność umów międzynarodowych, a nawet zdolność owych państw do egzystencji w społeczności międzynarodowej, której wykładnikiem jest zdolność i wola dotrzymywania międzynarodowych zobowiązań.

1.2. Międzypaństwowe umowy inwestycyjne

Umowy międzypaństwowe, których funkcjonowanie jest związane z ponoszeniem kosztów ich realizacji (umownie nazwane inwestycyjnymi), można podzielić na takie, które wymagają rzeczywistych inwestycji i takie, które wprawdzie inwestycji finansowych niemal nie wymagają, ale za to ograniczają spodziewane, znaczne dochody państwa.

Pośród pierwszej grupy najbardziej istotnymi dla powiązań transgranicznych wydają się być inwestycje w zakresie infrastruktury granicznej i komunikacji transgranicznej. Państwa postsocjalistyczne tradycyjnie słyną z doskonale rozwiniętej infrastruktury ochrony i kontroli granic, rozumianych jako bariera dla kontaktów transgranicznych. Infrastruktura ta nie służyła zazwyczaj otwartości granic i poszerzaniu tego rodzaju kontaktów. Jest to przykład klasycznego już dylematu - "granica-bariera", czy "granica-pomost". Polska, jak się wydaje, najbardziej odbiegała od tego socjalistycznego modelu i to zazwyczaj w sposób dla nas niekorzystny. Z jednej strony infrastruktura kontroli naszych granic bardziej przypomina durszlak niż restrykcyjny dla nielegalnej wymiany transgranicznej sowiecki system "zony", z drugiej zaś posiada wszystkie złe cechy socjalistycznego systemu ograniczania legalnej komunikacji transgranicznej. Niewydolność przejść granicznych i ich względna rzadkość są powodem stałej krytyki mass mediów. Na to nakłada się brak spójnych przepisów, nieumiejętność przeprowadzenia mało efektywnej, ale efektywnej, kontroli granicznej i zmienność przepisów celno-wizowych.

Trzeba pamiętać, iż dla ruchu transgranicznego znaczenie ma nie tylko infrastruktura samych przejść granicznych, ale całość infrastruktury komunikacyjno-akomodacyjnej, także w głębi kraju. W naszym wypadku zaniedbania w tym względzie są ogromne, a więc i środki potrzebne na, choćby prowizoryczne, ulepszenie tej infrastruktury są tak wielkie, że przekraczają możliwości finansowe państwa. Pocieszający jest natomiast fakt, iż interes w poprawie sytuacji w naszym kraju (oraz w całej Europie Środkowej i Wschodniej) widzą też bogate państwa zachodnioeuropejskie, a dzięki ich pomocy będzie możliwa, w odległej perspektywie, względna poprawa całej infrastruktury komunikacyjnej.

Innym przykładem międzypaństwowych umów pociągających za sobą nakłady inwestycyjne jest sfera regulacji prawnej kwestii nielegalnych emigrantów i uchodźców politycznych. Kompleksowe uregulowanie problemu w układach z RFN okazało się tak drogie w praktyce, iż musieliśmy dla jego realizacji uzyskać pomoc finansową strony niemieckiej. Brak środków finansowych u pozostałych naszych sąsiadów utrudnia zawarcie podobnych umów.

Do drugiej grupy, a więc umów, których skutkiem jest zmniejszenie dochodów budżetu państwa, zaliczyć trzeba przede wszystkim umowy celno-fiskalne ograniczające pobór ceł i podatków granicznych do niezbędnego minimum. Celem, który tam udało się już niemal osiągnąć, jest sytuacja panująca pomiędzy członkami Unii Europejskiej. Na tym polu, w perspektywie przyszłego włączenia w ramy Wspólnoty, możemy już zanotować znaczące sukcesy, zarówno na granicy z UE, jak i w relacjach ze skandynawskimi i południowymi sąsiadami. Choć umowy te dotyczą dużej liczby produktów, to nie na tyle dużej, aby można było całkowicie znieść celną kontrolę graniczną. Z kolei, nieudolne przystosowywanie zachodniego systemu opłat celnych do naszej rzeczywistości nie tylko spowodowało lawinę afer przemytniczych, i to realizowanych również przez instytucje państwowe, ale także zatkało, i tak już mało przepustowe, przejścia graniczne. Inna sprawa, iż brak takich uregulowań z sąsiadami wschodnimi jest również powodem niewyobrażalnych korków na granicy, gdzie oczekiwanie na odprawę osiągało już, rekordowe chyba w skali światowej, okresy kilkunastu dni w ruchu towarowym i ponad tydzień w indywidualnym ruchu pasażerskim. Zadziwiające jest tam również to, iż przy absolutnym braku infrastruktury, niezbędnej dla tak długiego oczekiwania, wolnorynkowa gospodarka nie zareagowała eksplozją indywidualnych usług akomodacyjno-gastronomicz-

nych, lecz zdołała tylko wykształcić przestępczo-mafijny system omijania kolejki.

W Polsce nadal jednak przeważają poglądy o konieczności ochrony naszego rynku wszelkimi dostępnymi (jak również niedostępnymi) metodami, w obliczu niemal zagrożenia bytu państwowego, z powodu nieograniczonego importu produktów rolnych, alkoholu, komputerów lub samochodów. Skutkiem tego jest, z jednej strony mafijno-państwowy system omijania barier celnych, przydziału bezcłowych kontyngentów, a z drugiej nieuzasadnione zyski nadzwyczajne pewnych grup producentów, czy branż gospodarki, nie skłaniające do optymalizacji ich działania. Nie odnoszą skutku nawet jaskrawe dowody obniżenia się zysków państwa z racji utraty dochodów z ceł za, sprowadzane dawniej w dużej liczbie, używane samochody, których nie równoważy ani ogromny podatek od nielicznych nadal importowanych nowych pojazdów, ani podatki od producentów krajowych, zazwyczaj pozostających nadal na tzw. wakacjach podatkowych. Za to ceny nowych pojazdów krajowych systematycznie rosną, niezależnie od faktycznych kosztów ich produkcji.

Do drugiej grupy umów międzypaństwowych, w wyjątkowych przypadkach zmniejszających dochody państwa, można czasem zaliczyć traktaty znoszące obowiązek wizowy. Dziś już rzadkością jest czerpanie znacznych dochodów z tytułu udzielenia wizy (kiedyś była to poważna część dochodów Bhutanu). Znaczące zmniejszenie dochodów może nastąpić tylko wówczas, gdy ruch transgraniczny był nadzwyczaj wysoki i nie zależał od kosztów przekraczania granicy. Zazwyczaj jednak koszty te regulują wielkość ruchu granicznego, a więc ich znaczne podniesienie ograniczy przepływ (np. Rumunia - Polska, postradzieckie republiki Azji Środkowej - postsocjalistyczne państwa Europy). Tylko w sytuacjach ekstremalnych, gdy przekroczenie granicy nie ma większego związku z kosztami (np. ucieczka z kraju ogarniętego wojną, stała emigracja ekonomiczna, łączenie rodzin z części kraju sztucznie podzielonego granicą), podniesienie opłat granicznych może zaowocować wzrostem dochodów państwa.

Współcześnie większość państw zdaje się rozumieć ten mechanizm i obserwujemy tendencję do znoszenia obowiązku wizowego, nie tylko pomiędzy odległymi krajami, pomiędzy którymi rocznie dochodzi do wymiany kilkunastu osób, ale, co najważniejsze, bliskimi i nieco dalszymi sąsiadami. Z drugiej strony daje się zaobserwować postępujący podział

na bogatszy, wolny świat, otwarty wobec siebie nawzajem i zamknięty w stosunku do reszty upośledzonego świata zewnętrznego. Niepokojącym zjawiskiem dla Europy jest fakt, iż granica pomiędzy tymi światami zaczyna dzielić nasz kontynent na centrum oraz peryferia i ich najbliższe przyległości z sąsiednich kontynentów. I tak, republiki bałtyckie, Białoruś, Ukraina, Cypr, czy Rosja znalazły się, chyba niespodziewanie dla nich samych, w centrum, a Rumunia, Turcja, część republik postjugosłowiańskich, republiki zakaukaskie i środkowoazjatyckie zostały zepchnięte na peryferia, wobec których, podobnie jak w stosunku do reszty państw tzw. Trzeciego Świata, stosuje się obowiązek wizowy.

Państwa postsocjalistyczne dość często starają się również czerpać nieuzasadnione dochody z przywileju wystawiania paszportów swym obywatelom. I chociaż kwestia ta należy do kategorii prawa wewnętrznego, a nie relacji międzynarodowych, to jednak, z racji swego wpływu na powiązania transgraniczne, wydaje się niezbędnym jej omówienie. Zresztą, przy szerszej interpretacji traktatów międzynarodowych określających prawa człowieka, również ta kwestia może być uznana za podlegającą relacjom międzynarodowym, a nie tylko prawodawstwu wewnętrznemu. Szczególnie wyraźne tendencje do czerpania przez budżet znacznych korzyści z przywileju wystawiania międzynarodowych dokumentów tożsamości swym obywatelom, co w zasadzie jest nie tyle przywilejem, co obowiązkiem państwa, dają się zaobserwować u naszych wschodnich sąsiadów, choć i w Polsce cena paszportu nie jest niska.

2. Międzyrządowy poziom realizacji powiązań transgranicznych

Jak już powiedziano na wstępie, umowy międzypaństwowe, stymulując powiązania transgraniczne, nie mogą jednak ich narzucić ani upowszechnić. Aby, za zawartymi w umowach ogólnikami, o popieraniu przez wysokie umawiające się strony wszelkiej współpracy transgranicznej, szły rzeczywiste działania, niezbędne są dalsze uzgodnienia. Już pierwszą przeszkodą, dość często występującą w naszej niedawnej przeszłości, był brak uzgodnień na niższych, choć jeszcze rządowych szczeblach, metod i zasad realizacji postanowień traktatów o przyjaźni, współpracy wzajemnej i socjalistycznym braterstwie naszych krajów. Jakże często, gdy już dochodziło do zawarcia odpowiednich porozumień na szczeblu ministerialnym, okazywały się one karykaturą bądź wręcz za-

przeczeniem szczytnych idei głoszonych w traktatach międzypaństwowych, których postanowienia miały, jakoby twórczo, rozwinąć. Niestety i dziś takie tendencje dają się zaobserwować. Pięknie brzmią deklaracje przywódców naszych państw zgromadzonych na spotkaniach Grupy Wyszehradzkiej czy Inicjatywy Środkowoeuropejskiej (dawne Heksagonale). Jednak, kiedy przychodzi do zawarcia konkretnych umów na niższym szczeblu rządowym, dotyczących nie idei ale faktów, okazuje się, jak dalece deklaracje odbiegają od realnej rzeczywistości. Polska szczególnie boleśnie odczuwa to w relacjach z Republiką Czeską i Litwą, ale nawet, uznane za modelowe, relacje z Niemcami nie zawsze są takimi na niższych szczeblach decyzyjnych.

Dlatego, drugim stopniem realizacji powiązań transgranicznych są zarządzenia i uzgodnienia wykonawcze do zawartych traktatów międzypaństwowych. Jest to jednak nadal delikatna sfera stosunków międzynarodowych, nie dająca się abstrahować od ogólnej sytuacji międzypaństwowej, i stąd podlegająca poważnym ograniczeniom, a przez to względnie mało produktywna w rozumieniu rzeczywistego rozwoju powiązań transgranicznych. Stopień oddalenia od rzeczywistych problemów lokalnych, choć daje, pożądane na szczeblu ogólnopaństwowym i międzynarodowym, spojrzenie globalne, nie zawsze pozwala na racjonalizację lokalnych powiązań transgranicznych. Tak więc, na tym poziomie podejmowania decyzji, uchwały traktatów nie nabierają innej perspektywy, a często nie są również w dostatecznym stopniu uszczegóławiane. Co gorsza, w panującym dotąd w naszych krajach systemie postsocjalistycznym, jest to nadal zasadniczy poziom podejmowania decyzji, w tym również określających zasady powiązań transgranicznych. Być może tutaj leży przyczyna tak powszechnej krytyki i niezadowolającego stanu wkładu państwa w rozwój tych relacji.

Obok instytucji rządowych, do tego poziomu realizacji powiązań transgranicznych trzeba również zaliczyć działania nierządowych agencji, central, zrzeszeń, stowarzyszeń i instytucji, o charakterze centralnym, ogólnokrajowym, realizujących w jakimś zakresie politykę zagraniczną w sferze swych kompetencji i zainteresowań. Instytucje takie również nie starają się z reguły schodzić na niskie poziomy powiązań, zadowolając się kontaktami z analogicznymi instytucjami o centralnym charakterze w innych państwach. Działalność takich instytucji obciążają te same błędy, które są udziałem szczebla ministerialnego - duży stopień uogólnienia i oddalenie od rzeczywistości.

3. Lokalny poziom realizacji powiązań transgranicznych

Coraz powszechniejsze stają się tendencje do nawiązywania relacji transgranicznych poprzez władze i instytucje działające na poziomie lokalnym (regionalnym), w zasadzie na bazie jednostek podziału administracyjnego pierwszego rzędu. Niewątpliwie, poziom znajomości problemów w skali regionu, zarówno swojego jak i sąsiada zza miedzy, oraz zwykłe interpersonalne znajomości pomiędzy elitami decyzyjno-gospodarczymi po obu stronach granicy sprzyjają racjonalizacji tego typu powiązań transgranicznych i ich rozwojowi. Z drugiej strony, wielkość regionów administracyjnych, ich względna kompleksowość społeczno-gospodarcza sprzyjają wielostronności powiązań, czego nie mogą zazwyczaj zapewnić jednostki niższego szczebla podziału administracyjnego (np. pojedyncze gminy).

Nie może być jednak mowy o realizacji powiązań transgranicznych na szczeblu lokalnym bez istnienia odpowiednich uzgodnień dokonanych na szczeblu międzypaństwowym. Co do niezbędności występowania aktów wykonawczych również na szczeblu ministerialnym trudno się jednoznacznie wypowiedzieć, lecz, jak pokazuje życie, nie są one konieczne dla efektywnego rozwoju powiązań lokalnych, a zdarza się dość powszechnie, że ich wprowadzenie wręcz niszczy ustalone już powiązania transgraniczne szczebla lokalnego.

Dość często władze lokalne sąsiednich krajów potrafią znaleźć sposób na rozwiązanie problemów, nad którymi rządy i głowy państw debatują bezskutecznie wiele dziesięcioleci. Z drugiej strony wszelkie perturbacje dyplomatyczne na szczeblu państwowym, zanim wypłyną na światło dzienne, znajdują swe niekorzystne odbicie w kontrowersyjnych posunięciach restrykcyjnych władz szczebla lokalnego. Powiązania transgraniczne na szczeblu lokalnym są więc swojego rodzaju barometrem stanu relacji międzypaństwowych.

4. Euroregionalny poziom relacji powiązań transgranicznych

Chociaż powiązania transgraniczne na szczeblu lokalnym cechują się dużą dynamiką, ich wartość dla ogólnych stosunków międzypaństwowych nie zawsze jest znacząca. Trzeba pamiętać, że, jak we wszystkich

dziedzinach gospodarki, występują tu partykularyzmy lokalne. Zjawiska, które w lokalnej optyce zdają się być korzystne, w skali ogólnokrajowej, a nawet międzynarodowej, okazują się czasami być mniej korzystnymi od innych rozwiązań globalnych. Przykładem może tu być konkurowanie na rynku obcego państwa lokalnej przygranicznej fabryczki z centralną handlową swego kraju monopolizującą dotychczas eksport danego produktu do sąsiedniego państwa. Taka konkurencja obniża cenę na ów produkt, z korzyścią dla owej fabryczki i obywateli sąsiedniego kraju, przynosząc jednak straty centrali-monopoliście, realizującej wielkoskalową politykę handlową, przynoszącą znaczne wpływy budżetowi państwa.

Tak więc, optyka lokalna nie zawsze bywa korzystną dla podejmowania powiązań transgranicznych. Wydaje się, co dostrzeżono już w Europie Zachodniej, że najkorzystniejszym poziomem dla realizacji tego typu powiązań jest, specjalnie stworzony w tym celu, poziom euroregionalny, będący kombinacją skali lokalnej i centralnej, z wiodącą rolą tej pierwszej. Utworzenie, za zgodą władz państwowych, w oparciu o istniejące umowy międzypaństwowe, międzyinstytucjonalne i lokalne początkowo sztucznych jednostek ponadpaństwowych, zwanych euroregionami, dało doskonałe rezultaty, pozwalające w znacznej mierze eliminować błędy popełniane na poszczególnych poziomach realizacji powiązań transgranicznych.

Popularność tego typu rozwiązań, również w krajach postsocjalistycznych, pomimo znaczącego oporu części elit rządzących, a co gorsze znacznej części społeczeństwa, pozwala uznać takie rozwiązania za perspektywiczne. Co ważniejsze, tę metodę zastosowano w krajach znajdujących się na różnych szczeblach rozwoju systemu gospodarki rynkowej, zarówno mocno zaawansowanych i przekształconych, jak i dopiero wstępujących na tą drogę, gdzie ślady rynkowości dają się ledwie zauważyć. Dowodzi to silnej wiary w skuteczność działania euroregionów, również w zakresie transmisji idei, doświadczeń, a może nawet swojego rodzaju brzytwy wyciągniętej przez Zachód ku tonącym gospodarkom postsocjalistycznym. Sukces powołanych euroregionów może być wzorcem dla przekształceń prorynkowych, ale ich ewentualne, i jak się w tej chwili wydaje, realne niepowodzenie, może oznaczać dla pewnych krajów rezygnację z tej drogi rozwoju, choć w zasadzie innej skutecznej drogi nie znamy.

5. Interpersonalne powiązania transgraniczne

Zupełnie odrębną grupą powiązań transgranicznych są powiązania pomiędzy poszczególnymi osobami fizycznymi, czyli powiązania interpersonalne. Tutaj również można w szczególny sposób wydzielić poziom międzypaństwowy i lokalny. Pierwszy z nich jest reprezentowany przez nieformalne kontakty i przyjaźnie przywódców państw, decydentów na szczeblach ministerialnych, przedstawicieli elit gospodarczych, politycznych czy kulturalnych. Chociaż politykę państw kształtują z reguły zespoły ludzkie, to jednak wymiar indywidualny też ma pewne znaczenie, szczególnie, gdy chodzi o osoby obdarzone głosem stanowiącym. Kultury polityki zawsze były pełne dywagacji, na ile osobiste sympatie i przyjaźnie, bądź antypatie i urazy przywódców, wpływają na politykę międzynarodową, a nawet losy świata. I nieodmiennie przyznawano, że wpływ ten nie jest mały, choć trudny do udowodnienia. Zresztą, już porównanie wypowiedzi, np. prezydenta Republiki Czeskiej, zaprzyjaźnionego z częścią elit politycznych Polski, i premiera tego państwa, raczej niezbyt nam przychylnego, pozwala ocenić znaczenie takich relacji.

Decydujące znaczenie dla relacji pomiędzy społeczeństwami różnych państw mają jednak masowe kontakty interpersonalne. Nawet kilkudziesięcioletnia polityka dyskredytowania społeczeństwa innego państwa, ograniczania wszelkich kontaktów metodą administracyjno-restrykcyjną, realizowana przez ogromny aparat propagandy, oświaty i przymusu państwowego, nie jest w stanie znacząco osłabić sympatii i więzów interpersonalnych pomiędzy przyjaznymi sobie narodami. Również dekretowana państwowo dozgonna przyjaźń narodów nie zdoła przełamać niechęci i nienawiści płynącej z zadawnionych, złych doświadczeń interpersonalnych reprezentantów różnych narodów. Przykładów dostarcza ostatnio niemal każdy egzemplarz gazety. Tradycyjnej przyjaźni polsko-węgierskiej nie złamały lata faszystów na Węgrzech, tak jak komunizm nie złamał mało uzasadnionej sympatii Polaków do Ameryki. Ani bałwochwalcze peany na cześć umiłowania pokoju przez naród "enerdowski", ani potępienie rewizjonizmu, który jakoby zachodni Niemcy mieli wyssać z mlekiem matki, nie zmieniło złożonej polskiej optyki problematyki niemieckiej. Nie powiodła się też próba zaszczepienia "odwiecznej" przyjaźni polsko-rosyjskiej, a szczególnie polsko-radzieckiej. Przykład konfliktów w państwach postradzieckich i postjugosłowiańskich uzupełnia ten obraz.

Jeżeli natomiast zawiązały się nici sympatii polsko-niemieckiej, to nastąpiło to wyłącznie w oparciu o relacje interpersonalne, dzięki trwającej już od kilkudziesięciu lat mobilności turystycznej Niemców, a przede wszystkim umowie o bezpaszportowym ruchu granicznym z NRD. Całe pokolenie Węgrów, których młodość przypadła na przełom lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych, do dziś wspomina z sympatią wakacje spędzone na autostopowej wyprawie nad polskie morze. Nawet relacje polsko-rosyjskie wydają się poprawiać na skutek kontrowersyjnych, choć wzajemnie korzystnych, interpersonalnych kontaktów handlowych z ostatnich lat. W kupcach zza wschodniej granicy Polacy postrzegają odbicie swej sytuacji na Zachodzie sprzed kilku zaledwie laty, stąd objawy sympatii przeważają nad świętym oburzeniem.

Pośród kontaktów interpersonalnych szczególne znaczenie mają jednak kontakty na szczeblu lokalnym. W przypadku Polski nabiera to znaczenia wyjątkowego, kiedy uświadomimy sobie fakt, że wschodnie i południowe granice naszego kraju, wyznaczone nie dalej niż 75 lat temu, rozdzieliły często społeczności homogeniczne, silnie związane ze sobą więzami rodzinnymi. Sposób ustalenia tych granic, choć formalnie pokojowy, zarówno w wypadku granicy polsko-czechosłowackiej w latach 1918-20 i potem 1945-58, jak i polsko-radzieckiej w latach 1944-51, nie zadowolili społeczeństw rozdzielonych granicą. Natomiast formy funkcjonowania tych granic i związane z tym przepisy niemal całkowicie uniemożliwiły kontakty rodzinne, a w każdym razie poważnie je ograniczyły.

Toteż wprowadzenie przepisów łagodzących regulację ruchu transgranicznego, choć formalnie adresowane do turystów, największą akceptację zyskiwało pośród społeczności lokalnych. Przykładem może tu być tzw. strefa konwencji turystycznej na granicy polsko-czechosłowackiej, wprowadzona w latach sześćdziesiątych, która pozwoliła na ponowne nawiązanie przerwanych po wojnie kontaktów rodzinnych na Orawie i Spiszu. I choć strefa obejmowała zaledwie 30 km szerokości pasu graniczny w szczególnie atrakcyjnych turystycznie fragmentach naszego wspólnego pogranicza i ze strony czechosłowackiej była egzekwowana dość rygorystycznie, to brak kontroli po stronie polskiej umożliwił Czechom i Słowakom kąpiel w tak lubianym przez nich morzu.

Właśnie te powiązania rodzinne, jak i powszechne wyprawy handlowo-turystyczne, decydowały o faktycznych relacjach Polaków z sąsiadami. Bezradnym władzom nie pozostawało nic innego jak psuć, od

czasu do czasu, te układy poprzez lokalne utrudnienia przepływu i przemijające, restryktywne decyzje różnych szczebli administracji. Nawet udział naszych wojsk w agresji na Czechosłowację w 1968 r. nie zmienił zasadniczo owych relacji. Poważnym ciosem dla kontaktów sąsiedzkich okazała się natomiast restrykcyjna polityka komunistycznej Czechosłowacji wobec polskiego ruchu solidarnościowego, która w efekcie na dziesięć lat cofnęła poziom powiązań transgranicznych o całą epokę, czyniąc wiele krzywd indywidualnych (np. przerwanie odnowionych już kontaktów rodzinnych, ograniczenie dostępu rolników do swoich pól, zabór mienia rolników, ograniczenie turystyki, upadek więzi Słowaków ze Spisza i Orawy z macierzą). Podobne decyzje władz NRD przerwały postępujące porozumienie społeczeństw Polski i Niemiec, utrudniły więzi rodzinne, które przez kilka lat ułatwionych kontaktów niezłe się rozwinęły. Wydaje się, iż do dzisiaj, pomimo zasadniczego braku przeszkód w powiązaniach transgranicznych, nie udało się odbudować szczególniego rodzaju więzi wytworzonych pomiędzy sąsiedzkimi społecznościami w końcu lat siedemdziesiątych. Być może decydujące znaczenie miała wówczas pewna wspólnota losu i interesów, zrozumienie zasadniczego celu współżycia narodów wbrew dekretowanym hasłom rządowym lub może ponad nimi. Obecna sytuacja, odmiennosc położenia w kontekście międzynarodowym, pewne różnice w wyborze dróg rozwoju, nieco zróżnicowany poziom gospodarczy sąsiadów, a także nadzieja na zwycięstwo w swego rodzaju wyścigu do lepszego jutra, w którym sąsiadów często przedstawia się jako konkurentów bądź wręcz przeszkodę na drodze do celu, nie sprzyja, jak dotychczas, pełnej odbudowie relacji z lat minionych. I znów euroregiony postrzegane są jako remedium na wszystkie tego typu bolączki.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Dr. Iwan MITROWCIJ

Administracija Zakarpatzkoj Oblastii

Ushorod, Ukraine

TRANSKARPATEN - GEBIET DER UKRAINE UND MANCHE TENDENZEN DER GRENZÜBERSCHREITENDEN ZUSAMMENARBEIT

Um die Teilnehmer der Konferenz mit der Region, die ich die Ehre zu vertreten habe, vertraut zu machen, habe ich einen speziellen Videofilm über das Transkarpaten-Gebiet der Ukraine mitgebracht. Das ist ein Werbefilm, gedreht vom Ukrfernsehstudio, der Ihnen soll ich hoffen eine nicht schlechte Vorstellung von Transkarpaten - eines der einzigartigsten Gebiete der Ukraine gibt .

Das Transkarpaten-Gebiet nimmt die südwestlichen Abhänge des nördlichen Teils von Ostkarpaten und den nordöstlichen Teil von Mittel - donauer Tiefebene durch den Fluß Theiß und seine Nebenflüsse ein. Im Nordwesten des Gebietes grenzt die Ukraine an die Republik Polen, im Westen - an die Slowakische Republik, im Südwesten - an Ungarn und im Süden - an Rumänien.

Das Territorium des Gebietes beträgt 12,8 tausend Quadratkilometer, die Einwohnerzahl - eine Million 288 tausend. Hier wohnen Ukrainer, Russen, Ungarn, Rumänen, Slowaken, Polen, Deutsche, Tschechen, Bulgaren und andere.

Das Gebiet wurde am 22 Januar 1946 geschaffen. Zum Gebiet Transkarpaten gehören 13 administrative Bezirke und 2 Städte der Gebietsun - terordnung (Ushhorod und Mukatschewo).

Vier fünftel des Territoriums von Transkarpaten nimmt das Gebirge - die Ukrainischen Karpaten ein. Mehr als zwanzig Flüsse und die

zahlreichen Ströme bilden den Wasserteil des Gebietes. Die Energiebasis der Flüsse von Transkarpaten beträgt eine Million 300 tausend Kilowatt. Die Seen gibt es wenig, der berühmteste von ihnen ist der Synewyr-See (980 Meter über dem Meeresspiegel).

Das Klima von Transkarpaten-Gebiet ist gemäßigt-kontinental, gemildert durch die relative Nähe vom Atlantischen Ozean. Hinsichtlich der natur-klimatischen Verhältnisse teilt sich das Territorium von Transkarpaten in drei Landschaftszonen: Tiefebene, Gebirgsvor- und Gebirgszone.

Fast die Hälfte des Gebietes ist mit den Wäldern bedeckt, die den Reichtum des Landes ausmachen. Das ist vorwiegend Buche (mehr als die Hälfte der Waldfläche), etwa 30% - Fichte, innerhalb von 5% - Eiche, weiter - Edeltanne, Esche, Birke, Linde.

Die modernen Industriezweige - Energetik, Maschinen- und Werkzeugmaschinenbau, Elektronentechnik, Bauindustrie sowie der Agrarkomplex bilden neben den traditionellen Branchen der Holzverarbeitenden, Wald- und Nahrungsmittelindustrie die Grundlage der Wirtschaft von Transkarpaten.

Die Subjekte der außenwirtschaftlichen Tätigkeit spielen zur letzten Zeit eine wesentliche Rolle in den allgemeinwirtschaftlichen Tendentionen. Die Periode ihrer Entstehung und Entwicklung ist natürlich sehr stürmisch. Nach dem Stand vom ersten Januar 1994 wurden im Gebiet 4 tausend 500 Teilnehmer der außenwirtschaftlichen Tätigkeit registriert, darunter 522 gemeinsame Betriebe mit verschiedenen Eigentumsformen.

Der Umfang der von den Betrieben und Organisationen des Gebietes durchgeführten Aus- und Einfuhroperationen machte für das Jahr 1993 geldlich 25,7 Millionen USA-\$, darunter 14,3 Millionen \$ - in Export und 11,4 Mil. \$ in Import aus. Im vorigen Jahr nahm (im Vergleich mit dem Jahre 1992) das Produktionsvolumen in der Sphäre der Herstellung und Dienstleistung seitens der gemeinsamen Betriebe um 2,2 Mal zu. Nicht die letzte Rolle haben in diesem Prozeß die bei uns registrierten gemeinsamen Betriebe (eif ukrainisch-deutsche und siebzehn ukrainisch-polnische) gespielt.

Ungeachtet gewisser komplizierten Umstände werden auf dem Territorium des Gebietes die lokalen Wirtschaftszonen geschaffen - die freie ökonomische Zone "Europa-Zentrum", die Zollzonen "Tschop-

Inter-Port" und "Transkarpaten" sowie "Karpaten-Euroregion" . Noch nicht so lange wurde in Ushhorod die Sitzung des Römischen Klubs abgehalten, hier fand auch das Treffen der Vertreter der Europäischen Bank für Rekonstruktion und Entwicklung (London) mit den Geschäftsleuten des kleinen und mittleren Busineß statt.

Zu guter Letzt möchte ich als Information folgendes hervorheben: am 24 Mai 1994 treffen sich die Geschäftsleute aus der Wojewodschaft Krosno der Republik Polen und aus dem Transkarpaten-Gebiet der Ukraine, um den Vertrag über die sachliche Zusammenarbeit zu unterzeichnen.

Lidia WRÓBEL

Urząd Rady Ministrów

Biuro Administracji Publicznej

UWARUNKOWANIA ROZWOJU WSPÓŁPRACY TRANSGRANICZNEJ POLSKI Z JEJ SĄSIADAMI

Współpraca transgraniczna może być rozumiana jako proces lub zespół działań, poprzez który dwa lub kilka państw, regionów, województw czy też organów samorządu terytorialnego jednoczy swoje starania i prace w celu rozwiązywania wspólnie niektórych problemów, po mimo rozdzielających je granic.

Ostatnie wydarzenia polityczne w Europie Środkowej i Wschodniej pozwoliły na powrót państw tego regionu do europejskiej wspólnoty demokratycznej. "Żelazna kurtyna" nie tylko rozdzielała Europę na dwie części, ale także stanowiła barierę wobec stosunków między państwami z powodu braku autentycznych władz lokalnych w krajach o systemie władzy całkowicie scentralizowanym. Pokojowe rewolucje w Europie Środkowej i Wschodniej, w związku z procesem demokratyzacji, doprowadziły do otwarcia granic i nawiązania bliższych kontaktów z sąsiadami.

Można wskazać kilka powodów, które przede wszystkim przyczyniły się do zaistnienia nowych warunków dla współpracy transgranicznej w Europie Środkowej i Wschodniej:

- proces odprężenia na całym świecie, w połączeniu z licznymi układami o rozbrojeniu pomiędzy wielkimi Mocarstwami,
- pokojowa rewolucja wolnościowa w Europie Środkowej i Wschodniej,
- powstanie wielkiego europejskiego rynku wewnętrznego Wspólnoty Europejskiej wraz z wnioskami przystąpienia do niej nowych państw

oraz rozmowy pomiędzy WE i EFTA o ustaleniu wytycznych dla Europejskiego Obszaru Gospodarczego,

- upadek muru berlińskiego, co doprowadziło do zjednoczenia Niemiec.

W perspektywie zjednoczonej Europy integracja państw z Europy Środkowej i Wschodniej ze Wspólnotami Europejskimi może postępować poprzez wzmocnienie wszelkich działań na polu współpracy transgranicznej. Współpraca ta pozwala zwłaszcza pokonywać istniejące podziały spowodowane różnymi nacjonalizmami oraz przesądami wobec państw sąsiadujących, wzmocnianymi w dawnym systemie komunistycznym.

Należałoby stwierdzić, że na zintensyfikowanie współpracy transgranicznej Polski z krajami ościennymi wpłynęło powstanie rzeczywiście samorządnych władz lokalnych. W założeniu, państwa kierujące się troską o większą efektywność własnego rozwoju biorą pod uwagę fakt, że są takie dziedziny, którymi zarządzanie lepiej jest powierzyć samorządom lokalnym. Środki, którymi one dysponują, nie są natomiast w rzeczywistości często dostosowane do problemów o charakterze transgranicznym. Pilniejsza staje się potrzeba koordynacji tej współpracy na szczeblu centralnym. Pozwoliłaby ona zapewnić spójność inicjatyw i działań terenowych organów administracji rządowej i samorządu terytorialnego z działaniami poszczególnych resortów centralnych. Jest wskazane wypracowanie i zachowanie jednolitej polityki państwowej w zakresie współpracy transgranicznej z równoczesnym poszanowaniem kompetencji i autonomii, którą przyznaje się samorządowi terytorialnemu.

Współpraca transgraniczna ze swojej natury powinna być spontaniczna. Jest dobrze, gdy wypływa ze świadomej woli samorządów lokalnych zainteresowanych zwiększaniem efektywności ich pracy dla społeczności, zarówno po jednej, jak i po drugiej stronie granicy. Właściwie wydaje się, że władze lokalne powinny zostać wyposażone w kompetencje do rozwiązywania problemów o charakterze lokalnym. Rozwiązywanie tych kwestii pociąga za sobą również koordynację działań po obu stronach granicy, a więc pomiędzy zainteresowanymi państwami. Faktycznie, państwo, które opiera się na prawie, określa w konsekwencji prawa, jak i obowiązki samorządów lokalnych wobec rządu centralnego. Dobra współpraca transgraniczna może więc być realizowana tylko wtedy, gdy jest owocem porozumienia między samorządami terytorialnymi z

jednej strony, a z drugiej strony, pomiędzy samorządami a zainteresowanymi rządami centralnymi.

Trzeba rozróżnić działania, które mogą być realizowane przez same samorzady oraz czynności, które potrzebują wsparcia na szczeblu krajowym, jak i międzynarodowym. Jeśli chodzi np. o współpracę kulturalną, wspieranie nauczania języków, współpracę turystyczną, współdziałanie szkół - jest to przeważnie gestią euroregionów, czyli samych samorządów lokalnych.

Dziedziny, w których winny być prowadzone rozmowy w gremiach rządowo-samorządowych to przede wszystkim: transport, ekologia, budowa nowych przejść granicznych, wspólne przedsięwzięcia gospodarcze, projekty o znaczeniu ogólnoeuropejskim, realizowane z pomocą Wspólnoty Europejskiej, programy niwelacji barier społecznych, programy socjologiczne etc. Działania te powinny otrzymywać ze strony rządowej odpowiednie wsparcie instytucjonalne i finansowe.

Zagadnieniami współpracy transgranicznej i jej koordynacją na płaszczyźnie centralnej zajmują się obecnie przede wszystkim trzy resorty: Centralny Urząd Planowania, Ministerstwo Spraw Zagranicznych i Urząd Rady Ministrów. Niektóre aspekty realizuje Ministerstwo Współpracy Gospodarczej z Zagranicą, Urząd Ochrony Państwa, Główny Urząd Cel i Straż Graniczna oraz inne zainteresowane urzędy centralne. W Centralnym Urzędzie Planowania istnieje Departament Polityki Przestrzennej i Regionalnej, w Ministerstwie Spraw Zagranicznych Wydział Współpracy Transgranicznej w Departamencie Europy, natomiast w Urzędzie Rady Ministrów utworzono Biuro d/s Współpracy Transgranicznej. Istnieje potrzeba skoordynowania działań CUP, MSZ i URM w zakresie wymiany informacji, zamierzeń i realizowania współpracy transgranicznej. Urząd Rady Ministrów sprawuje nadzór nad działalnością organów terenowej administracji rządowej i samorządowej i dlatego w tym resorcie powinno się najpełniej wypracowywać i realizować zagadnienia współpracy transgranicznej i międzyregionalnej, przy uwzględnieniu założeń polityki zagranicznej, opracowanych przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych i założeń rozwoju państwa, przygotowanych przez Centralny Urząd Planowania.

Jednostka odpowiedzialna za koordynację prac w zakresie współpracy transgranicznej powinna skutecznie realizować politykę rządu w tej materii, powoływać poszczególne międzyrządowe komitety i zapewniać realizację, podpisanych jak i planowanych, umów i porozumień.

Koordinacja ta powinna zawierać również takie sfery działań jak np. uregulowanie w sposób systemowy zakresu, form i zasad współpracy międzynarodowej Wojewodów z podległym im aparatem administracyjnym oraz samorządów lokalnych i ich struktur wojewódzkich, przy uwzględnieniu ich wzajemnych powiązań w realizowaniu współpracy transgranicznej i międzyregionalnej. Istotną sprawą jest sprawowanie nadzoru nad terenową administracją rządową i wydawanie zaleceń dla administracji samorządowej w związku z podejmowaną współpracą transgraniczną.

Potrzeba koordynacji współpracy transgranicznej wynika też z potrzeby zapewnienia skutecznego przepływu informacji z "centrum" do władz lokalnych o stanie uregulowań prawnych z poszczególnymi państwami, o możliwościach pomocy finansowej dla współpracy transgranicznej, jak i dla samego promowania pozytywnych aspektów tej współpracy. Koordinacja współpracy transgranicznej na szczeblu centralnym powinna obejmować tworzenie i wspieranie infrastruktury niezbędnej dla współpracy transgranicznej. Między innymi odnosi się to do zwiększenia liczby przejść granicznych, zagospodarowania rzek granicznych, zwiększenia kompetencji władz wojewódzkich lub samorządowych, wymiany informacji o zamierzeniach i realizowanych przedsięwzięciach rozwojowych etc.

Istotną sprawą jest dokładne sprecyzowanie zakresu i pojęcia współpracy transgranicznej, doskonalenie jej podstaw prawnych i gospodarczych, jak też powoływanie, we współdziałaniu z zainteresowanymi państwami, dwustronnych komisji międzyrządowych do spraw współpracy transgranicznej i międzyregionalnej. Należy w tym miejscu podkreślić pilną potrzebę koordynacji problematyki zagospodarowania granicy państwa oraz współpracy transgranicznej i międzyregionalnej w ramach struktury administracji centralnej Rzeczypospolitej Polskiej. W obliczu coraz bardziej rozwijającej się współpracy zagranicznej organów terenowych administracji rządowej oraz samorządu terytorialnego, niezbędne staje się zapewnienie spójności działań i inicjatyw na szczeblu lokalnym z polityką wewnętrzną i zagraniczną Rządu Rzeczypospolitej Polskiej.

Rząd RP w ostatnim roku podpisał szereg umów o współpracy transgranicznej, zwłaszcza ze wschodnimi sąsiadami: Białorusią, Estonią, Łotwą, Rosją (w tym z Obwodem Kaliningradzkim i regionem Sankt Petersburga); dalsze tego typu umowy są w fazie ostatecznego przygoto-

wania. Umowy przygotowano w oparciu o wzorce Europejskiej Konwencji o Współpracy Transgranicznej Rady Europy, a w ich postanowieniach przewidziano tworzenie międzyrządowych Komisji, które koordynowałyby współpracę transgraniczną i międzyregionalną. W przypadku umów, które weszły już w życie, zachodzi konieczność pilnego powołania takich Komisji. Artykuł 12 polsko-niemieckiego traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy zobowiązuje obydwaj kraje do współpracy międzyregionalnej i międzygminnej, zwłaszcza na obszarze przygranicznym. W najbliższym czasie przewiduje się podpisanie umów z Czechami i Słowacją, a także z niektórymi państwami WNP.

Do dnia dzisiejszego w strukturze administracji centralnej nie powstał organ koordynujący współpracę transgraniczną i międzyregionalną. Konieczne jest instytucjonalne uporządkowanie współpracy transgranicznej i międzyregionalnej, z wyraźnym wskazaniem instytucji odpowiedzialnej za tę współpracę oraz określeniem jej uprawnień wobec organów i urzędów administracji rządowej. Z analizy dotychczasowych ustaleń międzyresortowych, przy uwzględnieniu ustawodawstwa odnoszącego się do nadzoru nad samorządem terytorialnym, wynika, że najwłaściwszym rozwiązaniem jest powołanie Pełnomocnika Rządu do Spraw Granicy Państwowej, Współpracy Transgranicznej i Międzyregionalnej i usytuowanie go w URM.

Współpraca transgraniczna powinna bezpośrednio służyć społecznościom lokalnym. Wychodząc od trosk i życzeń obywateli gmin i regionów przygranicznych realizowana współpraca transgraniczna i międzyregionalna powinna mieć na uwadze specyfikę całego kraju, a zarazem uwzględniać jej europejskie wymiary. Poszczególne dziedziny współpracy transgranicznej powinny być realizowane przez poszczególne podmioty, które za tę współpracę odpowiadają, z wzajemnym poszanowaniem praw i kompetencji. Decyzje, które zapadają na szczeblu centralnym, powinny być konsultowane bezpośrednio z konkretnymi władzami lokalnymi, które bezpośrednio tę współpracę realizują. Z drugiej strony, wskazany jest właściwie zorganizowany przepływ informacji, tak aby poszczególne resorty centralne mogły szybko zareagować na najpilniejsze potrzeby oraz przeszkody w rozwoju współpracy transgranicznej na szczeblu lokalnym.

Współpraca transgraniczna we wszystkich dziedzinach życia oraz na wszystkich poziomach powinna służyć rozwojowi procesu integracji europejskiej. Proces integracji europejskiej służy zacieraniu granic mię-

dzy poszczególnymi państwami, ułatwia wymianę gospodarczą, jak i zachęca do bliższych kontaktów międzyludzkich, społecznych i politycznych. Poszczególne regiony, miasta i gminy poszukują dzisiaj partnerów nie tylko w ich własnym kraju, ale również poza granicami. Dochodzi do tego fakt, że otwarcie granic pobudza do ustanowienia poważnej infrastruktury, zwłaszcza w dziedzinie transportu, co prowadzi do zmniejszenia odległości między różnymi państwami lub regionami.

Mgr Tomasz KOMORNICKI
Instytut Geografii i Przestrzennego
Zagospodarowania PAN
Warszawa

TRANSGRANICZNA INFRASTRUKTURA TRANSPORTOWA POLSKI (stan przeciążenia, perspektywy modernizacji)

Wstęp

Niewydolność transgranicznej infrastruktury transportowej jest problemem charakterystycznym dla państw znajdujących się w fazie przekształceń gospodarczych. Granice krajów ubogich, w tym w szczególności totalitarnych, pozostają na ogół zamknięte dla szerokiego przepływu osób i towarów. Wystarcza im często kilka lub nawet jedno przejście graniczne na granicy z każdym z sąsiadów (jako przykład może służyć dawna granica Polski i Związku Radzieckiego). Jednocześnie granica poza wyznaczonymi punktami, jest bardzo silnie strzeżona. W demokratycznych i bogatych państwach Europy Zachodniej granice stopniowo zanikają na skutek postępującej integracji gospodarczej i politycznej. Można je przekraczać praktycznie na każdym szlaku komunikacyjnym. Tym samym pojęcia przejścia granicznego i infrastruktury transgranicznej systematycznie tracą tam swój sens.

Państwa w fazie przekształceń, których przykładem jest Polska, otwierają się w sensie ekonomicznym (umowa o stowarzyszeniu z Unią Europejską, porozumienie o wolnym handlu w ramach Grupy Wyszehradzkiej) i formalnym (wzajemne zniesienie obowiązku wizowego w podróżach do i z większości państw Europy Zachodniej; liberalizacja przepisów paszportowych w państwach byłego ZSRR). Granice celne

istnieją jednak nadal, zaś ich przekraczanie, mimo licznych uproszczeń, wciąż wymaga spełnienia szeregu formalności. Co więcej, w niektórych wypadkach nowe uwarunkowania geopolityczne implikują większe niż dotychczas zbiurokratyzowanie odpraw granicznych (przykład - wprowadzenie tzw druków SAD, związane z przeniesieniem na Odrę granic Unii Europejskiej).

Jednocześnie, odziedziczony po poprzedniej epoce, stan infrastruktury granicznej zmienia się stosunkowo wolno. W tym samym czasie ruch graniczny osób i pojazdów wzrósł w sposób niezwykle dynamiczny. W efekcie przejścia graniczne zaczynają pełnić w przestrzeni ekonomicznej kraju dwojaką rolę:

- ośrodków aktywizacji gospodarczej (aspekt pozytywny),
- "wąskich gardeł" wymiany handlowej, turystycznej i kontaktów międzyludzkich (aspekt negatywny).

Problem przeciążenia przejść granicznych jest także charakterystyczny dla styku państw o rażąco różnych dochodach osobistych ludności oraz rażąco różnych cenach niektórych towarów konsumpcyjnych. W Polsce wyraźna rozbieżność dochodów ma miejsce zarówno na granicy wschodniej jak i zachodniej. Wiąże się to zarówno z różnym poziomem rozwoju gospodarczego, jak też ze zróżnicowanym stopniem zaawansowania przemian ustrojowych. Średnia płaca przeliczona na dolary USA jest w Polsce średnio 10 razy niższa niż w Niemczech i jednocześnie wyższa niż na Litwie (blisko 2 razy), w Rosji (3 razy) i na Ukrainie (aż 10 razy). Zróżnicowanie cen jest znacznie mniejsze i nadal ulega systematycznemu wyrównywaniu. W przypadku niektórych towarów jest ono ponadto odwrotnie proporcjonalne do wspomnianego zróżnicowania dochodów. Tego typu dysproporcje, przy jednoczesnej swobodzie podróżowania, wywołują z jednej strony wzmożony ruch na granicach (drobni handlowcy), z drugiej zaś bywają wciąż jeszcze powodem niezwykle skrupulatnych odpraw celnych pojedynczych podróżnych (przykład - kraje Wspólnoty Państw Niepodległych).

W rozważaniach na temat transgranicznej infrastruktury transportowej nie bez znaczenia jest też fakt, że jeszcze dwa lata temu Polska posiadała zaledwie trzech sąsiadów, a dziś posiada ich siedmiu. Nowy układ geopolityczny spowodował, iż granice z niektórymi krajami są znacznie lepiej "wyposażone" w infrastrukturę niż z innymi. Zarówno na terenie byłego ZSRR, jak i byłej Czechosłowacji, sieć transportowa była

rozbudowywana kompleksowo, jako mająca służyć całemu ówczesnemu państwu. W efekcie nie miało więc np. żadnego praktycznego znaczenia to, że większość szlaków ze Słowacji do Polski prowadzi przez Czechy, a wszystkie połączenia Litwy z Polską przez Białoruś.

1. Techniczna przepuszczalność granic

Na stopień technicznej przepuszczalności poszczególnych granic składają się dwa podstawowe elementy:

- istnienie infrastruktury o charakterze czysto transportowym (drogi utwardzone i linie kolejowe przecinające granicę, porty morskie i lotniska),

- stopień wykorzystania tej infrastruktury, wyrażający się w funkcjonowaniu ogólnodostępnych drogowych przejść granicznych, regularnych połączeń kolejowych, promowych i lotniczych.

Pierwszy element jest z jednej strony pochodną przebiegu granicy na tle warunków naturalnych (przede wszystkim hydrograficznych i orograficznych), z drugiej zaś zaszczości historycznych (wiek granicy). Drugi element jest związany z ograniczeniami polityczno - ekonomicznymi ostatnich 40 lat, uzgodnieniami zawartymi w umowach międzynarodowych, jak również z tempem realizacji aktualnych inwestycji.

Miarą wyposażenia w infrastrukturę czysto transportową (element 1) jest długość granicy (w kilometrach) przypadająca na 1 drogę utwardzoną (patrz tab. 1) oraz na 1 linię kolejową. Najgęstszą siecią dróg transgranicznych charakteryzuje się granica z obwodem kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej. Jedna droga utwardzona przypada tam na 12,3 km granicy. Granica z obwodem kaliningradzkim jest granicą młodą (w 1945 r. rozcięta istniejący od kilku stuleci organizm gospodarczy Prus Wschodnich). Jednocześnie rozwoju połączeń transportowych nie utrudniały tam żadne przeszkody naturalne. Dobra sytuacja panuje także na granicy z Czechami (1 droga na 15,1 km granicy; należy jednak pamiętać iż większość dróg przecina granicę w rejonie Śląska Cieszyńskiego i Opolskiego, znacznie mniej zaś w Sudetach) i Niemcami (24,3 km; pomimo przebiegu prawie całej granicy wzdłuż Odry i Nysy Łużyckiej oraz pomimo nie odbudowania wielu przedwojennych mostów na tych rzekach). Najstąbiej wyposażona pozostaje granica ze Słowacją (1 droga

na 39,8 km granicy) - co wiąże się przede wszystkim z utrudniającym komunikację równoleżnikowym przebiegiem Karpat - i z Ukrainą (1 droga na 4,8 km), co wynika częściowo z ograniczeń naturalnych (na północy rzeka Bug, na południu Bieszczady), częściowo zaś z niedorozwoju sieci transportowej na wschodnich obszarach Polski przedwojennej.

Tabela 1
Transgraniczna infrastruktura transportowa na granicach Polski w maju 1994 r.

granica z:	długość granicy (km)	liczba dróg utwardzonych przecinających granicę	odcinek granicy na jedną drogę utwardzoną (km)	liczba drogowych przejść granicznych		stopień wykorzystania dróg utwardzonych (%)	liczba linii kolejowych przecinających granicę		stopień wykorzystania linii kolejowych (%)
				ogółem	ogólnodostępnych		ogółem	z komunikacją pasażer.	
Rosją	209,73	17	12,3	2	2	11,8	3	1	33,3
Litwą	102,41	3	34,1	2	1	33,3	1	1	100,0
Białorusią	407,47	14	29,1	8	2	14,3	5	3	60,0
Ukrainą	526,23	11	47,8	7	3	27,3	7	3	42,9
Słowacją	517,72	13	39,8	9	6	46,2	3	2	66,0
Czechami	785,66	52	15,1	33	12	23,1	12	4	33,0
Niemcami	461,58	19	24,3	13	13	68,4	13	6	46,2
R A Z B M	3010,80	129	23,3	74	39	30,2	44	20	45,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie map topograficznych

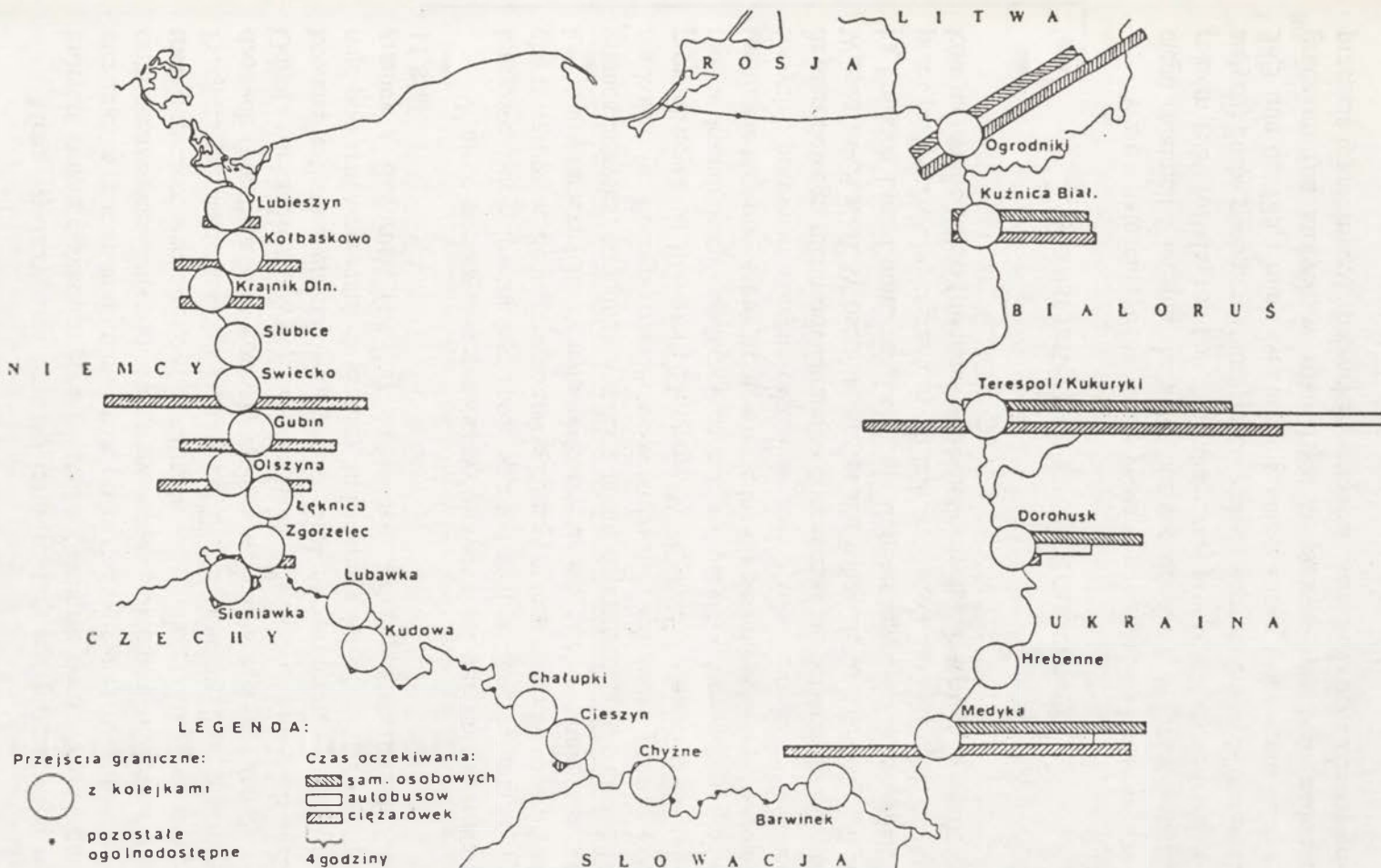
Nasylenie poszczególnych odcinków granicznych istniejącymi liniami kolejowymi (bez uwzględnienia linii ze zdemontowanymi torami i rozciętych zerwanymi mostami) waha się od 35,5 km na jedną linię na granicy z Niemcami do 172,6 km na granicy ze Słowacją.

Miarą wykorzystania opisanej infrastruktury jest procent dróg na których istnieją ogólnodostępne (w ruchu paszportowym) przejścia graniczne oraz procent linii kolejowych, po których kursują rozkładowe pociągi pasażerskie. Zdecydowanie najwyższym poziomem wykorzystania transgranicznej sieci drogowej odznacza się granica polsko-niemiecka. Przejścia graniczne znajdują się tam na 68,4% istniejących dróg utwardzonych (praktycznie wykorzystywane są wszystkie istniejące mosty na Odrze i większość na Nysie). Na wszystkich pozostałych granicach użytkowana jest mniej niż połowa szlaków. Stosunkowo dobra sytuacja panuje pod tym względem na granicy ze Słowacją (46,2%); najgorsza na granicy z Białorusią (14,3%) i obwodem kaliningradzkim (zaledwie 11,8%).

W nieco większym stopniu są wykorzystywane transgraniczne linie kolejowe. Zdecydowana większość spośród nich jest użytkowana w ruchu towarowym. Pociągi pasażerskie kursują natomiast po 20 spośród 44 linii transgranicznych. Pełnym wykorzystaniem szlaków odznacza się granica litewska, co jednak wynika z faktu, iż przecina ją tylko jedna linia kolejowa. Pociągi rozkładowe wykorzystują też ponad połowę linii prowadzących na Białoruś i Słowację. W stosunkowo niewielkim stopniu, w komunikacji regularnej, są też wykorzystywane porty morskie (aktualnie trzy przystanie promowe i jedna dla sezonowych linii wodolotowych), przystanie rzeczne (aktualnie jedna) oraz lotniska (95% międzynarodowego ruchu powietrznego koncentruje się w porcie lotniczym Warszawa-Okęcie). W ostatnim przypadku wiąże się to z celową polityką Polskich Linii Lotniczych LOT, nie dopuszczającą do uruchamiania przez przewoźników zagranicznych linii wiodących do lokalnych ośrodków na terenie Polski (pomimo istnienia licznych inicjatyw tego typu).

2. Wzrost natężenia ruchu granicznego

Wzrost natężenia ruchu, który wystąpił na granicach Polski w przeciągu ostatnich 5 lat, ma charakter bezprecedensowy. W porównaniu z rokiem 1980 (ostatni rok tzw. "socjalistycznej prosperity" lat siedemdziesiątych) liczba osób przekraczających granicę wzrosła blisko 5-krotnie (z 38,3 mln do 185,5 mln). Nie licząc granic z Litwą i obwodem kaliningradzkim (na których w roku 1980 w praktyce nie było żadnego przejścia granicznego), największy przyrost wielkości ruchu obserwuje-



Ryc. 1. Średni czas oczekiwania na polskich przejściach granicznych w 1992 r.

my na granicy niemieckiej (ok. 7,5-krotnie), oraz białoruskiej i ukraińskiej (odpowiednio 5 i 5,5-krotnie). W najmniejszym stopniu wzrósł ruch na granicy morskiej (zahamowanie rozwoju komunikacji promowej na Bałtyku) oraz powietrznej (w związku z drastycznym wzrostem cen biletów lotniczych). Zmiany w natężeniu ruchu na granicach z poszczególnymi sąsiadami przedstawia tabela 2. Jeszcze bardziej dynamiczny, niż w przypadku osób, był w badanym okresie wzrost natężenia ruchu pojazdów osobowych (11 razy) i ciężarowych (ponad 7 razy). Na tak duże zmiany w wielkości transgranicznych potoków osób i pojazdów wpłynęły przede wszystkim:

- zniesienie ograniczeń wizowych w relacji do i z państw Europy Zachodniej,
- ułatwienia paszportowe w krajach byłego ZSRR,
- ożywienie wymiany handlowej z krajami Wspólnoty Europejskiej, przede wszystkim z Niemcami,
- znaczny rozwój wymiany towarowej pomiędzy krajami byłego Związku Radzieckiego i Europą Zachodnią, powodujący wzrost przewozów tranzytowych,
- wspomniane wyżej dysproporcje w poziomie dochodów i cen artykułów konsumpcyjnych po obu stronach granicy zachodniej (przyjazdy do Polski na zakupy, wyjazdy z Polski do pracy) i wschodniej (przyjazdy do Polski w celu odsprzedaży tanich towarów i na zakupy oraz w poszukiwaniu pracy).

Wzrost natężenia ruchu granicznego wymusza w sposób pośredni rozwój infrastruktury granicznej, wyrażający się w otwieraniu nowych przejść granicznych. Tempo tych inwestycji jest jednak daleko mniejsze aniżeli tempo wzrostu natężenia ruchu (patrz tabela 2). W roku 1980 czynne były w sumie 43 ogólnodostępne przejścia graniczne (drogowe - dostępne w ruchu paszportowym, kolejowe - odprawiające pociągi pasażerskie, morskie - odprawiające promy, lotnicze - odprawiające samoloty rejsowe). W 1993 r. takich przejść było łącznie 70 (ich rozmieszczenie przedstawia rycina 1). Tak więc, blisko 5-krotnemu wzrostowi ruchu osób towarzyszył zaledwie 60 % wzrost liczby przejść granicznych. Nie należy przy tym zapominać, że dalekobieżny ruch graniczny w naturalny sposób koncentruje się na głównych szlakach transeuropejskich. Dotyczy to szczególnie ruchu pojazdów ciężarowych. Około 66% całości drogo-

Tabela 2

Wzrost natężenia ruchu granicznego na granicach Polski w latach 1980-1993 na tle istniejącej infrastruktury granicznej

granica z:	graniczny ruch osób*			liczba ogólnodostępnych przejść granicznych**		
	1980	1993	przyrost (1980= 100)	1980	1993	przyrost (1980= 100)
Rosją	5 072	1 124 808	22176,8	0	3	-
Litwą	4 575	3 548 930	77572,2	0	2	-
Białorusią	1 714 992	8 926 227	520,5	3	5	166,7
Ukrainą	998 556	5 563 168	557,1	2	6	300,0
Słowacją	2 763 904	8 055 846	291,5	6	8	133,3
Czechami	8 180 763	33 909 521	414,5	12	16	133,3
Niemcami***	15 787 943	118 951 270	753,4	15	20	133,3
granica morska	431 247	808 097	187,4	2	4	200,0
granica powietrzna	1 572 364	2 111 332	134,3	3	6	200,0
ruch pozapaszportowy	6 877 451	2 552 315	37,1	-	-	-
POLSKA RAZEM	38 336 867	185 551 514	484,0	43	70	162,8

* ruch w obydwu kierunkach: paszportowy (zliczany wg granic z poszczególnymi sąsiadami) i pozapaszportowy (mały ruch graniczny z Czechami i Słowacją, ruch uproszczony z krajami byłego ZSRR, obsługa środków transportu i ruch inny; zliczany łącznie dla wszystkich granic)

** ogólnodostępne przejścia drogowe, przejścia kolejowe odprawiające rozkładowe pociągi pasażerskie, rzeczne i morskie odprawiające promy i regularne rejsy turystyczne, lotniska obsługujące rejsowe loty międzynarodowe

*** w 1993 razem z osobami odprawianymi w ramach małego ruchu granicznego

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów Straży Granicznej

wego ruchu towarowego jest skupiona na zaledwie sześciu przejściach granicznych, w tym czterech na granicy niemieckiej (Świecko, Olszyna, Zgorzelec, Kołbaskowo), jednym na granicy czeskiej (Cieszyn) i jednym na białoruskiej (Terespol-Kukuryki). Dlatego też niemniej ważna od budowy nowych przejść granicznych jest modernizacja i zwiększenie przepustowości obiektów już istniejących, położonych na trasach o znaczeniu strategicznym.

3. Kolejki graniczne

Najbardziej namacalnym przejawem istnienia braków w transgranicznej infrastrukturze transportowej jest powszechne zjawisko kolejek granicznych. W 1992 r. kolejki wystąpiły łącznie w 23 drogowych punktach odprawy. Ich średnią długość, kierunek i strukturę przedstawia rycina 2. Na granicy wschodniej kolejki formowały się głównie przy wjeździe do Polski. Stały w nich jednak zarówno pojazdy ciężarowe, jak i osobowe oraz autobusy. Na niektórych przejściach (Terespol, Medyka, Ogrodniki, Kuźnica Białostocka) czas oczekiwania osiągał kuriozalne rozmiary (maksymalnie nawet do 7 - 10 dni) Głównymi przyczynami blokowania się granicy wschodniej była właśnie niedostateczna ilość przejść granicznych oraz niezwykle skrupulatny system odprawy celno-paszportowej praktykowany przez służby graniczne naszych wschodnich sąsiadów. Na granicy zachodniej w kolejkach stały praktycznie wyłącznie samochody ciężarowe. Kolejki występowały tam jednak w obu kierunkach i na wszystkich przejściach dopuszczających ruch towarowy. Największe odnotowano w Świecku (średnio w skali roku po blisko 13 godzin oczekiwania na odprawę, zarówno na wjazd jak i na wyjazd z Polski). Głównymi powodami formowania kolejek były w tym przypadku: niedostateczna przepustowość istniejących punktów granicznych i znaczne zbiurokratyzowanie systemu odpraw celnych, związane z przesunięciem na Odrę granicy Unii Europejskiej.

W dwa lata po omówionym powyżej badaniu długości kolejek granicznych sytuacja na większości granic nie uległa poprawie. Wyjątek stanowi tu granica z Ukrainą, gdzie, na skutek zmniejszenia natężenia ruchu oraz pełnego (całodobowego) otwarcia punktów w Hrebennym i Dorohusku, przejścia graniczne w 1993 r. zostały odblokowane. Jednocześnie jednak wydłużyły się kolejki samochodów ciężarowych na granicy zachodniej, a także kolejki pojazdów osobowych opuszczających Polskę w

kierunku wschodnim. Wiąże się to z koniecznością odprawy masowo przewożonych przez Polskę samochodów importowanych prywatnie z Europy Zachodniej do krajów WNP. Kolejki stały się również zjawiskiem codziennym na jedynym (do 1994 r.) w pełni ogólnodostępnym przejściu granicznym pomiędzy Polską i obwodem kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej w Bezledach.

Nowym zjawiskiem jest także oczekiwanie na odprawę na przejściach kolejowych, a konkretnie na dworcach granicznych (np. w Brześciu), gdzie kontrola celna jest przeprowadzana przed wejściem na peron. Czas oczekiwania w "kolejce do pociągu" na odprawę sięga tam niekiedy kilkunastu godzin.

4. Potencjalne i realne możliwości rozbudowy transgranicznej infrastruktury transportowej

Podsumowując dotychczasowe rozważania możemy dość jednoznacznie stwierdzić, że stan i stopień wykorzystania aktualnie istniejącej transgranicznej infrastruktury transportowej nie jest adekwatny do poziomu natężenia ruchu na granicach Polski. Przeprowadzona analiza pozwala też wyróżnić trzy podstawowe poziomy potencjalnych działań mogących zmierzać do poprawy sytuacji transportowej na granicach Polski. Poziomy te nie mają w żadnym wypadku charakteru alternatywnego. Tym niemniej można wskazać, na których odcinkach granicy, jakie działania wydają się dziś najpilniejsze. Poniżej przedstawiono 3 poziomy oraz 13, zawartych w nich, głównych kierunków działań, ze wskazaniem najbardziej priorytetowych potrzeb w zakresie każdego z nich.

4.1. Poprawa efektywności działania aktualnie funkcjonujących przejść granicznych

- modernizacja istniejących przejść granicznych; dotyczy przede wszystkim najbardziej obciążonych punktów na granicy niemieckiej (Kołbaskowo, Świecko, Olszyna) oraz kilku głównych przejść na granicy wschodniej (Kuźnica, Terespol, Hrebenne, Medyka);

- budowa terminali odpraw towarowych w sąsiedztwie istniejących przejść granicznych; dotyczy j.w.;

- modernizacja szlaków transportowych prowadzących do przejścia granicznego; dotyczy granicy wschodniej, gdzie do przejść o ogromnym

natężeniu ruchu prowadzą często wąskie drogi lokalne (np. Bezledy i Ogrodniki).

4.2. Poprawa stopnia wykorzystania istniejącej infrastruktury transportowej

- uruchamianie lokalnych i regionalnych przejść granicznych na istniejących drogach transgranicznych; dotyczy przede wszystkim odcinków granicy o małej liczbie ogólnodostępnych punktów odprawy (z Białorusią i Ukrainą) lub dużej liczbie dróg niewykorzystanych (granica z obwodem kaliningradzkim) oraz wykorzystywanych tylko w małym ruchu granicznym (z Czechami);

- poprawa stanu często zaniedbanych transgranicznych dróg utwardzonych (dotyczy wszystkich dróg przecinających granicę wschodnią, których nawierzchnia uległa niejednokrotnie prawie całkowitemu zniszczeniu);

- organizacja pieszych przejść granicznych na drogach nieutwardzonych, przede wszystkim w rejonach atrakcyjnych turystycznie i wymagających ochrony ze względów ekologicznych; dotyczy granic z Czechami (Karkonosze, Masyw Śnieżnika), Słowacją (Tatry, Beskidy); Ukrainą (Bieszczady) i Białorusią (Puszcza Białowieska);

- uruchamianie regularnych połączeń pasażerskich na istniejących szlakach kolejowych; dotyczy linii normalnotorowych sięgających w głąb terytorium WNP, np.: Korsze - Skandawa - Czerniachowsk, Białystok - Zubki Białostockie - Wołkowysk, Lublin - Rawa Ruska - Lwów, Przemyśl - Chyrów, połączenia na Słowację przez Przełęcz Łupkowską, a także kilku lokalnych linii do Czech;

- otwieranie nowych połączeń promowych;

- organizacja rzecznych turystycznych przejść granicznych na wodach granicznych (Bug, Kanał Augustowski);

- uruchamianie międzynarodowych połączeń lotniczych z ośrodków regionalnych, z pominięciem Warszawy.

4.3. Budowa nowej transgranicznej infrastruktury transportowej

- budowa nowych dróg i mostów; dotyczy przede wszystkim budowy autostrad (wg zatwierdzonego projektu rządowego), których przebieg, w większości przypadków, nie pokrywa się z aktualną siecią drogową; "au-

tostradowe" przejścia graniczne mają powstać w Jędrzychowicach (autostrada A-4; obiekt częściowo ukończony), rejonie Lubawki (A-3), na północ od Cieszyna (A-1), w Korczowej (A-4), na północ od Terespoła (A-2);

- ewentualna odbudowa polniemieckiej autostrady Elbląg-Kaliningrad, z przejściem granicznym w Grzechotkach;

- ewentualna odbudowa niektórych rozebranych linii kolejowych; dotyczy granicy z obwodem kaliningradzkim oraz mostu na Bugu we Włodawie.

Na każdym spośród wymienionych poziomów główną barierą realizacyjną pozostają trudności finansowe. Budowa nowoczesnego przejścia granicznego na istniejącej i nie wymagającej modernizacji drodze transgranicznej kosztuje dziś ok 100 mld starych złotych (ceny z końca 1993 r.). Koszty budowy przejścia na autostradzie są wielokrotnie wyższe. Dyrekcja Generalna Dróg Publicznych ocenia, że łączny koszt budowy nowych i modernizacji istniejących drogowych przejść granicznych będzie wynosić (w cenach z 1994 r.) ok 4 bln starych złotych. Z kolei Dyrekcja Generalna PKP przewiduje, że łączny koszt modernizacji kolejowych przejść granicznych przekroczy sumę 5 bln starych złotych.

W tej sytuacji, z punktu widzenia potencjalnych źródeł finansowania, możemy wyodrębnić trzy rodzaje inwestycji posiadających wymierne szanse realizacji:

- inwestycje o charakterze strategicznym z punktu widzenia interesu państwa (np. modernizacja przejść drogowych i kolejowych na głównych transeuropejskich szlakach transportowych), na których powinny zostać skoncentrowane wszystkie dostępne na tego typu cele środki budżetowe;

- przedsięwzięcia wymagające najmniejszych nakładów, które mogłyby być realizowane ze środków lokalnych; do takich działań można zaliczyć budowę przejść stricte lokalnych (tylko dla ruchu osobowego), wspomnianych przejść pieszych (turystycznych), uruchamianie (w miarę istniejącego zapotrzebowania) lokalnych transgranicznych połączeń kolejowych;

- inwestycje mogące stanowić przedmiot zainteresowania polskich lub zagranicznych prywatnych podmiotów gospodarczych (terminale graniczne, autostrady, regionalne porty lotnicze).

Literatura

1. Fiedorowicz K., 1992, *Międzynarodowe powiązania transportowe Polski, stan i perspektywy*, Instytut Turystyki, Warszawa,
2. Komornicki T., 1992, *Ruch osobowy na polskich przejściach granicznych - analiza zmian 1980 - 1991*, Geografia w Szkole, nr 5, Warszawa,
3. Komornicki T., 1994, *Przepustowość polskich drogowych przejść granicznych*, (w:) Węzłowe problemy współpracy przygranicznej, biul. nr 5, Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski, IGiPZ PAN, Warszawa,
4. Lijewski T., 1993, *Infrastruktura transportu wschodniego pogranicza Polski*, (w:) Problematyka Wschodniego Obszaru Pogranicza, biul. nr 2, Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski, IGiPZ PAN, Warszawa.
5. Lijewski T., 1994, *Infrastruktura komunikacyjna Polski wobec zmian politycznych i gospodarczych w Europie Środkowej i Wschodniej*, Zeszyty IGiPZ PAN, nr 23, Warszawa.

Dr Halina POWĘSKA
Instytut Geografii i Przestrzennego
Zagospodarowania PAN
Warszawa

TRANSFORMACJA I RESTRUKTURYZACJA W DZIEDZINIE HANDLU I USŁUG NA OBSZARZE POGRANICZA

Dwa czynniki: zmiany ustrojowe i ekonomiczne w kraju oraz pełne otwarcie granic sprawiły, że obszary przygraniczne w Polsce, dotychczas peryferyjne gospodarczo, stały się terenem o potencjalnie dużych możliwościach rozwoju. Tempo przemian transformacyjnych w różnych dziedzinach gospodarczych było i jest bardzo zróżnicowane. W dziedzinie handlu i usług przemiany zachodzą stosunkowo szybko w porównaniu z pozostałymi działami gospodarki, a było to związane m.in. z niskim kosztem powstawania nowych miejsc pracy. Koszty te były niskie w szczególności wówczas, gdy działalność handlowa, czy usługowa, wchodziła w zakres "szarej strefy". Dlatego handel, w różnych jego formach, a także niektóre działy usług, stały się bardzo widocznym elementem krajobrazu gospodarczego pogranicza po roku 1989.

Terminy transformacja i restrukturyzacja są często używane zamiennie i przez to można odnieść wrażenie ich nieściśłego rozumienia. Na ten temat istnieje bardzo bogata literatura, którą zebrał i przedstawił R. Szul¹. Swoją interpretację powyższych zagadnień ujął on w postaci wprowadzenia pojęć: transformacja systemu gospodarczego, przekształcenia instytucjonalno-ekonomiczne i restrukturyzacja gospodarcza, przy czym termin pierwszy wskazał jako nadrzędny w stosunku do dwóch pozostałych.

¹ Restrukturyzacja gospodarcza. Pojęcie i doświadczenia międzynarodowe, (w:) Polonia Quo vadis (red. A. Kukliński)

Restrukturyzację należy rozumieć jako zmianę struktury, przechodzenie od jednej struktury do drugiej, podczas gdy transformację jako proces przejścia przemiany. Transformacja wydaje się więc być zagadnieniem szerszym, bardziej ogólnym. Restrukturyzacja zaś odnosi się do konkretnej sytuacji, podmiotu gospodarczego; może to być zakład pracy, okręg przemysłowy itp.

Zarówno transformacja jak i restrukturyzacja zachodzą w trzech wymiarach : społecznym, politycznym i ekonomicznym. Z praktycznego punktu widzenia niezwykle istotnym zagadnieniem jest uchwycenie proporcji pomiędzy tymi trzema sferami.

TRANSFORMACJA = PRZEMIANY + PRZEMIANY + PRZEMIANY
RESTRUKTURYZACJA SPOŁECZNE POLITYCZNE EKONOMICZNE

Przemiany w sferze ekonomicznej są niemożliwe bez odpowiednich zmian społecznych - warunkujących zrozumienie w społeczeństwie nowej sytuacji gospodarczej - i odpowiedniego przygotowania politycznego. Musi być zachowane pewne *aequilibrium* w trzech płaszczyznach, gdyż inaczej powstanie bardzo duży bałagan gospodarczy i społeczny. Niektóre gminy zachodniego pogranicza stanowią w tym względzie dobry przykład. Przez cztery lata władze gminne zrobiły bardzo wiele w dziedzinie ochrony środowiska oraz zmiany charakteru funkcjonalnego gmin, zapominając jednocześnie o sferze socjalnej. Należy pamiętać, że niektóre wiejskie gminy zachodniego pogranicza (województwo gorzowskie) były do niedawna zdominowane przez Państwowe Gospodarstwa Rolne, których pracownicy byli przyzwyczajeni do opiekuńczego charakteru władz, szczególnie w dziedzinie budownictwa. Brak dofinansowania do mieszkań komunalnych spowodował niezadowolenie ludności. Brak elementu społecznego, polegającego na edukacyjnej i informacyjnej roli samorządu, spowodował zahamowanie przemian strukturalnych na tym terenie.

Podstawowym elementem przemian transformacyjnych i restrukturyzacyjnych, tak na obszarze pogranicza jak i w całej Polsce, jest prywatyzacja i tworzenie nowych struktur społeczno-gospodarczych. Jednakże nie jest to proces łatwy, a przede wszystkim wymaga odpowiedniego kapitału. Dlatego, w obrębie różnych działów gospodarki, proces ten będzie przebiegał nierównomiernie w czasie i przy zróżnicowaniu przestrzennym. Im wartość przedsiębiorstwa jest mniejsza, tym większe są po

tencjalne możliwości jego sprywatyzowania. Na obszarach przygranicznych handel i usługi wyprzedziły proces prywatyzacji innych dziedzin gospodarczych. Co więcej, pojawiły się możliwości rozpoczęcia działalności handlowej przez osoby nie posiadające kapitału. Początkowo na obszarach przygranicznych, a następnie w skali całego kraju, zaczęto wykorzystywać różnicę cen istniejącą po obu stronach granicy. Zaczął się rozwijać handel bazarowo-plecakowy, najczęściej na bazie nielegalnego i legalnego przewozu towarów przez granicę. W oparciu o tak zgromadzony kapitał powstają obecnie nowe firmy handlowe i usługowe oraz przedsiębiorstwa handlu zagranicznego. Należy zauważyć, że proces restrukturyzacji i transformacji w dziedzinie handlu i usług na obszarach przygranicznych tak naprawdę rozpoczął się kilka lat wcześniej, wtedy, kiedy mieliśmy do czynienia z tzw. spekulacjami. Przyzwyczajenie do tkwienia w "szarej strefie" i nie płacenia podatków jest tak silne, że w chwili obecnej, gdy możliwe jest aby spekulacja stała się popieranym i akcentowanym przez władze legalnym obrotem towarów i usług, większość handlujących nadal tkwi w nieformalnych sferach gospodarki. "Szara strefa", polegająca na handlu bazarowym, legalnym przewozie towarów przez granicę, wytwarzaniu drobnych wyrobów rzemieślniczych, niepełnym ewidencjonowaniu działalności usługowych, może być pozytywna z punktu widzenia aktywizacji danego regionu. Zgromadzone pieniądze są inwestowane w nowe punkty, powstają nowe miejsca pracy, a całe przedsięwzięcie wchodzi w zakres kontroli finansowej państwa. Jest wielce prawdopodobne, że gdyby nie początki wielu przedsięwzięć w "szarej strefie", nie byłoby nowych punktów usługowych i handlowych odnotowywanych w oficjalnej statystyce.

Taką działalność należy z pewnością odróżnić od przestępstw gospodarczych i kryminalnych, polegających na przemyśle alkoholu, narkotyków, skradzionych samochodów i innego sprzętu mechanicznego. Te można określić jako "czarną strefę" gospodarki, która z pewnością jest zjawiskiem niekorzystnym i nieporządanym.

Dwa wymienione na wstępie czynniki: przemiany ustrojowo-gospodarcze oraz szczególne narażenie obszarów przygranicznych na skutki otwarcia granic, przysporzyły tym terenom wiele nowych możliwości rozwoju, ale były także powodem narastania wielu problemów, przede wszystkim wzrostu przestępczości. Mimo że tego zagadnienia nie poddawano analizie, to jednakże, przy prowadzeniu obserwacji, a także w roz-

mowach z przedstawicielami organizacji i władz lokalnych, niejednokrotnie wskazywano na ten problem.

Obserwacja terenu w ciągu kilku minionych lat pozwoliła zaobserwować pewne zjawiska, dotyczące handlu i usług, charakterystyczne dla strefy przygranicznej:

1) handel i usługi to najszybciej rozwijające się dziedziny życia w strefie pogranicza,

2) niepełna kontrola finansowa i funkcjonowanie "szarej strefy" wpływa pozytywnie na gospodarkę terenu,

3) występuje szerokie spektrum działalności handlowych - od handlu plecakowo-lózkowego do przedsięwzięcia handlu zagranicznego,

4) placówki usługowe to zarówno przedsięwzięcia jednoosobowe, mające siedzibę w prywatnym mieszkaniu, jak również firmy zatrudniające kilka i kilkanaście osób,

5) władze lokalne zaczynają zwracać uwagę na możliwości pozarolniczego rozwoju obszarów przygranicznych; przeznaczenie terenów pod bazy, czy próby sprzedaży polskich usług za granicą, świadczą o poparciu władz dla lokalnych inicjatyw,

6) obserwuje się dynamizację działań zmierzających do wykorzystania atutu bycia w strefie przygranicznej - na przykład powołanie wolnych obszarów celnych, czy specjalnych stref ekonomicznych,

7) zaobserwowano próby aktywizacji turystycznej terenu, rozwój ekoturystyki i agroturystyki,

8) rozpatrywanie możliwości wielofunkcyjnego rozwoju gmin przygranicznych,

9) powoływanie "euroregionów" sprzyja dyskusji transgranicznej na temat usług komunalnych, bytowych i ochrony środowiska.

PL-ISSN 1230-6215

<http://rcin.org.pl>